

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

**ORTADOĞU ÜLKELERİNDE
SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİ POLİTİK ANALİZİ:
KÖRFEZ ÜLKELERİ ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Ahmet Hüsrev ÇELİK

İstanbul, 2015

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

**ORTADOĞU ÜLKELERİNDE
SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİ POLİTİK ANALİZİ:
KÖRFEZ ÜLKELERİ ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Ahmet Hüsrev ÇELİK

Danışman: Prof. Dr. Tiğınçe OKTAR

İstanbul, 2015

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Ortadoğu Ekonomi Politikleri Anabilim Dalı 706210002 no'lu Doktora öğrencisi Ahmet Hüsrev ÇELİK'in hazırladığı "Ortadoğu Ülkelerinde Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Analizi: Körfez Ülkeleri Örneği" konulu DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin 15. maddesi uyarınca 02.07.2015 günü saat 16:00 'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin Kabul ne OYBİRLİĞİ/~~AYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Tiğınçe OKTAR	Kabul	Tiğınçe Oktar
Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU	Kabul	Ahmet Tabakoğlu
Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN	Kabul	Seyfettin Erdoğan
Doç. Dr. Zafer AKBAŞ	Kabul	Zafer Akbaş
Yrd. Doç. Dr. İ.Murat BOZKURT	Kabul	İ.Murat Bozkurt

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı:	Ahmet Hüsrev ÇELİK
Anabilim Dalı:	Ortadoğu Ekonomi Politikası
Tez Danışmanı:	Prof. Dr. Tiğınçe OKTAR
Tez Türü ve Tarihi:	Doktora – Temmuz 2015
Anahtar Kelimeler:	Ortadoğu, Körfez Ülkeleri, Savunma Harcamaları, Ekonomi Politik,

ÖZET

ORTADOĞU ÜLKELERİNDE SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİ POLİTİK ANALİZİ: KÖRFEZ ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Tehdidin ortaya çıkardığı savunma olgusu insanlık tarihi kadar eski bir konudur. Onu önemli ve öncelikli kılan şüphesiz ki bireyin hayatının da içinde olduğu maddi manevi değerlerin muhafazasını doğrudan ilgilendirmesidir. İnsanlığın tarih boyunca toplumsal ve siyasal gelişimi, çeşitli formları bulunan ve devlet olarak nitelendirilen organizasyonları ortaya çıkarmıştır. Bireysel olarak giderilmesi mümkün olmayan ihtiyaçlar da devlet mekanizması ile temin edilir olmuştur. Birey hayatıyla doğrudan ilgili olan savunma ihtiyacının da devlet ölçeğinde izdüşümü bulunmaktadır. Bu izdüşümde, bir tarafın diğer tarafı tehdit ettiği, diğer tarafında kendisini savunma ihtiyacı hissettiği en az iki devlet söz konusudur. Bir tarafın diğer tarafı caydırmak veya etkisiz hale getirebilmek için güce ihtiyaç duyması ve bunu silah ile araçsallaştırması söz konusudur. Devletlerin konu olduğu tehdit, savunma, güvenlik, silah vb. etrafındaki ilişki sadece tehdit ve güvenlik boyutu ile sınırlı kalmamakta, ekonomik ve politik boyutları da bulunmaktadır. Bu çalışmada Ortadoğu Bölgesi'nde yer alan Körfez Ülkelerinin savunma ihtiyacını ortaya çıkaran tehdit- güvenlik ilişkisinin nedenleri araştırılmıştır. Bölgesel ve küresel düzeyde ortaya çıkardığı ekonomik, politik ve askeri ilişkiler ağı incelenmiştir. Bölgesel ve küresel yansımaları olan bütün bu ilişkiler, Ekonomi Politik Disiplin içerisinde ve teorik zemin üzerinde izah edilmiştir.

GENERAL KONOWLEDGE

Name and Surname: Ahmet Hüsrev ÇELİK
Field: Economy Political
Supervisor: Prof. Dr. Tiğınçe OKTAR
Degree Awarded and Date: Ph.D – July 2015
Keywords: Middle East, Gulf Countries, Defence
Expenditures, Economy Politic

ABSTRACT

ECONOMY POLITIC ANALYSIS OF DEFENCE EXPENDITURES IN THE MIDDLE EAST COUNTRIES: A CASE OF GULF COUNTRIES

The case of defense come out by threat has been a matter as old as human history. What makes it important and priority is undoubtedly that concerns directly the preservation of the individual's material and sentimental values such as right to life. Throughout history, the social and political development of humanity has revealed some organizations also described as states which have various forms. The needs impossible to be supplied individually can be also done by state practice. The need of defense directly related to the life of an individual has a place to be projected at the state scale. On this projection, there must be at least two states; of which one party threatens the other and the other feels the need of defense himself. It can be mentioned that the party needs power and instrumentalizes it with arms to deter the other or make it neutralized. The relationship of states subjected among the threat, defense, security, weapons and etc is not only limited by the size of security threats; but there are also economic and political dimensions. In this study, the causes of relationship between threat and security found out the need of defense for Gulf Countries in the Middle East region has been searched. The network of economical, political and military relations emerged at the regional and global level has been surveyed. All regional and global incidences of these relationships have been explained theoretically on the base of Economy Politics Discipline.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TABLO LİSTESİ.....	I
GRAFİKLER.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM 1

SAVUNMA HARCAMALARININ TEORİK DAYANAKLARI

1.1 Tehdit Güvenlik ve Savunma Kavramları	11
1.2 Disiplinler Arası Alanların Gerekliliği	13
1.3 Disiplinler Arası Bir Alan: Ekonomi Politik	14
1.4 Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politik ve Savunma Harcamaları.....	17
1.5 Uluslar arası İlişkiler Disiplininde Savaş ve Savunma Olgularının Konumu	18
1.6 Ekonomi Politik Yaklaşımlar: Realizm, Liberalizm, Marksizm	20
1.6.1 Ekonomik ve Politik Realizm	20
1.6.1.1 Ekonomik Milliyetçilik	20
1.6.1.2 Politik Realizme Giden Yol: Merkantilizm.....	20
1.6.1.3 Ekonomik Milliyetçiliğin İnşası ve Friedrich List	21
1.6.1.4 Sir William Petty	23
1.6.1.5 Thomas Mun (1571 - 1641).....	24
1.6.1.6 Alexander Hamilton (1755-1804)	24
1.6.1.7 Jean Baptiste Colbert (1619–1683)	25
1.6.1.8 Merkantilizm Realizm İlişkisi	25
1.6.1.9 Politik Realizm	27
1.6.1.10 Ekonomi Politik Yaklaşım Olarak Neo-Realizm	30
1.6.1.11 Realizm – Neo Realizm ve Savunma Harcamaları	35
1.6.1.12 Ekonomi Politik Faktör Olarak Coğrafya.....	37
1.6.1.12.1 Rudolf Kjellen.....	39
1.6.1.12.2 Friedrich Ratzel (1844-1904).....	40

1.6.1.12.3 Karl Haushofer.....	41
1.6.1.12.4 H. John Mackinder (1861-1947).....	41
1.6.1.12.5 Amiral Alfred Thayer Mahan (1840 – 1914) ve Deniz Hâkimiyet Teorisi	42
1.6.1.12.6 Nicholas J. Spykman ve Kenar Kuşak Hâkimiyet Teorisi.....	43
1.6.1.12.7 Zbigniew BRZEZINSKI.....	44
1.6.1.13 Ekonomi Politik Faktör Olarak Coğrafya ve Savunma Harcamaları	44
1.6.2 Ekonomi Politikte Liberal Yaklaşımlar	47
1.6.2.1 Adam Smith.....	49
1.6.2.2 Jean Baptiste Say	51
1.6.3 Marksist Görüş: Eleştirel Yaklaşım	51
1.7 Savunma Harcamaları Ekonomi Politikasının Kamu Harcamaları ile Etkileşimi	55
1.7.1 Kamu Hizmeti Kavramı	56
1.7.2 Kamu Hizmetinin Nitelikleri.....	57
1.7.3 Kamu Harcaması tasnifinde Savunma Harcamaları	58
1.7.4 Savunma Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi	60
1.8 Savunma Harcamalarının Kapsamı	63

BÖLÜM 2

DÜNYADA SAVUNMA HARCAMALARI

2.1 Dünyada Savunma Harcamaları	66
2.1.1 1989–1999 Dönemi Dünyada Savunma Harcamaları:.....	66
2.1.2 2000-2011 Dönemi Dünya’da Savunma Harcamaları	77
2.2 Ortadoğu’da Savunma Harcamaları.....	82
2.2.1 1989-1999 Dönemi Ortadoğu’da Savunma Harcamaları.....	83
2.2.2 2000–2011 Dönemi Ortadoğu’da Savunma Harcamaları	87
2.3 Ortadoğu Savunma Harcamalarında Körfez Bölgesinin Payı	91
2.3.1 1989 – 1999 Arası Dönemde Körfez Bölgesi Savunma Harcamaları.....	91
2.3.2 2000 – 2011 Arası Dönemde Körfez Bölgesi Savunma Harcamaları.....	93

BÖLÜM 3

KÖRFEZ'İN SAVUNMA HARCAMALARI EKONOMİ POLİTİĞİNİ BELİRLEYEN TEMEL FAKTÖRLER

3.1 Körfezin Savunma Harcamaları Ekonomi Politliğini Belirleyen Unsurların Mukayesesi	97
3.2 Doğal Kaynaklar	98
3.3 Nüfus.....	100
3.4 Coğrafya.....	105
3.5 Sınır Tanımayan Tehditler	106

BÖLÜM 4

KÖRFEZ ÜLKELERİ'NDE SAVUNMA HARCAMALARI VE EKONOMİ POLİTİK ANALİZLERİ

4.1 SUUDİ ARABİSTAN KRALLIĞI	108
4.1.1 Suudi Arabistan'ın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi	109
4.1.2 Suudi Arabistan Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Unsurları.....	110
4.1.2.1 Savunma Harcamalarında Ekonomi Politik Aktör Olarak ABD ve ARAMCO.....	110
4.1.2.2 Ekonomik Nedenler.....	114
4.1.2.3 İsrail'in Kurulması ve Arap İsrail Savaşları.....	114
4.1.2.4 Bölgesel Silahlanma	115
4.1.2.4.1 Bölgesel Silahlanmada İran Faktörü ve Suudi Arabistan	115
4.1.2.5 Yemen ve Tehdit Algısı.....	122
4.1.2.6 Dış Politika Öncelikleri: Rejimin Devamı ve Kutsal Mekânların Güvenliği	122
4.1.3 Suudi Arabistan Ordusu	123
4.1.4 Suudi Arabistan'ın İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları.....	128
4.1.5 Savunma Harcamaları ve Offset Programları	131
4.1.6 Suudi Arabistan'ın Askeri Şehirleri	133
4.1.7 Bir Savunma Silahı Olarak Petrol Ambargosu ve Suudi Arabistan Ekonomisi'ne Etkileri.....	134

4.1.8 Suudi Arabistan Petrol Üretimi ve Petrol Gelirleri	136
4.1.9 Askeri Harcamalar ve GSMH ilişkisi 1989-1999	140
4.1.10 Askeri Harcamalar ve Merkezi Hükümet Harcamaları İlişkisi 1989-1999 ...	143
4.1.11 Suudi Arabistan Askeri Harcamalara İlişkin Veriler 2000-2011	146
4.1.12 Irak ve Körfez Savaşının Etkisi.....	148
4.1.13 Suudi Arabistan Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Değerlendirmesi	151
4.2 KUVEYT DEVLETİ	154
4.2.1 Kuveyt Devleti'nin Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi	157
4.2.2 Kuveyt Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Unsurları.....	157
4.2.2.1 Petrol ve Doğalgaz	158
4.2.2.2 Yakın ve Sürekli Bir Tehdit: Irak Cumhuriyeti.....	163
4.2.2.3 Kuveyt - ABD Askeri İlişkileri	169
4.2.3 İşgali Önleyemeyen Savunma Kapasitesi ve Birinci Körfez Savaşı (1990-1991)	171
4.2.4 Körfez Savaşı'nın Etkileri.....	176
4.2.4.1 Çevresel Etkilerin Ekonomi Politikası ve Savunma Olgusu	176
4.2.5 Askeri Harcamalar ve GSMH ilişkisi	178
4.2.6 Askeri Harcamalar ve Merkezi Hükümet Harcamaları İlişkisi.....	181
4.2.7 Kuveyt Ordusu	182
4.2.8 Kuveyt Savunma Harcamalarına İlişkin Veriler 2000-2011	187
4.2.9 Kuveyt Devleti'nin İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları	190
4.2.10 Kuveyt Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Değerlendirmesi	191
4.3 KATAR DEVLETİ.....	193
4.3.1 Katar'ın Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Unsurları	194
4.3.1.1 Hawar Adaları Sorunu	194
4.3.1.2 Petrol ve Doğalgaz	195
4.3.1.3 İran ve Güney Pars Sahası	198
4.3.1.4 Katar ABD Askeri İlişkileri.....	200
4.3.1.5 Katar Dış Politikası: Yumuşak Güç (Soft Power).....	201
4.3.2 Askeri Harcamalar ve GSMH ilişkisi	202
4.3.3 Katar'ın İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları.....	210

4.4 BAHREYN KRALLIĞI	213
4.4.1 Bahreyn'in Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Unsurları.....	214
4.4.1.1 Petrol.....	214
4.4.1.2 İran'la İlişkiler	216
4.4.1.3 Hawar Adaları Sorunu	217
4.4.1.4 Jeopolitik ve Demografik Yapı	218
4.4.1.5 Körfezin Finans Merkezi	219
4.4.2 Askeri Harcamalar ve GSMH ilişkisi	220
4.4.3 Bahreyn'in İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları	228
4.4.4 Bahreyn ABD Askeri İlişkileri.....	230
4.4.5 Bahreyn'in Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Değerlendirilmesi.....	231
4.5 BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	232
4.5.1 Birleşik Arap Emirlikleri Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Unsurları	235
4.5.1.1 Petrol.....	235
4.5.1.2 Abu Musa ve Tunb Adaları Sorunu.....	238
4.5.2 Askeri Harcamalar ve GSMH ilişkisi	240
4.5.3 BAE'in İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları.....	247
4.6 UMMAN SULTANLIĞI.....	251
4.6.1 Umman Sultanlığı Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Nedenleri	253
4.6.1.1 Hürmüz Boğazı.....	253
4.6.1.2 Petrol.....	255
4.6.2 Umman Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler	257
4.6.3 Umman – Britanya İlişkileri.....	264
4.6.4 Umman – ABD İlişkileri.....	265
4.6.5 Umman'ın İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları.....	265
SONUÇ.....	268
KAYNAKÇA.....	273
EK-1 GRAFİKLER	297

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: NATO, IMF ve BM'nin Savunma Harcama Kapsam Kriterleri	65
Tablo 2: Bölgelere Göre Ülkeler	68
Tablo 3: Dünya Geneli Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSMH	70
Tablo 4: Askeri Harcamaların Bölgelere Dağılım Oranları	71
Tablo 5: Askeri Harcamaların Bölgelere Dağılım Rakamları	73
Tablo 6: Askeri Harcamaların Bölgeler Bazında Bir Önceki Yıla Göre Değişim Oranları	74
Tablo 7: Dünya toplam ihracat ve ithalatı içerisinde askeri harcamaların hacmi	76
Tablo 8: Ortadoğu Geneli Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSYH 2000-2005	79
Tablo 9: Dünya Geneli Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSYH 2006-2011	79
Tablo 10: Bölgelere Göre Askeri Harcama Rakamları 2000-2005	80
Tablo 11 Bölgelere Göre Askeri Harcama Rakamları 2006-2011	81
Tablo 12: Dünya Geneli Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSYH 2000-2005	82
Tablo 13: Ortadoğu Geneli Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSMH.....	83
Tablo 14: Ortadoğu toplam ihracat ve ithalatı içerisinde askeri harcamaların hacmi 1989-1999	85
Tablo 15: Ortadoğu Bölgesi Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSYH 2000-2005	87
Tablo 16: Ortadoğu Bölgesi Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSYH 2006-2011	89
Tablo 17: Ortadoğu Toplam İhracat ve İthalatı İçerisinde Askeri Harcamaların Hacmi (2000-2011)	90
Tablo 18: Körfez Bölgesi Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSMH 1989-1999	91

Tablo 19: Körfez Bölgesi toplam ihracat ve ithalatı içerisinde askeri harcamaların hacmi 1989-1999	93
Tablo 20: Körfez Bölgesi Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSMH 2000-2005	94
Tablo 21: Körfez Bölgesi Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSMH 2006-2011	95
Tablo 22: Körfez Bölgesi toplam ihracat ve ithalatı içerisinde askeri harcamaların hacmi 2000-2011	96
Tablo 23: Suudi Arabistan Ordu Kapasitesinde Değişmeler (1990 -2006)	124-125
Tablo 24: 1989 – 1999 Arası Suudi Arabistan’ın Askeri Güç ve Harcamaları	127
Tablo 25: Suudi Arabistan’ın Toplam İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları 1989 -1999	128
Tablo 26: Suudi Arabistan’ın Toplam İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları 2000 – 2011	130
Tablo 27: 1971 – 1980 Arası Suudi Arabistan’ın GSMH ve Askeri Harcamaları (1971-1980)	136
Tablo 28: Suudi Arabistan Gelirleri İçerisinde Petrol Gelirlerinin Payı (1977-2012) .	137
Tablo 29: Yıllara Göre (1977 -2012) Suudi Arabistan Ham Petrol Üretimi	138
Tablo 30: Suudi Arabistan’ın 1980-2014 Yılları Arası Günlük Ortalama Petrol Üretimi (Bin varil).....	139
Tablo 31: Suudi Arabistan Askeri Harcamalarının GSMH’ye oranı (1989-1999)	140
Tablo 32: Kişi Başı GSMH ve Askeri Harcamalar.....	142
Tablo 33: Suudi Arabistan’ın Hükümet Harcamaları ve Askeri Harcamalar İlişkisi ...	143
Tablo 34: Suudi Arabistan Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2000 -2005)	147
Tablo 35: Suudi Arabistan Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2006 -2011)	148
Tablo 36: 1971- 1980 arası GSMH ve Askeri Harcama Rakamları	161

Tablo 37: Yıllara Göre (1970 -1980) Kuveyt Günlük Ortalama Petrol Üretimi	162
Tablo 38: Kuveyt'in 1980-2014 Yılları Arası Günlük Ortalama Petrol Üretimi (Bin varil).....	163
Tablo 39: Irak ve Kuveyt Askeri Harcamalar Mukayesesi (1971–1980)	166
Tablo 40: Irak ve Kuveyt Askeri Harcamalar Mukayesesi (1971-1980).....	168
Tablo 41: Kuveyt'in Askeri Harcama ve GSMH Rakamları (1981-1990).....	175
Tablo 42: Kuveyt Askeri Harcama ve GSMH rakamları ve Birbirine Oranı (1989-1999)	178
Tablo 43: Kuveyt Kişi Başı GSMH ve Askeri Harcamalar	180
Tablo 44: Kuveyt'in Hükümet Harcamaları ve Askeri Harcamalar İlişkisi	181
Tablo 45: Kuveyt'in Askeri Güç ve Harcamaları (1989-1999).....	183
Tablo 46: Kuveyt Ordu Kapasitesinde Değişmeler (1990 -2006)	185
Tablo 47: Kuveyt Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2000 -2005)	188
Tablo 48: Kuveyt Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2006 -2011)	189
Tablo 49: Kuveyt'in Toplam İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları 1989-1999	190
Tablo 50: Kuveyt'in Toplam İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları 2000-2011	191
Tablo 51: Katar'ın 1980-2014 Yılları Arası Günlük Ortalama Petrol Üretimi (Bin varil)	197
Tablo 52: Katar'ın GSMH'si Askeri Harcama Tutarları ve Birbirlerine Oranı	203
Tablo 53: Askeri Harcamaların Merkezi Hükümet Harcamalarına Oranı.....	204
Tablo 54: Kişi Başına Düşen Askeri Harcamalar ve Kişi Başına Düşen GSMH.....	205
Tablo 55: Askeri Güç ve Harcamalar (1989-1999)	206
Tablo 56: Katar Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2000 -2005)	207

Tablo 57: Katar Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2006 -2011)	208
Tablo 58: Katar Ordu Kapasitesinde Değişmeler (1990 -2006).....	209
Tablo 59: Toplam İthalat ve İhracat İçerisinde Savunma Harcamaları (1989–1999) ..	210
Tablo 60: Katar Toplam İhracat ve İthalatı İçerisinde Askeri Harcamaların Hacmi 2000-2011	212
Tablo 61: Bahreyn’in Gelirleri (1990-1999)	215
Tablo 62: Bahreyn’in Günlük Ortalama Petrol Üretimi (1980-2014, Bin varil).....	216
Tablo 63: Bahreyn’in GSMH ve Askeri Harcama Tutarları.....	220
Tablo 64: Bahreyn Bütçesinde Savunma Harcamaları	221
Tablo 65: Askeri Harcamaların Merkezi Hükümet Harcamalarına Oranı.....	222
Tablo 66: Kişi Başına Düşen Askeri Harcamalar ve Kişi Başına Düşen GSMH.....	223
Tablo 67: Bahreyn’in Askeri Güç ve Harcamaları (1989-1999)	224
Tablo 68: Bahreyn Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2000 -2005).....	225
Tablo 69: Bahreyn Askeri Harcamalara İlişkin Veriler (2006-2011).....	226
Tablo 70: Bahreyn Ordu Kapasitesinde Değişmeler (1990 -2006)	227
Tablo 71: Bahreyn’in Toplam İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları....	228
Tablo 72: Bahreyn Toplam İhracat ve İthalatı İçerisinde Askeri Harcamaların Hacmi 2000-2011).....	230
Tablo 73: Birleşik Arap Emirlikleri Kamu Gelirlerinde Petrol’ün Payı.....	236
Tablo 74: BAE Yıllara Göre Ortalama Günlük Petrol Üretimi 1980-2014 (Bin Varil)	237
Tablo 75: BAE GSMH & Askeri Harcama Tutarları ve Birbirlerine Oranı.....	240
Tablo 76: BAE Askeri Harcamaların Merkezi Hükümet Harcamalarına Oranı.....	241
Tablo 77: Kişi Başına Düşen Askeri Harcamalar ve Kişi Başına Düşen GSMH.....	242

Tablo 78: 1989 – 1999 Arası BAE'nin Askeri Güç ve Harcamaları	243
Tablo 79: BAE Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2000 -2005)	244
Tablo 80: BAE Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2006 -2011)	245
Tablo 81: BAE Ordu Kapasitesinde Değişmeler (1990 -2006).....	246
Tablo 82: BAE'nin Toplam İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları	248
Tablo 83: Toplam İhracat ve İthalatı İçerisinde Askeri Harcamaların Hacmi 2000-2011	250
Tablo 84: Umman'ın 1990–2014 Yılları Arası Günlük Ortalama Petrol Üretimi (Bin varil).....	256
Tablo 85: Umman'ın GSMH, Askeri Harcama Tutarları ve Birbirlerine Oranı	257
Tablo 86: Askeri Harcamaların Merkezi Hükümet Harcamalarına Oranı.....	258
Tablo 87: Kişi Başına Düşen Askeri Harcamalar ve Kişi Başına Düşen GSMH.....	259
Tablo 88: Umman'ın Askeri Güç ve Harcamaları (1989 – 1999)	260
Tablo 89: Umman Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2000 -2005)	261
Tablo 90: Umman Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2006 -2011)	262
Tablo 91: Umman Ordu Kapasitesinde Değişmeler (1990 -2006).....	263
Tablo 92: Umman Ordu Kapasitesinde Değişmeler (1990 -2006).....	264
Tablo 93: Umman Toplam İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları (1990 - 2000)	266
Tablo 94: Umman Toplam İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları (2000 - 2011)	267

GRAFİKLER

Grafik 1: Bölgelere göre savunma harcamaları	84
Grafik 2: Ortadoğu Bölgesi Silah İthalat İhracat Tercihleri	86
Grafik 3: Bölgelerin Savunma Harcamaları 2000 - 2005	88
Grafik 4: Bölgelerin Savunma Harcamaları 2006 - 2011	88
Grafik 5: İran ve Suudi Arabistan Askeri Harcamaları Mukayesesi	120
Grafik 6: İran ve Suudi Arabistan Askeri Sayıları Mukayesesi	121
Grafik 7: Körfez Ülkeleri GSMH Ortalamaları Mukayesesi 1989-1999	297
Grafik 8: Körfez Ülkeleri Askeri Harcama Ortalamaları Mukayesesi 1989-1999	297
Grafik 9: Körfez Ülkeleri Askeri Harcama/GSMH Ortalamaları Mukayesesi 1989-1999	298
Grafik 10: Körfez Ülkeleri Kişi Başına düşen Askeri Harcama Ortalamaları Mukayesesi 1989-1999	298
Grafik 11: Körfez Ülkeleri Kişi Başına düşen GSMH Ortalamaları Mukayesesi 1989-1999	299
Grafik 12: Körfez Ülkeleri Kişi Başına düşen Askeri Harcama/ GSMH Ortalamaları Mukayesesi 1989-1999	299
Grafik 13: Körfez Ülkeleri Bin Kişiye Düşen Asker Sayısı Ortalaması 1989-1999	300
Grafik 14: Körfez Ülkeleri Asker Başına Düşen Harcama Ortalaması 1989-1999	300
Grafik 15: Körfez Ülkeleri Silah İthalatı Toplam Tutar Mukayesesi 1989-1999	301
Grafik 16: Körfez Ülkeleri Silah İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı Ortalaması Mukayesesi 1989-1999	301
Grafik 17: Körfez Ülkeleri Askeri Harcamaları Mukayesesi 2000-2005	302
Grafik 18: Körfez Ülkeleri GSYH Rakamları Mukayesesi 2000-2005	302
Grafik 19 Körfez Ülkeleri Askeri Harcamaların GSYH'ya Oranı 2000-2005	303
Grafik 20: Körfez Ülkeleri Kişi Başına Düşen Askeri Harcama Mukayesesi 2000-2005	

.....	303
Grafik 21: Kişi Başına Düşen GSYH Rakamları Ortalaması Mukayesesi 2000-2005.	304
Grafik 22: Körfez Ülkeleri Askeri Harcamaların Hükümet Harcamalarına Oranı 2000-2005	304
Grafik 23: Körfez Ülkeleri Bin Kişiye Düşen Asker Sayısı 2000-2005.....	305
Grafik 24: Körfez Ülkeleri Asker Başına Düşen Ortalama Harcama 2000-2005	305
Grafik 25: Körfez Ülkeleri Silah İthalatı 2000-2011	306
Grafik 26: Körfez Ülkeleri Silah İthalatı 2000-2011	306
Grafik 27: Körfez Ülkeleri Askeri Harcamaları Mukayesesi 2000-2005.....	307
Grafik 28: Körfez Ülkeleri GSYH Rakamları Mukayesesi 2006-2011.....	307
Grafik 29: Körfez Ülkeleri Askeri Harcamaların GSYH'ya Oranı 2006-2011	308
Grafik 30: Körfez Ülkeleri Kişi Başına Düşen Askeri Harcama Mukayesesi 2006-2011	308
.....	308
Grafik 31: Kişi Başına Düşen GSYH Rakamları Ortalaması Mukayesesi 2006-2011.	309
Grafik 32: Körfez Ülkeleri Asker Sayısının Nüfusa Oranı 2006-2011	309
Grafik 33: Körfez Ülkeleri Asker Başına Düşen Ortalama Harcama 2006-2011	310

KISALTMALAR

- AB:** Avrupa Birliği
- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- APOC:** Anglo-Persian Oil Company
- ARAMCO:** Arab American Company
- BAE:** Birleşik Arap Emirlikleri
- BM:** Birleşmiş Milletler
- BP:** British Petroleum
- GSMH:** Gayri Safi Milli Hasıla
- IMF:** International Monetary Fund
- İİT:** İslam İşbirliği Teşkilatı
- İKÖ:** İslam Konferansı Örgütü
- MHH:** Merkezi Hükümet Harcamaları
- NATO:** North Atlantic Treaty Organization,
- OPEC:** Organization of Petroleum Exporting Countries
- RSA:** Royal Saudi Army
- RSLF:** Royal Saudi Land Forces
- SAMA:** Saudi Arabian Monetary Agency
- SIPRI:** Stockholm International Peace Research Institute
- SOCAL:** Standart Oil California
- UAD:** Uluslararası Adalet Divanı
- WMEAT:** World Military Expenditures and Arm Transfers
- QAFCO:** Qatar Fertiliser Company
- QAPCO:** Qatar Petrochemical Company

GİRİŞ

İlk insan Hz. Âdem döneminde Habil'in, güzel bir kız olan Aklima ile evlenmesine karşı çıkan Kabil, güzel Aklima ile kendisi evlenmek istemiştir. Hz. Âdem, Habil ve Kabil arasında güzel Aklima için başlayan rekabetin kimin lehine sonuçlanacağını belirlenmesi için her ikisinden de Allah'a kurban sunmalarını, kimin kurbanının kabul edilirse güzel Aklima ile onun evleneceğini ifade etmiştir. Gökten bir ateşin Kabil'in kurbanı yerine Habil'in sunduğu kurbanına inmesi, Habil'in kurbanının kabul edildiğine işaret sayılmıştır. Meşru yollardan güzel Aklima'yı elde edemeyeceğini anlayan Kabil, Habil'i öldürmekle tehdit etmiştir. Kabil'in kendisini öldüreceğini anlayan Habil kaçmış, ancak Kabil onu arayıp bulmuştur. Habil'i uykuda iken başına bir taş ile vurarak öldüren Kabil, güzel Aklima'yı da alarak Aden'e gitmiştir.

İlk rekabet ve elde etme mücadelesine konu olan; ilk değer, ilk tehdit, ilk güvenlik sorunu, ilk savunma, ilk saldırı, ilk silah ve ilk cinayetin söz konusu olduğu yukarıdaki hadiseyle birlikte, başta bu hadisenin yaşandığı Ortadoğu Bölgesi olmak üzere dünya ve insanlık bütün bu argümanlarla artık tanış olmuştur. İki birey arasında başlayan bu süreç, bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları kabileler, topluluklar, hatta kurumsal kimlik verdikleri devletler ve uluslararası kuruluşlar nezdinde de devam etmiştir.

O tarihten bugüne, ne hadisenin yaşandığı topraklar olan Ortadoğu Bölgesi, ne de dünyanın diğer coğrafyaları, hadiseyi tamamlayan, tanımlayan argümanlardan uzak kalabilmişlerdir. Yıllar, yüzyıllar, bin yıllar geçtikçe bireyler, silahlar, kurumlar, devletler, savunma araçları vb. değişmiş; ancak güç, çıkar, rekabet, tehdit, saldırı, savunma, güvenlik vb. kavramlarıyla izah edilen olgular ve olaylar varlığını muhafaza etmiştir.

İnsanlık tarihi kadar eski olan saldırı - savunma, güvenlik - tehdit ilişkisinde silah da temel bir araç olarak var olagelmıştır. Önceleri saldırı amacı daha ön planda olan silah, daha sonraları aynı zamanda savunma fonksiyonu da üstlenmiştir. Silah hem fiilen karşı koyma, mukabelede bulunma hem de sadece varlığıyla, caydırıcı özelliği ile bir savunma aracı olmuştur. Savunma için elde tutulan araçlar gerektiğinde saldırı içinde kullanılmış, bu noktada bir sınırlamaya tabi olmamışlardır.

Tehdit ve güvenlik ilişkisinde en az iki taraf vardır. Ortada paylaşamayan ve elde etmeye konu bir çıkar söz konusudur. Bir tarafın diğer tarafı tehdidi, diğer tarafında da kendisini savunma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bir tarafın diğer tarafı caydırmak veya etkisiz hale getirebilmek için güce ihtiyaç duymaktadır ve ona bu gücü sağlayabilecek araç ise silah olmaktadır.

İnsanlık tarihi ilerledikçe, devlet örgütlenmesine kadar uzanan yeni kurumlar insanlık âlemine dâhil olmuştur. Bu kurumların faaliyet alanlarının çeşitliliğine bağlı olarak, özü yukarıdaki şekilde özetlenen ilişkiler ağı kısmen de olsa karmaşıklaşmıştır. Bu defa yukarıdaki ilişki mekanizmasını harekete geçiren başka faktörlerin olup olmadığı, var ise ne olduğu sorusu araştırmalara, sorgulamalara konu olmuştur. Bu sorgulamalara getirilen izahatlar ile bu ilişki yumağına ilişkin muhtelif teorik çerçeveler ortaya çıkmıştır.

Bu ilişkiler yumağının en karmaşık olduğu coğrafyalardan birisi de Ortadoğu Bölgesi'dir ki, tarihin ekser dönemlerinde karışıklıklara sahne olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Günümüzde geniş bir alanı ve çok sayıda devleti kapsayan Ortadoğu Bölgesi'ndeki tehditlerin, çatışmaların, savaşların, savunma ihtiyaçları ve taleplerinin nedenleri kimi durumlarda homojen iken, kimi krizlerde ise bölge içerisindeki bölgelere has, heterojen özellik gösterebilmektedir. Kimi krizler ise bölgeyi de aşabilmekte global mahiyet taşıyabilmektedir.

Bölgedeki krizlerin, hareketlilikler bir tehdit ve savunma mekanizması oluşturmuştur. Tehdit – savunma mekanizması içerisinde nedensellikler, enstrümanlar ve neticeler yer almaktadır. Bunlar birbirlerine bağlı olarak gelişmektedir.

Burada şu hususu öncelikle belirtmek gerekmektedir. Tehdit güvenlik mekanizmasının üç aşaması bulunmaktadır: Birincisi nedensellik aşamasıdır. Bu aşamada savunma mekanizmanın kurulmasından hemen önce bu mekanizmanın kurulmasına neden olan faktörler ve aktörlerin varlığı söz konusudur. İkinci aşama bu faktörlerden tehdit algılaması ortaya çıkmasını müteakiben, savunma mekanizması oluşturulmak için yapılan girişimler, eylemler vb.dir. Üçüncü aşama ise savunma mekanizmasının tüm enstrümanlarıyla kurulma sürecinin tamamlanmış olması, kuvvete sahip olma hali sonucunda ortaya çıkan sonuç, yapı ve etkilerin görüldüğü aşamadır.

Ortadoğu Bölgesi'nde savunma mekanizmasının kurulmasına neden olan ilk adımdan sonraki duraklarda yani savunmanın tesis ve teşkil edilmesine kadar geçen süreç ile tesis edilmiş halinden sonraki süreç içerisinde yapılan tüm faaliyetler, tercihler ve kararlar birbirinden bağımsız değildir. Sebepler, süreçler, sonuçlar birbirleriyle bağımlı değişkendir. Bu neticelerin öncelikle taraflara, daha sonra bölge içerisindeki bölgelere, bölgenin tamamına ve hatta küresel ölçekte etkileri bulunmaktadır.

Körfez Bölgesi, Ortadoğu bölgesine münhasır bölgesel ve küresel ekonomik ve politik sistemlerinin genel bir parçası olduğu gibi kendi içerisinde de bir alt sistem olma özelliğine sahiptir. Bölge'nin sahip olduğu özellikler ve bölge içi ekonomik politik dengeler hem Körfez Bölgesi, hem Ortadoğu hem de Dünya geneli açısından önemlidir.

Çalışma alanı olarak Körfez ülkelerinin tercih edilmesinin nedeni Körfez Ülkelerinin bölge içerisinde ekonomik, stratejik, politik, jeopolitik, ekonomi politik vb. her açıdan sahip oldukları önemdir. Körfez Bölgesi'nin bu önemi başta petrol olmak üzere sahip oldukları yeraltı zenginliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu zenginlikler bölge ve dünya ekonomisi açısından hayati önemdedir. Yine körfezin politik, etnik dini ve mezhepsel yapısı bu kaynakların kimin kullandığını ya da kullanacağını ve ne koşullarla dünya pazarına arz edileceğini belirlemektedir. Dolayısıyla bu kaynaklara sahip olanların ülkelerini savunmaları, aynı zamanda bu kaynakları koruma ve kaynakların dünyaya arzındaki mevcut statükonun muhafazası anlamına gelmektedir. Savunma harcamaları konusu bu yönüyle de Körfez ülkelerinde incelenmesi gereken dünya ve bölge kaderini etkileyen, belirleyen önemli bir husustur.

Ortadoğu Bölgesi'nin genelinde yaygın olan kırılma ve dinamik yapı Körfez Bölgesi içinde geçerlidir. Ortadoğu Bölgesi kırılma ve hareketliliklerinde ekseriyetle askeri unsurlar devreye girmekte ve sıcak çatışmalar ortaya çıkabilmektedir. Çatışmaya varan kimi hadiseler tarihin belli zamanlarında olup bitmiş iken, kimi hadiselerde kronikleşmiş şekilde devam ede gelmektedir. Bölgede eskiden var olmayan yeni çatışmalar krizler de ortaya çıkmaktadır. Körfez Bölgesi de gerek kendi iç yapısı ve gerekse periferi koşullarından kaynaklanan nedenlerle kırılma ve sıcak çatışma potansiyeline sahiptir. Nitekim var olan bu potansiyelin bir vehim olmadığı, karşılığının bulunduğu tarihte vukua gelmiş hadiselerden görülmektedir. Körfez Bölgesi'nin

kırılgan yapısının ve potansiyelinin resminin çekilmesi ve analizinin yapılması bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç Körfez ülkelerinin çalışma alanı olarak tercih edilmesinde bir diğer faktör olmuştur.

Körfez ülkelerinin çalışma alanı olarak belirlenmesi ve tercih edilmesinde ön plana çıkan bir diğer husus, İran ve Irak haricindeki Körfez ülkeleri üzerinde çalışmaların ülkemizde daha az yapılıyor olmasıdır. İran, Irak, İsrail, Filistin, Lübnan, Suriye, Kuveyt, gibi ülkeler üzerinde çalışmaların yoğun olduğu görülmektedir. Buna karşılık Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Umman, Katar ülkeleriyle ilgili çalışmaların yukarıda sayılan diğer ülkelere kıyasla daha az olduğu değerlendirilmiştir. Bu husus Körfez Ülkelerinin çalışma alanı olarak belirlenmesinde belirleyici olduğu gibi çalışmanın coğrafi sınırlarını belirlerken de dikkate alınmıştır

Körfez ülkeleri; Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, İran ve Irak'tan oluşmaktadır. Körfez Bölgesi'nde yer alan İran ve Irak haricindeki diğer altı ülke kendi arasında ekonomik, sosyal ve siyasal cihetlerden homojen bir özellik göstermektedir. Altı körfez ülkesinin homojen özellikleri, bu ülkelerin benzer kaygılar ve saiklerle hareket etmesi, tutum ve tavırlarının paralellik arz etmesi, kendi aralarında işbirliği vb. şekilde tezahür etmektedir. Bu hususlar savunma harcamaları, savunma amaçları ve bu süreçteki tercihlerinde de caridir.

Altı ülkenin ortak özelliklere sahip olması, çalışmamızla ilgili sınırlandırmalarda belirleyici olmuştur. Çalışmamızla ilgili sınırlandırmalardan ilki coğrafi alana ilişkindir. Bu çerçevede altı Körfez ülkesi çalışmanın merkezinde yer almıştır. İran ve Irak ise bu diğer altı ülkeyi etkileyen faktörler olarak, yeri geldikçe değinilmek suretiyle çalışmaya dâhil edilmiştir.

Çalışmanın amacı coğrafi olarak yukarıdaki şekilde sınırlanmış altı Körfez ülkesini hangi faktörlerin savunma harcaması yapmaya sevk ettiği, Ortadoğu Bölgesi'nin dünyadaki savunma harcamaları içerisindeki hacminin ne olduğu, Körfez ülkeleri savunma harcamalarının bölge içerisindeki paylarının ne olduğu, savunma harcamalarını hangi savunma araç ve metotlara yönlendirdikleri, savunma harcamaları yaparken hangi bölgesel ve küresel politik tercihlere sahip oldukları, savunma harcamalarının ülkelerinin ekonomisindeki GSMH, ithalat, ihracat vb. veriler

içerisindeki hacmi ile savunma harcamalarının ne gibi çıktılar ürettiği hususlarının tespit edilmesidir. Bütün bu tespitlerin bilimsel çerçevede Ekonomi Politik disiplin zemini üzerinde teorik altyapı ile izah edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmadaki savımız ise politik ilişkilerin büyük boyutta uzantısını askeri ilişkilerin oluşturduğudur. Bölge dışı ülkelerle ilişki kurmaya sevk eden faktörler arasında bölge ülkelerinin askeri yapısı önemli faktördür. Bölge dışı ülkelerle ilişkiler önce politik ve ekonomik olarak başlamakta sonra askeri olarak genişlemektedir. Genişleyerek askeri boyutun da eklendiği ilişkiler içerisinde savunma ekonomisi de eklenmektedir. Devamında ise süreci askeri ilişkiler yönetmeye başlamaktadır. Bölge ülkelerinin ekonomik yapılarının şekillenmesinde güvenlik ihtiyacı ve askeri ilişkiler önemli rol oynar hale gelmektedir. Böylece birbirini besleyen politik ekonomik, askeri bir ilişki yumağı ortaya çıkmaktadır. Savunma harcamalarını ülkeler sadece ekonomik ve politik kaygılarla da yapmamaktadırlar.

Belirlenen bu amaca ve ileri sürülen sava muvafık neticeyi elde edebilmek için çalışmanın kapsamı metodolojik bir örgü ile şekillendirilmiştir. Bu metodolojik örgüyü sınırlılıklar, mahiyeti ve konunun ele alınışındaki sistematik sıralama oluşturmaktadır

Buna göre çalışmayı şekillendiren ilk metodolojik örgü, çalışmanın sınırlarıdır. Yukarıda coğrafya temelli sınırlandırma gerekçeleri ile izah edilmişti. Bir diğer sınırlandırma hatta coğrafyadan önce gelebilecek sınırlandırma teorik çerçevede olmuştur. Çalışma ekonomi politik disiplini sınırları içerisinde ele alınmıştır. Ekonomi ve politik bilimlerinin kesişimi ile oluşan bu disiplinin sınırlarının geniş olması, disiplin içerisinde de bir sınırlama yapılmasını zorunlu kılmıştır. Çalışma kapsamında, ekonomi politik disiplin içerisinde yer alan hem ekonomi ağırlıklı yaklaşımlar hem de politik yoğun yaklaşımların konuya bakışlarına ve değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Konu başlığında da belirtildiği üzere konu birden fazla ülke ve bir bölge ile doğrudan ilgili, bunun yanı sıra başlıkta belirtilmemiş olsa da sebep-süreç-sonuç-etki içeren mahiyeti itibarıyla de yine birden fazla ülke ve birden fazla bölgeyle hem doğrudan hem dolaylı ilgilidir. Bu haliyle çalışmamız, ekonomi ve politikadan teşekkül eden ekonomi politik biliminin, politik kısmı altında yer alan ancak ekonomiyi de hesaba katan teorilerle daha çok ilişkili görülmüştür.

Ekonomi politik teoriler olarak nitelendirilen bu teoriler de, kaynağını uluslararası ilişkiler teorilerinden almakta ve onların uzantısı özelliğini taşıyanlarla ilişkilendirmek daha uygun olmuştur. Ekonomi politik disiplin içerisinde de bir sınırlandırmaya tabi tutulmuş olan konu, uluslar arası ilişkileri açıklayan “ekonomi politik” çerçeve içinde ele alınmıştır.

Ekonomi politik yaklaşımlar içerisinde, devletlerin birbirleriyle ekonomik ve politik ilişkilerini, uluslararası hadiseleri vb. konuları izah eden farklı teoriler bulunmaktadır. Devletler arası ilişkileri genel manada güç ve çıkar argümanları ile gerekçelendiren, devletin güvenliği ve bekası konularını merkeze alan, gücü askeri ve ekonomik güç olarak tanımlayan, analize ekonomik olguları da dâhil eden, ekonomik yapının devletin güvenlik politikalarına göre şekillendirilmesini öngören “Neo Realist” olarak nitelendirilen ekol, çalışmamızın da temel teorik zemini ve ana omurgası olarak kabul edilmiştir.

Çalışmamızla ilgili bir diğer sınırlama zaman aralığına ilişkin olmuştur. Çalışmamızda 1989–2011 arası dönem esas alınmıştır. 1990 yılında Körfez Savaşı'nın başlaması, 1989'dan incelenmeye başlanmasında önemli faktörlerden birisidir. Zira bu tarihten itibaren bölge yeni bir döneme girmiştir. Bu tarihten itibaren bölgedeki savunma harcamaları ve savunma politikalarında hareketlilik olmuştur. Yine 1990'lı yıllar iki kutuplu dünyanın yıkılmasına, yeni uluslararası politik dengelerin kurulmasına şahit olmuştur. 1990'lar boyunca devam eden bu hareketlilik sonraki on yılları etkileyecek yeni bölgesel ve küresel yapının kurulması sürecidir. Çalışmamızda ihtiyacımız olan savunma harcamalarına ilişkin verileri aldığımız U.S. Department of State Bureau tarafından hazırlanan “World Military Expenditures and Arm Transfers” raporlarında da 1989–2011 arası bilgilere derlenmiş şekilde bir bütün halinde ulaşabiliyor olmamız bu tarih aralığını çalışmamıza olanak sağlamıştır.

Çalışmamızın ayrıca genel olarak; ülkelerin savunma harcamalarının teorik dayanakları, ülkelerin savunma harcamalarını belirleyen faktörler, savunma harcamalarının ülke ekonomileri içerisindeki hacmi ve bu ekonomik hacmin belirlediği politik ilişkiler şeklinde sınırlandığını ifade edebiliriz.

Çalışmanın metodolojik örgüsünü oluşturan ikinci husus çalışmanın mahiyetidir. Çalışmada yer verilen teorik yaklaşımlar ve pratik olgular vb. gibi özellikler çalışmanın mahiyetini oluşturan unsurlardır. Çalışmamızın konu başlığında belirtilen “ekonomi politik analiz” yapabilmek için bir takım ekonomik veriler ve politik yaklaşımlara ihtiyaç bulunmaktadır.

Ülkelerin politik yapıları, politik tercihleri, yakın siyasi tarihi ve politik ilişkileri politik verileri oluşturmaktadır. GSMH, ithalat, ihracat, savunma harcamaları ve bunların birbirleriyle olan oranlarına ilişkin rakamlarda ekonomik verileri oluşturmaktadır. Bütün bu verilerin tezde belirtilmesinin zorunluluğu çalışmanın önemli bir bölümünü kaçınılmaz olarak eklektik hale getirmiştir.

Ekonomik veriler ve teorik yaklaşımlar üzerinden yapılan değerlendirmeler, yorumlar, çıkarımlar ile konu analiz edilmiştir. Ekonomik verilerin politik tercihlere etkisi veya politik tercihlerin ekonomik verilere olan etkisi, bunların etkileşiminin bahse konu ülkelere ve bölgeye olan etkilerinin izahı ekonomik veriler ve teorik yaklaşımlar üzerinden gerçekleşmektedir.

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, çalışmanın teorik çerçevesi oluşturulmuştur. Bu bölümde öncelikle disiplinler arası bir alan olarak ekonomi politik alanına olan ihtiyaç, ekonomi politik teoriler, uluslar arası ilişkilerle dolayısıyla savunma ve güvenlik konularıyla ilişkili olan ekonomi politik yaklaşımlar ile disiplinin önde gelen teorisyenlerinin görüşleri ele alınmıştır.

Birinci bölümde “ekonomi politik” bilim dalı içerisinde yer alan ekonomik ve politik teoriler değinilmiştir. Çalışma konusunu analiz etmeye en uygun teorinin neo realizm olarak görülmesi nedeniyle, teorilerin yer verildiği birinci bölümde neo realist teori de ele alınmıştır. Bir sistem yaklaşımı olan neo realizm; uluslar arası ilişkiler, güç ve çıkar mücadeleleri ile savaşların nedenine ilişkin analizlerine ekonomik yapı ve ekonomik güç olgularını da dahil etmektedir. Neo realistler piyasayı ve ekonomiyi devletin amaçlarına hizmet eden bir araç olarak görmektedirler. Ulusal güvenlik konusunu ulusal ekonomi ile örtüştürürler, Devletin en öncelikli konusunun güvenlik olduğunu ekonomik yapısının bu çerçevede yapılandırılmasını ileri sürerler ve askeri güç kadar ekonomik refaha da önem verirler. Bu yaklaşımları ile neo realizm aynı

zamanda bir ekonomi politik yaklaşım özelliği de taşımaktadır. Neo realizmin güvenliği ön plana çıkararak ve ekonomik yapıyı buna göre biçimlendiren bu yaklaşımlarını Körfez Ülkeleri'nin de takip etmesi nedeniyle, Körfez Bölgesi'ndeki savunma harcamalarının ekonomi politik olarak değerlendirilmesi, gerekçelerinin ve ortaya çıkardığı ekonomik, askeri ve siyasi ilişkilerin izah edilmesine neo realist teorinin uygun olduğu görülmüştür. Belirtilen bu hususlar çalışmanın sorunsalını oluşturmaktadır. Çalışmanın sorunsalı Körfez Ülkeleri'nin savunma harcamalarının ekonomi politik analizinin neo realist yaklaşımla ele alınmasıdır.

Bu kapsamda çalışmamızın varsayımları, Körfez Ülkeleri'nin savunma harcamalarındaki tutumlarının güvenlik odaklı olduğudur. Körfez Ülkeleri güçlü ekonomik imkânlarıyla savunma harcamaları yaparak güvenliklerini sağlamaya çalışmaktadır. Körfez Ülkeleri'nin içinde bulunduğu yapı Ortadoğu'nun alt sistemi olarak güvenlik ihtiyacını doğurmuş, Savunma harcamaları yapmayı netice vermiştir. 1989 – 2011 arasındaki veriler bunu doğrular niteliktedir. Alt sistem olan Körfez Bölgesi'nin yapısı güvenlik açığını, tehdidini artırmaktadır. Bu yapısal durum savunma harcamalarını da artırmaktadır. Bu yapı üst yapı ile, diğer büyük hegemon güçler, ülkeler ile olan ilişkilerini de belirlemektedir.

İkinci bölümde ise ilk olarak dünya üzerindeki bölgeler, bu bölgelere dâhil olan ülkelerin neler oldukları tespit edilmiştir. Dünyadaki her bir bölgenin ve dünya genelinin toplam GSMH rakamları, ithalat, ihracat, savunma harcamaları, asker sayıları kişi başına düşen askeri harcama rakamları ve bu rakamların birbirlerine oranları vb. gibi verilere yer verilmiştir. 1989–1999 arası döneme ilişkin olan bu veriler hem yıllık bazda hem de dönemselsel toplam olarak sunulmuştur. Bu veriler Dünya'nın genel tablosu içerisinde Ortadoğu ve Körfez Bölgesi'nin savunma harcamalarındaki konumunu anlamamıza yardımcı olmuştur.

İkinci bölümün ikinci kısmında, dünya geneline ilişkin olarak verilen verilere paralel Ortadoğu Bölgesi'ne ilişkin veriler hususi olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda Ortadoğu Bölgesi'nin diğer bölgelerle mukayesesi ve dünya üzerindeki sıralamaları tespit edilmiştir.

Dünya üzerindeki diğer ülke ve bölgelerin Körfez ülkelerine olan ilgisi ve ilişki düzeyinin belirleyicisi olması nedeniyle bu bölümde yer alan veriler önemlidir. İkinci bölümün devamında aynı veri tasniflemesi çerçevesinde Ortadoğu Bölgesi içerisinde, başta savunma harcamaları olmak üzere Körfez ülkelerinin bölge içerisindeki payının ne olduğu, Körfez ülkelerinin GSMH rakamlarının, askeri harcamalarının, toplam ithalat, ihracat ve askeri malzeme ithalatlarının hacminin ne olduğunun mukayesesi yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Körfez Bölgesi'nin ekonomi politliğini belirleyen ana unsurlar çeşitli tasniflemeler yapılarak irdelenmiştir. Ekonomi bilimi içerisinde de ana unsurlar olarak sayılan coğrafya, nüfus ve doğal kaynakların, bu defa ekonomi politik unsurlar olarak Körfez Bölgesi özelinde savunma harcamalarını belirlemedeki rolü bu bölümde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, altı körfez ülkesinin her biri ayrı ayrı olarak incelenmiştir. Bu kapsamda altı ülke için açılan ayrı ayrı başlıklarda ülkelerin kısa siyasi tarihçeleri, coğrafi konumlarının özellikleri, bölgenin siyasi, dini ve ekonomik yapısının savunma harcamaları ile ilişkisi, savunma harcamalarına sevk eden ekonomi politik unsurların neler oldukları, askeri yapıları, GSMH, ithalat, ihracat rakamları, farklı kategorilerdeki savunma harcamaları ve bunların birbirlerine mukayeseleri, oranları incelenmiştir.

Dördüncü bölümde ayrıca altı ülkenin birbirleriyle ve gerekse dünyanın çeşitli yerlerindeki bölge dışı diğer ülkelerle olan ilişkileri de ele alınmıştır. Bu ilişkilerin kapsamı, savunma harcamalarıyla ilgili transferlerin hangi ülkelere yapıldığı, savunma ve savunma harcamaları odaklı ekonomik ve politik ilişkilerde hangi ülkelerin tercih edildiği incelenmiştir.

Çalışmada, konu ile ilgili yazılmış Türkçe ve yabancı dilde basılan kitaplar, aynı şekilde yerli ve yabancı dilde yazılan bilimsel makalelerin yanı sıra ilgili ülkelerin ve kuruluşların resmi internet sayfalarından da yararlanılmıştır. Savunma harcamaları ve diğer ilgili ekonomik veriler, ABD'nin resmi kuruluşu olan U.S. Department of State Bureau tarafından hazırlanan "World Military Expenditures and Arm Transfers" raporlarından alınmıştır. Çalışma kapsamında olan ülkeler için yeknesaklık sağlanması

ve resmi kurum tarafından hazırlanmış olması bu raporların tercih edilmesine neden olmuştur.

Son olarak çalışmamızın alana katkısının Körfez Ülkeleri'nin savunma harcamalarının ve bu harcamalar çerçevesinde şekillenen ekonomi politik ilişkilerin derli toplu şekilde ortaya konulması ve değerlendirilmesi olduğunu söyleyebiliriz.

BÖLÜM 1

SAVUNMA HARCAMALARININ TEORİK DAYANAKLARI

1.1 Tehdit Güvenlik ve Savunma Kavramları

Bireylerin her türlü tehlikeden uzak bir halde bulunmaları hali şeklinde ifade edilen güvenlik kavramı aynı zamanda bir ihtiyaç olarak da nitelendirilmektedir.¹ Güvenlik olgusu, güç ve çıkar kavramları etrafında şekillenmektedir. Güç ve çıkarın merkez olduğu kavramın tanımında bir tehdidin varlığı tehdidi uzaklaştıracak bir güç ve korunması ve savunulması gereken bir çıkar örgüsü yer almaktadır. Güvenliği sağlayacak savunma hali eylemsel bir harekete fiili bir direnç gösterme şeklinde olabileceği gibi, eylemsel müdahaleleri önleyici tedbirler almak biçiminde de olabilmektedir. Her iki savunma şekli de bir “güç” gerektirmektedir. Güç ve güvenlik ilişkisi konuya ilişkin teorik literatürün ana eksenini oluşturmuştur.

Tehlike - güvenlik ilişkisi ve güvenlik ihtiyacı en dar daire olan bireyden başlayarak topluma, ulusa, ülkeye, bölgeye hatta küresel güvenlik boyutuna kadar genişleyebilmektedir. Bu geniş yelpaze içerisinde güvenlik organizasyonunun temini bireyleri oluşturan ulus adına “devletler” tarafından yapılmaktadır. Aynı şekilde bölgesel ve küresel güvenlik için aktif rol alma durumu söz konusu olduğunda da yine “devletler” temel aktör olmaktadır. Dolayısıyla tehdit ve güvenlik kavramları devlet ekseninde incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

Ulusal çıkar ve tehditler etrafında şekillenen “ulusal güvenlik” kavramının literatürde ve politik alanda üne kavuşması ABD Başkanı Herry Truman döneminde kongre tarafından çıkartılan “National Security Act” Ulusal Güvenlik Yasası ile olmuştur.² Bu yasada ABD askeri departmanları, dış politikası, ulusal güvenliği ile ilgili kurumların fonksiyonları yeniden düzenlenmiş ve organize edilmiştir.³

Savunma harcamalarının temel belirleyici etkenlerinden birisi milli güvenlik olgusudur. Bu kavramın akademik, askeri ve hukuki anlamda ve alanlarda çeşitli

¹ Yılmaz Tezkan, **Jeopolitikten Milli Güvenliğe**, Ülke Yayınları, Mart 2005, s.201

² Fikret Birdişi, “Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri,” **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 31 Yıl:2011/2, s.151

³ **National Security Act of 1947**, Chapter 343; 61 Stat. 496; Approved July 26, 1947, <http://www.intelligence.senate.gov/nsaact1947.pdf> (06.05.2013)

tanımları bulunabilmektedir. Örneğin Türkiye’de hukuken yapılmış resmi bir tanım bulunmaktadır. 11/11/1983 tarihli 18218 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği kanununun ikinci maddesinde milli güvenlik “Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması” şeklinde tanımlanmıştır.

Tehdidin çeşitli boyutları bulunmaktadır. Tehdit, güç kullanılabileceğinin sözlü şekilde açıkça ifade edilmesi şeklinde olabileceği gibi zımni de olabilmektedir. Fiziksel mahiyeti bulunan askeri unsurların hareket ettirilmesiyle kesinleşmiş ve krize dönüşmüş bir boyutta veya hem sözlü hem de fiili her iki unsurun birlikte bulunabildiği bir surette ortaya çıkabilmektedir.⁴

Değişen zaman dilimlerine bağlı olarak ortaya çıkan yeni durumlar ve algılar tehdit tanımlarının kapsamını çeşitlendirmiştir. Devlet merkezli güvenlik ve tehdit tanımlarına ulusal ve uluslararası terörizm, etnik ve dinsel çatışmalar, nükleer silahlanma çabaları vb. gibi unsurlar da ilave edilebilmektedir.⁵

Tehdit varlığı veya tehdit algısı devletleri önlem almaya sevk etmektedir. Bu önlemler genellikle en kötü senaryo üzerinden yani askeri müdahaleye, çatışmaya muhatap olabileme seçenekleri üzerinden değerlendirilmekte ve bu noktada caydırıcı olma ihtiyaç olarak kabul edilmektedir. Bu ihtiyacın giderilmesi tehdit edene veya tehdit algısı oluşturana denk veya bir adım ilerde olma halinin temini ile mümkün olabilmektedir. Devletler bu ihtiyaçlarını savunma amaçlı teçhizat alımları, yatırımları ve/veya üretimleri ile gidermektedirler. Bu husus devletlerin savunma harcamaları yapmalarına neden olan bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Özetle devletler ve vatandaşları için güvenlik bir ihtiyaç olmakla beraber bu ihtiyacı ortaya çıkaran ve devletleri savunma harcamalarına yönelten nedenlerden birisi

⁴ Branislav L. Slantchev, **Military Threats, The Cost of Coercion, and the Price of Peace**, Cambridge Universty Press, United Kingdom , Cambridge 2011, s. 65

⁵ Beril Dedeoğlu, “Güvenlik Bağlamında Uluslar arası Politikada Yaşanan Son Gelişmeler ve Türkiye’nin Tehdit Algılamaları”, **Türk Dış Politikası, Uluslar arası 3. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, Edt. Sedat Laçiner, Hacı Necefoğlu, Hasan Selim Özertem, USAK yayınları, Ankara, Nisan 2009, s.253

tehdit varlığı ve/veya tehdit algılamasıdır. Tehdit olgusu, algıdan varlığına kadar farklı derecelerde karşılık bulmaktadır. Savunma kapasitesini genişletme çabaları da bu algı ve vaka derecelerine bağımlı değişkendir.

1.2 Disiplinler Arası Alanların Gerekliliği

Yapısal bir bütünün parçalarını oluşturan devlet, ekonomi, birey ve toplum vb. gibi unsurlar, muhtelif bilim dalları içerisinde münferiden incelenmekte ve irdelenmektedirler. Farklı ve bağımsız bir disiplin olma sürecini tamamlamış bilim dalları da kesişerek disiplinler arası çalışma alanlarını oluşturmaktadırlar. Münferit bilim dalları çoğu zaman kendisine münhasır teoriler üzerine inşa edilirken, disiplinler arası alanlar ise kesişim kümesinin ortağı olan bilim dallarının teorilerinden istifade ettiği gibi alanına mahsus üretilmiş teorilere de sahip olabilmektedir.

Disiplinler arası alan olarak nitelendirilen alanlar da bir disiplinin disiplin olmasını sağlayan altyapı, metot ve mahiyete sahiptirler. Disiplinler arası alanların da disiplinler gibi kendine özgü terminolojileri, teorisyenleri, ekolleri vb. olabilmektedir.⁶ Bu hususiyetleri ile disiplinler arası olarak nitelendirilen alanlar da aslında bir anlamda yeni bir disiplin oluşturmaktadırlar. Yeni bir disiplin olma durumu her disiplinler arası alan için geçerli değildir. Bazı disiplinler arası çalışmalar sadece ele alınan belirlenmiş konulara farklı disiplinlerden bakış düzeyinde kalabilmektedir. Çalışmaların yoğunlaştığı ve genişlediği disiplinler arası alanlar ayrı bir disiplin hususiyetini kazanmaya başlamaktadırlar.

Birden fazla disiplinin bir araya gelerek oluşturduğu disiplinler arası alanlarda, disiplinler arası alanı oluşturan bilimlerin ağırlığının ne kadar olacağı veya olduğu hususları, sınırları net değildir. İki disiplinin kapsadığı alanlar ile birbirlerine olan geçişkenlikleri, birbirleri ile etkileşimleri, incelenen konunun gerekliliklerine, zorunluluklarına göre değişkenlik göstermektedir.

Birey ve toplumun bizatihi kendisi ile bireyi ve toplumu ilgilendiren konular birden fazla disiplini ilgilendirmektedir. Disiplinler arası çalışmak veya bir konuyu

⁶ Özge Turna, Mualla Bolat, Sercan Keskin, “Disiplinlerarası Yaklaşım: Müzik, Fizik Matematik Örneği”, X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, 27-30 Haziran 2012, Niğde Üniversitesi, http://kongre.nigde.edu.tr/xufbmek/dosyalar/tam_metin/pdf/2292-28_05_2012-12_44_31.pdf (06.01.2015)

disiplinler arası alanın incelemesine sokmak özellikle sosyal bilimlerde konunun birden fazla yönüyle bütününe görebilmek açısından önemlidir.⁷

Disiplinler arası çalışmada aynı konu üzerine farklı en az iki bakış açısıyla bakmak, iki farklı disiplinin kaynaklarından yararlanmak ve bu farklılıkları harmanlamak, iki farklı bakış açısını yeni bir isim ile adlandırmak söz konusu olmaktadır. Bu durum bir problemin çözülmesi, bir konunun analiz düzeyinin değiştirilmesi, bunun yanı sıra karşılıklı etkileşimle konunun zenginleştirilmesi vb. gibi sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.⁸

1.3 Disiplinler Arası Bir Alan: Ekonomi Politik

Ekonomi biliminin en temel genel geçer amacının; ‘*sınırlı kaynaklarla sınırsız gereksinimlerini karşılama sorunu ile karşı karşıya olan bireyin tatmin düzeyini aramak*’⁹ olduğu belirtilmekte ve amaç belirten bu cümle üzerinden tanım yapılmaktadır. İktisadın tanımı içerisinde kıt kaynakların nereye yönlendirileceği, ne şekilde kullanılacağı hususunun yer alması bir tercih meselesi olup birey ve toplum davranışıyla ilgilidir.¹⁰

Ekonomi politiğin başlangıcı, Adam Smith tarafından bir disiplin haline getirildiği kabulünden yüzyıllar öncesine Aristo’ya kadar uzanmaktadır. Aristo’nun insanın sosyal bir varlık olduğuna ilişkin görüşleri aynı zamanda insanı ekonomik ve politik bir yapının parçası olduğunun da ifadesidir.¹¹ Politika biliminde de politikanın ne olduğu ne olmadığı üzerine Aristo’ya kadar uzandırılacak geçmişi bulunan geniş bir zaman dilimi içerisinde geniş tanımlamalar ve tartışmalar yapılmaktadır. Genelde politika tanımlamaları karşıtlıklar içeren çatışma - uzlaşma kavramları etrafında yoğunlaşmaktadır. Ancak karşıt görüşler de olsa politika biliminin odağında iktidarın,

⁷ Murat Keçe, Zihni Mery, “İlköğretim Sosyal Bilgiler Kazanımlarının Sosyal Bilimler Disiplinlerine ve Disiplinlerarası Anlayışa Uygunluğunun Belirlenmesi”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi**, Aralık 2011, Cilt:VIII, Sayı:I,110-139, s.112

⁸ Mehmet Taşdemir, Adem Taşdemir, “İlköğretim Müfredatındaki Fen ve Dil Temelli Derslerin Disiplinlerarası Yaklaşımla İncelenmesi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 1, Sayfa: 217-232, Elazığ-2011, s.218-219

⁹ Zeynel Dinler, **İktisada Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa -1998, 4. Baskı, s.6-7

¹⁰ Stephan Ison, Stuart Wall, **İktisat Giriş**, Çevirenler Ahmet Çakmak, Suat Oktar, Mehmet Şişman, Suat Yavuz, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, s.2

¹¹ Ferhat Apaydın, “Büyümenin Ekonomi Politikası:Türkiye Örneği”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Çorum 2013, s.11

yani karar alma mekanizmasının, yani çıkarların ve değerlerin elde edilmesi yer almaktadır.¹² Politika biliminde de bireyin veya grupların iktidarı elde etme isteğindeki amacın ne olduğu veya iktidarın elde edilmesini müteakip kullanılış amacı, biçimi vb. gibi tercih içeren hususlar söz konusudur. Tercih eylemi içeren politika bilimi de ekonomi bilimi gibi yine birey ve toplum davranışıyla ilgilidir.

Her iki bilim dalının merkezinde birey ve toplum davranışları tercihleri yer alıyor olsa da her ikisinin pratikte ve teoride devlet gibi, piyasa gibi kendilerine özgü kurumları da bulunmaktadır. Ancak her iki bilimin kurumlarının da birbirlerinin kurumları üzerine teorik ve pratik nüfuzları bulunmaktadır.

Hem ekonomi hem politika sınırları oldukça geniş, disiplin olma süreçlerini çoktan tamamlamış, köklü teorilere sahip bilim dallarıdır. Ekonomi-politik, birey ve toplum davranışlarının tercihlerinin söz konusu olduğu ekonomi ve politika disiplinlerinin etkileşimi, kesişimi ile ortaya çıkmış disiplinler arası bir çalışma alanıdır. İki bilim dalının bu hususiyetleri beraber oluşturdukları ekonomi politiğinde sınırlarını etkilemiştir. “Yani siyaset ekonomik tercihleri nasıl etkilemektedir?” veya “Ekonomi siyaseti nasıl etkilemektedir?” soruları en geniş anlamda etkileşimin sınırlarını çizmektedir.

Her iki alandan beslenen ekonomi politik, her iki iki bilim dalı kadar güçlü bir alan, bir disiplin olarak karşımızda durmaktadır. Bu haliyle ekonomi politik; herhangi iki disiplinin, herhangi bir konuya münhasıran yoğunlaştırılması ve tek bir çalışmaya özgü tutulma halinden öte bir konumdadır.

Ekonomi politik doğal bir sürecin sonucu ortaya çıkmıştır. Onu ortaya çıkaran doğal süreç mahiyetinin de doğal olmasını sağlamıştır. Ekonomi ve politikayı etkileşime sokan ekonomi politik; gerek politika biliminin gerekse ekonomi biliminin birbirlerini çok fazla referans almadan oluşturdukları çerçeveleri, sınırları birbirlerine açan, birbirine paralel hale getiren bir disiplindir.¹³

¹² Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, 9. Basım Ekim 1997 Ankara, s.17-21

¹³ Robert Gilpin, **Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası**, Kripto Yayınları, 2. Baskı Eylül 2012, Ankara, s.21

Ekonomi politik yaklaşımı; ekonomi ve politika bilimlerine alternatif olarak değerlendirmemek önemlidir. Ekonomi politiği ne ekonomi biliminin ne de politika biliminin önemlerinin birbirlerine veya ekonomi politiğe karşı daha az olduğunu vurgulayarak ön plana çıkarmak sağlıklı bir yaklaşım olmayacağından bir önem sıralaması belirtmek doğru olmayacaktır. Zira ekonomi politik varlığını bu bilimlere borçludur.

Ekonomi politiğin bir ayağını ana öğesi devlet olan politika oluştururken, diğer ayağını ana unsuru piyasa olan ekonomi oluşturmaktadır. Her ikisinin hayatiyetini devam ettiren, anlamlı kılan ise birey ve toplumdur. Bütün bunların birlikte oluşturdukları yapısal bütünlük disiplinler arası bir yaklaşımın da ortaya konulmasını zaruri kılmıştır.

Ekonomi politik oldukça geniş bir alandır. Ona bu genişliği sağlayan ekonomi ve politika bilimlerinin genişliğidir. Ekonomi politikte de teorik yaklaşımlar bulunmakla birlikte “belirsizlikle yüklü olduğu”¹⁴ durumlarda bulunmaktadır. İrdelenen, analiz edilen konunun özellikleri, konu üzerinde ekonominin mi yoksa politikanın mı bir adım daha önde olacağını, hangisinin geniş alan kaplayacağını etkilemektedir. Analiz edilen konunun devlet ve faaliyetleri olduğu göz önüne alındığında devletin ekonomik ve siyasi yapısı, karar alma süreçleri ekonomi ve politika ilişkisinde hangisinin ön planda olacağını etkilemektedir.

Konusu devlet, toplum, piyasa, ekonomi vb. gibi geniş olan ekonomi ve politika alanlarındaki görüşler, teoriler Aristo’dan J. J. Rousseau’ya, Adam Smith’ten Marx’a kadar çok geniş bir yelpaze üzerinde yer almaktadır. Ekonomi ve politika etkileşimi ile ortaya çıkan ekonomi politik alanda yüzlerce yıllık bir birikimden oluşan bu altyapı üzerine inşa edilmiştir. Ancak ekonomi politik içerisinde ekonomik yaklaşımların daha ağırlıkta olduğunu söyleyebiliriz.

Jean Jacques Rousseau ekonomi kelimesinin ev ve yasa sözcüklerinden oluştuğunu, tüm ailenin ortak iyiliği için ev işlerinin akıl çerçevesinde belli kurallara uygun şekilde yürütülmesi anlamını taşıdığını ifade etmektedir. Aile merkezli yaptığı bu

¹⁴ Robert Gilpin, s.21

tanımı daha büyük bir aile olarak ifade ettiği devlete de teşmil etmektedir. Buna bağlı olarak ekonomi politik devletin yasası düzeni olmaktadır.¹⁵

Ekonomi ve politika etkileşimi içerisinde, ekonominin mi politikayı politikanın mı ekonomiyi daha çok etkilediği konusu ekonomi politiğin içerisindeki bir diğer araştırma konusu olmuştur. Bu araştırmalarda iktisadi bakış açısının ve iktisadın etkisinin araştırılmasının daha baskın olduğu görülmektedir.

17.yy'dan 20. yy'a kadar özellikle uluslar arası ilişkileri irdeleyen özellikle merkantilist düşünürlerin, bilimadamlarının ekonomiyi merkeze aldıkları, uluslar arası ilişkileri ekonomik zemin üzerinde izah ettikleri görülmektedir. 19.yy'dan sonra Siyaset biliminin ve buna bağlı olarak devamında uluslar arası ilişkiler disiplininin başlıbaşına bir alan ortaya çıkması bu etkileşimi de etkilemiştir.¹⁶ Ekonomi politik alan içerisinde uluslar arası ilişkileri odak noktası yapan, siyasetin, siyasi kurum ve kavramların ekonomik ilişkileri etkilediği üzerinden üretilen bir yaklaşım da söz konusu olmuştur.

1.4 Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası ve Savunma Harcamaları

Devletin pek çok alanda ekonomik faaliyetleri, alternatifleri ve tercihleri bulunmaktadır. Ekonomi de aynı şekilde pek çok hususiyetleri ile devleti, karar alıcıları, bireyleri etkileyebilir. Bu genişliği ve oturmuş yapısı ile neredeyse ayrı bilim olan ekonomi politikası bütünüyle incelemek başlı başına bir çalışma alanıdır.

Savunma konusu devletin eğitim, sağlık, sosyal hizmet, sanayi, üretim, tüketim vb. konularında yaptığı faaliyetlerden farklılık göstermektedir. Onun bu statü, önem ve faaliyet olarak farklılığı kaynakların savunma harcamalarına aktarılması noktasında karar almaya iten, nedenlerinde de mevcuttur. Hayati bir konu olarak önceliği bulunan savunmanın ve harcamalarının önceliğini çoğunlukla içsel ve kendi iradesi dışındaki faktörler belirlemektedir.

Savunmaya ve harcamaya sevk eden içsel olmayan bu faktörün yine çoğu zaman bir diğer devlet olması, bunun yanı sıra savunma ihtiyacının giderilmesinde gerek faaliyet olarak ve gerekse malzeme temini konusunda üçüncü taraf devletlerinde

¹⁵ Jean Jack Rousseau, **Ekonomi Politik**, Çev. İsmet Birkan, İmge Yayınları, Nisan 2005, s.7

¹⁶ Mehmet Duman, "Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt Sayı Yıl: (4) 2002/2, s. 2-3

duruma dâhil ve müdahil olması, konuyu uluslararası ilişkiler boyutu güçlü olan yapısal bir durum haline dönüştürmektedir. Dolayısıyla ekonomi politiği analiz edilecek olan savunma harcamalarının, teorik alt yapısında doğrudan ekonomi politiğin genelinden ziyade bir alt başlığı olarak nitelendirilebilecek olan uluslararası ekonomi politiğin olması zaruridir. Politikanın; uluslararası politika olarak özelleştiği bu düzeyde, ekonominin uluslararası ticaret boyutu da öne çıkmaktadır.

Uluslararası ilişkilerin ekonomi politiğinin de paralellik gösterdiği ekonomi politik yaklaşımlar genelde üç başlık altında incelenmektedir. Bunlar Ekonomik Milliyetçilik, Liberalizm ve Marksist görüştür. Piyasa sisteminin zenginlik, büyüme, devlet, savaş ve barış konularına etkileri nelerdir vb. gibi ekonomi politiğin cevap aradığı sorulara bu 3 görüş temelden farklı yaklaşımlar göstermektedir.¹⁷

1.5 Uluslar arası İlişkiler Disiplininde Savaş ve Savunma Olgularının Konumu

Devletlerin savunma harcamaları farklı bilim dallarında, disiplinlerde farklı cephelerden değerlendirilmekte ve gerekçelendirilmektedir. Bir disiplin olarak uluslararası ilişkiler literatürünün oluşmasında ve gelişmesinde savunma, tehdit, saldırı, savaş, barış vb. gibi kavramlar belirleyici olmuşlardır. Bu bağlamda disiplin içerisinde uluslararası ilişkilerin çerçevesini ve belirleyicilerini açıklayan teori sınıflandırmalarından bir tanesi çatışma üzerine inşa edilmiş ve “çatışma teorileri” olarak nitelendirilmiştir.

Avrupa’da yaşanan 30 yıl savaşlarını nihayete erdiren, 1648 tarihli Westfalya Barış Anlaşması, uluslararası sistemin egemen devletlerden oluştuğu esasına dayanmakla¹⁸ uluslaşma ve uluslararası ilişkiler olarak nitelendirilecek yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Ancak uluslararası ilişkilerde çatışmayı açıklayan teorilerden realizmin başlangıcı ise çok daha eski tarihli bir savaşa kadar uzanmaktadır. Pleponeyza Savaşlarını anlatan Thucydides, kendisinin de M.Ö 424 yılında Atina saflarında general olarak yer aldığı Sparta ve Atina arasında 25 yıl süren savaşı, askeri ve siyasi mücadeleyi, silahlanma yarışı, ittifak caydırma ve güç dengesi ekseninde anlatmakta;

¹⁷ Robert Gilpin, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politiği*, s.41

¹⁸ Sami Kiraz, “Uluslararası İlişkilerde Egemenliğin Değişen Yüzü”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2012, Cilt: 5, Sayı: 1, s.94

Sparta'nın saldırılarını Atina'nın oluşturduğu tehdide bağlayarak, tehdit algılamasından kaynaklanan saldırıyı meşrulaştırmaktaydı.¹⁹

Uluslararası ilişkilere bağımsız bir disiplin olma özelliğini kazandırmada önemli rol oynayacak kuramlardan olan İdealizm ise yine bir başka savaşın I. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, dünyayı barışçıl biçimlendirme ve savaşın nasıl önlenebileceği arayışlarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır.²⁰

II. Dünya Savaşı, savaşın sona ermesinden hemen sonra idealizm ve realizm arasında önemli bir tartışmanın başlamasına neden olmakla²¹ uluslararası ilişkiler disiplinini kuran tartışmanın başlamasında ana faktör olmuştur.

Uluslararası ilişkiler disiplini çoğulcu bir disiplin kimliği özelliğini ise soğuk savaş sonrası dönemde elde etmiştir.²² Bu dönemlerde realizmin yerini neo-realizme bırakmaya başlamıştır.²³

Uluslararası ilişkiler disiplininin oluşum sürecine özetle baktığımızda pratikte var olan savaşların, tehditler, tehdit algılamalarının, çatışmaların, güç yarışlarının ve silahlanmaların bir disiplini ve disiplinin teorik yaklaşımlarını oluşturduğunu görmekteyiz.

Teorik yaklaşımların oluşumunda savaşların ve güç mücadelelerinin gerekçelerini, sebeplerini açıklama üzerine yapılan tartışmalar belirleyici olmuştur. Disiplinin teorileri bütün bu mücadelelerin sebeplerini ortaya koyma arayışında ve çabasında olmuşlardır.

Uluslararası ilişkiler teorilerinin merkezinde güç olgusu, kavramı yer almıştır.²⁴ Gücün caydırıcılık, tehdit veya tehdit algısıyla eşdeğerliği bulunmaktadır. Bu gücün

¹⁹ Tayyar Arı, **Uluslar arası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Alfa Yayınları, İstanbul, Kasım 2002, s.177-178

²⁰ Seyfi Say, **İbn Haldun'un Düşünce Sistemi ve Uluslar arası İlişkiler Kuramı**, İlk Harf Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 2011, s.351

²¹ Kenneth Waltz, George H. Quster, **Uluslar arası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi**, Çev. Ersin Onulduran, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.99

²² Sezgin Kaya, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 63 Sayı 3, yıl 2008, s.85

²³ Sezgin KAYA, a.g.m., s.89

²⁴ Haluk Özdemir, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 63 Sayı 3, yıl 2008, s.114

derecelendirmesini belirleyen unsurlar ise büyük oranda savunma ve saldırı unsurlarının mahiyetini oluşturan askeri kapasite olmaktadır.

Bu bağlamda savunma harcamaları ile uluslararası ilişkiler ve uluslararası ilişkiler teorileri arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Savaşları, güç mücadelelerini ve uluslar arasındaki ilişkilerin düzlemini açıklayan bu teoriler aslında savunma harcamalarının da gerekçelerini açıklamış olmaktadır.

Uluslararası ilişkiler teorileri ile savunma harcamaları arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Savunma harcamalarını yapanların uluslar, devletler olması göz önüne alındığında, ulusların, devletlerin neden savunma harcamaları yapma gereksiniminde buldukları, bu ekonomik maliyeti neden yükledikleri sorusuna, harcamayı yapan yani ulus ve devlet ekseninde, uluslararası ilişkiler disiplini cephesinde cevap arayan ve cevaplandırmaya çalışan teorilerin varlığı önemli olmaktadır.

1.6 Ekonomi Politik Yaklaşımlar: Realizm, Liberalizm, Marksizm

1.6.1 Ekonomik ve Politik Realizm

1.6.1.1 Ekonomik Milliyetçilik

Ekonomik milliyetçiliği en geniş şekilde merkantilizm, devletçilik, korumacılık görüşleri oluşturmaktadır. Ekonomi biliminin dönüm noktasını oluşturacak sanayi devrimi ve Adam Smith'den önceki dönemin ürünü olan ekonomik milliyetçiliğin temel görüşü ekonomik faaliyetlerin ana amacının devletin çıkarları olduğudur²⁵ Bu yaklaşım ekonomi politiğin iki ayağından birisi olan ekonomi alanı içerisinde yer almaktadır.

1.6.1.2 Politik Realizme Giden Yol: Merkantilizm

Avrupa'da demografik yapının değişmesi, köylerden kentlere göçler, yeni kentlerin oluşması, ticaretin hareketlenmesi vb. nedenler yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni sınıflar yeni toplumlar; pozitivism, kapitalizm,

²⁵ Robert Gilpin, a.g.e., s.48

laisizm ve liberalizm gibi yeni düşüncelerin, yeni ekonomik ve siyasi yaklaşımların gelişmesine kısa ve uzun vadede ortaya çıkmasına zemin hazırlamışlardır.²⁶

Merkantilizm böyle bir süreçte ortaya çıkan mutlak monarşilerin 15. ve 18. yy arası dönemde iktisadi alandaki yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷ İçinde savaşlar ve ayaklanmaların siyasi ve askeri çalkantıların, savaşların bulunduğu 300 yıl gibi uzun kabul edilebilecek bir dönemi kapsamaktadır. Bu nedenle hedefleri ve öncelikleri birbirinden farklı olabilecek monarşilerin tavırlarını, amaçlarını izah edebilecek bütünlüklü tek bir teoriden söz edilmemektedir.²⁸

Merkantilizm; Almanya'da Kameralizm adıyla devletin işleyişine ilişkin ilkeler ortaya koyarken²⁹ merkantilizmin öncülerinden olan İspanya'da altın ve gümüş gibi değerli madenleri önelemekte,³⁰ Fransa'da ise sadece altın ve gümüşün yetmeyeceğinden hareketle mal ve hizmet üretimini daha etkin görmektedir. Hollanda'da daha liberal bir kimliğe bürünen merkantilizm, İngiltere'de kalkınmanın önceliğini dış ticarete vermektedir.³¹

1.6.1.3 Ekonomik Milliyetçiliğin İnşası ve Friedrich List

Ekonomik milliyetçiliğin önemli isimlerinden olan, bireyden önce ulusu ve ulusal çıkarı önceleyen Alman ekolünden Friedrich List'in³² çalışmaları, görüşleri, ekonomi içerisindeki politik karakterin tanımlanması, etkisinin ortaya konulması noktasında kilometre taşı olma özelliği taşımaktadır. 1841 yılında yayınladığı The National System of Political Economy adlı eserinde ekonominin temelinde teori, felsefe, politika ve tarihin olduğunu ifade etmektedir. Ulus ekonomilerinin tarım, üretim

²⁶ İshak Torun, "Endüstri Toplumu'nun Oluşmasında Etkili Olan İktisadi ve Sınai Faktörler", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2003, s. 187

²⁷ Torun, s.188

²⁸ Ahmet Arif Eren, "Sir William Petty: Merkantalist Bir Düşünür mü?", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt : 22, Sayı : 79, ss.47-49

²⁹ Süha Oğuz Albayrak, "Güçlü ve Merkezi Devletin Yönetim Bilgisi: Kameralizm", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi YBAD Lisansüstü Seminer Çalışmaları**, No: 9, Mayıs 2010, <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/albayrak.pdfS.4> (Erişim tarihi 12.01.2015)

³⁰ Kenan Arıbaş, Hasan Kara, "Siyasi Coğrafya Açısından İspanya", **Doğu Coğrafya Dergisi**, Atatürk Üniversitesi, Yıl 15, Sayı 24, Temmuz 2010, ss.68-69

³¹ Beşir Hamitoğulları, **Çağdaş İktisadi Sistemler, Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1982, 3. Baskı, ss.56-61

³² Gamze Nazan Bedirhanoglu, "Uluslararası Ekonomik Örgütlerin Amerikan Hegemonyasındaki Roller", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2006, s.8

ve ticaret gibi gelişim aşamalarının bulunduğunu belirtmekte, ulus ekonomilerinin gelişmesinde devlet eliyle sanayileşmenin önemini vurgulamaktadır.³³

Uluslararası ticaretin ulusal çıkarlar ve kalkınma üzerindeki etkisi nedir sorusuna da cevap arayan List; ülkelerin gerek ulusal düzeyde üretim gerekse uluslararası ticarete gümrükler, tarifeler vb. gibi korumacı politikalarla kalkındıklarını, kalkınmalarını tamamladıktan sonra kalkınma yolunda ilerleyen ve aynı şekilde korumacı politika yürütmek isteyen devletleri ise engellemek amacıyla serbest ticareti yaygınlaştırma çabası içerisinde olduklarını ileri sürmektedir.³⁴ Friedrich List ulusal ekonominin gelişmesinde bilim ve teknolojiyi önemsemekte, Adam Smith'i bilim ve teknolojiye yeterince önem vermediği iş bölümü ve uzmanlaşmayı ise gereğinden fazla ön plana çıkardığı için eleştirmektedir.³⁵

List'i bütün bu arayışlara ve Alman Milli İktisat Sistemi olarak da ifade edilen yaklaşımlar ortaya koymaya sevk eden en önemli faktörlerden birisi Almanya'nın içinde bulunduğu siyasi, tarihi ve ekonomik şartlar olmuştur. Almanya'yı oluşturan prensliklerin henüz aralarında güçlü bir birliktelik sağlayamamış olmaları, mevcut siyasi ve ekonomik yapı ile ekonomik ve politik alanda güçlü bir Almanya'nın ortaya çıkamayacağını düşünen List, Alman prensliklerinin kendi aralarında ithalat engellerini kaldırmaları ancak dışa karşı korumacı olmaları gerektiğini ifade etmiştir.³⁶

Friedrich List'in yaklaşımları ve şahsı milli iktisat arzusunda olan siyaset ve fikir adamları nezdinde itibar bulmuş, diğer ülkelerin milli iktisat oluşturma çabalarını etkilemiştir.³⁷ Hatta bu itibar; ülkelerin List gibi bir teorisyene sahip bulunmadıkları

³³ Eugen Wendler, **Friedrich List (1789-1846) A Visionary Economist with Social Responsibility**, Springer Heidelberg New York Dordrecht London, ss.183-184

³⁴ M. Kemal Aydın, "Kapitalizm ve Kriz", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (6) 2003, s.5

³⁵ Murad Tiryakioğlu, "Teknoloji Transferi, Teknoloji Yoksulluğu mu?", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Dergisi**, Cilt 66, No.2, 2011, s.172

³⁶ Serdar Sağlam, "Ziya Gökalp'te Solidarim ve Milli İktisat", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 1, Güz 2004, s.74

³⁷ Hüseyin Safa Ünal, "Friedrich List Ziya Gökalp and The National Economy Thesis in The Ottoman Empire", **A Thesis of Master Degree**, School of Social Sciences of Middle East Technical University, Department of Economics, February 2013, s.7

için milli iktisat modeli oluşturmada ve uygulamada muvaffak olamadıklarının ileri sürülebileceği düzeye kadar ulaşmıştır.³⁸

Friedrich List somut durumlar üzerinden çıkarımlar yaparak teorik yaklaşımlar ve ilkeler ortaya koymuştur. Onun yaklaşımının da odağında güç yer almaktadır. Ulusun ekonomik kalkınma yoluyla güçlendirilmesi ve diğer uluslara karşı ekonomik korunmacı politikalar öngörülmesi amacı politik karakter barındırmaktadır. Zira milliyetçilik kavramının mahiyeti politik yoğunluk içermektedir. List, uluslararası ekonomi politiğin oluşmasında ve ekonomik milliyetçilik teorisinin inşasında önemli bir isim olmuştur.

1.6.1.4 Sir William Petty

1623-1687 yılları arasında yaşayan merkantilizmin İngiliz ekolü içerisinde yer alan Sir William Petty, malın değerini emek ve toprak üzerinden açıklayan³⁹ görüşler ortaya koymuş; ticaretten daha ziyade üretim ve istihdamı ön planda tutmuştur.⁴⁰ Politik Aritmetik kitabıyla, servete değil tüketime vergi öngören devlet geliri anlayışı ve mükellefiyete ilişkin yaklaşımlarını ortaya koyan; kendisinden sonra Mill, Marshall, Pigou, Fisher gibi isimleri etkileyen Petty, kalkınmanın kaynağını da nüfus artışı olarak açıklamaktadır.⁴¹

Uluslararası ticaret noktasında ise klasik merkantilizmden farklıdır. İhracatı çok fazla geçmediği sürece ithalat yapılmasına karşı değildir. İthalatı engellenmesi durumunda ithal edilecek maldan mahrum kalınacağını ifade eder. Ancak kendisinin tüccar veya devlet adamı olmadığını dolayısıyla konuyu çok fazla tartışmak istemediğini vurgulaması çok önemli bir not olarak eklenmelidir.⁴² Britanya merkantilizminin liberalizme daha yakın olduğu da söylenebilir.⁴³

³⁸ Sağlam, s.72

³⁹ Adnan Doğruyol, Kıvanç Aydınlar, “İktisatta Gizemini Koruyan Bir Bilinmeyen; “Değer” Felsefenin Mutlak Değerinden İktisadın Nisbi Değerine”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi (AİBÜ) Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:14, Yıl:14, Sayı:1, 14, s.137

⁴⁰ Ahmet Arif Eren, s.63

⁴¹ Fatih Kavuran, “İşletmelerdeki Vergi Yükünün Ekonomi Büyüme Üzerindeki Etkileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s.49

⁴² Ahmet Arif Eren, s.64-65

⁴³ Bedirhanoğlu, s.7

1.6.1.5 Thomas Mun (1571 - 1641)

Devrin diğer önemli hatta ilk merkantilistlerinden birisi de ‘England's Treasüre by Foreign Trade’ eserinin yazarı Thomas Mun’dur. Thomas Mun fakirlerin verecek bir şeyi olmaması nedeniyle fakirlerden vergi alınmamasından yanadır. Vergi harcamalar üzerinden alınmalıdır.⁴⁴ Thomas Mun diğer merkantilistlerden farklı olarak ülkeye gelen yabancıların yani bir nevi turizm geliri sayılabilecek harcamaların önemine de dikkat çekmektedir.⁴⁵

1.6.1.6 Alexander Hamilton (1755-1804)

Britanya’nın kolonileri üzerinde vergileri yani ekonomik yükleri artırıcı politikaları sonucunda, kolonilerde tepkiler başlamış ve neticede Birleşik Devletler’in kuruluşuyla sonuçlanan bir süreç yaşanmıştır.⁴⁶ Bağımsızlığa giden bu süreçte aktif bir aktör olarak da görev almış olan Hamilton, ABD Anayasa’sının yapılmasında, ABD bürokrasisinin kurulmasında önemli roller üstlenmiştir.⁴⁷ Onun pratik ve teorik katkıları literatürde “Hamiltonculuk” olarak nitelendirilen bir akım ortaya çıkarmıştır.

ABD’nin ilk federasyon hükümetinde hazine sekreteri olarak görevlendirilen Hamilton ABD ekonomisinin kurumsal yapısını kuran isim olmuştur. Ekonomist kimliği de bulunan Hamilton “Report On Manufacturers” isimli bir rapor yayınlamış, yayınladığı raporda belirttiği gümrük tarifeleri hükümet tarafından red edilmiş ancak raporda yer alan bu tarifeler daha sonra uygulanmıştır. Hamilton’un yaklaşımı gümrük tarifelerini artırmak suretiyle ithalatı azaltmak, teşviklerle de imalatı artırmak şeklindedir. Devletin güçlenmesi için devletin burjuvazi ile işbirliği içerisinde olması gerektiği yine onun görüşleri arasındadır.⁴⁸

Hamilton’un yaklaşımları da ticaretin korumacılığı üzerinedir. Amaç devletin gücünü artırmak, ulusal çıkarı gözetmektir. Hamilton’un ilkeleride merkantilist bir

⁴⁴ Fadıl Hakkı Sur, “Maliye Tarihine Kısa Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 2 Yayın Tarihi: 1949, s.255

⁴⁵ Utku Ongun, “Krizlerin Antalya Turizmine Etkileri”, **Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilimdalı, Isparta 2004, s.43

⁴⁶ Osman Gökhan Hatipoğlu, ‘**Alexander Hamilton ve Hamiltonculuk**,’ *Amme İdaresi Dergisi*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Cilt 46, Sayı 4, Aralık 2013, s. 71

⁴⁷ Hatipoğlu, s.88

⁴⁸ Hatipoğlu, ss.76-78

yaklaşım içermektedir. Hamilton merkantilizminin politik unsurları ülkenin güçlenmesi, bağımsızlığın korunmasıdır.

1.6.1.7 Jean Baptiste Colbert (1619–1683)

Merkantilizmin Fransız ekolünde yer alan Jean Baptiste Colbert'e göre üretim ve ticaret devletin büyümesini sağlayan unsurlardır. Colbert, ticari şirketlere ordular kadar önem vermektedir. Dış ticaretin fazla vermesini zorunluluk olarak görmekte, bunun için ülke içerisinde gerekli tedbirlerin alınmasını önermektedir. Bu tedbirler sadece ithalatı ihracatı düzenleyen kurallarla sınırlı olmamalı ticaret kolaylaştıracak yollar, limanlar gibi yapısal tedbirleri de kapsamaktadır.⁴⁹

1.6.1.8 Merkantilizm Realizm İlişkisi

Monarşilere ve uluslara göre kısmen farklılıkları olsa da merkantilizmin genellenebilecek temel görüşleri bulunmaktadır. Merkantilizmin bütün teorisyenlerine yer verilerek yapılacak bir çalışma, çalışmamızın kapsamını aşacağından yukarıda örnekleme yapılmak suretiyle görüşlerine yer verilen merkantilistlerin yaklaşımlarında bu ortak karakter göze çarpmaktadır. Merkantilizmde ulusun zenginliğini ve bu sayede gücünü artırmak esastır. Genelde ticaret özelde dış ticaret, ihracat bunun en önemli araçlarından birisidir. Devlet politikasının temel hedefi güçtür ve merkantilizmde ticaret politikaya hizmet eden bir araç olarak görülür.⁵⁰ Sahip olunan değerli maden miktarıyla zenginliği doğru orantılayan merkantilizm devletin ekonomiye müdahalesini öngörmektedir.⁵¹ Bu hususların bir kısmı aynı zamanda dış politikanın da konuları arasında yer almaktadır.

Piyasa ekonomisi yönü nispeten zayıf olan merkantilizmin yukarıdaki temel hususiyetleri onu ekonomi politik bir yaklaşım olarak karşımıza çıkarmaktadır. Özellikle ticaret, ihracat ve politika arasındaki etkileşimine ilişkin görüşleri, ticarete

⁴⁹ Erdem Doğruer, "Merkantalizm, Farklı Merkantalist Anlayış ve Uygulamaları Etkileyen Unsurların Ülkeler Bazında Analizi, (Fransa: Jean Baptiste Colbert Ve İngiltere: Sir Josiah Child'ın Görüşleri Temelinde Bir Karşılaştırma)", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Ankara 2009, s.113

⁵⁰ Ahmet Arif EREN, s.49

⁵¹ Burcu Kılınç Savrul, Bülent Doğru, "TR 22 Düzey 2 Bölgesinin 2012 Yılı Teşvik Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, Bahar 2013, s.2

gücü elde amacı içeren politik bir anlam yüklemesi ekonomi politik bir çerçeve oluşturmaktadır.

Uluslararası ekonomi politiğin öncüsü olarak merkantilizm; yine uluslararası ilişkilerde, ekonomi politikte gücü önceleyen, devleti merkez alan ve ekonomiyi merkezdeki devlete göre konumlandıran realizmi/realistleri netice vermiştir.⁵² Merkantilistlerin devleti koruyan yaklaşımları realizm aynasında bir yansıma bulmuştur. Realistlerin uluslararası ekonomi politik yaklaşımlarında; gerek ulusal gerekse uluslararası ekonomiyi yönlendiren, etkileyen ana faktör politikadır. Politikanın bizatihi kendisi unsurdur. Realistler, ekonomi politika etkileşiminde politikayı daha baskın unsur olarak kabul etmektedirler.⁵³

*'Realist UEP yaklaşımlarına göre, uluslararası ekonominin temel aktörleri olan ulus devletler güç peşinde koşarlar ve ekonomiyi bu amaçla şekillendirirler.'*⁵⁴ Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde de yer alan realizmin, ekonomi politiğin kesişim kümesinde yer alan temel argümanının güç olduğunu söyleyebiliriz. Güç, devlet ve ekonomi ilişkisi, realizmin diğer argümanlarından (örneğin insan doğasına ilişkin görüşleri) bir adım daha önde olarak ekonomi politik ve uluslararası ekonomi politik alanda yer almaktadır. Baskın olan bu unsur ve amaç ekonomiyi de etkileyen başat aktör ve faktördür.

Uluslararası ekonomi politik içerisinde bu yaklaşımların neden ekonomik milliyetçilik olarak nitelendirildikleri, neden bu başlık altında incelendikleri sorusunun cevabı da merkeze aldıkları unsurda yer almaktadır. Ulus temelli devletin bizzat kendisi milliyetçiliğin ortasında yer almaktadır.⁵⁵ Böyle bir durumda doğal olarak milliyetçilik de ekonomik tavırların odağında yer almaktadır. Politika ve ekonominin etkileşimi sonucu olarak milliyetçilik böyle bir konum elde etmektedir.

⁵² Bedirhanoğlu, ss.6-7

⁵³ Bedirhanoğlu, ss.10-11

⁵⁴ Bedirhanoğlu, s. 11

⁵⁵ Bedirhanoğlu, s. 11

1.6.1.9 Politik Realizm

Thucydides, Machiavelli, Hobbes'un yaklaşımlarını temel alarak Edward H. Carr ve Hans J. Morgenthau tarafından çerçevesi oluşturulan Realizm, uluslararası ilişkileri teorik çerçevede izah eden en önemli teorilerden birisidir.⁵⁶ Realizmin kökenleri binyıllar öncesine kadar uzanmaktadır. Felsefi temelleri bu kadar eski olan yaklaşımı günümüz yakın tarihinde teoriye dönüşmesi 1940'lı yıllar ve sonrasına tekabül etmektedir. İlk defa 1941 yılında İngiltere'de George Schwarzenberger'in yayınladığı *Power Politics* kitabında güç ve gücün meşruluğu vb. gibi realizmin kavramları yer almıştır. Edward Hallet Carr ve yine aynı dönemde ve takip eden yıllarda yaşayan Nicholas Spykman ve Frederich Schuman teorinin öncü düşünürleri arasında yer almıştır. Nihayet Nazi Almanya'sından Amerika'ya iltica eden Hans Morgenthau 1950 ve 1960'lı yıllarda realizmin uluslar arası ilişkiler disiplini içerisinde realizm saltanatının kurucusu olmuştur.⁵⁷

Morgenthau realizmin ana omurgasını oluşturan altı ilke belirlemiştir. Bunlardan ilkinde insan tabiatı ile siyaset arasında bir bağ kurulmaktadır. İkincisinde Uluslar arası ilişkileri anlamak için çıkar olgusunun insan hayatında konumlandığı yeri ve bununla güç arasındaki bağı anlamak gerekmektedir. Üçüncü olarak çıkar ve güç olguları sabittir bunların mahiyetini oluşturan araçlar değişebilir. Dördüncü olarak evrensel değerler olarak kabul edilen moral ilkeler, ahlaki değerlere dayanılarak uluslar arası ilişkilerde başarılı politikalar yürütmek mümkün değildir. Beşinci olarak uluslararası ilişkiler diğer disiplinlerden farklı olarak gücü önceler. Altıncı olarak uluslararası ilişkilerin temel aktörü ulus devletlerdir.⁵⁸

Realist yaklaşımda, ekonomiye göre politika daha öncelenmektedir. Uluslar arası ilişkilerde politika daha belirleyici olarak kabul edilmektedir. Örneğin politika ticarete yön vermektedir.⁵⁹ Politikaya yön veren ise güç olgusudur.

⁵⁶ Atilla Sandıklı, Erdem Kaya, "Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış", **Teoriler Işığında Güvenlik Savaş Barış ve Çatışma Çözümleri**, Editör Atilla SANDIKLI, Bilgesam Yayınları 2012, s.144

⁵⁷ Rövsen İbrahimov, "Uluslararası İlişkilerde Realistler ve Realizm Paradigması" **Journals of Qafqaz University**, Number 10, Volume 1, 2002, ss.3-6

⁵⁸ Rövsen İBRAHİMOV (aktaran), a.g.m., s.7, Hans J. Morgenthau, *Uluslar arası Politika*, Çevirenler Baskın ORAN, Ünsal OSKAY, Sevinç Matbaası, Ankara 1970, s. XXXIII,

⁵⁹ Sandıklı, Kaya, s.146

Uluslararası sistemin yapısı ve işleyişine ilişkin sorulara cevap arayan teorilerden realizmde güç ve güvenlik kavramlarının dolayısıyla savunma ve askeri harcamalarının temel önceliği ve önemi bulunmaktadır. Realist teorinin verdiği önemle güç kavramı Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplini bilim terminolojisinin en belirgin ve belirleyici unsurlarından birisi olmuştur.⁶⁰ Realistler uluslararası ilişkilerin ana aktörü olarak devleti kabul etmekte ve bu aktörler arasındaki mücadelenin güç mücadelesi olduğu üzerine teorilerini inşa etmektedirler.

Realistler savaşların nedenlerini aramayı önemli bir çalışma alanı olarak görmüşlerdir.⁶¹ Yaptıkları sorgulamalar bu baği aramaya yönelik olmuştur. “Neden ülkeler savunma ve silahlanma harcamalarına ihtiyaç duyarlar? sorusunu da kapsayan “Neden ülkeler güç ve çıkar peşindedir?” sorusunun cevabı realistlere göre insan doğasında gizlidir. Realistlere göre insan doğası kötüdür. İnsan hırslıdır, açgözlüdür ve doğası gereği güçlü olmak ister. Devletler de insan doğasına paralel olarak, uluslararası ilişkilerde güçlerini artırma, diğer devletleri egemenlikleri altına alma çabası içerisindedir. Bütün bunların olduğu yerde savaşın ve çatışmanın olması doğaldır ve kaçınılmazdır.⁶²

Bireylerin ulusları oluşturduğunu ve ulusu oluşturan bireylerin genel karakteristik özelliklerini mensubu oldukları ulusun da taşıdığını ifade eden Realizmin önemli teorisyenlerinden Morgenthau'nun uluslararası ilişkiler analizlerinin merkezinde “ulusal güç” kavramı önemli yer tutmaktadır. Morgenthau'ya göre uluslararası politikalar da bütün politikalar gibi güç için mücadeledir. Uluslararası politikaların nihai amacı da güç elde etmektir. Devletler ve insanlar kendilerini daha güçlü, güvenli, özgür ve daha müreffeh kılmak isterler. İnsanlar ve devletler uluslararası politikanın bu hedefleri için savaşabilirler.⁶³

⁶⁰ Efe Çaman, “Uluslararası İlişkilerde (Neo)Realist Paradigmanın Almanya'daki Gelişimi ve Evrimi”, **Uluslar arası Hukuk ve Politika Dergisi**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, USAK yayınları, 2006 Cilt 2, sayı: 8, s.39

⁶¹ Muhittin Ataman, “Feminizm: Geleneksel Uluslar arası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti,” **Alternatif Politika**, Cilt. 1, Sayı. 1, 1-41, Nisan 2009, s.26

⁶² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, s.164

⁶³ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace**, Published by Alfred A. Knopf, First Edition, 1946 New York s.13

Realistlere göre birey olsun devlet olsun ilişkilerin temelinde çıkar elde etme vardır. Çıkarı elde etmenin yegâne vasıtası ise güçlü olmaktır.⁶⁴ Realistlerin insan doğasında gördükleri güç elde etme ve savaşıma eğilimi barışın da önündeki en önemli engeldir. Küçük ölçekte bireylerin başka bireylere baskı yapma ve şiddet kullanma meylinin büyük ölçekte devletlerde de tezahür etmektedir.

Morgenthau gücü insanlar üzerinden açıklamaya çalışmakta ve güç kavramını diğer insanların düşünce ve hareketleri üzerindeki kontrol olarak tanımlamaktadır. Ulusu oluşturan bireylerin gözle görünebilir varlıklar olduğu, ancak ulusun görünemeyen bir unsur olmasından hareketle “ulusal gücün” nasıl anlaşılabilirliğinin açıklamasını ise Morgenthau ulusların gücünün sadece “empirical” olarak anlaşılıp ifade edilebileceği şeklinde yapmaktadır.⁶⁵ Bunun somut olarak görülebilmesi, gösterilebilmesi için barış zamanlarında yapılan tatbikatlara yabancı ülkelerin askeri temsilcilerinin davet edildiği, bu davetlerin yabancı uluslara askeri kapasite ve manevra kabiliyetlerinin gösterilmesi ve onların etki altında bırakılması amacı taşıdığını ifade etmektedir. Morgenthau çok net ifadelerle bir ulusun gücünün askeri kapasitesine, genişliğine bağlı bulunduğunu; askeri genişliğin ulusun gücü olarak diğer ulusları etkilemeye, baskı yapmaya, zorlamaya hizmet ettiğini söylemektedir.⁶⁶

Realizme göre devletler hasımlarını takip etmeli ve gözlemlemeli ve hasımlarına karşı kendi güvenliğini sağlayabilecek yeterlilikte olmalıdır. Barışın tesis edilmesinin yolu her daim savaşa hazır olmaktan geçmektedir.⁶⁷ Düzensizliğin ve anarşinin olduğu uluslar arası yapıda devletin bekası ve güvenliğinin yolu askeri güce bağlıdır. Devletin güvenliği bireyin güvenliği anlamına geldiğinden güvenlik bu derece önemli kabul edilmiş ve merkeze alınmıştır. Başka ülkelerin taarruz aracı olarak kullanabileceği askeri teçhizatlara sahip olması ve bunu düşmanca niyetlerine bağlı olarak yapması ülke

⁶⁴ Sait Yılmaz “Türkiye İçin Yeni Bir Güvenlik Konsepti İhtiyacı”, **Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 12-13 Kasım 2007, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayın No.:131, Edt. A. H. Aydın, S.Tas, S. Adıgüzel, (K.Maraş, 2008), s.260

⁶⁵ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, s.73

⁶⁶ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, s.54

⁶⁷ Metin Gürcan, “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, **Teoriler Işığında Güvenlik Savaş Barış ve Çatışma Çözümleri**, Editör: Atilla Sandıklı, Bilgesam Yayınları 2012, s.72

güvenliğinin ve bekasının tehdit altında olduğunu kabul etmek için yeterli görülmüştür.⁶⁸

Görüldüğü üzere realistlerin güç üzerinden yaklaşımları sadece uluslar arası ilişkilerin ve savaşların nedenini açıklama amaçlı değildir. Realizm konuya devletin güvenlik sorunlarının çözümü ve devletin bekasına ilişkin olarak da yaklaşmaktadır. Realizme göre devletler, bekaları için askeri imkan ve kapasitelerini artırmaları gerekmektedir.⁶⁹ Güvenlik sadece askeri güce bağlıdır. Bu nedenle realistler merkeze askeri konuları almışlardır. Uluslar arası konular ve sorunlar sıralama yapıldığında ilk sırayı askeri konular almaktadır ki bu high politics olarak nitelendirilmektedir. Bunun dışındaki ekonomik, sosyal kültürel vb. konular ise ikinci sırada yer almaktadır ki bunlarda low politics olarak nitelendirilmektedir.⁷⁰ Realizmin başta ekonomi olmak üzere diğer unsurları ikinci plana atması ve göz ardı etmesi realizme yöneltilen temel eleştirisi olmuştur.⁷¹

1.6.1.10 Ekonomi Politik Yaklaşım Olarak Neo-Realizm

1970'li yılların uluslararası yapısının 1980'li yılların sonlarında değişmeye başlaması ve bu değişimlerin olacağına Realistlerce öngörülememesi, değişimlerin nedenlerini açıklamakta Realistlerin yetersiz kaldığı noktasında eleştirileri beraberinde getirmiştir.⁷² Bu değişimlere neden olan tarihsel arka plan neorealizmin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu arka plan soğuk savaş döneminin her iki blokunda yaşanan gerilimleri, sarsıntıları, global ekonomik dalgalanmaları, ekonomik ve siyasi sorunları kapsamaktaydı. Arka plan, değişimler ve ABD'nin Vietnam'da salt askeri faktörlerle istediği neticeyi elde edememesi gibi nedenler realizmin sorgulanmasını da beraber getirdi. Neorealist yaklaşım böyle bir ortamda realizmi yeniden yapılandırmak, modifikasyona uğratmak suretiyle canlandırdı. Neorealistler devlet politikalarının salt

⁶⁸ Atilla Sandıklı, Bilgehan Emeklier, "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", **Teoriler Işığında Güvenlik Savaş Barış ve Çatışma Çözümleri**, Editör, Atilla Sandıklı, Bilgesam Yayınları 2012, s.6-7

⁶⁹ Sandıklı, Emeklier, s.11

⁷⁰ Sandıklı, Emeklier, s.8

⁷¹ Bülent Uğrasız, "Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2003, s.144

⁷² Atilla Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", **Devlet Sistem ve Kimlik Uluslar arası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Derleyen: Atilla Eralp, İletişim Yayınları, 6. Baskı 2004, İstanbul, s. 85.

insan doğasına bağımlı olmadığı vurgusunda bulunarak, uluslararası yapıyı da analiz ve değerlendirmelerine dâhil ettiler.⁷³

Kenneth Waltz 1979 yılında “Theory of International Politics” adlı bir eser yayınlamıştır. Onun bu eseri uluslar arası ilişkiler ve disiplini için önemli bir eser olmuştur. Kenneth Waltz’ın bu eseriyle realizmin hem eleştirisi hem yeniden yapılandırılması, hem de neo realizmin inşası başlamıştır.

Neo realizm akımının kurucusu Kenneth Waltz’a göre uluslararası politikanın tarihi aynı zamanda büyük devletlerin tarihidir. Bu yapı içerisinde küçük devletlerin kaderlerini de büyük devletlerin hareketleri belirlemektedir.⁷⁴

Neo realistler ise gücü realistlerden biraz daha farklı olarak tanımlamaktadır. Gücü sahip olunan kapasiteye bağlı olarak diğerlerinin davranışlarını değiştirebilme yeteneğinden ziyade, uluslararası sistemde sahip olunan hareket alanı ve başkalarının kapasitesi karşısında özerklik olarak tanımlanmaktadır. Buradan hareketle süper güç devletlerin süper güç olma özellikleri diğer ülkelerin her davranışlarını kontrol edebilmelerinden değil diğer ülkelere daha fazla hareket alanına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.⁷⁵

Neo realist yaklaşımda ülkelerin hareket alan ve kabiliyetlerini belirleyen bir takım yapısal unsurlar bulunmaktadır. Bunlar devletlerin dış politikalarında belirleyici olduğu gibi uluslar arası ilişkilerde de belirleyici olmaktadır. Bu unsurların başında sistemin anarşik doğası gelmektedir. Sistemin tek veya çok kutuplu vb. olup olmaması gibi yapısal durumu, askeri, siyasi ve iktisadi gücün dağılımı ile oluşan güç dengesi diğer unsurlardır. Devletler politikalarını bu çerçevede belirler ve yürütürler.

⁷³ Klevis Kolasi, “Soğuk Savaş’ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 68, No. 2, 2013, s.158 -159

⁷⁴ Muhittin Demiray, İsmail Hakkı İşcan, “Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik Ve Jeopolitik Arka Planı”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 21, Ağustos 2008, s. 142

⁷⁵ Haluk Özdemir, “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt/Sayı 63-3, s.128

Belirledikleri politika ya sistemi değiştirmeye yönelik ya da statükoyu devam ettirmek yönündedir.⁷⁶

Neo-realizmin birçok varsayımının merkantilizm, ekonomik milliyetçilik ve korumacılık yaklaşımları ile örtüştüğü ifade edilmektedir. Neo-realistler değerlendirmelerini ekonomiden tamamen soyutlamazlar ancak değerlendirmelerinde politikayı daha öncelikli tutarlar. Piyasayı ve ekonomiyi devletin politik amaçlarına hizmet eden bir araç olarak kabul ederler. Buna bağlı olarak Neo-realistlerde ulusal ekonomi ulusal güvenlik konularıyla örtüşmeli ve paralel ilerlemelidir. Devlet başta güvenlik olmak üzere çıkarları doğrultusunda ekonomiyi yapısal olarak düzenlemelidir. Neo Realistler devletin güvenliğine odaklanmış, güvenliği merkeze almışlardır. Neo Realistlerin güvenlik olgusu içerisinde askeri unsurlar olduğu gibi ekonomik refah da yer almaktadır.⁷⁷

Neo Realizmin güvenliğe odaklanan bu yapısı onu güvenlik çalışmalarına en fazla katkı yapan teorilerden birisi haline getirmiştir. Örneğin neo realizmin “güvenlik ikilemi” yaklaşımında bir devletin kendi güvenliğini sağlamak amacıyla silahlanması, diğer ülkeler nezdinde tehdit olarak kabul edilebilmektedir.⁷⁸ Bu teorik yaklaşımın çoğu zaman pratikte bir karşılığı da bulunmaktadır. Teorik altyapısı olan bu pratik durum ülkeleri birbirine karşı bir güvensizlik sarmalına itmekte ve silahlanma yarışını netice vermektedir.

Uluslar arası sistemde sistemi kontrol eden hiyerarşik bir merkezi güç bulunmamaktadır. Devletler böyle bir ortamda kendi güvenliklerini kendi belirledikleri metotlar ile sağlama noktasında nispi bir serbestliğe de sahiptirler. Güvenliği sağlamak ise askeri unsurlara dayalı güç elde etmek suretiyle olmaktadır.⁷⁹

Güvenlik ikilemi algılı uluslar arası sistemdeki bu anarşi ortamı, barışın önündeki en önemli engeldir. Böyle bir ortamda savaşların olması kaçınılmazdır.⁸⁰

⁷⁶ Mehmet Öztürk, “Türkiye’nin Kuzey Irak Politikasına Teorik Bir Bakış”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 19, Ocak-Şubat-Mart 2010, s.3

⁷⁷ Davut Ateş, Gülizar Samur Gökmen, “Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: XV, Say 1, 201, 3, s.56

⁷⁸ Sandıklı, Emeklier, s.8

⁷⁹ Kolasi, s.164

⁸⁰ Sandıklı, Emeklier, s.147

Gücün eşit dağılmadığı uluslar arası yapıda devletler sahip oldukları güce göre konumlanmışlardır. Devletlerin gücü denildiğinde ise kastedilen unsurlar neo realizmde nettir. Bunlar askeri ve ekonomik güçtür. Neo realizm, ekonomik gücün askeri güce dönüşme potansiyelinin farkındadır. Ekonomik olarak güçlü olan bir devletin hali hazırda askeri gücü zayıf olsa bile, ekonomik gücü ile askeri güce ulaşma ihtimalini öngörmektedir.⁸¹

Neo realizmin güvenliği önceleyen bu hassasiyeti neo realizm içerisinde “savunmacı realizm” olarak nitelendirilen daha hususi bir yaklaşımı da ortaya çıkarmıştır. Hatta bu yaklaşımdaki özellikleri onların neo realizm içerisinde mi oldukları yoksa ayrı bir realist yaklaşım mı oldukları noktasında farklı değerlendirmelere muhatap kalmalarına da neden olmuştur.

Savunmacı neo realistler devletin birinci amacının güç elde etmek değil güvenliği sağlamak olduğunu ileri sürmektedirler. Güvenliği sağlamanın ötesinde bir güç elde etmeye çalışmak devletin güvenliğini tehlikeye atmak olarak kabul edilmektedir. Bir devletin güvenliğini sağlamanın ötesinde güç elde etmesi uluslar arası sistemin, statükunun, dengelerin, mevcut halinin bozulmasına yönelik etkiler ortaya çıkarabilecektir. Uluslararası sistem ve sistemdeki mevcut güçlerin ise bu girişimleri cezalandırabilecek adımlar atmaları söz konusu olacaktır. Bu durumda sadece gücünü artırma çabasında olan ülke değil uluslar arası sistemin güvenliği de tehlikeye düşecektir.⁸²

Neo realist yaklaşım, uluslar arası sistemin yapısında devletlerarası işbirliği ve ilişkileri de göz ardı etmemektedir. Ancak bu ilişkilerin en temel belirleyicisi askeri ittifaklardır. Devletlerin güvenliğini sağlayan ilişkiler ekonomik ve politik ilişkiler değil askeri ilişkilerdir.⁸³

Neo realizmi klasik realizmden farklılaştıran bir diğer önemli husus yaklaşımlarına, değerlendirmelerine ekonomiyi de dâhil etmeleridir. Waltz uluslar arası ilişkilerde askeri ve güvenlik unsurlarının yanı sıra ekonominin belirleyiciliğini de

⁸¹ Kolasi, s.164

⁸² Sandıklı, Emeklier, ss.9-10

⁸³ Sandıklı, Emeklier, ss.9-10

kabul eder.⁸⁴ Neo realistlerin bu yaklaşımları, neo realizme aynı zamanda ekonomi politik bir mahiyet kazandırmaktadır. Analize ekonomiyi de dahil eden bu yaklaşım düzeyi neo realizmi, sadece askeri gücü odağa alan klasik realizmden de ayırmaktadır.

Neo realist yaklaşımın, realizmden ayrılan farklılıklarına dikkat çeken bir diğer bilim adamı ise Gottfried Karl Kindermann'dır. Neo realizmin metodolojik farklılıklarına dikkat çeken, somut ve pratiğe dayalı çözümlere önem veren, sosyal-ekonomik ve kültürel nedenleri de analize dahil eden Kindermann, neo realizmin kurucuları arasında kabul edilmektedir.⁸⁵

Uluslararası ilişkileri sadece devletlerin faaliyetlerinin toplamı olarak algılamayan ve sistemin içerisinde yer alan diğer birimleri de göz önüne alan ve devletlerin güvenlikleri ve bekaları için bu birimlerin arasında da sürekli bir mücadele olduğunu ileri süren neo realizmde, bu bütünü anlamak ve analiz etmek için Kindermann “sinoptik metod ve konstelasyon analizi” olarak bir yöntem ortaya koymuştur. Yıldızların bir araya gelmesinden esinlenilerek teorileştirilen ve yine yıldız topluluğu anlamına gelen konstelasyon stella kelimelerinden kavramlaştırılan bu yaklaşımda; karmaşık olarak kabul edilen bütün sistemin alt sistemlere ayrılması, bu parçalardan her birisinin yapısı, özellikleri, birbirleri ile etkileşimleri, ilişkileri ve bağımlılıkları araştırılarak analiz yapılmaktadır.⁸⁶

Bir diğer neo realist düşünürler olan Robert O. Keohane ve Joseph Nye'nin “Power and Independence: World Politics in Transition” adlı eserlerinde bir başka model olan “yapıcı ve karşılıklı etkileşim” modeli disipline dâhil edilmiştir. Bu yaklaşımda da farklı farklı birden fazla aktörün varlığı ifade edilmektedir. Bu aktörler arasında hiyerarşik bir yapılanma bulunmamaktadır. Bu yaklaşım, gücün değişim ve dönüşümünü de öngörmektedir. Askeri güç ekonomik güce inkılab edebilmektedir.⁸⁷

⁸⁴ Sandıklı, Emekler, ss.9-11

⁸⁵ Çaman, s.42

⁸⁶ Çaman, s.47

⁸⁷ İbrahimov, ss.9-10

Neo realist düşünürler arasında kabul edilen Robert Gilpin'de⁸⁸ No One Loves a Political Realist adlı makalesinde gücü odak noktası yapmakla birlikte başta ekonomi olmak üzere diğer olgulara da dikkat çekmiştir.⁸⁹

1.6.1.11 Realizm – Neo Realizm ve Savunma Harcamaları

Gerek realistlerin ve gerekse neorealistlerin analizlerindeki nedenlere bağlı olarak ülkeler askeri kapasitelerini artırmaya, silahlanmaya ve bu araçlar vasıtasıyla güç ve çıkar elde etmeye çalışmaktadırlar. Güç ve çıkar mücadelesi kesişimlerinin maliyeti bulunmaktadır. Bu maliyet, barış zamanı diğer hizmetlerin alternatif maliyeti çerçevesinde yapılan harcamalar, savaş zamanı çatışma ve savaşların neden olduğu harcamalar ile savaşın yıkımları olabilmektedir. Neo realizmin kurucusu Kenneth Waltz, “Savaşı kim kazanır?” sorusunun San “Francisco depremini kim kazanır?” sorusuna benzediğini, savaşlarda kazananın olmadığı çeşitli derecelerde kaybın olduğunu⁹⁰ ifade etmektedir.

Özetle realist ve neo realist uluslararası ilişkiler teorilerine göre insan doğasında kötüdür. İnsanın bencilliği ve içindeki kötülüğü, savaşlara ve çatışmalara neden olmaktadır. Kötü olan insan başkasının davranışlarını ve düşüncelerini kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek, başkalarının sahip olduğu faydaları kendisine kanalize etmek istemektedir. Bireylerde var olan bu özellikler bireylerden oluşan ulusların/devletlerin karar ve davranışlarında da görülmektedir.

Devletler/uluslar varlıklarını devam ettirebilmek için ‘ulusu’ oluşturan unsurlarını muhafaza etmek ve sahip oldukları faydaları çıkarları kaybetmemek için çabada bulunmak durumundadırlar. Devletlerin, ulusların maruz kalabileceği tehditler geniş bir yelpazededir. Bu yelpazenin bir ucu varlığını, egemenliğini, vatandaşlarının hayatını ve coğrafyasını kaybetme çizgisidir. Kaybettiği takdirde devleti hayat-memat noktasına kadar geriletebilecek olan değerlerini ve varyetlerini en azından muhafaza etmek, tehdit eden aktörlere karşı direnç gösterebilmek için devletlerin/ulusların karşı güce ihtiyaçları bulunmaktadır.

⁸⁸ İbrahimov, s.10

⁸⁹ Robert Gilpin, “No One Loves a Political Realist”, **Security Studies**, Volume 5, Issue 3, 1996, s.3-26

⁹⁰ Kenneth N. Waltz, **Man, The State and War, a Theoretical Analysis**, Columbia University Press, New York, s.1

Tehditlerin ve güç kavramının mahiyeti içerisinde birden fazla ana faktör bulunmaktadır. Tehdit eden aktör hangi güç faktörünü kullanıyorsa direnç ve tehdidi izale veya önleme yine aynı faktör merkezli olmak durumundadır. Bu faktörler birbirinden bağımsız değildir, birbirlerini harekete geçirebilecek ve doğrudan etkileyebilecek faktörlerdir. Tehditlerin en ileri aşaması ve hayat memmat noktası askeri unsurların harekete geçirilmesi ile olmaktadır. Bu unsurlar ile yapılan bir tehdide fiilen karşı koymak yine askeri unsurlar ile mümkündür. Bir diğer aktörün bu unsurları harekete geçirmesine engel olmak, caydırıcı ve önleyici olmak için denk veya bir fazla kapasiteye sahip olmak gerekmektedir.

Devletler/uluslar bir diğerini neden tehdit ederler sorusunun cevabı realistlerde “insan doğasının kötü olduğu ve bu güdüyle hareket eden devletlerin/ulusların bu tehdidi oluşturduğu”dur. Bunun yanı sıra devletlerin de insanlar gibi güç elde etme, hükmetme arzusu bulunması yine tehdit oluşturan bir başka unsurdur. Uluslararası ilişkilerde bu saik cari olduğundan devletler savunma harcamalarında bulunmak durumundadırlar. Devletleri maliyetli olan savunma harcamalarına yönlendiren unsurun kökenleri realistlerde insan doğasında, ruhunda yer almaktadır. Realistlerin insan doğasına atfen yaptıkları izah, aslında soyut bir gerekçeyle somut hadiseleri açıklama özelliği taşımaktadır.

Savunma harcamalarının nedenlerinden birisini de realistlerin dolayısıyla açıklamış olduğunu söyleyebiliriz. Devletler insanın mahiyetindeki bir özellikten dolayı askeri harcamalarda bulunmaktadırlar şeklinde bir değerlendirme yapabiliriz. Devletler insandaki bu güdüden dolayı kaynaklarının bir kısmını bu alana kaydırmaktadırlar. İnsanın bu “kötü” özelliği askeri harcamaları netice vermekte diğer hizmetlerin alternatif maliyetini topluma ve devlete yükleyebilmektedir. Realistlerin ‘devletler arasında güç mücadelesi bulunmaktadır’ tezinden hareketle, askeri harcamaların veya diğer bir ifadeyle savunma harcamalarının bu mücadelenin bir parçası olduğunu ifade edebiliriz. Saldırıya veya saldırı tehdidine maruz kalan devletler açısından kendi iradeleri dışında gelişen nedenlere bağlı yüklenmeleri gereken bir alternatif maliyet ortada varmış gibi bir görüntü olsa da realist yaklaşımın özünden böyle bir çıkarıma ulaşamıyoruz. Realistler güç mücadelesinin her iki tarafını da aynı kapsamda değerlendirmektedirler devletlerin her biri mevcut yapıyı sürdürmek veya mevcut yapıyı

kendi lehine değiştirmek için mücadele etmekte bu durum ise zorunlu ve kaçınılmaz güç mücadelesi ortamı oluşturmaktadır.⁹¹

Devletler arasındaki ilişkileri, uluslararası yapıyı da analizlerine dahil ederek açıklamaya çalışan Neo-realist yaklaşımın penceresinden savunma harcamalarının nedenlerine baktığımızda; uluslararası yapı gereği veya büyük devletlerin tavrına bağlı olarak bir kısım devletler kendi iradeleri dışında savunma harcamaları yapmak durumunda kaldıklarını görmekteyiz. Bu kapsamda bir kısım ülkeler kendisine karşı harekete geçen, harekete geçme ihtimali bulunan devletlere karşı fiili bir direnç veya önleyici bir tedbir almasını gerektirecek bir maliyeti üstlenmekle karşı karşıyadır. Neo realistlerin yaklaşımlarından hareketle savunma harcamalarının iki ülke arasındaki ilişkiden kaynaklanabildiği gibi uluslararası yapıdan da kaynaklanabilmektedir.

1.6.1.12 Ekonomi Politik Faktör Olarak Coğrafya

Körfez bölgesinde savunma harcama oranlarının büyümesinin ve harcamaların yoğunluğunun önemli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler genelde ekonomi, politik, sosyopolitik, din ve tarih başlıklarıyla sınıflandırılırken, özelde 1-) jeopolitik 2-) enerji 3-) refah dağılımı 4-) sosyal ve politik nedenler 5-) dinsel ve 6-) tarihsel olarak 6 madde halinde tasnif edilebilmektedir.⁹² Ancak bunlar birbirinden bağımsız faktörler de değillerdir. Ekonomi politik temelinde yapılan analizde coğrafya, jeopolitik bir faktör olarak karşımıza çıkarken, aynı şekilde jeopolitik bir çerçevesel bir değerlendirmede de ekonomi ve politika faktör olarak dahil edilebilmektedir.

Bu başlık altında jeopolitik konusu, konunun mahiyeti gereği teorik çerçevede ele alınacaktır. Diğer maddelerde belirtilen özel nedenlere ise Körfez'in ekonomi politikini belirleyen unsurların ele alındığı üçüncü bölüm ile her bir ülkenin incelendiği dördüncü bölümde, her bir ülkenin ilgili başlığı altında, her ülkenin kendine özgü özellikleri çerçevesinde değerlendirilecektir.

⁹¹ Sait Yılmaz, "Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi", **Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 1, Numara 1, Yıl 2008 Bahar, s.28-29

⁹² Hossain Askari, Amin Mohseni, Shahrzad Daneshvar, **The Militarization of the Persian Gulf An Economic Analysis**, Edward Elgar Publishing Limited, Massachusetts USA, 2009, s.25-29

Jeopolitik kavramı coğrafya ve politika kelimelerinin birlikteliği ile oluşmuş bir kavramdır. Kavramın mahiyetinde coğrafyanın politika belirlemede etkinliği ve coğrafyanın politikaya yön vermesi bulunmaktadır. Kavramın kesin belirlenmiş bir tanımı bulunmamaktadır. Jeopolitik tanımlamalar devlet, güç, coğrafya ve politika ekseninde yapılmaktadır. Bir devletin varlığından bahsedebilmek için öncelikle belirli bir coğrafyanın olması gerektiği gerçekliğinden hareketle devlet ile coğrafya arasında sıkı bir bağın olduğu tartışmasız kabul edilmektedir.

Jeopolitik, mekânın ekonomi-politiği çerçevesinde dünya siyasi haritasını okumaya çabalamakta ve uluslararası ilişkilerin coğrafi analizini yapmaya çalışmaktadır.⁹³ Bu analizin içerisinde devlet, güç coğrafya, savaş - barış, gerilim - çatışma yer almakta, devletler ve bölgeler arası, bölge içi, küresel ölçekli gerilim ve çatışma alanları, nedenleri, çözümleri, mevcut ve gelecek durumları bulunmaktadır.⁹⁴

Jeopolitiğin ayrı bir bilim olduğuna ilişkin yaklaşımlar olduğu gibi bu yaklaşımdan farklı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Ayrı bir bilim olmadığını ifade edenlerce kavramın hangi bilim dalı altında konumlanması gerektiğine dair bir uzlaşısı da bulunmamaktadır. Mekânın ekonomi politiği olarak nitelendirilen jeopolitik kavramının bilimsel zemininin siyasal coğrafya olduğu görüşü yaygın olarak ifade edilmektedir.⁹⁵

Devlet iç ve dış olmak üzere iki temel alanda politika üreten, belirleyen, uygulayan bir kurum olduğu gibi başta diğer devletler olmak üzere, uluslararası kuruluşların politikalarına muhatap olan ve kendisine politika uygulanan, politika yöneltiren bir organizasyondur. Devletin hayatiyetini devam ettirebilmesi için gerekli bir diğer unsur politika unsurudur. Stabil, nötr duran hiçbir politikası olmayan bir devletin varlığını devam ettirebilmesi pratikte mümkün bulunmamaktadır. Kendisine karşı geliştirilen politikalara veya eylemlere kayıtsız kalması da mümkün değildir.

Coğrafya unsuru, coğrafi yapı, coğrafi konum yani jeopolitik özellikler devletlerin politika üretmesinde hususen dış politika üretmesinde belirleyici en önemli

⁹³ İ. Yaşar Hacısalihoğlu, "Kuramsal Ve Kavramsal Bir Çözümleme: Mekan - Güç – Çatışma Ve Jeopolitik", **Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 1, Numara 2, Yıl 2008 Güz, s.27

⁹⁴ Hacısalihoğlu, s.26

⁹⁵ Hacısalihoğlu, s.26

öğelerden birisidir. Her ne kadar gelişen teknolojiler ülkelerin coğrafi durum – politik ilişki boyutunda değişkenlikler sağlasa da, jeopolitik nedenler politik sınırlayıcı ve belirleyici özelliğini korumaktadır.⁹⁶ Belirleyici unsur olarak Jeopolitiğin mahiyetinde coğrafya unsuru yer aldığı gibi coğrafyanın yeraltı ve yer üstü kaynaklarını da içermektedir.

Devletlerin politika belirlemelerinde coğrafyanın bizatihi kendisi yeraltı yerüstü kaynaklarından bağımsız salt kara parçası olması münasebetiyle jeopolitik unsur olabilmektedir. Bunun yanı sıra yeraltı veya yer üstü kaynakların kattığı değere bağlı olarak da coğrafya jeopolitik belirleyici olabilmektedir. Jeopolitikçilere göre coğrafya diğer belirleyici faktörlere nazaran ana belirleyicidir.

Jeopolitik kuramcılar coğrafyanın yani jeopolitik çevrenin insanlar üzerinde etkisi olduğundan hareketle coğrafya ile dış politika arasında doğrudan bir nedensellik bağı kurarlar.⁹⁷ Coğrafyanın insanlar ve siyasal olaylar üzerinde etkilerinin olduğu fikirlerinin kökleri İbn Haldun'a kadar uzanmaktadır. Ancak İbn Haldun jeopolitikçiler gibi coğrafyayı mutlaklaştırmamakta coğrafyayı diğer pek çok etkenle beraber değerlendirmektedir.⁹⁸

1.6.1.12.1 Rudolf Kjellen

Jeopolitik kavramının isim babası olarak Rudolf Kjellen kabul edilmektedir.⁹⁹ İsveçli bir bilim adamı olan Kjellen jeopolitik kavramını ilk kez 1899'da "Ymer" dergisinde,¹⁰⁰ daha sonra devleti bir organizma tanımladığı "Büyük Güçler (Stormakterna)" kitabı¹⁰¹ ile 1916'da "Devlet, Bir Hayat Şekli" kitabında dile

⁹⁶ Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Atilla Kitabevi, Ankara 1993, s. 95-96

⁹⁷ Tayyar ARI, *Uluslar Arası İlişkiler Teorileri*, s.220

⁹⁸ Say, s.393

⁹⁹ Mehmet Akif Okur, "Yeni Çağın Eşiğinden Avrasya'nın Kalbine Bakmak, Tarihten Geleceğe Orta Asya'nın Jeopolitiği Üzerine Değerlendirmeler", **Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları**, Eylül 2011, Ankara, s.12

¹⁰⁰ Berna Gürkaş, "Bölgesel Bir Güç Olarak İran'ın Jeopolitik Konumu", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslar arası İlişkiler Anabilimdalı, İstanbul 2007, s.10

¹⁰¹ Göknil Erbaş, "Jeopolitik Kavramında Değişim: Karadeniz Jeopolitiği Örneği", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi**, Cilt 1 Sayı 1, Kasım 2012 s.137

getirmiştir.¹⁰² Devlet, Bir Hayat Şekli kitabında jeopolitiği devletin 5 unsurundan (Sosyopolitik, Ekonopolitik, Kratopolitik, Demopolitik ve Jeopolitik) birisi olarak ifade etmiştir. Rudolf Kjellen'e göre jeopolitik devletin varlığının doğa koşulları ve insan davranışları çerçevesinde irdelenmesidir.

Kjellen'in devletle toprağı yani coğrafyayı bütünleştirmesi ve onu canlı bir organizma olarak tanımlaması, devletin sağlıklı bir şekilde hayatını sürdürebilmesi ve kendi kendine yetebilmesi için gerekli koşulları sağlaması, bu koşulları muhafaza etmesinin gerekli olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.¹⁰³ Bu sonuç çerçevesinde devletler politika üretmektedirler.

1.6.1.12.2 Friedrich Ratzel (1844-1904)

Kavramın bir başka teorisyeni Friedrich Ratzel, "Politische Geographie" adlı kitabında devletin canlı bir organizma olduğundan bahsetmiştir. Ratzel; devletin yaşam alanı teorisinde, devleti oluşturan unsurlar olduğunu, devletin bu unsurlar olmadan var olamayacağını, bu unsurların dinamik olması gerektiğini, durağan olursa devletin yaşayamayacağını bu nedenle savaşların kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüştür.¹⁰⁴

Ratzel'de devlet canlı bir organizmadır ve canlıların besine ihtiyacı olduğu gibi devletlerin de ihtiyaçları vardır. Devletler hayatını devam ettirebilmek için genişlemeye ihtiyaç duyarlar. Darwin'den ilhamla güçlü devletin zayıf devleti yok edeceğini ileri süren Ratzel, yayılcılıkta hedef, adres olarak Avrupa dışını da göstermektedir.¹⁰⁵ Onun görüşleri 19. yy emperyalizminin hem bilimsel temeli, hem meşruiyet kaynağı hem de kılavuzu olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁶ Siyasi coğrafyanın yani jeopolitik

¹⁰² Gürkaş, s.11

¹⁰³ Övgü Kalkan Küçüksoğak, "Hindistan'ın Sri Lanka'daki Tamil Etnik Grubunun Siyasallaşması Sürecine Yönelik Yaklaşımının Bölgesel Güç Rolü Kapsamında İncelenmesi", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yayınları (Harp Akademileri Komutanlığı), Yıl:9 Sayı 17, Nisan 2009, s.163

¹⁰⁴ Peter Slowe, **Geography and Political Power**, Routledge, London, 1990, s.21

¹⁰⁵ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, 16. Baskı, Haziran 2004, s.103

¹⁰⁶ Muhittin Demiray, İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 21, Ağustos 2008, s.148

disiplinin kurucularından kabul edilen Ratzel'in¹⁰⁷ görüşlerinin daha sonra kötü bir değişim geçirdiği ve Nazi'lerin hayat sahasına ilham olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁸

1.6.1.12.3 Karl Haushofer

Jeopolitik kuramın inşasında Alman teorisyenlerin etkinliği ve ağırlığı bulunmaktadır. Bu isimlerin en önemlilerinden birisi Karl Haushofer olduğu söylenebilir. Haushofer coğrafya üzerinde çalışmalarda bulunmuş, bulunulmasını şiddetle tavsiye etmiştir. Haushofer Alman jeopolitik okulunun öncülerindedir.

Alman Jeopolitiği devletin hayatiyeti için coğrafi olarak genişlemeyi öngörmektedir. Nazi Almanya'sının iki önemli ismi Hitler ve Rudolph Hess ile oldukça yakın ilişkileri bulunması nedeniyle Haushofer'in jeopolitik teorileri Nazi Almanya'sında pratikte karşılık bulmuş ve uygulanmıştır.¹⁰⁹

Ratzel'in canlı organizma devletine hareket kazandıracak unsuru insan olarak belirleyerek teoriyi geliştiren¹¹⁰ Haushofer'e göre iki tip insan vardır ve bu iki tip insandan bir kısmının varlığının esas nedeni diğerlerine hizmet etmektir. Hatta bu ayrım ırk eksenli yapılmakta "dominant ve subordinate" şeklinde bir sınıflandırmada bulunmaktadır.¹¹¹ Buna bağlı olarak devleti yaşatmanın, geliştirmenin, emir ve komuta etmenin üstün insan topluluklarının en doğal hak kabul edilmiştir.¹¹²

1.6.1.12.4 H. John Mackinder (1861-1947)

İngiliz Coğrafya Profesörü Mackinder 1904 yılında The Geographical Pivot of History (Tarihin Coğrafya Mihveri) başlığıyla İngiliz Kraliyeti Coğrafya Cemiyetine sunduğu tebliğle jeopolitik biliminin geleceği ile ilgili önemli bir çerçeve ortaya

¹⁰⁷ Ulrich K. Preub, "Devletlerin Eşitliği ve Anayasal Bir Küresel Düzendeki Anlamı", **Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Çev. Aydın Atılgan, 1(1) 2011, s.132

¹⁰⁸ Sait Yılmaz, 'Jeopolitik ve Strateji', İstanbul Aydın Üniversitesi Ulusal Güvenlik ve Strateji Uygulama ve Araştırma Merkezi, [http://usam.aydin.edu.tr/JEOPOLITIKVESTRATEJI\(3a4a\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/JEOPOLITIKVESTRATEJI(3a4a).pdf) (Erişim tarihi 01.01.2015)

¹⁰⁹ Sarah L. O'Hara, "Great Game or Grubby Game? The Struggle for Control of the Caspian", **The Geopolitics of Resource Wars**, Frank Cass Published, Edited by: Philippe Le Billon, New York, 2005, s.144

¹¹⁰ İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2 (Yaz 2004), s.62

¹¹¹ John Agnew, **Geopolitics, Re-visioning World Politics**, Routledge, London, First Published 1998, p.100

¹¹² İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları" s.62

koymuştur.¹¹³ Literatüre “Kara Hakimiyeti Teorisi,” “Heartland,” “worldisland” gibi kavramları kazandırmıştır. Bu kavramlar çerçevesinde dünya coğrafyasında ve haritasında çeşitli sınıflandırmalar yapmıştır.

Mackinder Ülkelerin jeopolitik önemlerini konumlarına göre değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeler “Kara Hâkimiyeti Teorisini” oluşturmaktadır. Bu teoriye göre Heartland yani merkez ada veya kalpgah alan en önemli alandır (Volga’dan Rusya’nın bir kısmına ve Kuzey Buz Denizi’nden Himalaya’lara kadar olan bölge) Buraya hâkim olabilmek için ise Doğu Avrupa’ya hâkim olmak gerekmektedir. Heartland’a hakim olan dünya adasına (Avrasya) hakim olabilecektir.

1. Dünya savaşı sonrasında yayınladığı *Democratic Ideals and Reality of 1919* adlı eserinde teorisini daha da genişletmiştir.¹¹⁴ 1. Dünya savaşı sonunda savaşın tecrübelerini yansıtmaya çalışmıştır. Devletlerin güçlerinin kara ve deniz olarak ayrıldığını, zamana teknolojiye göre bu güçlerin öneminin değişebileceğini, ancak nihayetinde ve gelecekte dünya egemenliğinin kara güçleri sayesinde elde edilebileceğini ileri sürmüştür.¹¹⁵

1.6.1.12.5 Amiral Alfred Thayer Mahan (1840 – 1914) ve Deniz Hâkimiyet Teorisi

Aslında Mahan doğrudan bir jeopolitikçi değildir Mahan, Amerika Deniz Kuvvetlerinde görevli bir Amiral ve tarihçidir. Uzun yıllar denizlerde aktif görevlerde bulunduğu gibi Amerika Deniz Harp Kolejinde başkanlık da yapmıştır. Mahan yayınladığı eserlerinde jeopolitik kavramını kullanmamıştır.¹¹⁶ Ancak eserleri ve teorisi Jeopolitik bir mahiyet taşımaktadır.

ABD’li bir Amiral olan Alfred Thayer Mohan, Mackinder’in kara hâkimiyeti teorisinden oldukça farklı olarak denizler üzerinden “deniz jeopolitiği” olarak nitelendirilebilecek bir jeopolitik kuram ortaya koymuştur. Onun teorisinde hâkimiyet

¹¹³ İsmail Hakkı İşcan, “*Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları*” s.60

¹¹⁴ H. John Mackinder, **Democratic Ideals and Reality of 1919**, Henry Holt and Company 1919, New York

¹¹⁵ Gery Kearns, **Geopolitics and Empire, The Legacy of Halford Mackinder**, Oxford Universty Press, New York 2009, p.156-159

¹¹⁶ İsmail Hakkı İşcan, “*Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları*” ss.64-65

denizlerden karalara doğru yayılmaktadır. ABD Deniz Kuvvetlerinde uzun yıllar görevli olmasına bağlı olarak edindiği tecrübelerle ve yaptığı gözlemler neticesinde denizlerin ve deniz gücünün önemini anlatan çok sayıda makale, kitap yayınlamıştır.

Yayınladığı *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783* (Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkileri) kitabında dünyaya hakim olmanın denizlere hakim olmakla mümkün olabileceğini, tarih boyunca bunun böyle olduğunu, dünya hakimiyeti için denizlerin ve su yollarının kontrol altında tutulması gerektiğini ileri sürmüştür. Mahan'a göre denizlere kıyısı bulunan ülkelerin diğerlerine göre daha avantajlıdır. Mahan'ın teorileri ABD, İngiltere, Almanya, Rusya ve Japonya'nın dış politikalarında belirleyici olmuştur.¹¹⁷ Mahan'ın görüşleri özellikle ABD'de Roosevelt döneminden beri uygulanmakta ve bu teori hala hayatiyetini devam ettirmektedir.

1.6.1.12.6 Nicholas J. Spykman ve Kenar Kuşak Hâkimiyet Teorisi

Yale Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde Profesör olarak görev yapmış olan Spykman Dünya coğrafyasını Mackinder'in paralelinde çeşitli jeopolitik alanlara ayırmıştır,¹¹⁸ Ancak Mackinder'den farklı olarak teorisini merkezden çevreye doğru değil çevreden merkeze doğru bir yaklaşım üzerine inşa etmiştir. Spykman'a göre dünya hakimiyeti dış çevreden kenar kuşaktan (Rimland) başlar, kenar kuşağa hakim olan iç kuşağa hakim olur ve iç kuşağa hakim olan ise merkeze yani dünyanın kalbine (Heartland) hakim olur.¹¹⁹

Spykman değerlendirmelerinde dünya hakimiyetini ABD açısından incelemektedir. Rimland yani kenar kuşak ülkelerinin ABD'nin kontrolünde olması ve SSCB'nin kontrolünde olmamasının gerekliliğini teorileştirmiştir. Spykman'ın Mackinder'den bir diğer farkı ise teorilerin pratik karşılıklarına, yani uygulamalarına

¹¹⁷ Suat İlhan, **Türklerin Jeopolitigi ve Avrasyacılık**, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005, s. 34

¹¹⁸ İsmail Hakkı İşcan, "*Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları*" s.63

¹¹⁹ Şeyma Açıkgöz, "Hazar Petrollerinin Pazarlanmasında Türkiye'nin Jeopolitik Konumunun Önemi", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı Konya 2011, s.10

ağırlık vermesidir.¹²⁰ Bu bağlamda NATO'nun kurulması ve genişlemesi sürecinde onun teorilerinin etkin olduğu da ifade edilmektedir.¹²¹

1.6.1.12.7 Zbigniew BRZEZINSKI

John Hopkins Üniversitesi'nde dış politika profesörü ve Başkan Carter döneminde ABD'de Ulusal Güvenlik danışmanlığı yapan, coğrafya ve dış politika ilişkisini tanımlamaya Napolyon'a ait olduğu ileri sürülen 'bir ulusun coğrafyasını bilmek onun dış politikasını da bilmektir' sözüne atıf yaparak başlamaktadır. Brzezinski uluslararası ilişkiler tarihinin büyük bölümündeki siyasi anlaşmazlıkların kaynağının toprak hâkimiyetinden kaynaklandığını. Daha büyük toprakları elde etme isteğinin kanlı savaşların nedeni olduğunu, coğrafi olarak yayılma arzusunun devletleri saldırgan olmaya güdülediğini ileri sürmektedir.¹²²

Brzezinski, coğrafya üzerinden yapılan rekabetin, mücadelenin geçmişten günümüze kadar süren ve hala geçerliliğini devam ettiren önemi bulunduğunu, ulus devletlerin dış politika önceliklerinde coğrafyanın temel belirleyici olduğunu, bunların yanı sıra ulusal toprakların büyüklüğünün statü ve güç anlamına geldiğini ifade etmektedir.¹²³

Brzezinski de dünya coğrafyasını çeşitli alanlara ayırmış ve bu alanlar üzerinden jeopolitik değerlendirmeler yapmıştır. Onun değerlendirmelerinin merkezinde ABD'nin küresel coğrafya ve jeopolitik alanlara karşı politikalarının nasıl olması gerektiği yer almaktadır.

1.6.1.13 Ekonomi Politik Faktör Olarak Coğrafya ve Savunma Harcamaları

Jeopolitik yaklaşımların uluslararası ilişkileri 'güç', 'devlet' ve 'çatışma' merkezinde açıklamaları ve devleti organizma olarak tanımlamaları gibi hususiyetlere sahip olmaları realizmle dikkat çeken bir benzeşme ortaya çıkarmaktadır.¹²⁴ Ancak

¹²⁰ İsmail Hakkı İŞCAN, "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları" ss.64

¹²¹ Suat İlhan, **Türkiye'nin ve Türk Dünyası'nın Jeopolitiği**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları No 134, Ankara 1993, s.7.

¹²² Zbigniew Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası, İnkılap Yayınları, İstanbul 2005, s.59

¹²³ Zbigniew Brzezinski, s.60

¹²⁴ İsmail Hakkı İŞCAN, "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları" s.28

realistlerin temel aldığı insan doğasından farklı olarak jeopolitikte coğrafya gibi somut olgular üzerinden teori ortaya konulmaktadır. Mücadelesi verilen gücün neticesinde elde edilecek ve sahip olunacak hedeflerde belirgindir. Güç mücadelesinin yönlendiricisi, saiki, kaynağı, zemini ve hedefi de somut coğrafya yani toprak unsurudur.

Jeopolitikçilerin ortak özellikleri haritaları farklı farklı kategorilerde kısımlara ayırarak farklı bölgelere farklı önemler atfetmeleridir. Coğrafi bölgeler için atfettikleri önemler ve analizler kısmen kendi aralarında kesişmekte veya örtüşmektedir. Dünya üzerinde politikaya yön veren coğrafi alanlar üzerine dünya siyasi tarihi boyunca en fazla savaşlar yapılmış olduğundan, hangi alanların daha fazla jeopolitik önemi olduğu üzerinde açık uzlaşılar bulunmaktadır. Bu alanlar jeopolitiğin yönlendiricisi ve merkezi olmuştur. Buradan hareketle devletler neden savunma harcamaları gibi bir maliyetin yükü altına girerler veya girme ihtiyacı hissederler sorusunun cevabı jeopolitik açıdan oldukça nettir.

Jeopolitik öneme haiz alanlar jeopolitik teorisyenlere göre mutlaka ya bilfiil elde edilmesi, hükmedilmesi veya kontrol altında tutulması ve yönlendirilmesi gerekli alanlardır. Diğer bütün devletler güçleri nispetinde belirtilen bu gerekliliği hayata geçirmek için mücadele etmektedirler. Bu mücadele ya bizzat hedef gösterilen coğrafyanın salt kara/deniz parçası olarak hâkimiyet altına alınması veya kara/deniz parçasının alt-üst zenginliklerinden istifade edilmesi için olmaktadır.

Jeopolitiğin hedef gösterdiği coğrafyalarda yer alan devletler doğal bir tehdit içerisindedirler. Bu tehdidin tek bir boyutu bulunmadığı gibi tehdidi yönelten tek bir aktör veya muhatap da bulunmamaktadır. Bölgenin veya devletin çevresindeki en dar daireden başlayarak en uzak ve geniş daireye kadar, hedef gösterilen bölge veya devlete ulaşabilme ihtimali, isteği ve kapasitesi olan her devlet bu tehdidi yöneltebilmektedir. Bu tehdit süreklilik arz eden bir durumdur. Tehdidin yöneldiği bir kaynağı izale etmek güvenliğin tamamen sağlandığı anlamına gelmemekte bir başka ülkenin tehdidi ortaya çıkabilmektedir. Bu duruma bağlı olarak jeopolitik öneme haiz coğrafyanın ülkeleri kendi iradeleri dışındaki sebeplere bağlı olarak sürekli bir savunma ihtiyacı içerisindedirler.

Jeopolitik coğrafyalar için güvenlik harcamaları gerçek bir ihtiyaç olma özelliği taşımaktadır. Savunma harcamaları devletin ve ulusun egemenliği, bekası, sahip olduğu yeraltı yer üstü değerlerin muhafazası, bireylerinin can güvenliği için ihtiyaç olmaktadır. Savunma harcamaları yapmadığı, bu alternatif maliyeti yüklenmediği takdirde sahip olduklarını tamamen kaybetmekle yapacağı harcamalardan daha büyük ve telafisi mümkün olmayacak bir zarara uğraması söz konusu olacaktır. Jeopolitik bölgelerin devletleri bu durumun şuurunda olduklarından savunma harcamalarına önem vermektedirler.

Jeopolitik teoriler salt bir teori olmaktan öte anlam taşıdıkları için savunma harcamalarına doğrudan etkileri bulunmaktadır. Yukarıda da detaylı şekilde bahsedildiği üzere bu teorisyenler ve onların teorileri, gösterdikleri jeopolitik hedefler bazı ülkeler tarafından pratikte uygulanmaya çalışılmış ve çalışılmaktadır. Teoriler resmi politikalar haline dönüştürülmüş ve hayat bulmuştur. Jeopolitik teorisyenleri ilgili ülkelerde makbul ve muteber kabul edilmişler ve ülke yöneticilerine yakın görevlerde bulunmuşlardır. Teorisyenlerin fikirleri doğrultusunda jeopolitik kabul edilen bölgeleri kontrol altına almak için harekete geçilmiş, sıcak çatışmalar ve savaşlar olmuştur. Bir bölgeyi jeopolitik açıdan önemli olarak tanımlayan teorinin pratikte bir karşılığı olmaktadır. Bu açıdan jeopolitik teoriler salt bir teoriden öte sonuç doğuran yapıya sahiptirler. Bu özellikleri savunma harcamalarına doğrudan etkileri bulunmaktadır. Bu etki kendisine karşı yöneltilen fiili harekete bizzat direnç göstererek çatışmak suretiyle olabildiği gibi çatışma durumuna gelmeyi önleyici, caydırıcı kapasiteye ulaşma şeklinde de olabilmektedir.

Jeopolitik teorilerin savunma harcamalarını etkilediği bir başka ülke grubu daha bulunmaktadır. Bunlar jeopolitik bölgenin hamisi veya stratejik ortağı, müttefiki olan ülkelerdir. Bu ülkeler savunma harcamalarını yaparken müttefikleri olan veya zımnî himaye ettikleri ülkelerin güvenliklerini temin edebilmeye yetecek savunma kapasitesini göz önünde bulundururlar. Soğuk savaş dönemindeki iki kutuplu yapı en belirgin örnektir.

Jeopolitiğin savunma harcamalarını etkilediği bir diğer yapı bölgesel veya küresel örgütler çerçevesinde olmaktadır. Bölgeyi korumak için oluşturulan bölgesel

örgütlerin ortak savunma giderlerine katkıda bulunmak için yapılan harcamalar bu kapsamda değerlendirilebilir.

1.6.2 Ekonomi Politikte Liberal Yaklaşımlar

Dünya tarihinde önemli değişimlerin yaşadığı süreçlerde değişiklik tek bir parametre üzerinde olmamış, değişen unsur ilişkili olduğu diğer unsurları da az veya çok etkileyerek değiştirmiştir. Yani toplumsal değişmeler, kırılmalar siyaseti ve ekonomiyi etkilediği gibi, bilimsel teknolojik gelişmeler de toplumu etkilemiştir. Siyasetteki değişmelerin topluma yansımaları olduğu gibi askeri alandaki değişmeler de siyaseti etkilemiştir. Bütün bunların birbirleriyle yapışık veya kesişik ilişkilerine bağlı olarak süreç sonunda veya sonraki zaman dilimlerinden geriye doğru bakıldığında dönem içerisinde eş zamanlı veya neden sonuç ilişkisiyle topyekûn bir değişme olduğu görülebilmektedir.

Böyle külli özellikte değişimin yaşandığı nadir dönemlerden birisi üretim metodunda insan ve hayvan gücünden makine gücüne geçişin yaşandığı, ‘sanayi devrimi’ veya ‘endüstri devrimi’ olarak nitelendirilen yıllardır. Üretim araçlarındaki değişim sadece üretim araçlarıyla, alanlarıyla sınırlı kalmayarak gerek süreç içerisinde gerekse geçiş sürecinin sonunda başta ekonomik, politik, askeri, idari vb. olmak üzere pek çok alanda teorik ve pratik yenilikleri, değişimleri de beraberinde getirmiştir.

Sanayi devriminin sonuçları olduğu gibi sanayi devriminin kendisi de başka gelişmelerin, değişimlerin sonucudur. Özellikle merkantilist dönemde demografik yapıda, tarım ve ticaretle, sermaye birikiminde, ulaşım imkânlarındaki değişmeler, gelişmeler sanayi devrimini ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan sürecin kavramsal adını ilk defa kullanan Arnold Toynbee endüstri devriminin 1750’li yıllarda İngiltere’den başladığını ve Avrupa’nın diğer ülkelerine sirayet ettiğini kabul etmektedir.¹²⁵

Sanayi devrimi öncelikle doğduğu toprakların yani İngiltere’nin dünya üzerindeki ağırlığının artmasına neden olmuştur. Devrimin etkisi şüphesiz ki İngiltere ile sınırlı kalmamış etkisi başta Avrupa olmak üzere diğer bölgelerde de oldukça belirgin görülmüştür. Art arda birbirini tamamlayan pek çok icatlar ve buluşların

¹²⁵ Torun, s.183

olması, para bankacılık sisteminde yenilikler, ticaret hacminin artması, kırsal ve kentsel kesimler arasındaki ayrımın belirginleşmesi, üretimin amaçları arasına kar olgusunun da eklenmesi, hürriyet, refah, piyasa ve büyüme gibi kavramlarının ön plana çıkması, yeni toplumsal sınıfların oluşması devrim sürecinin sürekliliğini sağlamış, devrimi beslemiştir.¹²⁶

Bu dönemin kendine özgü şekilde yeni oluşan koşulları iktisadi ve siyasi faaliyetlere karşı yeni yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Hatta bu dönemde ortaya çıkan yaklaşımlar o kadar güçlü olmuştur ki; örneğin dönemin düşünürü olan ‘Adam Smith iktisadın bir disiplin olarak başlangıcı kabul edilmiştir’¹²⁷ Bu başlangıç aynı zamanda klasikler olarak nitelendirilen iktisat akımı ile klasik veya liberal yaklaşım olarak nitelendirilen politik ekonomi yaklaşımının da başlangıcı olmuştur.

“Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ilkesiyle büyük bir başlangıç yapan ve iktisadi literatürde daha çok klasikler olarak nitelendirilen; ancak daha sonraki yüzyıllarda liberalizm kavramının da başlık olarak eklendiği bu yeni yaklaşımın karakteristiği fertlerin iktisadi, siyasi ve içtimai hayatta güvenlikleri ve serbestiyetlerinin devlet tarafından sağlanmasıdır. Ekonomik faaliyetlerin yanı sıra siyasi ve sosyal hayatta da serbestliği de karşılar olarak kullanıyor olması liberalizmi, içinde klasik iktisadında bulunduğu bir üst başlık haline getirmiştir.¹²⁸ Klasiklerin, liberallerin yaklaşımında devletin varlığı zorunludur ancak görevleri ve müdahale alanı sınırlandırılmaktadır. Devlete görev olarak tanımlanan savunma, adalet, güvenlik, eğitim vb. gibi konular sınırları oluşturmaktadır. Bu sınırlar içerisinde kalan devlet “jandarma devlet” olarak nitelendirilmektedir.¹²⁹

Liberal yaklaşım savaşın nedenlerinde temel belirleyici faktörü devletlerin yönetim biçimleri olarak kabul etmektedir. Örneğin demokratik olan devletlerin birbirleri ile savaşmayacağını varsaymaktadırlar. Sivil toplum kuruluşları çatısı altında

¹²⁶ A. Mesut Küçükkalay, “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 1997, Sayı 2 Güz, ss.57-61

¹²⁷ William J. Barber, **İktisadi Düşünce Tarihi**, Şule Yayınları, İstanbul 1995, s.21

¹²⁸ Ayşegül Tayyar, Birol Çetin, “Liberal İktisadi Düşünce Devlet”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, 2013, ss.108-109

¹²⁹ Rabia Çoban, “Türk Vergi Sisteminde Kurumlar Vergisinin Vergi Hasılatına Etkisi”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı, Isparta 2008, s.11

bir araya gelen toplumun ve muhalefetin, ülkeyi çatışmaya sürükleyecek faaliyet ve davranışlardan kaçınmaları konusunda devleti yöneten karar mercileri üzerinde kamuyoyu baskısı kuracakları öngörülmektedir. Demokratik devletler savaşımlara girme konusunda isteksiz davranırlar. Demokrasiyi benimseyen ülkeler dış politik konular yerine iç politik konuları daha ön planda tutarlar. Ülkeler arası sorunların sadece çatışma ile değil uzlaşma ve işbiriliği ile de çözülebileceğini vurgularlar.¹³⁰

Burada şu notu ilave etmek yerinde olacaktır: Her ne kadar bireysel özgürlüğün öne çıkarılması ve devletin alanının daraltılması söz konusu olsa da, güvenlik ve savunma konuları tamamen göz ardı edilmemiş, bu konular devletin görevleri ve müdahalesi alanında bırakılmıştır. Bu nedenledir ki güvenlik ve savunma konuları aslında gerek klasiklerin gerekse geniş anlamda liberallerin üzerinde teori ürettikleri veya devlete politika çizdikleri yani müdahale ettikleri alanının dışında kalmaktadır. Hatta klasiklerin, liberallerin idealize ettikleri diğer konulardaki serbest hareket, refah ve özgürlüğün teminatı devletin savunma ve güvenlik faaliyetleri olmaktadır.

1.6.2.1 Adam Smith

18. yy'da "Ahlaki Duygular Teorisi" ve özellikle de "Ulusların Zenginliğı" isimli eserlerinde ortaya koyduğu görüşleri, Adam Smith'i bir tezin yani merkantilizmin anti tezi olmaktan çok daha öteye taşımış, bir disiplinin kurucusu yapmış hatta iktisadın babası unvanını kazandırmıştır.¹³¹ "Milletlerin Zenginliğı" isimli eserinde iş bölümünden paranın kökeni ve kullanımına, malın gerçek fiyatı ile emek değer arasındaki ilişkiden sermayenin birikimine, Roma imparatorluğu'ndan sonraki dönemde tarımın savsaklanmasından kasaba ve kentlerin gelişimine, dış ticaret, ithalat, kamu geliri kaynaklarından kamu borçlarına ve hatta eğitimin önemine kadar iktisadi, siyasi ve içtimai pek çok konuyu irdelemesi Smith'in bu unvan ve statüsünün altını doldurmaktadır.¹³²

¹³⁰ Metin Gürcan, s.80

¹³¹ Çiğdem Boz, "Adam Smith ve Amartya Sen", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 14/3 (2012). 71-96, s.72-75

¹³² Adam Smith, **Milletlerin Zenginliğı**, Çeviren: Haldun Derin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul,

Smith'in ekonomik olsun politik olsun bütün görüşlerinin merkezinde laissez faire - laissez passer yani "bırakınız yapsınlar – bırakınız geçsinler" yer almaktadır ki bunda amaç toplumun refahını artırmaktır. Dolayısıyla Smith'e göre devletin görevi aslında toplumun refahını artırmaktır. Devlet toplumun refahı için ekonomik alana müdahale etmemek durumunda olduğu kadar bu refahı korumak adına görevleri de bulunmaktadır. Bu görevlerden öncelikli olanı ise toplumun dışarıdan gelecek tehditlerden muhafaza edilmesidir.¹³³

Smith, "Milletlerin Zenginliği" eserinde özgürlük ve güvenliği bir arada ifade etmektedir. "*Her bireyin özgürlük ve güvenlik ortamında göstereceği kişisel çaba tek başına öyle bir ilkedir ki başka hiçbir şeyin yardımına gerek kalmaksızın, toplumun refahını sürdürecektir kapasitede olmakla kalmaz.....*"¹³⁴ ifadeleri Smith'in güvenlik olgusuna yaklaşımını göstermektedir. Smith, eserin kimi yerlerinde güvenliği, emeğin ve çabanın güvencesi anlamında kullanmış iken, kimi yerlerinde de bireyin varlığının güvenliği, kimi yerlerinde ülkenin güvenliği, kimi yerlerinde ise ticaret yollarının güvenliğine atfen kullanmıştır.

Smith, modern veya klasik iktisat kadar aynı zamanda uluslararası ticaretin de temelini atmıştır. Dış ticarete yaklaşımında büyüme sürecinde doğal şekilde ortaya çıkan ithalata karşı tavrı yoktur. Dış ticareti de iş bölümü kadar büyümenin parçası olarak görmektedir. Merkantilistlerin aksine dış ticareti yapan taraflar arasında kaybedenin bulunmadığını ifade etmektedir. Dış ticarete ithalatı yapan ihtiyaçlarını giderirken, ihracatı yapan altın ve gümüş elde etmektedir.¹³⁵ Altın ve gümüş ithalatın tek faydası değildir. Dış ticaretin diğer faydası yurt içinde üretilen artık olarak nitelendirilen fazla malların satılması karşılığında talep ve gereksinim duyulan başka malların getirilmesine imkân vermesidir.¹³⁶

¹³³ M. Çetin Hacısmanoğlu, Adam Smith ve Eğitimin Önemi, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 47 Sayı: 3 Yayın Tarihi: 1992, s.182

¹³⁴ Adam Smith, **Ulusların Zenginliği 2**, Çev. Metin Saltoğlu, Palme Yayıncılık, Ankara 2011, s.120

¹³⁵ Canan Şentürk, "Dış Ticaret – Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Isparta 2007, ss.39-40

¹³⁶ Adam Smith, **Ulusların Zenginliği 2**, ss.20-21

1.6.2.2 Jean Baptiste Say

Adam Smith'in açtığı ve klasikler olarak adlandırılan yoldan ilerleyen bir diğer isim 1803 yılında yayınlanan A Treatise on Political Economy adlı eserinin yazarı Jean Baptiste Say'dır (1767 - 1832). 'Her arz kendi talebini yaratır' ifadeleriyle teorize ettiği Mahreçler Yasası¹³⁷ veya diğer bir ifadeyle Say Kanunu ona alanında sahip olduğu ünü kazandırmıştır.¹³⁸ Say, Avrupa'nın ilk ekonomi profesörlerinden olmakla birlikte aynı zamanda bir müteşebbistir.¹³⁹ Müteşebbis yani girişimci olmayı çok önemseyen Say, girişimciliği emek sermaye ve doğa faktörlerinin yanında dördüncü üretim faktörü olarak kabul etmektedir.¹⁴⁰

İngiltere özelinde gerçekleşen reel bir dış ticaret hadisesi, Say'ın bu teoriyi ileri sürmesine neden olmuştur. İngiltere'nin ihracatında yaşanan düşüşün İngiltere'den kaynaklanmadığını, diğer ülkelerin yeterince ürün üretmedikleri ve başka ülkelere ihracat yapamadıkları için İngiltere'den ithalat yapamadıklarını ileri sürmektedir. Ona göre sorun fazla üreten ülkeden değil eksik üreten ülkeden kaynaklanmaktadır. Bu durum aynı zamanda eksik üreten ülkelerin fakirliğinin de nedenidir.¹⁴¹ Dolayısıyla bir ülkenin içerdeki üretim miktarı hem ülkenin refah düzeyini hem dış ticaretini hem de diğer ülkelerin dış ticaretini etkilemektedir.

1.6.3 Marksist Görüş: Eleştirel Yaklaşım

Marksist ekol, Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından 19.yy'ın ortalarında inşa edilmiştir. Eleştirel teori olarak da nitelendirilen Marksist görüş, gerek liberal ve

¹³⁷ Erhan Duman, "Krizlerin Anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Karşılaştırılması", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman 2011, s.20

¹³⁸ Yılmaz Aydın, "Say Yasası Üzerine Bir İnceleme Klasik İktisatçıların ve Marx'ın Yorumu", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, 2012, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusosbil/article/viewFile/1023021728/1023020460>

¹³⁹ Hasan Güner, "İstihdamın Artırılmasında Girişimciliğin Önemi; Girişimciliği Destekleme Modeli Olarak İşgem'ler", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Ana Bilim Dalı, Isparta 2010, s.13

¹⁴⁰ Özlem Çetinkaya Bozkurt, **Dünyada ve Türkiye'de Girişimcilik Eğitimi: Başarılı Girişimciler ve Öğretim Üyelerinden Öneriler**, Detay Yayıncılık, Ankara 2011, s. 5

¹⁴¹ Yılmaz Aydın, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusosbil/article/viewFile/1023021728/1023020460>

gerekse milliyetçi yaklaşıma eleştirel yaklaşmakta ve alternatif bir tez ortaya koymaktadır.¹⁴²

Marx; gerek Kapital adlı eserinde ve gerekse Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı isimli eserlerinde, eserlerinin kapitalist üretimin eleştirel bir tahlili olduğunu açıkça ifade etmektedir. Marx'ın görüşlerinin ekonomi politik çerçevede olduğu yine kendi eserlerinde belirtilmektedir. Buna bağlı olarak Marx'ın görüşlerinin ekonomi politğin eleştirel yaklaşımlar içerisinde yer aldığını söyleyebilmek için ekstra bir yoruma ihtiyaç bulunmamaktadır.

Kapitalizmi küresel ekonomik sistem olarak gören Marx uluslararası ilişkiler üzerine sistematik bir yaklaşımda bulunmamaktadır.¹⁴³ Marx'ın ekonomi politik yaklaşımları daha ziyade emek, para, üretim, sermaye, işgücü ve değer kavramları üzerine inşa edilmiştir. Marx bunlar arasındaki ilişkilerin sistemin temeli olduğunu ifade etmektedir. “Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı” isimli eserine yazdığı önsözde; iktisadi yapının ve siyasal üst yapının, üretim ilişkilerinin tümünün oluşturduğu toplumsal yapı üzerinde yükseldiğini ifade etmektedir. üstelik bu ifadesinin çalışmalarında vardığı sonuç ve kısa bir formülize olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴⁴ Marx'a göre; ‘emek işbölümü, gereksinme değişim değeri gibi basit kavramlardan hareket eden ve devlete, uluslararası değişime ve dünya pazarına kadar varan ekonomik sistemlerin başladığı’¹⁴⁵ bir yapı mevcuttur. Örneğin ‘basit bir kategori olarak görülen emek, en eskilere kadar uzanan bir unsur olmakla birlikte aynı zamanda iktisadi sistem içinde modern bir kategoridir.’¹⁴⁶

Marx'ın ekonomi politğinde bir üretim sistemi olarak kapitalizm irdelenmekte eleştirilmektedir. Marksizm kapitalizmin ortaya çıkış sürecini, geçirdiği değişimleri ve kapitalizmin bozuluşunu anlatmayı amaçlamaktadır. Marksizm'e göre kapitalizm

¹⁴² Bedirhanoglu, s.20

¹⁴³ Robert Gilpin, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politği*, s.52

¹⁴⁴ Karl Marx, **Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı**, Çev. Sevim BELLİ, Sol Yayınları, Dördüncü Baskı, İlkyaz Basımevi, Temmuz 1979, s.25

¹⁴⁵ Marx, s.267

¹⁴⁶ Marx, s.271

sömürülenlerle sömürenleri bir arada bulunduran iktisadi, siyasi ve içtimai bir yapı olduğundan, Marksist ekonomi politiğin başlangıcını sömürü olgusu oluşturmaktadır.¹⁴⁷

Sermayenin belli bir kesimin elinde toplanması durumunun işçilerin aleyhine sınıfsal bir yapı ortaya çıkaracağı, hakim sınıfın da kendi çıkarlarını ön planda tutacağı gerekçesiyle işçilerin mücadelesi sonucunda oluşacak sınıfsız bir toplum öngörülmektedir.¹⁴⁸ Marx işçilerin aldığı ücretten daha fazla mal üretiminde bulduklarını, aradaki fazlalığın artı değer olduğunu, bu artı değerın işçilere dağıtılması gerekirken sermaye sahiplerinde kaldığını, bu kapitalizmin “emek hırsızlığı” olarak nitelendirilecek yapısal bir durum ortaya çıkardığını, bunu engellemek için düzeni değiştirmek gerektiğini ifade etmektedir.¹⁴⁹

Marksist ekol; Marks’ın görüşlerini benimseyen yazarlar tarafından genişletilmiş, yine bu görüşleri resmi ideoloji olarak benimseyen Sovyetler Birliği ve Çin tarafından da yeniden şekillendirilmiştir.¹⁵⁰ Lenin, “Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi” adlı eserinde ekonomi politiğin alanının üretim olmadığını, üretim faaliyetinde bulunan insanların toplumsal ilişkileri olduğunu, Nikitin de aynı doğrultuda ekonomi politiğin insanlar arasındaki ekonomik ilişkileri incelediğini ifade etmektedir. Nikitin bir bilim olarak ekonomi politiğin toplumsal üretim ilişkilerinin, insanlar arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinin bilimi olduğunu vurgulamaktadır.¹⁵¹

Sosyalist ülkelerde, dış ticaret iç ticaretten daha ön plandadır. Dış ticaret devlet tekeline alınarak kapitalist ülkelerden farklı bir zemin üzerine oturtulmaktadır. Sovyetler’in ilk kararnamesinde dış ticaretin devlet tekeline yapılacağını ilan etmeleri dış ticaret konusuna olan yaklaşımı ortaya koymaktadır. Dış ticaretin çerçevesini ekonomik bağımsızlık, iç pazarı yabancı sermayeden koruma, diğer sosyalist ülkeler ile

¹⁴⁷ John Eaton, **Ekonomi Politik**, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Çev. Şiar Yalçın, Üçüncü Baskı, Mart 1996, Ankara, s.12-13

¹⁴⁸ Arslan Topakkaya, “Tarihsel Materyalizm ve Diyalektik”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 27, Yıl: 2009/2, s.69

¹⁴⁹ Topakkaya, s.70-71

¹⁵⁰ Robert Gilpin, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politik*, s.52

¹⁵¹ P.Nikitin, **Ekonomi Politik**, Çev. Hamdi Konuk, Sol Yayınları, Onuncu Baskı, Ankara 2012, s.26-27

iş birliği aracıdır. Kapitalist ülkeler ile dış ticarete kapıları kapatmamakta işbölümü ve karşılıklı çıkar ilkeleri doğrultusunda ticaret yapılmasını öngörmektedir.¹⁵²

Marksistlerin uluslararası sisteme olan eleştirel yaklaşımları da kapitalizm üzerinden olmaktadır. Bu bağlamda, Marksist söylem içerisinde emperyalizm kavramı ön plana çıkmaktadır. Lenin, emperyalizmi kapitalizmin gelişim süreci içerisinde özel bir aşama olarak tanımlamaktadır. Bu aşamada, kapitalizmin küresel hâkimiyetinin olduğu aşamada bir kısım ülkelerin diğer bir kısım ülkelere ekonomik ve politik bağımlılığı söz konusudur.¹⁵³

Marksist ekole göre, sosyal adaletin sağlanması, kaynakların eşit tahsisi, sınıfsız toplumun tesisi ve kapitalizmin kaldırılması durumunda aynı zamanda doğal olarak uluslararası adalet de sağlanmış olacaktır. Özellikle Lenin ve Troçki, emperyalist ülkelerin çıkarıcı yaklaşımlarının, çatışma ortamı oluşturan temel faktör olduğunu vurgulamışlardır. Uluslar arası adaletin tesis edilmesi çatışmayı ortaya çıkaran gerekçeleri de ortadan kaldıracaktır. Bu durumda da küresel barışın tesis edilmesi sağlanmış olacaktır.¹⁵⁴

Marksist ekolün, savunma harcamalarına bakışını devlete olan yaklaşımından tespit etmek mümkündür. Marksizm'e göre devlet, ilk önce toplumun ortak çıkarlarına hizmet etmek için ortaya çıkmış ancak daha sonra toplumun üzerine çıkararak kendisini önceleyen bir yapıya bürünmüştür.¹⁵⁵ “İlk önce” ve “daha sonra” ifadeleri, özünde devlete tümünden bir karşıtlık değil mevcut devlet yapılarına eleştirel bir yaklaşım barındırmaktadır.

Mevcut sistemin devletlerine ortak çıkar kavramı üzerinden eleştiri getiren Marksizm, kendi ideal devletinin görevlerini de ortak çıkar üzerinden tanımlamaktadır. Ancak burada şu hususa dikkat çekmek gerekmektedir ki; ortak çıkarın merkezinde üretim güçleri yer almaktadır. Ortak çıkar, toplumun üretim gücünün devamlılığının sağlanmasıdır. Devlet toplumun bu hususiyetini sürdürmek için vardır. Toplumun

¹⁵² Nikitin, ss.297-298

¹⁵³ Alex Callinicos, **Emperyalizm ve Küresel Ekonomi Politik**, Çev. İlkay Ata, Phoenix Yayınları, Haziran 2014, Ankara, s.19

¹⁵⁴ Metin Gürcan, ss.80-83

¹⁵⁵ Cem Eroğul, “Marksist Devlet Kuramı Hakkında Bir Not”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 29 Sayı: 1 Yayın Tarihi: 1974, s.113

üretim gücünü veya toplumun üretim yapabilmesi için sahip olması gereken her ne unsur varsa, devlet bunların güvenliğini sağlamakla, tehditleri önlemekle, saldırılara karşı korumakla mükelleftir.¹⁵⁶

Marksizm'in de diğer yaklaşımlar gibi "devlet olgusuna" yer verdiği görülmektedir. Diğer yaklaşımların, devlete ortak ve zorunlu görev olarak yüklediği savunma konusu, yüklenen amaç farklı da olsa Marksizm'de de yer almaktadır. Devletin diğer fonksiyonlarına sert ve kökten değiştirici bir tutum takınan Marksizm, devletin savunma görevi konusunda korumacı olmayı tercih etmiştir.

1.7 Savunma Harcamaları Ekonomi Politikasının Kamu Harcamaları ile Etkileşimi

Bireylerin ve toplumların hayatlarını, varlıklarını devam ettirebilmek için giderilmesi gereken ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu ihtiyaçların bir kısmı bireylerin ve toplumların kendi girişimleri ve çabaları ile karşılanabilmektedir. Bir kısım ihtiyaçların sağlanmasında ise bireyler, toplumlar ve bunlar tarafından oluşturulan alt organizasyonlar yetersiz kalmakta, daha organize ve daha güçlü bir yapı ve iradeye ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanlık tarihi sürecinde ortaya çıkan bu üst organizasyon oluşturma ihtiyacı devletin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bir toplumsal nesnenin ne olduğunun tanımı onun ne yaptığı, hangi görevleri ifa ettiği, rolünün ne olduğu, hangi alanları doldurduğu¹⁵⁷ sorularının cevabıdır. Bu işlevler ve görevler farklı dönemlerde ve toplumlarda çeşitlilik arz ettiğinden, soruların herkesi tatmin eden ve devleti tanımlayan tek bir yanıtı bulunmamaktadır. Ancak devleti tanımlayan felsefi kuramlar en geniş anlamda devletin koruyucu kurum olma özelliğine vurgu yaparak devleti 'dışarıya karşı sınırları korumakla, içeride ise hukuk düzenini koruyup sürdürmekle görevli bir kurum'¹⁵⁸ olarak tanımlamışlardır.

Toplumsal ihtiyaçları oluşturan toplumsal mal ve hizmetlerin devlet eliyle, siyasi ve idari kararlarla ve bütçe aracılığıyla organize edildiği iktisadi faaliyet alanı **kamu**

¹⁵⁶ Eroğul, ss.117-118

¹⁵⁷ Cem Eroğul, **Devlet Nedir?**, İmge Yayınları, 1. Baskı 1990, s.23

¹⁵⁸ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları İTO, 2. Baskı, İstanbul 2007, s.26

ekonomisi olarak nitelendirilmektedir.¹⁵⁹ Bu alan devlet ile ekonomi arasında ilişkinin olduğu alandır. Richard A. Musgrave'ye göre bu alanda ilişki üç yolla kurulmaktadır. Bunlar kaynakların tahsisi, gelirin yeniden dağıtılması ve istikrardır.¹⁶⁰

1.7.1 Kamu Hizmeti Kavramı

"Kamu hizmeti" sözü Fransızca "service public" ifadesinden kaynakla önce "hidematı umumiye" daha sonraları "hidematı amme" veya "amme hizmeti" şekillerinde karşılık kullanılarak dilimize dâhil olmuş bununla birlikte "umumî hizmet" veya "hidematı umumiye" tabirleri de kullanılmıştır. Günümüzde "Public" sıfatının karşılığı "kamusal" olarak dilimize yerleşmiş "kamusal hizmet" ve "kamu hizmeti" tabiri daha çok kullanılır olmuş ve bu kavram genel kabul görmüş, benimsenmiş olsa da "kamu hizmeti", "amme hizmeti", "umumî hizmet", "kamusal hizmet" gibi ifadeler arasında bir farklılık bulunmamaktadır.¹⁶¹

Kamu maliyesi kadar kamu hukuku açısından da önemli bir kavram olan, maliye ve iktisat literatüründe yer aldığı gibi hukuk metinlerinde ve kanunlarda da fazlaca yer alan ve 'hatta ekonomi ile hukukun en fazla birlikte görünür hale geldiği,'¹⁶² kamu hizmeti kavramının üzerinde uzlaşılan tek bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak tanımı üzerinde uzlaşılamayan kamu hizmetinin kapsamını oluşturan hizmetler daha belirgindir. Zira bir hizmetin kamu hizmeti olabilmesi için siyasi irade tarafından karar verilmesinden sonra hukuken bu niteliğin de hizmete yüklenmesi gerekmektedir. Kamusal idare bazı faaliyetleri kamu hizmeti nitelendirmesiyle belli bir hukuksal statüye sokmakla, bu statüdeki faaliyetleri, diğer faaliyetlere nispeten özel, üstün yetki ve ayrıcalıklar ile donatmaktadır.¹⁶³ Kamu hizmeti olarak nitelendirilen hizmetlerde özel hukuk kuralları değil kamu hukuku kuralları ön plana çıkmaktadır. İktisatta ifadesi kamusal fayda olarak telaffuz edilen ilke, hukukta yerini kamu yararına bırakmaktadır.

¹⁵⁹ Nihat Edizdoğan, Özhan Çetinkaya, Erhan Gümüş, **Kamu Maliyesi**, Ekin Yayınları, 4. Baskı Ekim 2012, s.11

¹⁶⁰ Fatih Savaşan, **İki Başarısızlık Arasında Kamu Ekonomisi**, Baskı: Celepler Matbaacılık/Trabzon, Şubat 2012, s.17

¹⁶¹ Süheyp Derbil, "Kamu Hizmeti Nedir?", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7 Sayı: 3 Yayın Tarihi: 1950, s.28

¹⁶² Sedat Çal, "Anayasa Değişikliği Sonrasında Kamu Hizmeti Kavramı", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 51 Sayı: 2 Yayın Tarihi: 2002 s.163

¹⁶³ Ali Ulusoy, "Fransız ve Avrupa Birliği Kamu Hizmeti Anlayışlarının Türk Hukukuna Etkisi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 48 Sayı: 1 Yayın Tarihi: 1999 s.167

Kamu hizmeti tanımları yaygın olarak devlet ekonomi ilişkisi ve hizmet kapsamlarından hareketle tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda devletin faaliyetleri özel sektörün, piyasanın üretebileceği mal ve hizmetleri içerebileceği gibi piyasanın temin edemeyeceği ve yetersiz kalacağı savunma ve adalet gibi hizmetleri de kapsayabilmektedir. Bu hizmetlerin ortak özelliği toplumun geneline sunulan hizmetler olmaları ve toplumun ortak ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olmalarıdır. Buradan hareketle **kamu hizmeti** ‘toplumun müşterek ihtiyaçlarının karşılanması bakımından devletin yapmak durumunda bulunduğu hizmetler’¹⁶⁴ olarak tanımlanabilmektedir.

1.7.2 Kamu Hizmetinin Nitelikleri

Kamu hizmetleri niteliklerinin merkezinde, tanımında da belirtildiği gibi toplumsal, müşterek taleplerin, ihtiyaçların giderilmesi yer almaktadır. Bu ihtiyaçların neler olduğu ise zamanla devlet ve toplumdaki değişikliklere bağlı olarak değişebilmektedir. Bir kısım yeni ihtiyaçlar ortaya çıkabilmekte iken, bir kısım ihtiyaçlar zamanla ihtiyaç olma özelliğini kaybedebilmektedir. Bir kısım ihtiyaçların ise devletin giderme zorunluluğu zamanla ortadan kalkmakta ve piyasa ve devlet dışı organizasyonlar tarafından sağlanabilir olmaktadır. Savunma ve adalet gibi ihtiyaçlarının önemli olma ve devlet tarafından giderilme hususiyetleri devam etmektedir.

Her ne kadar toplumsal talep kamu hizmetinde etken olsa da asıl belirleyici olan siyasi irade ve karar vericilerdir. Siyasi irade neyin kamu hizmeti olduğuna/olacağına ve bunların ne ölçüde nasıl karşılanacağına ve mali imkânların bu noktada nasıl kullanılacağına karar vermektedir.¹⁶⁵

Kamu hizmetleri kamu yararı ve verimlilik ilkesi çerçevesinde yürütülmektedir.¹⁶⁶ Buna bağlı olarak kamu hizmeti faaliyetlerinde, faaliyetlerin karlı olup olmadıklarından ziyade kamuya yararlı olup olmadıkları önem arz etmektedir. Kamu yararı için hareket edilirken Kar öncelikli yaklaşım yoktur ancak tahsis edilen

¹⁶⁴ Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi Yayınları, 14. Baskı, Ankara, Eylül 2011, s.39

¹⁶⁵ Akdoğan, s.39

¹⁶⁶ Akdoğan, s.39

kaynakların etkin ve verimli şekilde kullanılıp kullanılmadığının değerlendirilmesi yapılmaktadır.

1.7.3 Kamu Harcaması tasnifinde Savunma Harcamaları

Bir önceki başlık altında ifade edilen hususları, ‘kamusal ihtiyaçlar, kamusal hizmetleri gerektirir’¹⁶⁷ şeklinde özetleyebiliriz. Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi, hizmetin mahiyetine göre değişen bir maliyetin üstlenilmesini, bir harcamanın yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde ekipman ve malzeme temini, kullanımı yanında, personel istihdamı ihtiyacını da ortaya çıkarmaktadır.

Devletin kamusal ihtiyaçları giderebilmek üzere yaptığı harcamaların, devlet gelirleri ve giderleri, yani bütçesi üzerindeki etkilerini görebilmek ve irdeleyebilmek için, devlet harcamaları çeşitli tasniflere tabi tutulmuştur. Bunlar

‘a) İdari Sınıflandırma: Bu sınıflandırmada harcamaları hangi kurumların yaptığına ilişkindir

b) Fonksiyonel Sınıflandırma: Bu sınıflandırmada kamu harcamalarını kimin yaptığı değil harcamaların hangi amaçla yapıldığı önemlidir

c) Ekonomik sınıflandırma: Bu sınıflandırmada harcamaların niteliğine göre tasnifler yapılmıştır. Literatürde bu başlık altında; adi harcamalar-olağanüstü harcamalar, verimli harcamalar – verimsiz harcamalar, zorunlu harcamalar – isteğe bağlı harcamalar gibi farklı tasniflendirmeler yapılmakla birlikte en yaygın ve bir anlamda hepsini de kapsayan tasniflendirmeler ise şu şekildedir.

- **Cari Harcamalar:** Devletin tüketim malları alımına yönelik harcamalarını, bunun yanı sıra personel maaşlarını kapsayan harcamalardır. Bu harcamalar kategorisinde, devletin genel yönetim fonksiyonlarını icra ettirebilmesi için gerekli olan harcamalar yer almaktadır.

¹⁶⁷ Fehim Bakırcı, “Bütçe Politikalarının Mikroekonomik Etkileri”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, s.43

- **Yatırım Harcamaları:** Devletin üretime veya faydalarının sürekliliği olan dayanıklı mallara ilişkin yaptığı harcamaları ifade etmektedir. Devlet bu harcama türünde sermaye birikimi yapmayı ve ekonomik genişleme amacını daha ön planda amaçlamaktadır.

- **Transfer Harcamaları:** Devletin bir mal ve hizmet alımında bulunmadığı, devletin karşılıksız olarak kaynak aktarımı yaptığı harcamalardır. Bu harcama kapsamında toplumun bazı kesiminden birey ve gruplar lehine satın alma gücü oluşturulmaktadır.¹⁶⁸

Savunma harcamaları, devletin görevleri arasında yer almaktadır. Devletin üç temel görevi olduğunu ifade eden Adam Smith, ülkenin güvenliğinin sağlanmasını da, adaletin sağlanması ve özel sektörün giremediği alanlara yatırım yapılması yanında devletin görevi olarak saymaktadır. Smith'in üç olarak sınırlandırdığı bu görevler daha da genişlemiş; eğitim, sağlık, ulaşım, iletişim de eklenmiştir.¹⁶⁹ Ancak güvenlik olgusu devletin görevleri alma özelliğini kaybetmemiştir.

İngiliz İktisatçı Arthur Cecil Pigou devletin güvenliğini sağlamaya yönelik olarak başka ülkelere yönelik yapacağı transferlerin de, transfer harcamaları arasında olabileceğini dile getirmiştir.¹⁷⁰ Savunma harcamaları kapsamı çeşitlilik gösterse de kabaca teçhizat yani malzeme alımını, personel giderlerini kapsayan bir harcama çeşididir. Savunma harcamaları bu özelliği ile cari harcamalar arasında yer almaktadır. Savunma sanayisine, savunma teçhizatı üretimine yönelik yatırımlar, yatırım harcamaları sınıfına da dahil edilebilirler.

¹⁶⁸ İsmail Tuncer, Cihan Yüksel, "Kamu Harcamalarının Ekonomik Analizi", **Kamu Ekonomisi**, Editör A. KÖKOCAK, Bursa: Ekin Yayınevi ss.215-220

¹⁶⁹ Nisfet Uzay, "Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 19, Temmuz-Aralık 2002, s.152

¹⁷⁰ Metin Meriç, "Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 2003, Cilt 8, Sayı 2, s.172

Kamu harcamaları kapsamında olan harcamaların birindeki bir artışın diğer harcamaları, ekonominin diğer parametrelerini,¹⁷¹ ülkenin genel ekonomik büyümesini, bireylerin refah düzeyini vb. etkileyeceği söylenebilir.

Savunma harcamaları ekonomik büyüme ilişkisinden önce, daha genel olarak kamu harcamaları ekonomik büyüme ilişkisine göz atıldığında bu konuda ilk çalışmanın Wagner tarafından yapıldığı görülmektedir. Alman iktisatçı Adolph Wagner'in (1835-1917) 1883 yılında Avrupa ülkelerinin ekonomilerini inceleme, araştırmaları sonucunda ortaya koyduğu ve Wagner Kanunu olarak nitelendirilen teoriye göre milli gelirdeki artışa paralel olarak kamu harcamalarının da artış olmaktadır. Wagner'e göre, toplumların sürekli daha fazla ve ileri düzeyde hizmet alma isteklerine bağlı olarak kamu harcamaları da sürekli artış göstermektedir.¹⁷²

Çalışmamızın mahiyeti ile doğrudan bağlantılı olan tespitlere sahip teorilerden birisi Alan T. Peacock ve Jack Wiseman adlı iki İngiliz maliyeci tarafından ortaya konulmuştur. "Peacock-Wiseman Yaklaşımı: Sıçrama Tezi" olarak adlandırılan bu teoriye göre 1890–1950 yılları arasında İngiltere'de kamu harcamalarının seyri incelenmiş ve savaş gibi olağanüstü dönemlerde, harcamaların yukarı doğru bir sıçrama yaptığı tespit edilmiştir. Bu teoriye göre savaş dönemlerinde, artış yönünde sıçrama yapan kamu harcamaları, savaş döneminden sonra azalma eğilimi gösterse dahi bu düzey eskiye oranla daha yüksek olmakta ve savaş öncesi seviyeye tekrar düşmemekte, sürekli yükselme yönelimini korumaktadır.¹⁷³

1.7.4 Savunma Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi

Kamu harcamaları içerisinde çok önemli bir paya sahip olan ve hatta pek çok ülkede kamu harcamalarının diğer kalemlerini oluşturan eğitim, sağlık vb. harcamalardan daha fazla paya sahip olan ve sürekli olan bu tarz harcamalarla kıyasa

¹⁷¹ Deniz Aytaç, Mehmet Cahit Güran, "Kamu Harcamalarının Bileşimi Ekonomik Büyüme Etkiler mi? Türkiye Ekonomisi İçin Bir Analiz", **Hacettepe Üniversitesi Sosyo Ekonomi Dergisi**, Temmuz Aralık 2010-2, s.131

¹⁷² Ekrem Gül, Hakan Yavuz, "AB'nin Yeni Üyeleri İle Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1996-2008 Dönemi", **Maliye Dergisi**, Sayı 15, Ocak Haziran 2010, s.166

¹⁷³ Ekrem Gül, Hakan Yavuz, s.167

tabi tutulan savunma harcamalarının¹⁷⁴ ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediği, etkisi varsa nasıl olduğu hususunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki savunma harcamaları miktarının ekonomiyi nasıl etkilediği hususundan önce, savunma harcamalarının güvenliği sağlamak suretiyle ekonominin büyümensin önkoşulu olduğudur.¹⁷⁵

Savunma harcamaları ekonomik büyüme ilişkisinde ikinci yaklaşım türü, savunma harcamalarının etkisinin pozitif olduğu yönünde olan Keynesci yaklaşımdır. Keynesci ekol, savunma harcamalarının çarpan etkisiyle talebi, yatırımları, istihdamı, kazancı, sermaye birikimlerini ve büyümeyi artıracaklarını ileri sürmektedir.¹⁷⁶ Askeri Keynesci yaklaşıma göre, savunma sanayine yapılan ar-ge yatırımları ve çalışmaları teknolojinin ilerlemesini sağlamaktadır. Bu yeni teknolojiler sivil hayat kullanıcılarının da istifadesine sunulmuştur. Yüksek teknoloji sivil üretim teknolojilerini de geliştirmiştir. Askeri harcamalar aynı zamanda bir bütçe kalemidir.¹⁷⁷

Savunma harcamaları ekonomik büyüme etkileşiminde üçüncü ekol Keynesci yaklaşımın tam aksi yönde değerlendirmede bulunan Neo-Klasik yaklaşımdır. Neo Klasikler askeri harcamaların ekonomiyi ve büyümeyi daraltacağını ve bu suretle olumsuz etkileyeceğini ifade etmektedirler.¹⁷⁸ Kalkınmada kullanılacak kaynakların savunma harcamalarına yönlendirilmesi kalkınma aleyhine bir durum oluşturacaktır. İhracat savunma sanayi üzerine inşa edilirse hem diğer sektörlerin gelişimi olumsuz etkilenecek hem de nitelikli iş gücü bu alana yönelecektir. Eğer silahlar ithal ediliyorsa bu durumda da ülkenin döviz kaynaklarında daralma olacaktır. Ar-ge yatırımları sonucu ortaya çıkan ürünler sadece devletin işine yarayacağından genel verimliliği düşük olacaktır.¹⁷⁹ Yaklaşım çerçevesinde yapılan bu değerlendirmelerle, savunma

¹⁷⁴ Ziya Çağlar Yurttaçıkırmaz, Amin Ali, Ö.S.Elsen, “Askeri Harcamalar ve Ambargonun Ekonomik Büyümeye Etkileri : İran Üzerine Bir Uygulama”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 26, Sayı 2, Yıl 2012, s.172

¹⁷⁵ Filiz Giray, “Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, Yıl 2004, s.188

¹⁷⁶ Gül Aksoğan, Adem Yavuz Elveren, “Türkiye’de Savunma, Sağlık ve Eğitim Harcamaları ve Gelir Eşitsizliği (1970-2008): Ekonometrik Bir İnceleme”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyo Ekonomi Dergisi**, Ocak Haziran, 2012-1, ss. 265-266

¹⁷⁷ Giray, s.189-190

¹⁷⁸ Aksoğan, Elveren, s.265

¹⁷⁹ Giray, ss. 190-191

harcamalarının ekonomik büyümeyi nasıl olumsuz etkileyeceğinin gerekçeleri ileri sürülmektedir.

Dördüncü bir yaklaşım, savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif veya negatif olarak nitelendirilebilecek bir ilişki bulunmadığı yönündedir. Biswas ve Ram, 1960 ve 1977 yılları arası dönemi kapsayan 58 ülkeyi, Ron P. Smith ile J. Paul Dunne 1960-67 arası dönemi kapsayacak şekilde 28 ülkeyi panel veri modelleri yoluyla incelemişler, büyüme, yatırımlar ile savunma harcamaları arasında bir bağlantı bulunmadığını ileri sürmüşlerdir.¹⁸⁰

Bu konuda beşinci yaklaşım, savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin genellenemeyeceği şeklindedir. Chowdhury, Kusi, Dakurahi Davies ve Sampath, Kollias, Manolas, Paleogolou, Lee ve Chen, gibi pek çok araştırmacı muhtelif çok sayıdaki ülkenin, muhtelif dönemlere ait verilerini analiz etmişler ve elde ettikleri sonuçların her ülkede aynı nedenselliği göstermediğini, pozitif, negatif veya bağlantı bulunmama sonucu elde edildiğinde bunun sadece ilgili ülke bazında söz konusu olabileceğini ortaya koymuşlardır.¹⁸¹

Bir başka yani altıncı yaklaşıma göre, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi kısa ve uzun döneme göre değişebilir. Bu alanda çalışma yapan Bobin, savunma harcamalarının kısa dönemde negatif etki eğilimli, uzun dönemde ise pozitif etki eğiliminde olduğunu ileri sürmektedir.¹⁸²

Yukarıdaki yaklaşımlar ve araştırmacıları bu konuda fazla sayıda çalışma yapıldığını göstermektedir. Ancak bu konunun gündeme girmesinde dönüm noktası Benoit'in çalışmaları ile olmuştur. Benoit 1973 ve 1978 yıllarında 44 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunun tespitini yapmıştır. Buna göre yüksek savunma harcamalarına sahip ülkelerin büyüme oranları da hızlı iken, düşük savunma harcamalarına sahip ülkelerin büyüme hızı oranları da düşük olduğu ileri sürülmüştür. Literatürde bu hipoteze “Benoit Hipotezi” adı verildiğini görüyoruz. Daha sonra yapılan çok sayıdaki çalışmalardan bir

¹⁸⁰ Hilal Görkem, Serkan Işık, “Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1968-2006)”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Yıl 2008, Cilt XXV, Sayı 2, s.409

¹⁸¹ Hilal Görkem, Serkan Işık, ss.409-410

¹⁸² Giray, s.192

kısmı bu hipotezi desteklemeye yönelik olurken diğer bir kısımda çürütmeye yönelik olmuştur. Joerding, LaCivita, Frederiksen gibi araştırmacılar çalışmalarında Benoit'in hipotezini destekleyen sonuçlara ulaştıklarını ifade ederlerken, Lim, Deger Smith, Faini, Annez, Taylor, Yakovlev gibi araştırmacılar elde ettikleri bulguların Benoit hipotezini desteklemediğini belirtmişlerdir.¹⁸³

1.8 Savunma Harcamalarının Kapsamı

Savunma harcaması kavramının mahiyetine ilişkin ortak kabul görmüş genel, açık net bir tanımın olduğundan söz etmek mümkün değildir. Güvenlik algısı, güvenliğin tanımı ülkeden ülkeye değiştiği gibi nelerin, savunma harcaması sayılacağı hususu da değişmektedir. Bu konuda araştırma ve çalışma yapanlarında harcamalara dahil ettikleri kurumlar ve kalemler değişmektedir. Örneğin Türkiye üzerinden yapılan bir çalışmada, bir araştırmacının dahil etmediği Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu'nun harcamalarını diğer bir araştırmacı değerlendirmeye dahil edebilmektedir.¹⁸⁴

Araştırmacılar açısından bu şekilde olan durum, bizatihi devletler açısından da geçerlilik göstermekte, devletlerde kendi uygun gördükleri biçimde tanımlama yapmakta, yani kapsamının ne olduğuna kendileri karar vermektedirler.¹⁸⁵ Savunma politikası, gerek ulusal ve gerekse uluslar arası düzeyde ulaştırılması gereken bir hedef, kaynakların kullanılması ve malzemelerin temini ile kurumların varlığı ve bunların arasındaki işbirliğini gerektiren bir planlamadan oluşmaktadır.¹⁸⁶ Bütün bunların belirleyicisi devlet olduğu gibi, planlamanın kapsamındaki malzeme ve kurumların ne olduğu da ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Dolayısıyla bu kapsamda yapılan harcamaların karşılığı olan kalemlerde değişiklik gösterebilmektedir.

Uluslar arası arenada devletlerin üye oldukları uluslar arası kuruluşlar, savunma harcamalarının sağlıklı bir takibi, mukayesesi, değerlendirmesinin yapılabilmesi için

¹⁸³ Hilal Görkem, Serkan Işık, ss.407-408

¹⁸⁴ İsmet Akça, **Türkiye'de Askeri –İktisadi Yapı: Durum, Sorunlar, Çözümler**, TESEV Yayınları, Haziran 2010, İstanbul, s.15

¹⁸⁵ Giray, ss.184

¹⁸⁶ Mustafa Kemal Topçu, "Savunma Planlamasının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Bütçeleri", **Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, Mayıs 2010, s.75

savunma harcamalarına ilişkin kapsamların ne olduğu konusunda kendi standartlarını belirlemişlerdir.

Tablo 1’de Uluslar arası kuruluşlar olan IMF, NATO ve BM’ye göre savunma harcamaları kapsamının ne olduğuna ilişkin kriterler yer almaktadır. Kapsamlar arasında farklılıkların olduğu görölmektedir. Mukayese yapmaya en uygun olan kriterleri BM’nin belirlediği ifade edilmektedir.¹⁸⁷ Bu alanda veriler yayınlayan The Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) verileri ile NATO verileri paralellik arz etmektedir.¹⁸⁸ Çalışmamızda kullandığımız WMEAT raporlarını yayınlayan The United States Arms Control and Disarmament Agency’in verilerini, NATO’nun da kapsam belirleme çalışmalarında kullanmasına bağlı olarak, bu iki kuruluşun belirlediği kriterlerin de birbiriyle paralellik gösterdiği söylenebilir.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Giray, ss.185

¹⁸⁸ Hilal Görkem, Serkan Işık, s.411

¹⁸⁹ Filiz GİRAY, a.g.m., ss.185

Tablo 1:
NATO, IMF ve BM'nin Savunma Harcama Kapsam Kriterleri

Savunma Güç ve Destekçileri için Yapılan Harcamalar		NATO	IMF	BM
1	Asker ve Görevli Personel Ödemeleri	X	X	X
2	Askeri organizasyon, teknisyen, bürokrat ücretleri	X	X	X
3	Tıbbi Hizmetler ve Sosyal İmkanlar	X	X	X
4	Emeklilik Maaşı	X	-	X
5	Askeri okullar, Hastaneler	X	X	?
6	İthal silahlarda dahil olmak üzere silah harcamaları	X	X	X
7	Altyapı yatırımları, binalar	X	X	X
8	Bakım ve onarım	X	X	?
9	Diğer Malların Tedariki	X	X	X
10	Askeri AR-GE	X	X	X
Askeri-Savunma-Stratejik-Amaçlarla İlgili Harcam.				
11	Stratejik malların stoklanması	b	-	-
12	Silah ve üretim yerlerinin korunması	b	X	-
13	Silah üretim sübvansiyonları	X	-	-
14	Diğer ülkelere yapılan askeri yardımlar	X	X	X
15	Uluslar arası organizasyonlara katkılar (BM vb.)	X	X	-
16	Sivil Savunma	-	X	X
Eski Askeri Güç/Faaliyetlere yapılan katkılar				
17	Gazilere Sağlanan Menfaatler	-	-	-
18	Savaş Borçları	-	-	-
Diğer Güçlere Yapılan Harcamalar				
19	Orduya Bağlı Olmayan Güçler, Jandarma vb.	c	c	c
20	Sınırlar, Gümrük Muhafızları	c	c	c
21	Polis İdaresi	c	-	-
Diğer Harcamalar				
22	Yardım ve Felaketten Kurtarma Harcamaları	X	-	-
23	Birleşmiş Milletler Barışı Koruma	X	X	-
Gelecek Harcamalar İçin Yükümlülükler				
24	Kredi Temini	X	X	-

Kaynak: Brzoska, M., 'World Military Expenditures' *Handbook of Defence Economics*, (Edt. Keith Hartley and Todd Sandler) Amsterdam Elsevier Science B.V., P.45-60, **Aktaran**, Filiz GİRAY, a.g.m., ss.184-185

Semboller: X: Savunma Harcamalarına Dahil, - : Savunma Harcamalarına Dahil Değil, b : Eğer Savunma Organizasyonu tarafından yönetiliyor ve idare ediliyorsa, c : Askeri faaliyetler için eğitilip, donatıldığı, ve mevcut olduğu hükmü verildiği zaman

BÖLÜM 2

DÜNYADA SAVUNMA HARCAMALARI

2.1 Dünyada Savunma Harcamaları

2.1.1 1989–1999 Dönemi Dünyada Savunma Harcamaları:

Almanya, Japonya ve İtalya'nın mağlubiyeti, Fransa ve İngiltere'nin galibiyeti ile sonuçlanan İkinci Dünya Savaşı süresince kazananların ve kaybedenlerin ülkeleri yerle bir olduğu gibi, savaşın en sonuna gelindiğinde de kazananların ve kaybedenlerin oluşturduğu uluslararası sistem de yıkılmıştır. Savaşın bitimini müteakiben yıkılan şeylerin arasından yeniden inşaya da savaşın en son yıktığı uluslararası sistemden başlanmıştır.

Yeni kurulan sistemde Fransa ve İngiltere savaş öncesi dönemde sahip olduğu kudreti kaybederken, Sovyetler Birliği ve ABD'nin liderliğinde iki kutuplu bir dünya ortaya çıkmıştır.¹⁹⁰ 1991 yılına Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar devam edecek olan bu uzun dönemde yaşanan siyasi tarihe mal olan pek çok hadisede iki kutuplu dünya sisteminin derin izleri olmuştur. Doğu bloğu - Batı bloğu olmak üzere Sovyetler ve ABD liderliğinde iki ayrı eksen üzerine inşa olunmuş yeni sistemde her iki taraf için de güvenlik ve tehdit algısı/kaygısı birincil öncelik arz etmiştir. Buna bağlı olarak savunma harcamalarının amaç, mahiyet ve miktarını da bu yapısal durum şekillendirmiştir.

1991 yılında Sovyetler Birliği dağılmış ve yeni ülkeler ortaya çıkmıştır. Sovyetleri çöküşe götüren süreç sadece bir ülkenin değil bir sistemin de çöküşü anlamına geldiğinden, periferindeki Yugoslavya da dağılma sürecine girmiş, iki sistemin ayırdığı Almanya birleşmiş, Varşova bağının varlığı anlamını yitirmiş, hâsılı soğuk savaş ve tek kutuplu dünya ABD'nin galibiyeti ile sona ermiştir.¹⁹¹

Daha geniş bir çerçeveden bakıldığında Sovyetlerin çöküşü İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan sistemin çöküşünden bir adım daha ötesini de barındırmaktadır. Çünkü

¹⁹⁰ Şenol Kantarcı, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yayını, Yıl: 8, Sayı: 16, s.50-51

¹⁹¹ Kantarcı, s.50-51

her ne kadar Sovyetler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra küresel sistemin oyun kurucusu olsa da Sovyetlerin kuruluşu 1917 Bolşevik Devrimiyle başlamaktadır. Dolayısıyla SSCB'nin dağılması 1917 yılında oluşmaya başlayan koyu ideolojik hedefler üzerine inşa edilen dönemin kapanması anlamına da gelmektedir.

Doğu bloğunun çöküşü gerek doğuda gerekse batıda yeni devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yeni devletlerin birbirleriyle ve diğer devletlerle ilişkilerinin şekillenmesi, kendi aralarında sınırlarının netleşmesi, uluslararası ilişkiler sisteminde yer alan diğer devletlerin kendi pozisyonlarını revize etmeleri durumları ortaya çıktığından bu yeni dönemin ilk yıllarını dünya sancılı geçirmiştir. Taşların hemen yerine hemen oturmadığından çöküşün etkileri 90'lar boyunca sürmüştür. En belirgin olan husus 1990'lı yıllara dünyanın tek kutbun ABD olduğu bir sistem ile girmiş olduğudur.

Soğuk savaş dönemi savunma harcamalarının parametrelerini dönemin kendine özgü koşulları belirlediği gibi yeni dönemin belirleyicisi de zaman ilerledikçe ortaya yeni koşullar olmuştur. Yeni dönemin ilk ortaya çıkan durumu ise artık kutbun birisinin olmadığı hususudur. Bu durumun ortaya çıkaracağı diğer olaylardan önce bizatihi kendisi savunma harcamalarını gerek ekonomik gerek politik ve gerekse ekonomi politik olarak etkileyen ilk unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Bu unsurun diğer bölgesel vaka ve faktörlerden farkı yapısal bir durum olmasıdır.

Dünyada savunma harcamaları denildiğinde ülkeler ve ülkelerin oluşturduğu bölgeler akla gelmektedir. Tablo 1 ve Tablo 2'de yer alan veriler savunma harcamaları kapsamına hangi ülkelerin dâhil olduğunu ve bölgelerin hangi ülkelere teşekkül ettiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Tablo 2

Bölgelere Göre Ülkeler

ORTA ASYA - KAFKASYA								
Ermenistan	Azerbaycan	Gürcistan	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan	Özbekistan	Türkmenistan	
GÜNEY AMERİKA								
Arjantin	Bolivya	Brezilya	Şili	Kolombiya	Ekvator	Guyana	Paraguay	Peru
Suriname	Uruguay	Venezuela						
ORTA DOĞU								
Bahreyn	Mısır	Irak	Ürdün	Lübnan	Katar	Yemen	Suudi Arabistan	
Kıbrıs	İran	İsrail	Kuveyt	Umman	Suriye		Birleşik Arap Emir.	
KUZEY AMERİKA			OKYANUSYA			GÜNEY ASYA		
Kanada	Meksika	ABD	Avustralya	Yeni Zelanda	Afganistan	Hindistan	Pakistan	
			Fiji	Papua Yeni Gine	Bangladeş	Nepal	Srilanka	

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.155-159

Tablo 2
Bölgelere Göre Ülkeler

AFRİKA								
Cezayir	Burundi	Kongo	Gana	Lesotho	Mali	Nijer	Sierre Lone	Togo
Angola	Kamerun	Ekvator Gine	Gine	Liberya	Moritanya	Nijerya	Somali	Tunus
Benin	Cape Verde	Etiyopya	Gine Bissau	Libya	Maritus	Ruanda	Güney Afrika	Uganda
Botsvana	Orta Afrika Cumhuriyeti	Gabon	Fildişi	Madagaskar	Fas	Sao Tome - Principe	Sudan	Zaire (Demokratik Kongo)
Burkina Faso	Çad	Gambiya	Kenya	Malawi	Mozambik	Senegal	Tanzanya	Zambiya
Fas	Cibuti	Eritre	Kongo	Namibia	Swaziland	Zimbabve		
DOĞU ASYA								
Burma	Endonezya	Malezya	Laos	K. Kore	Filipinler	Vietnam	ÇİN (Çin - Tayvan)	Brunei
Kamboçya	Japonya	Mongolia	G. Kore	Singapur	Tayland			
AVRUPA								
BATI AVRUPA	Avusturya	Finlandiya	Fransa	İzlanda	İrlanda	Lüksemburg	Hollanda	Portekiz
	Belçika	Danimarka	Almanya	Yunanistan	İtalya	Malta	Norveç	İspanya
	İsveç	İsviçre	Türkiye	Birleşik Krallık				
DOĞU AVRUPA	Latvia	Litvanya	Makedonya	Moldova	Polonya	Romanya	Rusya	Sırbistan
	Arnavutluk	Belarus	Bosna Hersek	Bulgaristan	Hırvatistan	Çek Cumh.	Estonya	Macaristan
	Slovakya	Slovenya	Ukrayna					
ORTA AMERİKA								
Kosta Rika	Küba	El Salvador	Haiti	Nikaragua	Jamaika	Panama	Trinidad Tobago	
Barbados	Dominik C.	Guatemala	Honduras	Belize				

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.155-159

1990'lı yılların dünyasını önceki dönemden farklı kılan, yeni devletlerin ortaya çıkmasının yanı sıra, yeni devletlerin yeni bölgeler oluşturması, mevcut bölgeleri oluşturan ülkelerde değişiklikler olmasıdır. Örneğin 1979–1989 yılında yer almayan¹⁹² Kafkasya – Orta Asya Bölgesi yeni bir bölgedir. Yeni dönemde Varşova ülkelerinden söz edilememesi Doğu Avrupa – Batı Avrupa ayırımına dönülmesi, Rusya ve Yugoslavya'nın dağılması ile ortaya çıkan bir kısım ülkelerin mevcut bölgelere dâhil olması diğer örneklerdir.

Bu değişiklikler fiziki coğrafyayı yani sınırları, ülkeler arasındaki politik ilişkileri yani siyasal sistemi etkilemiştir. Bu iki unsurdaki değişikliklerin ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilere ve savunma harcama rakamlarına da yansımaları olmuştur.

Tablo 3:

Dünya Geneli Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSMH

DÜNYA GENELİ TOPLAM (1989-1999)													
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyar USD)		Askeri Güçler (1000)	GSMH (Milyar USD)		Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyar USD)	NÜFUS (Milyon)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler	Askeri Harcamalar / GSMH (%)	Askeri Harcamalar / Merkezi Hükümet Harc. (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harc.	Bin Kişiye Düşen Asker Sayısı	Kişi Başına Düşen GSMH
	Cari yıl	1999 yılı		Cari yıl	1999 yılı kur								
1989	1050	1310	28600	22500	28200	7780	5170	45900	4,7	16,9	254	5,5	5460
1990	1060	1280	27700	23800	28800	7540	5280	46200	4,5	17	243	5,3	5450
1991	991	1160	26000	24800	29000	7800	5340	44500	4	14,8	216	4,9	5420
1992	834	950	24700	24900	28400	7880	5420	38400	3,3	12,1	175	4,6	5240
1993	798	887	23800	26000	28900	8050	5500	37300	3,1	11	161	4,3	5250
1994	787	858	23200	27300	29800	7880	5580	37000	2,9	10,9	154	4,2	5330
1995	772	823	22900	28700	30600	7910	5660	36000	2,7	10,4	145	4	5410
1996	785	821	22300	30500	31900	8010	5740	36800	2,6	10,2	143	3,9	5550
1997	815	836	22000	32200	33100	8120	5820	38000	2,5	10,3	144	3,8	5680
1998	821	833	21700	33400	33900	8120	5900	38400	2,5	10,3	141	3,7	5740
1999	852	852	21300	34900	34900	8400	5980	40100	2,4	10,1	142	3,6	5830
Ortalama	869,5	964,5	24018	28090,9	30681,8	7953,6	5580,9	39872,7	3,2	12,1	174,3	4,3	5487,2

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.51

Tablo 3'te Dünyada askeri harcamalar, GSMH, askeri harcamaların GSMH ve hükümet harcamalarına oranları, asker ve nüfus sayıları ile birbirlerine oranları, kişi

¹⁹² U.S. Arms Control and Disarmament Agency, World Military Expenditures and Arms Transfers (WMEAT) 1990, U.S. Government Printing Office, November 1991, s.131-134

başına düşen asker sayısı, asker başına düşen askeri harcamalara ilişkin rakamlar yer almaktadır. 1989–1999 arasındaki bu veriler her bir yıl için artış ve azalışa ilişkin seyri gösterdiği gibi farklı sütunların birbirleriyle mukayesesine de imkân vermektedir. Tablo çalışmamızın diğer bölümlerinde Ortadoğu bölgesinin ve körfez ülkelerine ilişkin verilerin dünya içerisinde hangi konumda olduklarını görmemizi sağlayacak olması açısından da önem arz etmektedir.

Tablo 4:

Askeri Harcamaların Bölgelere Dağılım Oranları

DÜNYA	Askeri Harcamaların Paylaşımı %	
	1989	1999
	100	100
Gelişmiş Ülkeler	84,2	71,2
Gelişmekte Olan Ülkeler	15,8	28,8
BÖLGELER		
Kuzey Amerika	30	34,3
Batı Avrupa	16,2	22,1
Doğu Asya	10	21,4
Doğu Avrupa	34,4	7,3
Orta Doğu	5,4	6,5
Güney Amerika	1,3	2,6
Güney Asya	0,8	2
Güney Afrika	0,7	1,3
Okyanusya	0,5	0,9
Kuzey Afrika	0,4	0,7
Orta Afrika	0,2	0,5
Orta Asya ve Kafkaslar	-	0,5
Orta Amerika	0,2	0,1
Bütün Avrupa	50,5	29,2
Bütün Afrika	1,4	2,4
ORGANİZASYONLAR		
OECD	49,3	64,9
OPEC	4,5	5,2
Bütün NATO	45	55,8
Varşova Paktı	34,1	7,3
NATO Avrupası	15	21,8
Latin Amerika	1,7	3,2

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.2

1989'dan 1999'a doğru askeri harcamalar azalırken GSMH ve hükümet harcama rakamlarının arttığı görülmektedir. Askeri harcamaların merkezi hükümet harcamaları ve GSMH içerisindeki payı azalmaktadır. Yine asker sayıları, bin kişiye düşen asker sayısı, kişi başına düşen askeri harcamaların azaldığı görülmektedir. Dünya geneli toplamlarında askeri harcamalarla ilgili verilerin rakamsal ve oransal olarak azaldığı görülmektedir. Körfez Savaşı'nın dünya geneli savunma harcamaları üzerinde bir etkisinin olmadığı verilerden anlaşılmaktadır.

Askeri harcamaların bölgelere göre dağılımı Tablo 4'te yer almaktadır. Askeri harcamalarda ilk göze çarpan husus gelişmiş ülkelerin payının daha fazla olduğudur. Tabloda kategorilere ayrılmış olarak da yer alan Avrupa bölgesi bütün olarak ele alındığında 1989'da askeri harcamalara ilişkin payın yarısına sahiptir. 1989 yılına gelindiğinde soğuk savaşın ve soğuk savaşın uzantısı olan askeri ekonomik ittifaklar politikalarının her iki blok cephesinde de henüz devam ediyor olması etkindir.¹⁹³

1989'da Avrupa'dan sonra Amerika ikinci sırada gelmektedir. Okyanusya ve bütün Afrika harcamalarda en düşük orana sahiptir.

Avrupa harcamalardaki liderliğini 1999 yılında Amerika'ya bırakmıştır. 1999 yılına gelindiğinde Avrupa'nın harcamalarında büyük bir düşüş görülmektedir. Bunun nedeninin soğuk savaşın sona ermesi olarak gösterilebilir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte başta Avrupa olmak üzere her iki bloğun çevre ülkelerinde bağımsız hareket etme eğilimi ortaya çıkmıştır.¹⁹⁴ Bloklama döneminin sona ermesi güvenlik ve tehdit algılamalarında da değişikliklere neden olmuştur.

¹⁹³ Ayşegül Şentürk, "Cento Merkezi Anlaşma Teşkilatı (1959-1979)", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2001, s.7-8

¹⁹⁴ Haydar Efe, "Soğuk Savaş Döneminde Avrupa'da Ortak Dış Politika Oluşturma Çabaları", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Ankara Üniversitesi, Cilt 9, No.1, Yıl 2010, s.38

Tablo 5:**Askeri Harcamaların Bölgelere Dağılım Rakamları**

Yıllara Göre Bölgelerin Askeri Harcamaları (Milyar Dolar)												
Cari Yıl Kur Ortalamasına Göre												
YILLAR	Orta Amerika ve Karayipler	Kuzey Amerika (NAFTA)	Güney Amerika	Avrupa (Bütün)	Doğu Avrupa	Batı Avrupa	Orta Asya ve Kafkasya	Doğu Asya	Ortadoğu	Güney Asya	Afrika	Okyanusya
1989	2	313	14	527	359	169	-	104	56	9	14	5
1990	3	315	14	506	330	176	-	114	78	10	14	6
1991	2	289	12	463	282	181	-	116	80	10	13	7
1992	2	315	13	266	89	177	5	122	81	10	13	7
1993	2	308	16	256	80	176	5	128	52	11	12	8
1994	2	299	16	255	80	175	5	131	49	11	12	8
1995	1	289	18	237	64	172	3	142	49	12	12	8
1996	2	281	20	237	62	175	3	152	54	14	13	8
1997	2	286	21	245	57	178	4	165	55	15	14	8
1998	2	285	23	238	56	182	4	175	53	17	17	8
1999	1	292	22	249	62	188	4	182	55	17	20	8
Toplam	21	3272	189	3479	1521	1949	33	1531	662	136	154	81
Ortalama	1,9	297,4	17,1	316,2	138,2	177,1	4,1	139,1	60,1	12,3	14	7,3
1999 Yıl Kurlarına Göre												
1989	3	393	17	662	451	212	-	131	71	11	18	7
1990	3	381	17	612	399	213	-	138	94	12	17	7
1991	2	338	14	540	329	211	-	135	93	11	15	8
1992	2	358	15	303	102	201	6	139	93	12	14	8
1993	2	343	18	285	89	195	6	142	58	12	14	8
1994	2	326	17	278	87	191	5	143	53	12	13	8
1995	2	309	19	252	69	184	4	151	52	13	13	8
1996	2	294	21	248	65	183	3	159	56	15	14	8
1997	2	294	22	252	68	183	4	169	57	15	15	8
1998	2	289	23	241	57	184	4	178	54	17	17	8
1999	1	292	22	249	62	188	4	182	55	17	20	8
Toplam	23	3617	205	3922	1778	2145	36	1667	736	147	170	86
Ortalama	2	328,8	18,6	356,5	161,6	195	4,5	151,5	66,9	13,3	15,4	7,8

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.51-56

Harcamaların bölgelere yıllar bazında dağılımını gösteren Tablo 5'te yer alan veriler oranların dağılımını gösteren tablo ile uyumluluk göstermektedir. Orta Amerika, Okyanusya, Afrika, Güney Asya, Orta Asya Bölgelerinde harcamalar hem rakamsal olarak düşüktür hem de rakamların iniş çıkış hareketliliği olağan dışılık göstermemektedir. Amerika, Avrupa, Doğu Asya ve Ortadoğu bölgelerinde harcama rakamları yüksektir. Bu bölgelerde rakamların artış ve azalış hareketliliği de daha fazladır.

Bölgelerin harcamalarında göze çarpan bir diğer husus bölgeler arasındaki uçurumların çok fazla olabildiğidir. En düşük harcamaya sahip ülkeler ile orta ve yüksek harcamaya sahip ülkeler arasındaki fark mukayese kabul etmeyecek kadar

fazladır. Örneğin bütün Avrupa'nın askeri harcama rakamı Okyanusya'dan 50 kat, Ortadoğu'dan 10 kat daha fazladır.

Bu fazlalığı etkileyen faktörler öncelikler bölgeleri oluşturan ülke sayılarının farklı olmasıdır. Bunun yanı sıra ülkelerin ekonomik ve coğrafi büyüklüklerinin farklı olması, ülkelerin gelişmişlikleri harcama kapasitelerinin durumu, stratejik konumları, tehdit algılarının farklılığı vb. gibi nedenler harcama rakamlarını doğrudan etkilemektedir.

Tablo 6:

Askeri Harcamaların Bölgeler Bazında Bir Önceki Yıla Göre Değişim Oranları

Yıllara Göre Bölgelerin Askeri Harcamalarının Bir Önceki Yıla Göre Değişimi (%)												
Cari Yıl Kur Ortalamasına Göre												
YILLAR	Orta Amerika ve Karayipler	Kuzey Amerika (NAFTA)	Güney Amerika	Avrupa (Bütün)	Doğu Avrupa	Batı Avrupa	Orta Asya ve Kafkasya	Doğu Asya	Ortadoğu	Güney Asya	Afrika	Okyanusya
1989												
1990	50	0,64	0	-3,98	-8,08	4,14	-	9,62	39,29	11,11	0	20
1991	-33,3	-8,25	-14,29	-8,5	-14,55	2,84	-	1,75	2,56	0	-7,14	16,67
1992	0	8,99	8,33	-42,55	-68,44	-2,21		5,17	1,25	0	0	0
1993	0	-2,22	23,08	-3,76	-10,11	-0,56	0	4,92	-35,8	10	-7,69	14,29
1994	0	-2,92	0	-0,39	0	-0,57	0	2,34	-5,77	0	0	0
1995	-50	-3,34	12,5	-7,06	-20	-1,71	-40	8,4	0	9,09	0	0
1996	100	-2,77	11,11	0	-3,13	1,74	0	7,04	10,2	16,67	8,33	0
1997	0	1,78	5	3,38	-8,06	1,71	33,33	8,55	1,85	7,14	7,69	0
1998	0	-0,35	9,52	-2,86	-1,75	2,25	0	6,06	-3,64	13,33	21,43	0
1999	-50	2,46	-4,34	4,62	10,71	3,29	0	4	3,77	0	17,65	0
1999 Yıl Kurlarına Göre												
1989												
1990	0	-3,05	0	-7,55	-11,53	0,47	-	5,34	32,39	9,09	-5,56	0
1991	-33,33	-11,29	-17,65	-11,76	-17,54	-0,94	-	-2,17	-1,06	-8,33	-11,76	14,29
1992	0	5,92	7,14	-43,89	-69	-4,74		2,96	0	9,09	-6,67	0
1993	0	-4,19	20	-5,94	-12,74	-2,99	0	2,16	-37,63	0	0	0
1994	0	-4,96	-5,56	-2,46	-2,25	-2,05	-16,67	0,7	-8,62	0	-7,14	0
1995	0	-5,21	11,76	-9,35	-20,69	-3,66	-20	5,59	-1,89	8,33	0	0
1996	0	-4,85	10,53	-1,59	-5,8	-0,54	-25	5,3	7,69	15,38	7,69	0
1997	0	0	4,76	1,61	4,62	0	33,33	6,29	1,79	0	7,14	0
1998	0	-1,7	4,55	-4,37	-16,18	0,55	0	5,33	-5,26	13,33	13,33	0
1999	-50	1,04	-4,34	3,32	8,77	2,17	0	2,25	1,85	0	17,65	0

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.51-56 verilerine göre hazırlanmıştır

Tablo 6'da askeri harcamaların bölgeler bazında bir önceki yıla göre değişim oranları yer almaktadır. Tablonun genel resmine bakıldığında askeri harcamaların bir önceki yıla göre azaldığı yılların sayısı hemen hemen artış yılları kadardır. Bazı yıllarda

hiç artış olmadığı değerin sıfır olduğu görülmektedir. Artış veya azalışlarda genel bir istikrarın olduğunu söylemek zordur. Artış veya azalışlar yıllara ve bölgelere göre ani iniş çıkışlar gösterebilmektedir. Bunun temel nedeni bölgelerin ve yılların özel durumlarının olabilmesidir.

Ortadoğu bölgesinde körfez krizinin başladığı 1990 yılında yüksek artış gerçekleşirken, Avrupa – Doğu Avrupa bölgelerinde iki kutuplu sistemin çöküşüne bağlı olarak yüksek düşüş gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle Okyanusya ve Orta Amerika bölgesinde artış ve azalış yerine harcamaların sabit devam ettiği bir durum söz konusudur.

Sadece oransal rakamlar esas alınırsa harcamaların yüksekliği veya azlığı konusunda yorum yapmak yanıltıcı olabilir. Örneğin cari kurların esas alındığı tablonun birinci bölümünde yer alan Orta Amerika ve Karayipler sütununda 1995–1996 yıllarına ilişkin verilerde rakamsal azalış-artışlar bir milyar dolar ile çok küçük olmasına rağmen oransal karşılıkları %50- %100 olmaktadır. Ortadoğu bölgesinde 1990 yılına ilişkin artış ise rakamsal olarak 22 milyar dolar iken oransal karşılığı ise %39 olmaktadır.

Tablo 7**Dünya toplam ihracat ve ithalatı içerisinde askeri harcamaların hacmi**

YILLAR	ASKERİ İTHALATLAR Milyon Dolar		ASKERİ İHRACATLAR Milyon Dolar		TOPLAM İTHALATLAR Milyon Dolar		TOPLAM İHRACATLAR Milyon Dolar		Askeri İthalatlar / Toplam İthalatlar (%)	Askeri İhracatlar / Toplam İhracatlar (%)
	Cari Yıl Kurları	1999 Yılı Kuru	Cari Yıl Kurları	1999 Yılı Kuru	Cari Yıl Kurları	1999 Yılı Kuru	Cari Yıl Kurları	1999 Yılı Kuru		
1989	56.040	70.473	56.040	70.473	3.099.000	3.898.000	3.015.000	3.791.000	1,8	1,9
1990	55.490	67.163	55.490	67.163	3.542.000	4.287.000	3.406.000	4.123.000	1,6	1,6
1991	48.100	56.178	48.100	56.178	3.545.000	4.140.000	3.427.000	4.002.000	1,4	1,4
1992	43.770	49.914	43.770	49.914	3.739.000	4.264.000	3.642.000	4.153.000	1,2	1,2
1993	42.580	47.411	42.580	47.411	3.675.000	4.092.000	3.630.000	4.042.000	1,2	1,2
1994	39.890	43.510	39.890	43.510	4.174.000	4.553.000	4.132.000	4.508.000	1,0	1,0
1995	43.170	46.087	43.170	46.087	4.978.000	5.315.000	4.948.000	5.282.000	0,9	0,9
1996	43.740	45.811	43.740	45.811	5.233.000	5.481.000	5.158.000	5.403.000	0,8	0,8
1997	56.880	58.446	56.880	58.446	5.409.000	5.558.000	5.337.000	5.484.000	1,1	1,1
1998	46.810	47.513	46.810	47.513	5.351.000	5.431.000	5.259.000	5.338.000	0,9	0,9
1999	51.570	51.570	51.570	51.570	5.594.000	5.594.000	5.293.000	5.293.000	0,9	1,0
Ortalama	48.004	53.098	48.004	53.098	4.394.455	4.783.000	4.295.182	4.674.455	1,2	1,2
Toplam	528.040	584.076	528.040	584.076	48.339.000	52.613.000	47.247.000	51.419.000		

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.103

Tablo 7’de dünya genelinde toplam ihracat ve ithalat rakamlarının 1990’lı yıllar boyunca artarak devam ettiği, buna mukabil toplam askeri malzeme ithalat – ihracatlarına ilişkin rakamların genel karakterinin azalma yönünde olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak toplam ithalat ihracat rakamları içerisinde askeri malzemelerin oransal payı da azalış göstermiştir. On bir yıllık dönemde toplam ithalat ihracat içerisinde askeri ithalat ihracat paylarının %2’yi geçmemesi dikkat çeken bir diğer husustur. %1 ile %1,9 arasında değişkenlik gösteren bu oranların yüksek olmadığı söylenebilir.

Silah ithalatı ve ihracatına ilişkin rakamlar aynı iken, toplam ithalat ve ihracat rakamları arasında bir farklılık bulunmaktadır. Bu farklılığın nedeni dünya genelinde yapılan ithalat ve ihracatlarda kullanılan CIF, FOB, vb. gibi Incoterms kurallarıdır. Bu kurallar çerçevesinde ithalatçı ve ihracatçıya yüklenen sigorta vb. maliyetler farklılık

gösterebilmektedir. Buna bağlı olarak ithalat ve ihracat rakamı arasında bir farklılık ortaya çıkabilmektedir.¹⁹⁵

Dünya ülkelerinin savunma malzemesi temininde ilk sırayı ABD, ikinci sırayı Sovyetler/Rusya almıştır. Üçüncü sırada Birleşik Krallık, dördüncü sırada Fransa yer alırken Almanya beşinci olmuştur.¹⁹⁶ Soğuk savaşın batı bloğu olarak nitelendirilen ülkelerinin tercihlerde öncelikli oldukları görülmektedir.

2.1.2 2000-2011 Dönemi Dünya’da Savunma Harcamaları

Irak’ın Kuveyt’i işgali ve akabinde ABD’nin öncülüğünde koalisyon güçlerinin Irak’a müdahalesi, 1990’lar boyunca etkisi görülen ve hissedilen ve yeni küresel politik, ekonomik ve ekonomi politik sistemin şekillendirmişti. 2000’li yıllara girildiğinde ise Dünya, uluslar arası sistemi yine ekonomik, politik ve ekonomi politik olarak etkileyecek yeni hadiselerle karşı karşıya kalmıştır.

Bu hadiselerden ilki 2000’li yılların hemen başında,11 Eylül 2001 tarihinde ABD’nin kendi topraklarında New York’ta, Dünya Ticaret Merkezi’nin İkiz kulelerine ve Pentagonu uçakların çarpıtılması suretiyle uğradığı terör saldırıları olmuştur. Bu saldırıların uluslar arası bölgesel ve küresel sistemler üzerinde ekonomik, politik ve ekonomi politik etkileri olmuştur. Bu saldırılar kendisine bağlı olarak gelişen bir dizi olayın da tetikleyicisi olmuştur. Bu saldırılar ile bazı ülkeler operasyon ve müdahalelerle karşı karşıya kalırken, ABD gibi dünyanın diğer kara parçalarından uzak ve güvenli olduğu düşünülen ülkelerin de güvenlikleri sorgulanır, değerlendirilir olmuştur.

Saldırıların hemen ertesi günü, 12 Eylül 2001 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplanarak uluslar arası barış ve güvenliğe tehdit olacak başta

¹⁹⁵ World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.153

¹⁹⁶ World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.161

terörizm gibi her türlü tehdide karşı münferit veya kolektif meşru müdafanın hak olduğunu vurgulamıştır.¹⁹⁷

Terörün kaynağının öncelikle Afganistan olduğunu ilan ABD hemen diplomatik ve askeri hazırlıklarına başlayarak 7 Ekim 2001’de Afganistan’a, Taliban’a karşı operasyona başlamıştır. Fransa, Almanya, İtalya ve Japonya bölgeye asker gönderme kararı alırken, Tacikistan’ın hava üstlerinin operasyonda kullanılması söz konusu olmuştur. Başkan Bush, operasyona 40’den fazla ülkenin desteğinin bulunduğunu ve bu savaşın Afganistan ile sınırlı kalmayacağını televizyon konuşmalarında ifade etmiştir.¹⁹⁸

Başlayan sürecin devamında ABD, Afganistan’dan sonra yönünü Ortadoğu Bölgesi’ne ve Irak’a çevirmiştir. Irak’ta kitle imha silahlarının bulunduğu, terörizme yataklık ettiği, Irak halkının özgürleştirilmesinin, gerekliliği gibi gerekçeler öne sürerek müdahalenin zeminini oluşturmaya çalışmıştır. Uluslar arası alanda Afganistan’a müdahale için bulduğu desteği Irak için bulamamıştır. Nihayet Mart 2003’te kendi inisiyatifi ve başta ABD ve İngiltere askerleriyle, İkinci Körfez Savaşı veya Irak’ı Özgürleştirme Operasyonu isimleri verilen işgali başlatmış, 3 Nisan 2003’te Uluslararası Havaalanına, 9 Nisan’da Firdevs Meydanı’na, 13 Nisan’da Saddam’ın doğum yeri Tikrit’e girmiştir.¹⁹⁹

Irak’ın işgali sonrasında, Irak’ta başlayan siyasi boşluk, istikrarsızlık ortaya çıkarmıştır. Bu boşluk günümüzde de devam edelmektedir. Oluşan bu siyasi boşluk Ortadoğu Bölgesi’nde güvenlik açıkları oluşturmuştur. Dünya ve özellikle de Ortadoğu Bölgesi 2000’li yıllara 11 Eylül saldırılarının gölgesinde girmiştir. 11 Eylül saldırılarının yansımaları, somut etkileri ve neticeleri özellikle 2000’li yılların ilk beş yıllık döneminde belirgin şekilde hissedilmiştir. Bu gelişmeler askeri harcamalarda da belirleyici olmuştur.

¹⁹⁷ İrfan Polat, “11 Eylül Terör Saldırıları ve Amerika Birleşik Devletleri’nin Afganistan Müdahalesi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, Isparta 2006, s.93

¹⁹⁸ Polat, ss.100-105

¹⁹⁹ Tayfun Taşkın, “11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye ABD İlişkileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Edirne 2010, ss.59-62

Tablo 8**Dünya Geneli Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSYH 2000-2005**

DÜNYA GENELİ SAVUNMA HARCAMALARI (2000-2005)													
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyar USD)		Askeri Güçler (1000)	GSYH (Milyar USD)		Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyar USD)	NÜFUS (Milyon)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler	Askeri Harcamalar / GSYH (%)	Askeri Harcamalar / Merkezi Hükümet Harc. (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harc.	Bin Kişiye Düşen Asker Sayısı	Kişi Başına Düşen GSYH
	Cari yıl	2005 yılı		Cari yıl	2005 yılı kur								
2000	831	939	20900	34500	39000	9840	6070	45000	2,4	9,5	155	3,4	6430
2001	864	953	20500	35900	39700	10100	6150	46400	2,4	9,4	155	3,3	6450
2002	931	1010	20200	37300	40500	10500	6230	50000	2,5	9,6	162	3,2	6500
2003	1020	1080	19300	39100	41600	11000	6300	55900	2,6	9,8	171	3,1	6600
2004	1090	1130	19300	41900	43300	11300	6380	58500	2,6	10	176	3	6790
2005	1160	1160	19200	44900	44900	11700	6460	60600	2,6	9,9	180	3	6950
Ortalama	982,667	1045,33	19900,00	38933,33	41500,00	10740,00	6265,00	52733,33	2,52	9,70	166,50	3,17	6620,00
Toplam	5896	6272	119400	233600	249000	64440	37590	316400	15,1	58,2	999	19	39720

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/index.htm> (01.05.2015)

Tablo 8’de yer alan verilere göre 2000-2005 arası dönemde Askeri harcamalar, GSYH, kişi başına düşen askeri harcama rakamı ve diğer bütün ilgili rakamların bir önceki yıla göre artış gösterdiği görülmektedir. Ancak asker sayısında ve bin kişiye düşen asker sayısında gerek rakamsal ve gerekse oransal bir azalma olmuştur.

Tablo 9**Dünya Geneli Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSYH 2006-2011**

DÜNYA GENELİ SAVUNMA HARCAMALARI (2006 - 2011)											
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyar USD)		GSYH (Milyar USD)		Askeri Harc. / GSYH (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harcama (USD)	Kişi Başına Düşen GSYH (USD)	Nüfus (milyon)	Askeri Güçler (Bin)	Asker Sayısının Nüfusa Oranı (%)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler (USD)
	Cari yıl	2011 yılı	Cari yıl	2011 yılı							
2006	1.270	1.380	50.000	54.400	2,54	212	8.330	6530	21.000	0,32	65900
2007	1.400	1.490	56.300	59.700	2,50	225	9.030	6610	20.800	0,32	71500
2008	1.660	1.720	61.700	64.200	2,68	258	9.600	6690	21.100	0,31	81800
2009	1.660	1.720	58.500	60.400	2,85	254	8.930	6770	21.000	0,31	81800
2010	1.750	1.790	63.900	65.200	2,75	261	9.520	6840	21.000	0,31	85100
2011	1.800	1.800	70.800	70.800	2,54	259	10.200	6920	20.900	0,3	85900
Toplam	9.540	9.900	361.200	374.700	15,8	1.469	55.610	40.360,0	125.800	1,9	472.000
Ortalama	1590,00	1650,00	60200,00	62450,00	2,64	244,83	9268,33	6726,67	20966,67	0,31	78666,67

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/documents/organization/237434.xlsx> (Erişim Tarihi 01.05.2015)

2006-2011 arası döneme ilişkin verilerin yer aldığı Tablo 9’da de askeri harcamalar artış eğilimini sürdürmüştür. 12 yıllık dönem içerisinde askeri harcamaların GSYH içindeki payı %2,4 ile %2,85 arasında değişiklik göstermektedir. 12 yıllık dönem içerisinde asker sayılarında artışlar azalışlar olmakla birlikte 2000 yılındaki sayı ile 2011 yılındaki sayı değişmemiştir.

Tablolardan dünya genelindeki artışların, rutin, olağan artışlar şeklinde olduğu görülmektedir. Bölgesel hareketliliklerin dünya geneline ilişkin veriler üzerinde olağanüstü değişiklik yapmadığı sonucu çıkarılabilmektedir.

Tablo 10

Bölgelere Göre Askeri Harcama Rakamları 2000-2005

Yıllara Göre Bölgelerin Askeri Harcamaları (Milyar Dolar) 2000- 2005												
Cari Yıl Kur Ortalamasına Göre												
YILLAR	Orta Amerika ve Karayipler	Kuzey Amerika (NAFTA)	Güney Amerika	Avrupa (Bütün)	Avrupa Birliği	Avrupa Birliği Hariç	Orta Asya ve Kafkasya	Doğu Asya	Ortadoğu	Güney Asya	Afrika	Okyanusya
2000	5	312	23	250	211	39	1	129	68	18	14	11
2001	5	324	24	259	217	42	1	139	68	18	15	11
2002	5	368	25	267	221	46	1	148	68	20	16	12
2003	5	427	27	274	227	46	1	160	73	20	16	13
2004	5	477	28	283	235	48	1	171	70	23	18	14
2005	6	517	29	292	244	48	1	181	79	24	18	14
Toplam	31	2425	156	1625	1355	269	6	928	426	123	97	75
Ortalama	5,17	404,17	26,00	270,83	225,83	44,83	1,00	154,67	71,00	20,50	16,17	12,50
2005 Yıl Kurlarına Göre												
2000	6	352	26	283	238	45	1	146	77	20	16	13
2001	6	357	26	286	240	46	1	153	75	20	16	12
2002	6	399	27	290	240	50	1	161	74	22	17	13
2003	6	453	29	291	241	49	1	170	77	22	17	13
2004	5	493	29	292	242	49	1	177	73	24	18	14
2005	6	517	29	292	244	48	1	181	79	24	18	14
Toplam	35	2571	166	1734	1445	287	6	988	455	132	102	79
Ortalama	5,83	428,50	27,67	289,00	240,83	47,83	1,00	164,67	75,83	22,00	17,00	13,17

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/index.htm> (01.05.2015)

Tablo 11

Bölgelere Göre Askeri Harcama Rakamları 2006-2011

Yıllara Göre Bölgelerin Askeri Harcamaları (Milyar Dolar) 2006- 2011												
Cari Yıl Kur Ortalamasına Göre												
YILLAR	Orta Amerika ve Karayipler	Kuzey Amerika (NAFTA)	Güney Amerika	Avrupa (Bütün)	Avrupa Birliği	Avrupa Birliği Hariç	Orta Asya ve Kafkasya	Doğu Asya	Ortadoğu	Güney Asya	Afrika	Okyanusya
2006	6,7	571	33,1	307	258	49,2	2,2	195	86	29,9	22,3	16,2
2007	7,8	604	39,8	347	285	61,7	3,2	223	99,8	35,8	25,4	18,7
2008	8,3	749	49,4	385	308	76,9	4,4	255	115	37,9	30,3	22,2
2009	8,4	777	50,4	346	276	69,6	4,2	262	119	45,6	31	19,8
2010	9,7	808	61,2	343	266	77,2	5	278	134	54,7	33,4	24,2
2011	10	760	65,9	366	275	90,8	7	309	154	56,8	38,1	27,7
Toplam	50,9	4269	299,8	2094	1668	425,4	26	1522	707,8	260,7	180,5	128,8
Ortalama	8,48	711,50	49,97	349,00	278,00	70,90	4,33	253,67	117,97	43,45	30,08	21,47
2011 Yıl Kurlarına Göre												
2006	7,3	621	36,1	335	281	53,5	2,4	212	93,6	32,6	24,2	17,6
2007	8,3	640	42,2	367	302	65,4	3,4	236	106	37,9	27	19,9
2008	8,7	779	51,4	401	321	80	4,6	265	120	39,4	31,5	23
2009	8,7	801	52,2	357	285	71,8	4,3	270	123	47,1	32	20,5
2010	9,9	824	62,4	350	271	78,7	5,1	284	137	55,8	34,1	24,6
2011	10	760	65,9	366	275	90,8	7	309	154	56,8	38,1	27,7
Toplam	52,9	4425	310,2	2176	1735	440,2	26,8	1576	733,6	269,6	186,9	133,3
Ortalama	8,82	737,50	51,70	362,67	289,17	73,37	4,47	262,67	122,27	44,93	31,15	22,22

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/documents/organization/237434.xlsx> (Erişim Tarihi 01.05.2015)

Bölgelere göre askeri harcamaların dağılımına bakıldığında 2006-2011 arası dönemde, bütün olarak Amerika, Avrupa, ve Ortadoğu bölgelerinde harcamaların yüksek olduğu, Orta Asya, Afrika, Okyanusya gibi bölgelerde harcamaların düşük olduğu görülmektedir. Harcama rakamı büyük olan ile küçük olan ülkeler arasında rakamsal ve oransal olarak çok büyük farklar bulunmaktadır.

ABD ve Avrupa bölgeleri de kendi içlerinde alt bölgelere ayrılarak incelendiğinde ise Kuzey Amerika ve Avrupa Birliği bölgelerinde harcamaların çok yüksek olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 12**Dünya Geneli Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSYH 2000-2005**

Dünya Geneli Toplam Silah İthalat ve İhracatının Toplam İthalat ve İhracat İçerisindeki Payı (2000-2011)										
YILLAR	Silah İthalatı (Milyar USD)		Silah İhracatı (Milyar USD)		Toplam İthalat (Milyar USD)		Toplam İhracat (Milyar USD)		Silah İthalat/ Toplam İthalat (%)	Silah İhracat/ Toplam İhracat (%)
	Cari Yıl	2011 Yılı	Cari Yıl	2011 Yılı	Cari Yıl	2011 Yılı	Cari Yıl	2011 Yılı		
2000*	68,3	85,2	68,3	85,2	7934,8	9911,50	7944,5	9899,50	0,86	0,86
2001	74,1	91,2	74,1	91,2	7712,8	9501,90	7688,1	9471,50	0,96	0,96
2002	75,3	91,4	75,3	91,4	8016,7	9726,90	8073,4	9795,70	0,94	0,93
2003	82,8	98,5	82,8	98,5	9300	11062,80	9368,3	11144,10	0,89	0,88
2004	89,1	103,1	89,1	103,1	11247,1	13022,10	11339,4	13129,00	0,79	0,79
2005	96,3	108	96,3	108	12744,4	14297,10	12886,2	14456,20	0,76	0,75
2006	104,3	113,5	104,3	113,5	14576,2	15864,40	14848	16160,20	0,72	0,70
2007	101,6	107,7	101,6	107,7	16888	17905,40	17258,5	18298,10	0,60	0,59
2008	122,4	127,3	122,4	127,3	19345,4	20117,70	19688,4	20474,10	0,63	0,62
2009	142,6	147,2	142,6	147,2	15540,7	16037,70	15969,7	16480,40	0,92	0,89
2010	152,6	155,6	152,6	155,6	18396,9	18758,20	18873,1	19243,70	0,83	0,81
2011	177,8	177,8	177,8	177,8	21721,4	21721,40	22302,1	22302,10	0,82	0,80
Toplam	1287,2	1406,5	1287,2	1406,5	163424,4	177927,1	166239,7	180854,6	9,71	9,58
Ortalama	107,27	117,21	107,27	117,21	13618,70	14827,26	13853,31	15071,22	0,81	0,80

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/index.htm> (01.05.2015)

* World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2012, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2012/> (01.05.2015)

Dünya genelinin 2000-2011 yıllarına ilişkin toplam askeri malzeme ithalat ve ihracat rakamlarının yer aldığı Tablo 12'den silah alımı ve dolayısıyla silah satışı rakamlarının artış yönlü olduğu görülmektedir. Sadece 2007 yılında bir düşüş yaşanmıştır. Bununla birlikte 2008 yılında önceki yıllara göre daha yüksek rakamsal bir artış yer almaktadır. Hem düşüşün olduğu hem yüksek artışın olduğu yıllarda oransal pay hemen hemen aynıdır. 2008-2011 döneminde artışlar önceki yıllara göre fazladır.

2.2 Ortadoğu'da Savunma Harcamaları

Ortadoğu, dünyanın en karmaşalı bölgelerinden biri belki de birincisidir. Son yüzyıldır istikrarlı bir şekilde bu özelliğini sürdürme gelen bölge halen bu hususiyetini kaybetmemiştir. Ortadoğu'da yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte sorunlarda sürekli genişlemiştir. Kimi zaman Arap – İsrail savaşları, kimi zaman Irak-İran ve Irak-Kuveyt örneklerinde olduğu gibi birbirleriyle savaşları, kimi zaman da yaşadıkları iç savaşlarla, bölge çatışmalarına sürekli odak olmuştur. Bölgenin bir tarafında sürekli

çatışmaların olması, tehdit algılarının sürekliliği, kronikleşen sorunlar savunma harcamalarını diri ve hep belli bir eşikte tutmuştur.

2.2.1 1989-1999 Dönemi Ortadoğu'da Savunma Harcamaları

Ortadoğu Bölgesi genelinin askeri harcamaları ile bu harcamaların ilişkili olduğu diğer veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 13

Ortadoğu Geneli Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSMH

ORTADOĞU BÖLGESİ GENELİ ORTALAMA & TOPLAM RAKAMLAR (1989-1999)													
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyar USD)		Askeri Güçler (1000)	GSMH (Milyar USD)		Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyar USD)	NÜFUS (Milyon)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler	Askeri Harcamalar / GSMH (%)	Askeri Harcamalar / Merkezi Hükümet Harc. (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harc.	Bin Kişiye Düşen Asker Sayısı	Kişi Başına Düşen GSMH
	Cari yıl	1999 yılı		Cari yıl	1999 yılı kur								
1989	56	71	3200	468	587	195	183	22100	12	36,2	387	17,5	3210
1990	78	94	3410	527	637	199	191	27600	14,7	47,1	493	17,9	3350
1991	80	93	2560	546	637	207	193	36400	14,6	45	483	13,3	3310
1992	81	93	2450	594	677	226	198	37800	13,7	41	467	12,3	3410
1993	52	58	2450	614	683	29	203	23600	8,4	25,2	284	12,1	3360
1994	49	53	2410	638	696	230	208	22000	7,6	23	255	11,6	3350
1995	49	52	2370	687	733	235	213	22100	7,1	22,3	246	11,1	3440
1996	54	56	2350	751	785	255	218	24000	7,2	22,1	259	10,8	3600
1997	55	57	2360	771	791	256	223	24000	7,2	22,2	254	10,6	3550
1998	53	54	2380	777	788	255	227	22700	6,9	21,2	239	10,5	3480
1999	55	55	2370	810	810	257	231	23200	6,9	21,4	238	10,3	3500
Ortalama	60,1	66,9	2573,6	653	711,2	213	208	25954,5	9,6	29,7	327,7	12,5	3414,5
Toplam	662	736		7183	7824	2344							

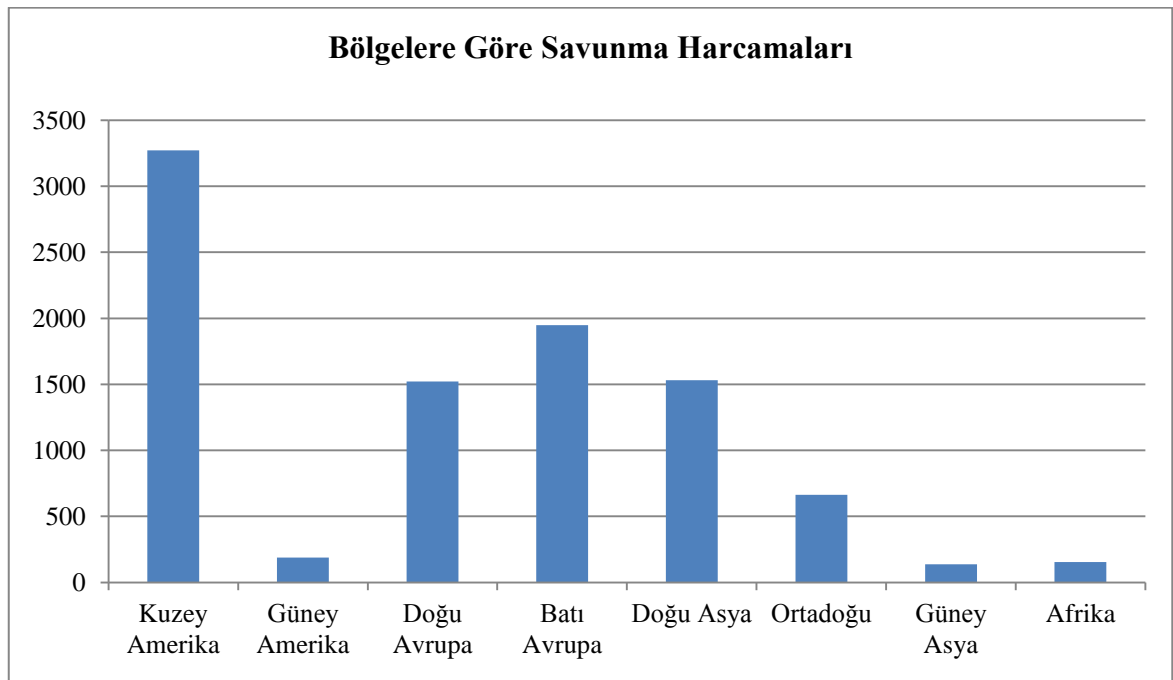
Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.54

Ortadoğu bölgesinde savunma harcamalarının 1990 yılında bir artış olduğu, 1991–1992 yıllarında da bu seviyeyi koruduğu, 1993 yılında bir önceki yıla göre azaldığı, bu azalışla 1989 yılındaki seviyelere indiği görülmektedir. Devam eden yıllarda da olağanüstü iniş ve çıkış olmaksızın hemen hemen aynı seviyeyi korumuştur.

Ortadoğu bölgesinin GSMH'si ise artış göstererek devam etmiştir. GSMH'nin artışı harcamaların artmaması nedeniyle 1991-1992-1993 yılları haricinde, harcamaların GSMH'ye oranı azalmıştır. 1991,1992 ve 1993 yıllarında kişi başına düşen askeri harcamalarda da artış olduğu görülmektedir. Bin kişiye düşen asker sayısında da 1991

sonrasında azalış ve devam eden yıllarda olağan dışılık göstermeyen rakamsal devamlılık bulunmaktadır. Körfez Krizi'nin bölgeye olan etkilerinin rakamlara net şekilde yansıdığı görülmektedir.

Ortadoğu Bölgesi'nde askeri harcamaların GSMH ve merkezi hükümet harcamaları içindeki oranlarının ortalamaları ile kişi başına düşen askeri harcama ortalaması ve bin kişiye düşen asker sayısı ortalaması dünya ortalamalarının üzerindedir. Kişi başına düşen GSMH ortalaması ise dünya ortalamasının altındadır.



Grafik 1: Bölgelere göre savunma harcamaları

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June,

On bir yıllık toplam rakamlar üzerinden bir mukayese yapıldığında, içinde ABD'nin de yer aldığı Kuzey Amerika bölgesi ilk sırada yer almaktadır. Avrupa bir bütün olarak kabul edilmediği takdirde Ortadoğu beşinci sırada gelmektedir.

Tablo 14**Ortadoğu toplam ihracat ve ithalatı içerisinde askeri harcamaların hacmi**

YILLAR	ASKERİ İTHALATLAR Milyon Dolar		ASKERİ İHRACATLAR Milyon Dolar		TOPLAM İTHALATLAR Milyon Dolar		TOPLAM İHRACATLAR Milyon Dolar		Askeri İthalatlar / Toplam İthalatlar (%)	Askeri İhracatlar / Toplam İhracatlar (%)
	Cari Yıl Kurları	1999 Yılı Kuru	Cari Yıl Kurları	1999 Yılı Kuru	Cari Yıl Kurları	1999 Yılı Kuru	Cari Yıl Kurları	1999 Yılı Kuru		
1989	17.460	21.950	1.455	1.830	99.290	124.900	110.200	138.600	17,6	1,3
1990	18.440	22.320	815	986	111.800	135.300	134.800	163.100	16,5	0,6
1991	15.510	18.110	770	899	125.600	146.700	126.300	147.500	12,3	0,6
1992	16.460	18.770	700	798	135.500	154.500	134.400	153.300	12,1	0,5
1993	15.760	17.540	725	807	135.400	150.800	129.900	144.700	11,6	0,6
1994	14.250	15.540	1.095	1.194	130.300	142.100	136.400	148.800	10,9	0,8
1995	17.010	18.150	1.210	1.292	145.000	154.800	152.900	163.300	11,7	0,8
1996	16.290	17.060	895	937	155.200	162.500	176.500	184.800	10,5	0,5
1997	19.710	20.250	470	483	167.600	172.200	177.200	182.100	11,8	0,3
1998	15.160	15.390	715	726	161.100	163.600	137.800	139.900	9,4	0,5
1999	13.510	13.510	610	610	170.800	170.800	155.600	155.600	7,9	0,4
Ortalama	16.324	18.054	860	960	139.781	152.564	142.909	156.518	12,0	0,6
Toplam	179.560	198.590	9.460	10.562	1.537.590	1.678.200	1.572.000	1.721.700		

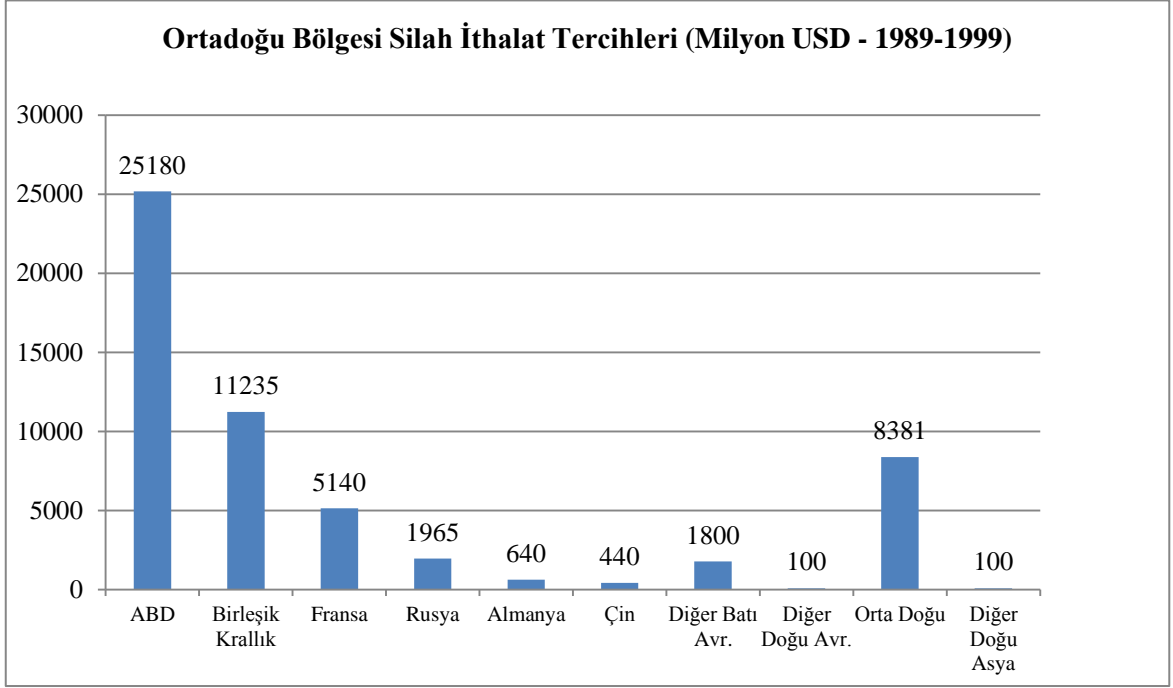
Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.106

1989–1999 arası dönemde Ortadoğu Bölgesi'nin toplam ihracatı toplam ithalatından az bir farkla da olsa fazla vermiştir. Aynı dönemde toplam askeri ithalat rakamı, askeri ihracat rakamından on dokuz kat daha fazladır. İhracatı doğal kaynaklar üzerine inşa edilmiş ve bunun dışındaki sektörlere bağımlılığı bulunan bölge askeri malzeme ve teçhizat temininde de dışa bağımlıdır. Dünyanın toplam askeri malzeme ithalatları içerisinde Ortadoğu Bölgesi'nin payı %33,9'dur.

Bölgenin ithalatı içerisinde askeri harcamalara ilişkin ithalatın oranı 1989'dan 1999'a azalan seyirdedir. 1999 yılında 1989'un yarısından daha aşağıya düşmüştür. Toplam ithalat rakamlarında artış olurken askeri ithalat rakamlarında düşüş olması oransal dağılımı da etkilemiştir. Askeri mahiyette ithalat rakamının en yüksek olduğu yıl 1990 yılıdır. Rakamsal olarak en yüksek olmasına rağmen oransal olarak en yüksek olmamasının nedeni de aynı şekilde toplam ithalat rakamlarındaki değişimdir.

Toplam ihracat içerisinde askeri malzeme ihracatı ortalaması %1'e ulaşmamaktadır. Bölgenin ihracatı içerisinde askeri malzeme ihracatının payı hem

rakamsal hem de oransal olarak oldukça düşüktür. Bölgede İsrail'in ihracatının yüksek olduğu göze çarpmaktadır.²⁰⁰ Dünyanın toplam silah ihracatı içerisinde bölgenin payı %1,7'dir.



Grafik 2: Ortadoğu Bölgesi Silah İthalat İhracat Tercihleri

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.157 derlenmiştir.

Bölge olarak askeri malzeme temininde tercih edilen ülkelerde çeşitlilik göstermektedir. ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Rusya Almanya, Çin, NATO, Ortadoğu, Doğu Asya ülke ve bölgeleri tercihler arasında yer almaktadır. ABD, Birleşik Krallık ve Fransa tercihlerde ilk üç sırayı oluşturmaktadır.²⁰¹

²⁰⁰ World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.130

²⁰¹ World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.157

2.2.2 2000–2011 Dönemi Ortadoğu’da Savunma Harcamaları

1990’lı yıllara Irak tarafından Kuveyt’in işgal edilmesi ile başlayan kriz ile giren Ortadoğu Bölgesi, 2000’li yıllara da yine Irak’ın merkezinde yer aldığı bir başka kriz ile girmiştir. Bu defa işgale uğrayan Irak olmuştur. Irak’ın işgali sonucu oluşan siyasi boşluk ve istikrarsızlıklar, başta terör sorunları vb. olmak üzere çevre ülkeler için güvenlik sorunlarını artırmıştır.

İkinci Körfez Savaşı’nın haricinde de bölgede varolagelen diğer potansiyel çatışma alanlarına ilişkin tehdit, güvenlik sorunları da 2000’li yıllara devrederek devam etmiştir.

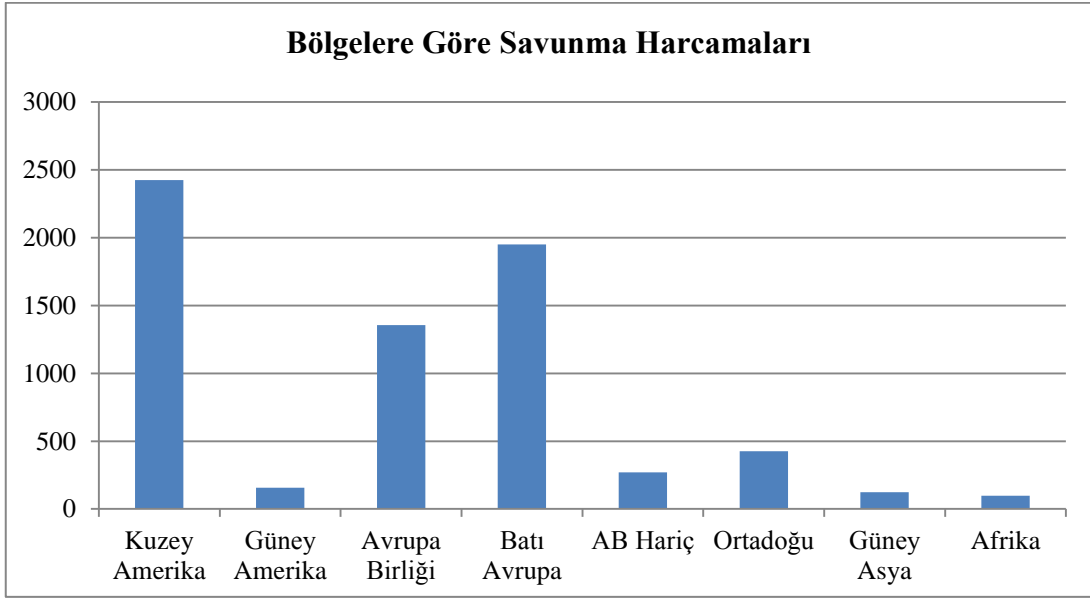
Tablo 15

Ortadoğu Bölgesi Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSYH 2000-2005

ORTADOĞU GENELİ SAVUNMA HARCAMALARI (2000-2005)													
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyar USD)		Askeri Güçler (1000)	GSYH (Milyar USD)		Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyar USD)	NÜFUS (Milyon)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler	Askeri Harcamalar / GSYH (%)	Askeri Harcamalar / Merkezi Hükümet Harc. (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harc.	Bin Kişiye Düşen Asker Sayısı	Kişi Başına Düşen GSYH
	Cari yıl	2005 yılı		Cari yıl	2005 yılı kur								
2000	68	77	2890	1150	1300	381	304	26600	5,9	20,1	252	9,5	4280
2001	68	75	2920	1150	1270	418	310	25600	5,9	17,8	240	9,4	4090
2002	68	74	2800	1220	1320	430	316	26500	5,6	17,2	234	8,9	4180
2003	73	77	2450	1320	1400	449	322	31500	5,5	17,2	240	7,6	4360
2004	70	73	2470	1490	1540	492	328	29500	4,7	14,8	222	7,5	4710
2005	79	79	2520	1730	1730	528	334	31100	4,5	14,9	235	7,6	5190
Ortalama	71	75,83	2675,00	1343,33	1426,67	449,67	319,00	28466,67	5,35	17,00	237,17	8,42	4468,33
Toplam	426	455	16050	8060	8560	2698	1914	170800	32,1	102	1423	50,5	26810

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/> (01.05.2015)

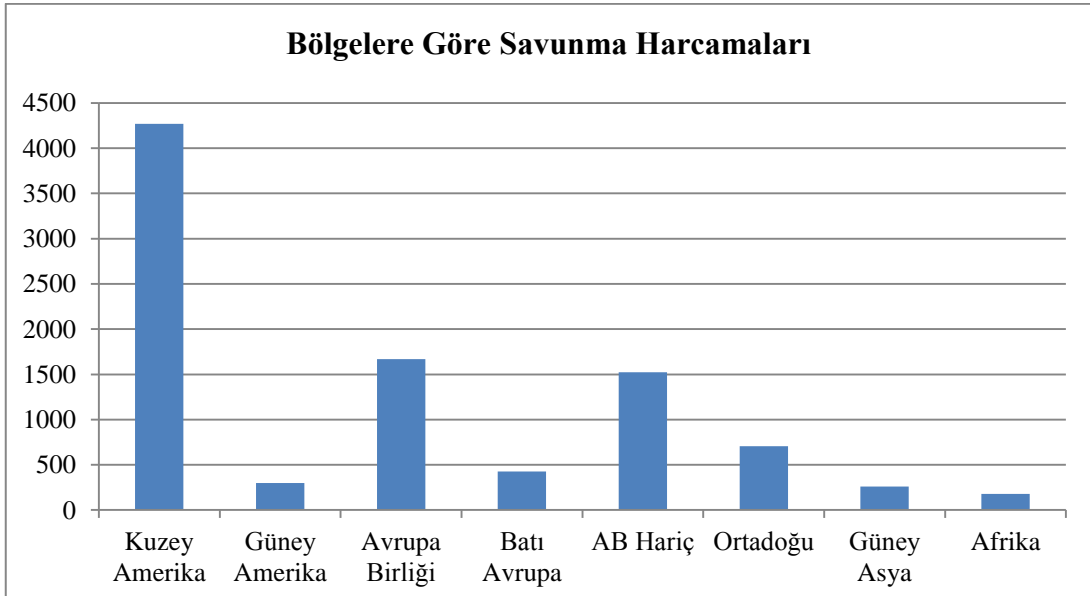
Öncelikle Ortadoğu bölgesi, 2000’li yıllara, 90’lı yılların sonundaki rakamlara göre artışla girmiştir. 2000-2002 döneminde seviyesini korumuş, 2003’te artış, 2004’te 2003’e göre düşüş, 2005’te tekrar yükseliş ile devam etmiştir. Ortadoğu Bölgesi’nin GSYH’sı da sürekli artış göstermiştir. Askeri harcamaların GSYH içerisindeki payı %4,5 ile %5,9 arasında değişmektedir. Devletin harcamaları içerisindeki payı ise %14-20 arasındadır.



Grafik 3: Bölgelerin Savunma Harcamaları 2000 - 2005

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/> (01.05.2015)

Bölgelerin harcamalarının büyüklüğünün de yer aldığı yukarıdaki grafik 1989-1999 arası dönem ile paralellik göstermektedir. Ortadoğu'nun sıralamasının değişmediği görülmektedir.



Grafik 4: Bölgelerin Savunma Harcamaları 2006 - 2011

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

2006-2011 yıllarına ilişkin harcamaların hacimlerinin grafik haline getirildiği Grafik 4'de de Ortadoğu Bölgesi'nin sıralamasının değişmediği görülmektedir. Gerek 2005-2006, gerekse 2006-2011 verilerine ilişkin grafiklerde Avrupa ve ABD arasındaki farkın büyüklüğü de anlaşılmaktadır.

Tablo 16:

Ortadoğu Bölgesi Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSYH 2006-2011

ORTADOĞU GENELİ SAVUNMA HARCAMALARI (2006 - 2011)											
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyar USD)		GSYH (Milyar USD)		Askeri Harc. / GSYH (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harcama (USD)	Kişi Başına Düşen GSYH (USD)	Nüfus (milyon)	Askeri Güçler (Bin)	Asker Sayısının Nüfusa Oranı (%)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler (USD)
	Cari yıl	2011 yılı	Cari yıl	2011 yılı		2011 yılı kur	2011 yılı kur				
2006	86	93,6	1.870	2.030	4,61	353	7.660	265	2.500	0,94	37500
2007	99,8	106	2.220	2.360	4,49	390	8.680	271	2.590	0,95	40900
2008	115	120	2.730	2.840	4,23	433	10.300	277	2.790	1,01	43000
2009	119	123	2.390	2.470	4,98	436	8.750	282	2.830	1	43400
2010	134	137	2.820	2.870	4,77	478	10.000	287	2.870	1	47800
2011	154	154	3.340	3.340	4,61	529	11.500	292	2.890	0,99	53500
Toplam	708	734	15.370	15.910	27,7	2.619	56.890	1.674,0	16.470	5,9	266.100
Ortalama	117,97	122,27	2561,67	2651,67	4,62	436,50	9481,67	279,00	2745,00	0,98	44350,00

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/documents/organization/237434.xlsx> (Erişim Tarihi 01.05.2015)

2006-2011 arası dönemde Ortadoğu Bölgesi genelinde askeri harcamalar artarak devam etmiştir. GSYH içerisindeki payı bir önceki beş yıllık dönemden farklı olarak her yıl %5'in altında kalmıştır. 2006-2011 arası dönemde merkezi hükümet harcaması olarak nitelendirilen harcamalara ilişkin verilere, bu verilerin artık verileri elde ettiğimiz kaynakta yer almaması nedeniyle yer verilememiştir.

2006-2011 dönemine ilişkin olarak yeni bir veri daha söz konusudur. Bu veriler asker sayısının nüfusa oranına ilişkindir. Ortadoğu bölgesinin geneli ortalamasında nüfusun %'1'i asker olarak görülmektedir.

Tablo 17:

**Ortadoğu Toplam İhracat ve İthalatı İçerisinde Askeri Harcamaların Hacmi
(2000-2011)**

Ortadoğu Genel Toplam Silah İthalat ve İhracatının Toplam İthalat ve İhracat İçerisindeki Payı (2000-2011)										
YILLAR	Silah İthalatı (Milyar USD)		Silah İhracatı (Milyar USD)		Toplam İthalat (Milyar USD)		Toplam İhracat (Milyar USD)		Silah İthalat/ Toplam İthalat (%)	Silah İhracat/ Toplam İhracat (%)
	Cari Yıl	2011Yılı	Cari Yıl	2011Yılı	Cari Yıl	2011Yılı	Cari Yıl	2011Yılı		
2000*	17,8	22,2	0,9	1,1	287,1	358,10	365,8	456,40	6,20	0,24
2001	16	19,8	0,9	1,1	262,5	323,40	320,6	395,00	6,12	0,28
2002	15,2	18,4	1,2	1,5	281,5	341,60	341	413,80	5,39	0,36
2003	18,5	22,1	1,4	1,7	341,4	406,10	414,9	493,50	5,44	0,34
2004	19,4	22,5	1,1	1,3	441	510,60	541,3	626,70	4,41	0,21
2005	19,2	21,5	1,1	1,3	530	594,60	704,9	790,80	3,62	0,16
2006	20,8	22,6	0,8	0,8	627,1	682,50	841,1	915,50	3,31	0,09
2007	14,6	15,4	1,5	1,5	790,8	838,40	982	1041,20	1,84	0,14
2008	20	20,8	1,8	1,9	981,3	1020,50	1262,9	1313,40	2,04	0,14
2009	19,2	19,8	2,8	2,9	844,1	871,10	951,4	981,80	2,27	0,30
2010	22,2	22,7	3	3,1	954,2	972,90	1152,7	1175,30	2,33	0,26
2011	29,3	29,3	2,8	2,8	1138,5	1138,50	1557,4	1557,40	2,57	0,18
Toplam	232,2	257,1	19,3	21	7479,5	8058,3	9436	10160,8	45,54	2,71
Ortalama	19,35	21,43	1,61	1,75	623,29	671,53	786,33	846,73	3,79	0,23

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

* World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2012, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2012/> (01.05.2015)

Ortadoğu Bölgesinin genel durumunda 2000-2011 arası dönemde de silah ihracatına ilişkin rakamların ve oranların düşük olduğu görülmektedir. Oran ve rakamlar hem silah ithalatına kıyas edildiğinde hem de silah ithalatından bağımsız değerlendirildiğinde her iki halde oldukça az olarak gerçekleşmiştir.

Silah ithalatı 1999 yılından sonra 2000'de artışa geçmiştir. En yüksek rakam 2011 yılına aittir. Askeri ithalatların toplam ithalat içerisindeki oransal payı ise giderek azalmıştır

2.3 Ortadoğu Savunma Harcamalarında Körfez Bölgesinin Payı

2.3.1 1989 – 1999 Arası Dönemde Körfez Bölgesi Savunma Harcamaları

Tablo 18

Körfez Bölgesi Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSMH 1989-1999

KÖRFEZ BÖLGESİ ORTALAMA & TOPLAM RAKAMLAR (1989-1999)													
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyar USD)		Askeri Güçler (1000)	GSMH (Milyar USD)		Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyar USD)	NÜFUS (Milyon)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler	Askeri Harcamalar / GSMH (%)	Askeri Harcamalar / Merkezi Hükümet Harc. (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harc. 1999 Kur	Bin Kişiye Düşen Asker Sayısı	Kişi Başına Düşen GSMH 1999 Kur
	Cari yıl	1999 yılı		Cari yıl	1999 yılı kur								
BAE	24,000	26,43	60	472,100	513,900	54,51	2,10	41.027	5,1	48,38	1.106,00	27,3	21.418,00
Bahreyn	4,080	4,485	8	48,090	52,490	20,85	0,55	53.036	8,6	21,6	736,00	14,1	8.547,00
Katar	8,781	9,373	10	92,900	100,690	75,89	0,59	102.389	11,20	25,2	1.708,00	17,1	15.782,00
Kuveyt	70,890	80,46	16273	318,50	348,300	168,10	1,60	659.636	28,90	44,3	5.131,00	9,7	18.882,00
Suudi Arabistan	247,200	273,3	167909	1.400,40	1.531,000	520,60	18,10	152.545	17,70	44,31	2.349,00	9,2	7.719,00
Umman	20,470	22,5	35	110,44	120,640	56,46	2,06	59.018	18,70	39,8	1.012,00	17,1	5.370,00
Ortalama	62,5	69,4	30715	406,9	444,5	149,4	4,17	177.941	15,00	37,26	2.007,00	15,75	12.953,00
TOPLAM	375,421	416,548		2.441,72	2.667.020	896,41							

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, derlenmiştir.

Körfez bölgesi Ortadoğu bölgesi içerisinde güvenlik riskleri, tehdit algıları, harcama kapasitesi, gelirleri, giderleri açısından kendi içerisinde homojenlik gösterirken, bölge içerisindeki diğer bölgelikler veya devletler açısından da farklılıklara sahiptir. Bu farklılık Körfez Bölgesi'ne ilişkin kategorilendirilmiş verilerin Ortadoğu bölgesi genel toplamı içerisindeki hacmi ile genel ortalamaları karşısındaki mukayeselerde göze çarpmaktadır.

Ortadoğu Bölgesi'nin on bir yıllık askeri harcama rakamı toplamı olan 662 Milyar USD içerisinde Körfez Bölgesi'ndeki altı ülkenin payı 375 milyar 421 milyon USD'dir. Bu rakam Ortadoğu bölgesi askeri harcamaları içerisinde Körfezin payının %56,7 olduğu anlamına gelmektedir.

Ortadoğu Bölgesi'nin on bir yıllık GSMH rakamının toplamı 7.183 milyardır. Bu rakam içerisinde körfez ülkelerinin payı 2.441.720'dir. Bu rakamla bölgenin GSMH içerisindeki payı %33'e tekabül etmektedir. Ortadoğu bölgesinde askeri harcamaların GSMH içerisindeki payı %9,6'dır. Körfez bölgesi askeri harcamalarının Körfez bölgesi

GSMH'si içerisindeki payı %15'dir. Bu oran ile Ortadoğu ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Bölge genelinin kişi başına düşen GSMH ortalaması 3414,5 dolar iken Körfez'in altı ülkesinde bu rakam 12.953 dolardır. Körfezin ortalaması Ortadoğu ortalamasından 3,7 kat daha fazladır.

Körfez hükümetlerinin 896,4 milyar olan on bir yıllık toplam harcama rakamının 2,35 trilyon toplamı Ortadoğu bölgesi içindeki payı %38'dir. Askeri harcamaların merkezi hükümet harcamalarına on bir yıllık ortalama oranı ise körfez bölgesinde %37,2'dir. Bu oran ile aynı dönemde %29,7 olan Ortadoğu genel ortalamasının üzerindedir.

Ortadoğu Bölgesi'nin 11 yıllık nüfus ortalaması 208 milyondur. Buna mukabil Körfez Bölgesi'ndeki altı ülkenin nüfus ortalaması ise 4 milyondur. Körfez'in, Ortadoğu bölgesinin nüfusu içerisindeki payı ortalama %1,9'dur. Bölge genelinde kişi başına düşen askeri harcama ortalaması 327,7 dolardır. Bölgenin bir parçası olan Körfez'de ise kişi başına düşen askeri harcama ortalaması 2007 dolarla bölge geneli ortalamasından altı kat daha fazladır.

Körfez bölgesinin askeri personel sayısı rakamlarının on bir yıllık ortalamasının Ortadoğu bölgesi ortalaması içerisindeki payı %11,9'dur. Yani körfez bölgesindeki asker sayısı Ortadoğu'daki asker sayısının % 11,9'unu oluşturmaktadır. Bin kişiye düşen asker sayısı ortalaması Ortadoğu'da 12,5 iken, Körfez'de 15,7'dir. Bu rakam bölge ortalamasına yakın bir rakam olarak değerlendirilebilir. Asker başına düşen harcama ortalaması körfez ülkelerinde bölge geneline göre 6,8 kat daha fazla olarak bölge ortalamasının çok üzerindedir.

Tablo 19

**Körfez Bölgesi toplam ihracat ve ithalatı içerisinde askeri harcamaların hacmi
1989-1999**

YILLAR	ASKERİ İTHALATLAR Milyon Dolar		ASKERİ İHRACATLAR Milyon Dolar		TOPLAM İTHALATLAR Milyon Dolar		TOPLAM İHRACATLAR Milyon Dolar		Askeri İthalatlar / Toplam İthalatlar (%)	Askeri İhracatlar / Toplam İhracatlar (%)
	Cari Yıl Kurları	1999 Yılı Kuru	Cari Yıl Kurları	1999 Yılı Kuru	Cari Yıl Kurları	1999 Yılı Kuru	Cari Yıl Kurları	1999 Yılı Kuru		
BAE	11.695	12.839	150	160	216.500	234.010	283.290	309.530	6	0
Bahreyn	1.180	1.319	0	0	41.999	46.272	41.468	45.487	3	0
Katar	4.810	5.231	140	153	30.171	32.341	33.447	36.904	19	1
Kuveyt	9.425	10.123	90	92	76.665	83.627	111.366	121.186	12	0
Saudi Arabistan	93.900	102.934	85	92	301.690	331.530	456.250	502.320	31	0
Umman	1.570	1.688	0	0	44.135	47.896	61.843	67.811	3	0
Ortalama									12	0
Toplam	122.580	134.134	465	497	711.160	775.676	987.664	1.083.238		

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, derlenmiştir.

Ortadoğu Bölgesi askeri malzeme ithalatlarının on bir yıllık (1989–1999) toplamı içerisinde altı körfez ülkesinin payı %68,2'dir. Askeri malzeme ihracatlarının Ortadoğu Bölgesi askeri malzeme ihracatlarındaki oranı %4,1'dir. Askeri ithalatların toplam ithalatlar içerisindeki oransal miktarı ise %12 ile Ortadoğu geneli ile aynı doğrultudadır. Askeri ihracatın toplam ihracat içerisindeki oransal payının ise bir değeri bulunmamaktadır.

2.3.2 2000 – 2011 Arası Dönemde Körfez Bölgesi Savunma Harcamaları

Ortadoğu Bölgesi içerisinde bir alt bölge olan Körfez Bölgesi'nin bölge içerisinde farklı özellikleri bulunmaktadır. Petrol ve doğalgaz yatakları, bu kaynaklara bağlı olarak bölge ülkelerinin elde ettiği gelirler, bu gelirlerin topluma dağılımı ve refah düzeyi gibi özellikler ülkelerin savunma olgusuna yaklaşımları konusunda da belirleyicidir.

Tablo 20**Körfez Bölgesi Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSMH 2000-2005**

KÖRFEZ BÖLGESİ SAVUNMA HARCAMALARI (2000-2005)													
ÜLKELER	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		Askeri Güçler (1000)	GSYH (Milyon USD)		Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyon USD)	NÜFUS (Milyon)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler	Askeri Harcamalar / GSYH (%)	Askeri Harcamalar / Merkezi Hükümet Harc. (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harc. 2005 Kur	Bin Kişiye Düşen Asker Sayısı	Kişi Başına Düşen GSYH 2005 Kur
	Cari yıl	2005 yılı		Cari yıl	1999 yılı kur								
BAE	14.780	15.750	54,5	537.900	569.100	38.330	3,65	49683,33	2,88	41,15	726,17	15,75	12953
Bahreyn	3.344	3.573	10,17	61250	64730	17800	0,67	60933,33	5,8	20,27	901,83	14,85	16250
Katar	6.062	6.448	10,67	152.400	160.800	50.780	0,72	106400	4,27	13,58	1521,67	15,27	37250,00
Kuveyt	19.230	20.450	19,33	308500	326000	115800	2,15	176833,33	6,55	17,8	1583,33	9,02	25000
Suudi Arabistan	133.900	142.900	200,83	223.833	237.167	78.450	24,78	118500	10,25	30,55	962,17	8,13	9521,67
Umman	15.830	16.820	34,83	137.400	146.100	43.560	2,75	80616,67	11,53	38,63	1011,33	12,67	8785,00
Ortalama	32191,00	34323,50	55,06	236880,56	250649,44	57453,33	5,79	98827,78	6,88	27,00	1117,75	12,61	18293,28
TOPLAM	193.146	205.941	330,33	1.421.283	1.503.897	344.720	34,71	592.967	41,28	161,98	6.707	75,68	109.760

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/> (01.05.2015)

Körfez Bölgesi içerisinde harcamalarda en yüksek pay Suudi Arabistan'a aittir. Diğer beş ülkenin toplamından yaklaşık 2, kat daha fazla olarak Körfez Bölgesi'nin de Ortadoğu içerisindeki payını artırmaktadır.

Ortadoğu Bölgesi'nin 2000-2005 yılı toplam askeri harcama rakamları içerisinde altı Körfez Ülkesi'nin payı %45 gibi büyük bir rakamdır. Askeri güç sayısı ortalamasındaki payı ise %2 gibi küçük bir rakamdır. Bunun nedeni ise bölge ülkelerinin geliri fazla nüfusu az olmasıdır. Altı Körfez Ülkesi'nin nüfus ortalaması Bölge geneli ortalamasının %1,8'dir.

Bölge genelinde kişi başına düşen GSYH ortalaması 4468 USD iken, Körfezde bu rakam 18293 USD'dir. Askeri harcamaların merkezi hükümet harcamalarına oranı ortalaması Ortadoğu'da %17, Körfez Bölgesi'nde %26,9'dur. Askeri harcamaların GSYH'ya oranı ise bölge geneli ortalaması olan %5,3'ün çok az üzerinde olmakla birlikte yakın bir rakamdır.

Tablo 21**Körfez Bölgesi Toplam Askeri Harcama, Askeri Güç ve GSMH 2006-2011**

KÖRFEZ ÜLKELERİ SAVUNMA HARCAMALARI (2006 - 2011)											
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		GSYH (Milyon USD)		Askeri Harc. / GSYH (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harcama (USD)	Kişi Başına Düşen GSYH (USD)	Nüfus (milyon)	Askeri Güçler (Bin)	Asker Sayısının Nüfusa Oranı (%)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler (USD)
	Cari yıl	2011 yılı	Cari yıl	2011 yılı		2011 yılı kur	2011 yılı kur				
BAE	81.390	84.090,0	1.701.000	1.764.000	4,70	2.932	62.300	4,72	65,00	1,38	215500,00
Bahreyn	4.290,0	4.450	130.300	134.800	3,32	660	20.033	1,12	12,00	1,10	60583,33
Katar	13.240	13.670	648.600	670.100	2,04	1.497	73.467	1,50	10,00	0,70	226833,33
Kuveyt	26.370	27.340	751.000	778.000	3,55	1.850	52.650	2,45	16	0,64	290333,33
Suudi Arabistan	238.300	246.700	2.939.000	3.042.000	8,19	1.633	20.117	25,1	253	1,02	160333,33
Umman	29.030	30.070	315.000	325.900	9,39	1.732	18.750	2,9	45	1,59	110933,3333
Toplam	392.620	406.320	6.484.900	6.714.800	31	10303,33	247316,67	38	401	6	1064516,67
Ortalama	65436,67	67720,00	1080816,67	1119133,33	5,20	1717,22	41219,44	6,30	66,89	1,07	177419,44

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

2006 – 2011 döneminde ise toplam askeri harcamaların Ortadoğu Bölgesi’ndeki payı %55’e çıkmıştır. Askeri harcamaların GSYH’ya oranı ise Ortadoğu ortalamasının çok az üzerindedir. Kişi başına düşen askeri harcama rakamı bölge ortalamasından dört kat daha fazladır. Bölgenin GSYH rakamlarının %41’i de körfez ülkelerine aittir.

Tablo 22**Körfez Bölgesi toplam ihracat ve ithalatı içerisinde askeri harcamaların hacmi
2000-2011**

Körfez Bölgesi Toplam İhracat ve İthalatı İçerisinde Askeri Harcamaların Hacmi 2000-2011										
YILLAR	ASKERİ İTHALATLAR Milyar Dolar		ASKERİ İHRACATLAR Milyar Dolar		TOPLAM İTHALATLAR Milyar Dolar		TOPLAM İHRACATLAR Milyar Dolar		Askeri İthalatlar / Toplam İthalatlar (%)	Askeri İhracatlar / Toplam İhracatlar (%)
	Cari Yıl Kurları	2011 Yılı Kuru	Cari Yıl Kurları	2011 Yılı Kuru	Cari Yıl Kurları	2011 Yılı Kuru	Cari Yıl Kurları	2011 Yılı Kuru		
BAE	36,1	40,5	0,5	0,6	1507,6	1611,8	1782,4	4742,4	3,63	0,31
Bahreyn	3,5	5,1	0	0	119,1	214,9	163,1	176,7	3,34	0
Katar	6,8	4	0,1	0,1	225,8	243,1	474,8	518,8	1,80	0
Kuveyt	12,3	13,5	0	0	297,2	322,1	658,8	706	4,40	0
Suudi Arabistan	63,7	72,2	0	0	1307,5	1404,4	2189	2464,4	7,37	0
Umman	2,7	3,3	0	0	158,1	170,3	256,6	256,1	2,09	0,00
Ortalama									3,77	0,05
Toplam	125,10	138,60	0,60	0,70	3.615,30	3.966,60	5.524,70	8.864,40		

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

Askeri malzeme ithalatlarının 11 yıllık toplamında da altı körfez ülkesi içerisinde Suudi Arabistan'ın üstünlüğü göze çarpmaktadır. Suudi Arabistan tek başına Körfez Ülkeleri'nin ithalat rakamının yarısını Ortadoğu bölgesinin ¼'ünü üstlenmektedir. Körfez Bölgesi'nin payı Ortadoğu Bölgesi'nin hemen hemen yarısıdır.

Silah ithalatının toplam ithalat içerisindeki oransal payı %3,79 olan Ortadoğu geneli ile hemen hemen aynı seviyelerdedir. Askeri malzeme ihracatının kayda değer olmadığı Ortadoğu'da, bölge genelinin karakteristik özelliği Körfez Ülkeleri'nde de görülmektedir.

BÖLÜM 3

KÖRFEZ'İN SAVUNMA HARCAMALARI EKONOMİ POLİTİĞİNİ BELİRLEYEN TEMEL FAKTÖRLER

3.1 Körfezin Savunma Harcamaları Ekonomi Politliğini Belirleyen UNSURLARIN MUKAYESESİ

Ortadoğu ülkelerinin ekonomik durumlarını, politik yapı ve tavırlarını, bu ikisinin etkileşiminin ortaya çıkardığı ekonomi politığı belirleyen çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Bu başlık altında pek çok faktör sıralanabilir ancak bunların en temelinde coğrafya, nüfus ve doğal kaynaklar yer almaktadır. Bu unsurlar aynı zamanda ülkelerin savunma potansiyellerini, güvenlik açığı var olup olmadığı gibi hususlar noktasında da gösterge olmaktadır. Bölge ülkelerinin sahip olduğu unsurların azlık veya çokluğu temelinde yapılan bu tasnifler genelde Ortadoğu'nun, özelde Körfez bölgesinin ekonomik, politik ve bu iki alanın etkileşimi ile oluşan ekonomi-politik özellikler çerçevesinde savunma harcaması kaynaklarının daha iyi anlaşılır olmasını sağlamaktadır.

Bölge ülkelerinin Arap olmak, Müslüman olmak, aynı coğrafyayı paylaşmak, bir araya gelerek Ortadoğu bölgesini oluşturmak gibi ilk anda göze çarpan belirgin ortak özellikleri olduğu gibi, ilk anda göze çarpmayan ancak mercek altına alındıklarında, üzerine eğildiğinde, detaylı incelendiğinde ortaya çıkarılabilen başkaca ortak veya ortak olmayan farklı özelliklere de sahip oldukları da görülmektedir.

Bölge ülkelerinin en geniş başlıkta ekonomik, politik ve bunlara bağlı olarak ekonomi-politiğini, bu üst başlıklar altında da alt başlık olarak savunma harcamalarının ekonomi politığını etkileyen, belirleyen tasniflerden ilkinin doğal kaynaklar ve nüfus eksenli olduğunu kabul edebiliriz. Ortadoğu ülkelerine ilişkin

- “- Doğal kaynaklar bakımından fakir ve yüksek nüfuslu
- Doğal kaynaklar bakımından zengin ve yüksek nüfuslu

- Doğal kaynaklar açısından zengin ve fakir nüfuslu”²⁰²
şeklinde yapılan bir tasnifte, Körfez ülkeleri doğal kaynaklar açısından zengin olmakla birlikte nüfusu az olan ülkeler kategorisinde yer almaktadır.²⁰³

Bu tasniften kıyasla - Coğrafya bakımından dar ve doğal kaynakları zengin
- Coğrafya bakımından geniş ve doğal kaynakları zengin
- Coğrafya bakımından geniş ve doğal kaynakları fakir,
şeklinde

Buna ilave olarak - Coğrafya bakımından dar, nüfus bakımından yüksek
- Coğrafya bakımından geniş, nüfus bakımından yüksek
- Coğrafya bakımından geniş, nüfus bakımından fakir,
şeklinde ilave tasnifler yapmak, bu tasniflendirmeler içerisinde Körfez ülkelerini konumlandırmak, savunma harcamalarının ekonomi politiğini anlama, yorumlama yani analizi açısından önemlidir.

Bu üç sınıflandırma içerisinde Körfez ülkelerinin Ortadoğu içerisindeki konumu genel itibariyle doğal kaynaklar bakımından zengin, nüfus açısından fakir ve Suudi Arabistan istisna olmak üzere coğrafya açısından da geniş olmayan ülkeler kategorisindedir.

Yukarıdaki tasniflere göre azlık çokluk esasına göre yapılacak nitelendirmelerin birlikteliği, Ortadoğu ve Körfez ülkelerinin savunma ekonomi politiğinin en geniş anlamda temelini de oluşturmaktadır. Ülkelerin tasniflendirmedeki konumları, Körfez Bölgesi'nin ekonomisini, GSMH'sini, jeo-politik önemini, insan ve araç unsurlarıyla tüm savunma kapasitesini, savunma harcamalarını, savunma politikalarını, diğer ülkelerle ekonomik, politik, askeri işbirliği imkân ve potansiyellerinin neden ve sonuç ilişkilerini anlaşılır kılmaktadır.

3.2 Doğal Kaynaklar

Doğal kaynaklar, sadece bu kaynaklara sahip olan bölgelerin, ülkelerin değil dünyanın tüm ekonomileri için belirleyici durumundadır. Gerek üretim sürecinde

²⁰² Hamdi Genç, Ferhat Sayım, (Edt.), **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı, MENA Ülkeleri Ekonomileri**, MKM Yayınları, Nisan 2011, Bursa, s.15

²⁰³ Hamdi Genç, Ferhat Sayım, s.15

ihtiyaç duyulan enerji, gerekse üretimin hammadde ihtiyacı doğal kaynaklardan elde edilmektedir. Dünya enerji arzının yaklaşık olarak %80'i birincil kaynakları olarak nitelendirilen, petrol, doğalgaz ve kömürden sağlanmaktadır. Birincil kaynaklar içerisinde petrol ve doğalgazın kullanım payı ise kömürden iki kat daha fazladır. Dünya enerji arzında diğer %20'lik kısmı ise ikincil kaynaklar olarak nitelendirilen su, rüzgâr, termal vb. oluşturmaktadır.²⁰⁴

Doğal kaynakları içerisinde petrolün enerji olarak tüketimi ABD'de % 45-50 aralığında gerçekleşmekte, Avrupa'da % 65'lere yaklaşmakta, Japonya'da ise %80'lere ulaşmaktadır. Bu tüketimi Avrupa hemen hemen tamamını ithal ederek karşılamaktadır. ABD ise yarıya yakın bir kısmını ithal etmek durumunda kalmaktadır.²⁰⁵

Ortadoğu ve Körfez ülkelerinin doğal kaynakları hem enerji arzı hem de hammadde açısından öneme sahiptir. Dünya petrol rezervlerinin %55'den fazlası ile doğalgaz rezervlerinin % 40'ı bu bölgede bulunmaktadır. Her ne kadar Ortadoğu bölgesinde çok sayıda ülke bulunuyor olsa da, doğal kaynakların dağılımının homojen olduğu söylenemez. Ortadoğu Bölgesi içerisinde petrol, doğalgaz rezervleri ve üretiminin başta Suudi Arabistan olmak üzere körfez ülkelerinde daha yoğun olduğu görülmektedir.²⁰⁶

ABD ve Avrupa ülkelerinin yüksek oranlı enerji ve hammaddeye bağımlılıkları, sanayiye dayalı üretimleri, gelirleri ve sosyal refahlarının devamı doğal kaynaklara ulaşabilir olmanın sürekliliğini gerektirmektedir. Doğal kaynaklara sahip olan, temin eden ülke ve bölgelerin istikrar ve güvenlik içerisinde arzı devam ettirebilmeleri de kendi ekonomik ve sosyal refahları açısından önemlidir. Karşılıklı bağımlılık üzerine kurulu bu yapıda arz ülkeleri merkezli olumsuz bir gelişmenin etki alanı daha geniş olmakta, bütün dünyaya etkileyebilmektedir.

²⁰⁴ İlyas Sözen, "MENA Bölgesi Doğal Kaynakları", *Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı, MENA Ülkeleri Ekonomileri*, Editörler Hamdi Genç, Ferhat Sayım MKM Yayınları, Nisan 2011, Bursa, s.125

²⁰⁵ Cenk Pala, "Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)'nın Kökenleri", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 9, 1993, Ankara, s.71

²⁰⁶ Kamil Uslu, Füsün Çelebi, Kezban Talak Eyüboğlu, "Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Kaynakları ve Bu Kaynaklardan Elde Edilen Gelirlerin Kamu Harcamaları İçindeki Yapısı", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Yıl 2007, Cilt XXII, Sayı 1, ss.107-110

Önemi tartışmasız olan doğal kaynaklar Körfez ülkelerinin hem ekonomisinde, hem de iç ve dış olmak üzere politik tavırlarında doğrudan etkili olan unsurlardan birisi hatta birincisidir. Dolayısıyla ekonomi ve politiğin etkileşiminin ortaya çıkardığı iç ve uluslararası ekonomi - politik tutumlarının da birincil faktördür. Ekonomi-politiği oluşturan alt başlıklarından birisi olan “savunma harcamalarına” ilişkin tercihlerde doğal kaynaklar ile şekillenmektedir.

Öncelikle ülkelerin bir parçası ve aynı zamanda zenginlik, gelir ve refah kaynağı olan/ olabilen doğal kaynakların; ilgili ülkeyi savunma harcaması yapmaya sevk eden nedenler arasındaki konumunun ne olduğu, ülkenin ve buna bağlı olarak doğal kaynakların ne şekilde savunulacağına ilişkin strateji ve mahiyetin tespit edilmesi, savunma harcamasının ne miktar olacağına veya olması gerektiğinin belirlenmesi, harcamaların finansmanının ne ölçüde doğal kaynaklardan temin edilebildiği, harcamalarda transferlerin kime aktarılacağı noktasında tercihte bulunulması, tercihlerin risk taşımayan doğru tercihler olması, bu tercihlerin politik karar içermesi, harcamaya ilişkin kararların ve tercihlerin iç ve uluslararası politikaya yansımalarının bulunması “savunma harcamaları ekonomi politiğinin” doğal kaynaklar çerçevesi içerisinde yer almaktadır.

Bu çerçeve körfez ülkeleri savunma harcamalarının ekonomi politik analizinin temelinde önemli bir alan kaplamaktadır. Körfez ülkelerinin her biri ayrı ayrı incelendiğinde sahip oldukları doğal kaynakların ülkeye tehditlerin yönelmesine yol açtığı, doğal kaynakların savunma harcamalarına sevk eden unsur oldukları, doğal kaynakların ve ülkenin korunması için savunma harcamalarının yüksek olduğu, savunma ihtiyacının salt kendi imkanları ile gidermedikleri, ekonomik- politik ayakları bulunan askeri işbirliği mahiyetinde savunma politikaları geliştirdikleri, bu bağlamda başta “harcama” olma üzere ekonomik araçların kullanıldığı politik tercihler içerdiği, uluslararası ilişkiler boyutunun bulunduğu, ülkelerin iç güvenlikleri ve rejimlerin devamının da bu zincirle doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir.

3.3 Nüfus

Sahip olunan nüfusun, nüfus artışının, genel ekonomiyi, bahse konu olan nüfusu oluşturan fertleri, buna bağlı olarak yine bahse konu nüfusun bizi kendisinin

oluşturduğu toplumun ekonomisini, hayat standardını, gelir paylaşımını etkileyip etkilemediği, etkileyip etkilemeyeceği, etkiliyorsa ne ölçüde olduğu, olacağı gibi hususlar üzerine tartışmaların başlangıcı yeni değildir.

Nüfus artışının neticesi olarak, artmış olan nüfusun ihtiyaçlarının bir süre sonra karşılanamayacağı noktasına gelineceği ancak bunun yanı sıra artışın ülkeler tarafından artışı önleme politikaları ve toplumun otokontrol sistemi ile artışın önlenebileceğine ilişkin bir çözümde öneren teorinin, 1798 yılında “Nüfusun Prensipleri Üzerine Bir Deneme” isimli eserde Malthus tarafından dile getirilmesinden sonra, karşı bir akımla nüfusun gelişmeyi engelleyen değil bilakis ekonomik gelişme için olumlu etkileri olabilecek bir unsur olduğu neo klasiklerce ileri sürülmüştür.²⁰⁷ 1798 yılında Malthus tarafından başlatılan ve süregelen teorik çerçeveli tartışmalar, analizler günümüzde de devam etmektedir.

Nüfus ve ekonomi ilişkisi üzerine inşa edilen teorik tartışmaların pratik sahaya yansımaları da sıkça görülmektedir. Bir kısım devletler kendileri doğum kontrol politikaları benimsemekte iken bir kısım ülkelere ise gelişmiş ülkeler tarafından program olarak sunulmakta, önerilmektedir. Bazı ülkelerde (Örneğin Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye²⁰⁸) ise nüfus artırmanın politika olarak benimsendiği zaman zaman görülmüş ve görülmektedir.

Ülkelerin kalkınma ivmesi yakalayabilmeleri için belirli bir nüfus ve dolayısıyla işgücüne sahip olmalarının gerekli olduğunun en somut göstergesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ülkelerinin diğer ülkelere işgücü yani nüfus talebinde bulunmaları ve bu doğrultuda işgücü anlaşmaları imzalamaları olmuştur.²⁰⁹

Nüfus sadece ekonominin üretim alanı ile ilgili olmayıp ekonominin ilgilendiği, ekonomiyi ilgilendiren kişi başına düşen gelir dağılımı, yoksulluk sınırı, kişi başına düşen harcama vb. gibi hesaplamalarda da öznedir. Nüfusun ekonomi ile etkileşimi onu

²⁰⁷ Şehabettin Güneş, “Türkiye’de Nüfus Artışının Ekonomik Büyümeyle İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 60, Sayı 3, Ankara 2005, s.124

²⁰⁸ Kemal Arı, “Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar”, **T.C. Başbakanlık Atatürk Dil Tarih Yüksek Kurumu**, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-23/cumhuriyet-donemi-nufus-politikasini-belirleyen-temel-unsurlar> (Erişim Tarihi: 01.12.2014)

²⁰⁹ Fazıl Aydın (edt.), **Uluslararası İşgücü Anlaşmaları**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayınları, Ankara 2014, s.5

ekonomi politiğe de çok yönlü bağlamaktadır. Nüfus hem karar alıcıların ekonomik ve siyasi politikalarını etkilemekte hem de aldıkları ekonomik ve siyasi kararlardan etkilenmektedir. Bilim insanlarınca teorik analizlere tabi tutulan bu etkileşim yani nüfusun etkileme ve etkilenme durumu, pratikte karar alıcılar tarafından da göz önünde bulundurulmak durumundadır.

“Savunma harcamalarının ekonomi politik analizinde nüfusun yeri nerededir?” ve “nüfusun azlığı çokluğu harcamaların ekonomi politikasını nasıl etkilemektedir?” sorularının cevaplarına ilişkin tartışmada yine bu etkileşim üzerinden olabilecektir.

Maslow’un ihtiyaçlar piramidinde yeme, içme, uyku vb. fizyolojik ihtiyaçlarından sonra gelen güvenlik olgusu²¹⁰ bireylerin, bireylerin oluşturduğu toplumun yani nüfusun tutumunu belirleyen ikincil en önemli etkidir. Bireylerin kendi hayatlarında olan güvenlik güdüsü, toplumsal akıl ve onu temsil eden siyasi irade için de geçerlidir. Güvenliği sağlayan en önemli araçlardan biriside savunma mekanizmasıdır. Dolayısıyla ‘savunma olgusu’ nüfusun içerisinde olması gerektiği yerde yeterince önemde konumlanmıştır. Bu konum nüfusun az veya çok olmasına göre değişiklik göstermemektedir.

Savunma harcamaları içerisinde nüfus nerededir? Nüfusun savunma harcamaları içerisinde belirleyiciliği nüfusun gelir kaynaklarına, elde ettiği gelirlere, gelirden aldığı paya, diğer ihtiyaçları için ayırdığı veya harcadığı paya, tehdidin veya tehdit algısının arttığı azaldığı dönemlere, nüfusun sayıca az veya çok olmasına vb. olmak üzere ülke içi ve dışı faktörlere göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu soruların yanıtları belli bir nüfus grubunun yani ülkenin, diğer nüfus gruplarıyla yani diğer ülkelerle çeşitli düzeylerde benzerlik veya farklılığının ne ölçüde olduğunu kıyaslamamızı ve anlamamızı da sağlamaktadır.

Ortadoğu Bölgesi nüfus ve yoğunluğu açısından dünyada son, nüfus artış hızı bakımından ise Afrika’dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Suudi Arabistan dışındaki Körfez ülkeleri de Ortadoğu Bölgesi’nin nüfusu en az ülkeleri arasında yer almaktadır. Nüfus artış hızı dünya ortalaması ile aynı olan Kuveyt ile dünya ortalamasının üzerinde

²¹⁰ Ali Rıza Erdem, “İçerik Kuramları ve Eğitim Yönetimine Katkıları”, **Pamukkale Üniversitesi Eğilim Fakültesi Dergisi**, 1997, Sayı:3, s.71

olan BAE'nin nüfus artış hızları körfezin diğer ülkelerinden daha fazladır. Bölgede doğal kaynakları bol olan ülkelerin ekserisinin nüfuslarının az olduğu görülmektedir.²¹¹

Her bir Körfez ülkesinin ayrı ayrı ele alındığı başlıklar altında ülkelerin yıllara göre (1989–1999) nüfus bilgileri de yer almaktadır. Körfez ülkelerinin az olan nüfusları aynı oranda asker sayılarına da yansımaktadır. Körfez ülkelerinin nüfusa bağlı olarak şekillenen asker sayılarının caydırıcı olmaktan uzak olduğunu, saldırı durumunda savunma kapasitesi cihetiyle yeterli olmadığını söyleyebiliriz. Irak'ın Kuveyt'i işgali bunun en somut göstergesi olmuştur. Suudi Arabistan haricindeki körfez ülkelerinin her biri özelinde bütün nüfuslarının asker olması durumunda dahi tehdit algıladıkları Irak (Irak ile ilgili algı Körfez Savaşından sonra değişmiştir) ve özellikle İran'ın asker sayılarının altında kalmaktadırlar.

Bütün bu durumlar biri ekonomik, diğeri ekonomi politik olmak üzere iki önemli netice ortaya çıkarmaktadır. Birincisi: Savunma harcamalarının ekonomik verilerdeki konumunu görebilmek, toplumsal ve bireysel maliyetini ölçmek üzere körfez ülkelerinde yapılan istatistikî dağıtımlarda, yüksek harcama - az nüfus denklemine bağlı olarak kişi başına düşen askeri harcamalar ve asker başına düşen harcamalar yüksek çıkmaktadır.

İkincisi: Savunma ihtiyacını gideremeyen az nüfus, bu ihtiyacını farklı metotlarla ve farklı kaynaklardan temin etme arayışına girmek zorunda kalmaktadır. Bu arayışlar ülkelerin kendi güvenliklerini daha güçlü bölgesel veya küresel güç olan bir başka ülkeye veya ülkelere havale, ihale etmesi şeklinde sonuçlanmaktadır. Bu arayışlarda seçeceği partner bazen iradi olabileceği gibi mecburide olabilmektedir. Ancak her iki durumda da seçilen partnerin ilgili ülkenin güvenliğini sağlayabileceği noktasında kuşku olmaması, caydırıcı olması, saldırı anında tehdidi izale edebilecek kapasitede olmasının gerekliliği tartışmasıdır. Güvenliği üstlenen taraf/ tarafların ise maliyetin yanı sıra ilave ekonomik, politik, stratejik vb. hususlarda beklenti ve talepleri olmaktadır.

²¹¹ Tiğınçe Oktar, Hamdi Genç, Arzu Varlı, **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinde Ekonomik Dönüşüm**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2010, s.18-19

Böyle bir durumda iki taraf/ taraflar hem ekonomik hem de politik bir ilişki içerisine girmektedirler. İlişkiler içerisinde ekonomi ve politik unsurların fazlaca iç içe girmiş olması aralarındaki çizgilerin ayrımını net olarak ortaya koyma imkânı vermemektedir.

Körfez ülkeleri az nüfus, az asker, yüksek gelir, zengin doğal kaynaklar, stratejik konum vb. özellikleri ile bu ilişki biçimi için uygun özelliklere sahiptirler. Körfez ülkeleri az nüfus, az asker, yetersiz ordu ve askeri kapasiteye bağlı olarak Başta ABD olmak üzere, İngiltere, Fransa, Batı Avrupa ülkeleri ile askeri çerçeveli ekonomik, politik anlaşmalar imzalamışlardır. Körfez ülkeleri yalnızca yabancı ülke askerlerinin ülkelerinde teçhizatlarıyla birlikte konuşlanmasına izin vermekle (veya vermek zorunda) kalmamışlar, bunun yanı sıra Körfez Savaşı örneğinde olduğu gibi sıcak çatışma durumunda yabancı ülke askerlerinin savaşa aktif müdahil olmasını da talep etmişlerdir.

Körfez ülkeleri, ihtiyaç duyulan askeri teçhizatlara ilişkin savunma harcamalarında da alış veriş güvenliklerini sağlayan ülkelerle yapmakta, bu ülkelere para transferinde bulunmaktadır. Gerek ekonomi ve gerekse ekonomi dışında işbirliği içeren kararlar, siyasi iradelerin tercihleriyle ortaya çıkmaktadır. Körfez ülkeleri müttefiklik ilişkisinde buldukları ülkelerin politik ve ekonomik rakibi olan üçüncü taraflara karşı ilişkilerinde mesafeli durmaktadırlar. Müttefiklerinin politik, ekonomik ve stratejik olarak karşısında bulunan ülkeler ve bloklarla savunma harcamalarına bağlı transfer aktarımında bulunmamaktadırlar.

Savunma ihtiyacı işbirliğini/müttefikliği, müttefiklik savunmaya ilişkin alışverişi, savunmaya ilişkin alışveriş politik ilişkiyi, politik ilişki taraf olmayı, taraf olmak uluslararası sistemi şekillendirmektedir. Savunma harcamalarının içerisinde yer aldığı bu ilişki döngüsü analizinde politik faktörlerin gücü göz ardı edilemeyecek konumdadır. Diğer başka faktörlerinde tetikleyebileceği bu döngüyü tetikleyen unsurlardan biriside nüfusun savunma ihtiyacını gidermede kendi kendisine yetememesidir.

3.4 Coğrafya

Devleti oluşturan temel unsurlardan birisi olarak kabul edilen toprak parçası yani coğrafya²¹² üzerindeki nüfusa yani insan unsuruna ve bir kısım doğal kaynaklara ev sahipliği yapmaktadır. Coğrafyanın yokluğu sahip olunan devletin, doğal kaynakların, nüfusun kaybı anlamına gelecektir. Bu nedenledir ki ülkelerin güvenlik ve stratejik planlarında toprak bütünlüğünün korunması genel geçer bir ilke olarak ilk sırada yer almaktadır.²¹³ Coğrafya'nın bütünlüğü hem dış güvenlik hem de iç güvenlik konusu olarak kabul edilmektedir.

Coğrafya sahip olduğu doğal kaynaklar, konumu, stratejik özellikleri gibi nedenlerle tehdit altında olabileceği gibi diğer özellikleri dikkate alınmaksızın sadece bir kara parçası olması, diğer bir ülkenin coğrafi alanını genişletme isteği gibi nedenlerle de saldırıya uğrayabilmekte veya tehdit alabilmekte, algılayabilmektedir.

Ülkenin sahip olduğu coğrafyanın geniş veya dar olmasının savunma harcamaları ile doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır. Büyük coğrafyaya sahip olan bir ülke daha geniş bir alana yayılan savunma mekanizmaları kurmak durumunda kalacak, buna göre harcamaları artırıcı teçhizat ve asker ihtiyacı olacaktır. Geniş coğrafya ülkenin bütününe tehlike altına girme sürecini de etkilemektedir. Ancak burada şu hususu not olarak ilave etmek gerekir geniş coğrafya tehlikeyi önleyen veya geciktiren savunma faktörü olarak tek başına yeterli değildir. İçinde bulunulan diğer durumlarda belirleyicidir. Örneğin Birinci Körfez Savaşı'nda Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrası, Birleşmiş Milletlerin Irak'a yaptığı kara harekâtı 100 saat bile sürmemiş, bu kadar kısa süre içerisinde Irak'ın askeri noktaları, elektrik tesisleri vb. etkisiz hale getirilmiş petrol rafinerileri kontrol altına alınmıştır.²¹⁴

²¹² Süleyman Hayri Bolay, **Felsefi Doktrinler ve Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, 6.Baskı, Ankara, 1996, s. 84.

²¹³ **Azerbaycan Milli Güvenlik Strateji Belgesi**, T.C. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, s.1, http://www.mgk.gov.tr/calismalar/calismalar/004_azerbaycan_milli_guvenlik_stratejisi_belgesi.pdf (14.12.2014) Ayrıca; Erkin EKREM, Çin'in Orta Asya Politikaları, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara 2011,

²¹⁴ Mehmet Öztürk, "1. Körfez Savaşı'ndan (1990-91) – 11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası ve Bunun Türk Amerikan İlişkilerine Etkileri", **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 19, Ocak – Şubat – Mart – 2010, s.6

Coğrafyası dar olan bir ülkenin bütününün tehlike altında olması geniş coğrafyalı ülkeye göre daha olasıdır. Dar coğrafyalı ülkenin geniş alana yayılmış farklı kademelerde savunma hatları oluşturma durumu mümkün olamayacaktır. Irak'ın çok hızlı bir şekilde saatler içerisinde Kuveyt'i işgal etmesi bunun en açık örneklerinden birisidir. Dar coğrafyalı bir yapı “**nüfus**” başlığı altında incelediğimiz şekilde savunma merkezli ekonomi politik bir ittifaka sevk eden önemli unsurlardan birisi olarak kabul edilebilir.

Suudi Arabistan haricindeki körfez ülkeleri coğrafyası dar olan ülkeler kategorisindedir. Coğrafi olarak küçük olan ülkeler; güvenlik temelinde başlayan, politik olarak genişleyen ve güçlü ekonomik münasebetler içeren ittifaklara mecbur kalmaktadırlar. Bu ekonomi politik yapı içerisinde savunma harcamaları da önemli bir alan teşkil etmektedir. Hatta savunma olgusu bu yapının, ilişkiler yumağının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

3.5 Sınır Tanımayan Tehditler

Savunma harcamalarının coğrafyanın genişliği – darlığı hususundan bağımsız olarak geliştiği bir başka durum daha bulunmaktadır. Bu durum dar - geniş coğrafyalı az - çok nüfuslu ikili kategorilerin hepsini de ilgilendirmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan bu yeni durum sınır tanımayan tehditler olarak nitelendirilerek kategorize edilebilir. Terörizm; karadan, denizden, havadan atılan uzun menzilli füzeler, arazi ele geçirmeyi amaçlamadan yapılan yıpratma saldırıları bu kapsamda değerlendirilebilir.²¹⁵

Bu mahiyetteki tehditleri önleyebilecek ve saldırılara karşı koyabilecek kabiliyetlere sahip olunması gerekliliği savunma harcaması ortaya çıkarmaktadır. Bu tehditleri önlemek ve saldırıları gidermek için ileri teknoloji ürünü elektronik savunma sistemlerine, uydu teknolojisine vb. ihtiyaç duyulmaktadır. Her ülkenin sahip olmadığı bu teknolojilerin kullanılması veya ülkesine sistemi kurdurması politik ilişkiler, ittifaklar çerçevesinde olmaktadır.

²¹⁵ **Savunma Reformu Raporu**, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, s.12, <http://www.tccb.gov.tr/dosyalar/2014-08-22-SavunmaReformu.pdf> (14.12.2014)

Körfez ülkeleri sistematik şekilde sınır aşan terörizm veya toprak elde etme amacı taşımayan yıpratma saldırılarına muhatap değillerdir. Ancak tehdit algıladıkları ülkelerin özellikle İran'ın bir dönem için Irak'ın sahip olduğu uzun menzilli füzeler bu çeşit bir savunma harcaması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Irak'ın Birinci Körfez Savaşı'nda Suudi Arabistan'a²¹⁶ ve İkinci Körfez Savaşı'nda Kuveyt'e²¹⁷ attığı menzili 650 km'ye çıkabilen Scud füzeleri bu kapsamdaki tehdit algılamasının fiili karşılıkları olmuştur. Bu tehdit algılaması nedeniyle Bahreyn, Suudi Arabistan, Kuveyt'e Scud füzelerine karşı Patriot rampaları yerleştirilmiştir.²¹⁸

Körfez ülkeleri sınır aşan teçhizatlara sahip ülkelerden algıladığı ve zaman zaman da somut olarak yüz yüze kaldığı tehditlere karşı önleyici tedbirlere ihtiyaç duymuş ve duymaktadır. Patriot füzeleri örneğinde olduğu gibi bu ihtiyaçlarını bu teknolojiye sahip ülkelerden temin etmektedir. Patriot tedarik ettikleri ülkeler aynı zamanda politik müttefikleri olmaktadır.

²¹⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 19 Ocak 1991,
<http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1991/1/19/14.xhtml> (14.12.2014)

²¹⁷ "Büyük Saldırı Hafta Sonu", **Hürriyet Gazetesi**, 20 Mart 2013,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=134980> (14.12.2014)

²¹⁸ "Patriotlar Patlamaya Hazır", **Sabah Gazetesi**, 14.11.1998,
<http://arsiv.sabah.com.tr/1998/11/14/D03.html> (14.12.2014)

BÖLÜM 4

KÖRFEZ ÜLKELERİ'NDE SAVUNMA HARCAMALARI VE EKONOMİ POLİTİK ANALİZLERİ

4.1 SUUDİ ARABİSTAN KRALLIĞI

Şimdiki Suudi Arabistan Krallığı toprakları içerisinde yer alan Mekke ve Medine şehirleri, İslam dininin en kutsal mekânları olmaları nedeniyle İslamiyet'ten sonra tarihin her döneminde Müslümanlar için ayrıca bir öneme hâiz olmuştur. Müslüman devletler veya milletler için de elde tutulması, sahip olunması, muhafaza edilmesi hem bir görev hem bir prestij olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti kendisini bu toprakların fatihi olarak görmemiş ve bu bölgeyi Osmanlı Devleti'ne kazandıran Sultan Selim buraları almakla “Hâdim-ul Hameyn” unvanını elde ettiğini ifade etmiştir.²¹⁹ Osmanlı devleti de 1517 yılında muhafazasına aldığı bu toprakların ve bu topraklara ulaşan yolların güvenliğine özel bir önem vermiştir.

Suudi Arabistan Krallığı'nın kurulmasına giden süreç 1744 yılına kadar uzanmaktadır. 1744'de Nejd Emiri Muhammed İbn-i Suud ile Muhammed İbn-i Abdulvahhap, Vahhabi inancına dayalı bir devlet kurmak için aralarında bir ittifak yapmışlar ve bu ittifakla bölgede bir devlet kurma çabası başlamıştır. Bu çabalar neticesinde 1802 ve 1803 yıllarında Suud'lar Mekke ve Medine'yi kontrolleri altına almışlar, ancak Osmanlı Devleti ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa bölgedeki Suud hâkimiyetine son vermiştir. Suudların sonraki dönemde çeşitli tarihlerde çeşitli lokal bölgelerde hakimiyet kurma çabaları olduğu görülmektedir. 1902 yılında Suudların liderliğine Abdulaziz'in geçmesi Suudlar için dönüm noktası olmuştur. Suudlar 1902 yılında Riyad'ı, 1903 yılında Nejd'i,²²⁰ 1913 yılında El -Hassa, Kut ve Hufair'den Osmanlı askerlerini çıkartmıştır. 1914 yılında Osmanlı Devleti, Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşına dâhil olunca bölgenin stratejik öneminde ciddi bir genişlemede

²¹⁹ İbrahim Ceylan, “Yavuz Sultan Selim'in Şam'da Yaptırdığı İlk Osmanlı Vakfı ve Vakfiyesi”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 2, Yıl 1986, s.163

²²⁰ Tayyar ARI, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, Alfa Yayınları, 2. .baskı 2005 İstanbul, s.177-178

meydana gelmiştir. 1915 yılında İngilizlerle, Suudlar arasında bir anlaşma imzalanmış, bu anlaşma ile İngilizler Suudları bağımsız bir hükümdar olarak tanımışlardır.²²¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine tekabül eden bu tarihlerde Ortadoğu Bölgesi ve Arap Yarımadası'nda da Osmanlı'nın hâkimiyeti ve otorite zayıflığı iyice belirginleşmeye başlamıştır. Bu dönemde bütün Ortadoğu ve doğal olarak Hicaz bölgesi ve Arap yarımadası da Büyük Britanya'nın ilgi alanına dâhil olmuştur. Gerek bölgenin iç dinamikleri sonucu ve gerekse İngilizlerin desteğini alan, İngilizlerle işbirliği yapan Suudiler, bağımsız devlet kurma yolunda hem Şerif Hüseyin'le hem de Osmanlı askerleri ile yer yer mücadele etmek durumunda kalmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, Arap yarımadasının yeni Türkiye ile siyasi bağının kalmamasının ardından da Suudlar ile Şerif Hüseyin arasındaki mücadele devam etmiştir. Hilafetin 3 Mart 1924 yılında kaldırılmasından sonra mücadele alanlarına hilafette eklenmiştir. Şerif Hüseyin kendisini halife ilan etmiş, onu takiben 1926 yılında Suudiler 1926 yılı Haziran ayında Hilafet Konferansı düzenlemişlerdir. Ancak her ikisi de bekledikleri desteği bulamamışlardır. Şerif Hüseyin'in İngilizlerin desteğini kaybetmesinin ardından Suudiler 1924 yılında Taif'i ve 1925 yılında Mekke'yi ele geçirmiştir. İbn-i Suud 1926 yılı Ocak ayında Hicaz Krallığını kurduğunu ilan etti Türkiye Mayıs ayında bu yeni devleti tanıdı ve 1929 yılında iki ülke arasında dostluk anlaşması imzalanmıştır.²²² 1932 yılında devletin adı Suudi Arabistan Krallığı olarak değiştirilmiş, aynı yıl Milletler Cemiyetine üye olarak kabul edilmiştir.²²³

4.1.1 Suudi Arabistan'ın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi

1.960.582 km²lik alanı ile Körfez'in ve Ortadoğu'nun coğrafi alan olarak büyük ülkelerinden birisidir. Bu bağlamda ekonomik, politik ve güvenlik olarak bölgesel politikalarını belirlemede faktör olan 1.648.000 km² yüz ölçüme sahip İran ve 437,072 km²lik alana sahip Irak'tan daha büyüktür. Körfezde İran hariç bütün körfez ülkeleri ile sınır komşusu olma özelliğine sahiptir. 814 km Irak ile, 222 km Kuveyt ile, Umman ile

²²¹ Sabit Duman, *Modern Ortadoğu'nun Oluşumu*, Doğu Kütüphanesi yayınları, İstanbul 2010, s.347-348

²²² Duman, ss.356-359

²²³ Tayyar ARI, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, s.180

676 km, Katar ile 60 km, Birleşik Arap Emirlikleri ile 457 km, Yemen ile 1458 km ve Ürdün ile 744 km sınırı bulunmaktadır.²²⁴

1840 km'si Kızıldeniz'de 700 km'si de Körfez'de olmak üzere toplamda 2640 km'lik sahil şeridi ile Ortadoğu'da uluslararası petrol, gaz ve diğer deniz yolu ticaret açısından önemli bir avantaj ve konuma sahiptir.²²⁵ Körfezde ve Ortadoğu Bölgesi'nde sahip olduğu konumu sınır komşusu olan ülkeler ve sahil uzunluğu itibarıyla körfez ve Ortadoğu'nun ekonomisi ve siyaseti açısından belirleyici bir ülkedir.

4.1.2 Suudi Arabistan Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Unsurları

Suudi Arabistan Krallığı çatışmalar ve savaşlar eşliğinde kurulan bir ülkedir. Krallık kurulduktan sonrada Ortadoğu Bölgesi'nde karışıklık ve savaş durumları günümüze kadar süregelmiştir. Bölgedeki savaş ve karışıklıklar çok boyutludur. Ülkelerin kendi iç karışıklıkları, devletlerarası savaşlar, hatta başka kıtalarda yer alan devletlerle savaşlar yaşanmıştır.

Suudi Arabistan'ın savunma harcamalarına itenler siyasi ve politik nedenler olarak ayırmak mümkündür. Ancak ne tek başına politik nedenler etkindir ne de tek başına ekonomik nedenler etkindir. Bölge siyasetini ekonomik nedenler etkilediği gibi bölge ekonomisini de politika etkilemektedir. Bu iki unsur bölge ülkeleri üzerinde etkin olduğu gibi diğer bölgelerin ülkelerinin bölgeye yönelik tavırlarını da belirlemektedir. Ekonomi ve politika arasındaki ilişki bölgede ve Suudi Arabistan da o kadar kuvvetlidir ki Ekonomi-Politik eksenli bir analiz çerçevesinde yaklaşmak zorunluluk arz etmektedir.

4.1.2.1 Savunma Harcamalarında Ekonomi Politik Aktör Olarak ABD ve ARAMCO

Suudi Arabistan Krallığı'nın kurulmasıyla eş zamanlı süreçlerde ülkede ve bölgede önemli petrol rezervlerinin olduğunun anlaşılması ve petrolün de önemli bir madde olduğunun anlaşılması İngiltere'nin etkin olduğu bölgeye ve bölge ülkelerine

²²⁴ Anthony H. Cordesman. Khalid R. Al-Rodhan, **Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars**, CSIS - Center for Strategic and International Studies, 2007 London, s.163

²²⁵ Anthony H. Cordesman. Khalid R. Al-Rodhan, *Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars*, s.163

ABD'nin ilgisinin uyanmasına neden olmuştur. Bölgede ve petrol üzerinde etkin olmak üzere harekete geçen ABD ile bölgede hali hazırda etkinliğini sürdüren İngiltere arasında da bir rekabet başlamıştır.

1933 yılında ABD petrol şirketi Standart Oil California (SOCAL) Suudi Arabistan'da ilk petrol imtiyazını elde ederek ciddi bir başlangıç yapmıştır. Bu anlaşma ABD'lilere istediklerini verirken Suudilerin hazinesine de ciddi bir katkı sağlıyordu.²²⁶ Bu ilk temas uzun soluklu politik, ekonomik, askeri işbirlikleri ile devam edecek olan ortaklığın da ilk adımı oluyordu. Bu anlaşma ile Suudi Arabistan ile ABD politik temaslara başlamışlar ve ilişkilerini geliştirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı ve sonraki dönemde petrolün öneminin giderek artması Suudi Arabistan'ı ABD açısından vazgeçilmez bir konuma taşımıştır.

İki ülke arasında politik ilişkileri başlatan bu ilk adımdan sonra, Suudi Arabistan'ın ibresi İngiltere'den ABD'ye dönmeye başlamıştır. Suudi Arabistan'ın yüzünü ABD'ye çevirmesindeki ilk adım şüphesiz ki ABD'nin 1933 yılında İngiltere ile rekabet ederek imtiyazı satın almak suretiyle üstlendiği risktir.

ABD-Suudi Arabistan- İngiltere üçgeninde Suudilerin ABD'yi tercih etmelerinde ana faktör olarak kabul edilebilecek bir diğer husus ise ABD'lilerin Suudilerle ilişki kurarken davranışlarının, yaklaşımlarının İngilizlerden farklı olmasıdır. ABD'liler ikili ilişkilerde Suudilerin dini inanç ve geleneklerindeki hassasiyetlerine dikkat etmekte, saygı göstermekte iken İngiliz'lerin bu hususları göz ardı etmeleri Suud hanedanını ve özellikle İbni Suud'u ABD'lilere yakınlaştırmıştır. Yalta Konferansı'ndan sonra İbni Suud ile Roosevelt'in buluşmasında sigara tiryakisi olmasına rağmen Roosevelt, Kral'ın yanında sigara içmemiş ve saygılı davranmıştır. Görüşmeleri esnasında Kral, Başkan Roosevelt'e "ikiz kardeş" olarak hitapta bulunmuş, çok iyi anlaştıklarını, ikisinin de kendi ülkelerinin mutluluğu için çalıştığını ifade etmiştir. Roosevelt'in Kral ile görüşmesinden tedirgin olan Churchill hızlı bir program ile Roosevelt'in ayrılmasından 3 gün sonra İbni Suud ile buluşmuştur. Churchill'e de kralın sigara ve alkol konusundaki hassasiyetleri bildirilmiş olmasına rağmen Kral'ın yanında

²²⁶ Toby Craig Jones, **Desert Kingdom, How Oil and Water Forged Modern Saudi Arabia**, Harvard University Press - Cambridge, Massachusetts, and London, England – 2010, s.11

alkol ve sigara kullanmaktan kaçınmamış hatta Kral'a da bunun serbest olması gerektiğini ifade etmiştir. Churchill'in bu tavırlarının Kral'a bölgedeki İngiltere'nin geleceği konusunda güven vermediği iddia edilmektedir.²²⁷

1933'den 1938 yılına kadar imtiyazı elde eden ABD'li şirket California Arabian Standard Oil Company (Casoc) Arabistan'da petrol çıkarmaya çalıştı. Casoc 1936 yılında Texas Oil ile birleşti. ABD Arabistan'da verim elde edebileceği ilk üretimini yapmaya 1939 yılında başladı. İki şirket 1944 yılında isim değiştirerek Arab American Company ARAMCO adını aldılar.²²⁸ Böylece bir şirketin Suudi ABD ilişkilerinde ana aktör, Suudi Arabistan'da ekonomi politik bir faktör konumuna gelme sürecinde başlamış oldu.

Ağustos 1945'te Suudi Arabistan ve ABD ilk büyük askeri anlaşmayı imzaladılar: Dahran Hava Alanı Anlaşması. Bu anlaşma ARAMCO şirketinin bulunduğu yerleşim yeri yakınına hava üssü yapmaya izin veriyordu.²²⁹

1944 -50 arasında ARAMCO'nun ham petrol üretimini günlük 21 bin varilden 548 bin varile çıkarması²³⁰ üretimi artırmaya başlamasıyla Suudi Arabistan'ın Dammam–Dahran–Khobar ve Hasa bölgeleri hızlı bir şekilde gelişmeye, ekonomik ve sosyal merkezler olmaya başladılar. Bu bölgelerde hızlı bir kentleşme yapılaşma ve inşaat faaliyetleri başladı. Ülkeye çok sayıda ABD'li görevli geldi ve Dahran ABD kampı olarak bilinmeye ve ifade edilmeye başlandı. 1949 yılına gelindiğinde ARAMCO adeta devlet içerisinde devlet, politik ve ekonomik bir güç haline geldi. Artık 'ARAMCO Dünyasından' söz ediliyordu.²³¹

ABD hükümeti ARAMCO'nun Riyad ile ilişkilerinin arka planında önemli rol üstlendi. ARAMCO'nun Suudilerle ekonomik ve politik ilişki kurmasına bölgesel

²²⁷ Daniel Yergin, **Petrol**, Çev. Kamuran Tuncay, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, Mart 1995, s.466-467

²²⁸ Rachel Bronson, **Thicker Than Oil, America's Uneasy Partnership with Saudi Arabia**, Oxford University Press, New York 2006, s.18

²²⁹ Bronson, s.46

²³⁰ Bronson, s.20

²³¹ Robert Vitalis, "Aramco World: Business and Culture on the Arabian Oil Frontier", **Counter-Narratives : History, Contemporary Society, and Politics in Saudi Arabia and Yemen**, Edited By: Madawi Al-Rasheed and Robert Vitalis, , Palgrave MacMillan Press, First published 2004, New York, s.154-155

kalkınma projelerinde yer almasına izin verdi. ABD, gittikçe Suudi petrollerine bağımlı hale gelirken iki ülke arasındaki ilişkilerde de baskın taraf olmaya başlamıştır.²³²

Suudi Arabistan'ın petrol gelirleri arttıkça Arabistan'da altyapı, bina, tesis inşaa faaliyetleri artmış bu imar faaliyetlerinde ABD önemli malzeme ve mühendislik desteği sağlamıştır. ABD şirketleri ile yaptığı anlaşmalar iki ülkeyi önemli bir ticari ortak haline getirmiştir. Bu ilişki tek tarafı olmamış Suudiler de ABD'de önemli yatırımlarda bulunmuşlardır. 1974 yılından sonra petrol ambargosuna bağılı olarak Suudi Arabistan gelirleri adeta patlama yapmış ve gelirlerindeki bu artışa paralel olarak Suudi Arabistan önemli miktarda silah ithalatı yapmaya başlamıştır. Arabistan'ın savunma harcamalarına yönelmesi bu alanda da ülkeyi ABD'nin başlıca müşterisi haline getirmiştir. İmzalanan askeri anlaşmalar sadece silah temini ile sınırlı kalmayıp, askeri şehirlerin inşaa edilmesi, askeri yedek parçaların temini, bakımı, muhafazası vb. durumları da kapsamaktaydı. Örneğin 5 adet uçağı, fiyatlarının 10 katı ücret ödemesi yapılabiliyordu.²³³

1949 yılında ARAMCO'nun ABD'ye verdiği gelir vergisi Suudi Arabistan'a yaptığı ödmeden daha fazlaydı. Bu husus Suudi Arabistan nezdinde rahatsızlık oluşturmaktaydı. 1950 yılında Suudi Arabistan ABD'ye ARAMCO'nun gelirlerinin yarı yarıya paylaşılması teklifinde bulundu. ABD bu teklifi dünyanın politik konjonktürü gereğı istemeyerek de olsa kabul etmek zorunda kaldı.²³⁴ Petrol ambargosunun uygulandığı 1973–74 yıllarından sonra çoğı OPEC üyesi ülke 1973–1975 yılları arasında millileştirme politikalarına girdiler. Arabistan tam millileştirmeyi o yıllarda tercih etmemiş ancak ARAMCO içerisindeki payını artırmayı başarmıştır.²³⁵ Suudi Arabistan, ARAMCO'nun tamamına 1980'de sahip olmuştur.²³⁶

Suudi Arabistan'ın petrol rezervleri ARAMCO tarafından kontrol edilmektedir. ARAMCO büyük rezervler, düşük üretim maliyetleri, yüksek üretim kapasitesi, kalifiye iş gücüne sahip olması ile büyük avantajlara sahiptir. Arabistan ekonomisine katkısı

²³² Bronson, s.21

²³³ Gilbert Archar, **Barbarlıklar Çatışması**, Çev.Diren Kahrıman, Everest Yayınları, İstanbul, Aralık 2002 s.42-43-44

²³⁴ Bronson, s.56

²³⁵ Bronson, s.112

²³⁶ Robert A. Harper, **Saudi Arabia**, Chelsea House, Publishers, Second Edition 2007, New York, p.108

yalnızca petrol üretim satması, yatırım yapması ve sağlaması değildir. İstihdam sağlaması, istihdam alanı açması açısından da önemli bir rol oynamaktadır. Günümüz verilerine göre 55 bin civarındaki çalışanın %87'si Suudilerden oluşmaktadır.²³⁷

4.1.2.2 Ekonomik Nedenler

Suudi Arabistan, dünyanın geniş petrol rezervlerine ve büyük petrol üretimine sahip bir ülkedir. Ülkenin güvenliği aynı zamanda rezervlerin ve petrol üretiminin de güvenliği anlamına gelmektedir. Bu güvenlik ve istikrar yalnızca krallık için değil enerjiye, petrole bağımlı olan bütün dünya için önemlidir. Bölgenin, üretimin tehdit altına girmesi petrol piyasasını doğrudan etkileyecektir. Bu etki makro düzeyde ülkeleri etkilemekte kalmayacak bireylerin hayatlarında da doğrudan hissedilecektir.

Suudi Arabistan, Körfez Bölgesi'nde baskın bir ülke durumundadır. Krallığın güvenliği, yalnızca kendi güvenliği anlamına gelmemekte, onun güvenliği diğer küçük körfez ülkelerinin güvenliğinin de teminatı olmaktadır. Suudi Arabistan ordusu gerek Körfez İşbirliği Teşkilatının askeri gücü içerisinde gerekse bu teşkilattan ayrı olarak her iki şekilde de körfezin güneyi üzerinde etkinliğe sahiptir. Körfezin güneyi bütünüyle dikkate alındığında dünya petrol rezervlerinin %60'ı ve gaz rezervlerinin %35'i Suudi ordusunun güvenlik algısının kapsamı alanındadır²³⁸

4.1.2.3 İsrail'in Kurulması ve Arap İsrail Savaşları

İsrail'in 1948 yılında kurulması, Ortadoğu'da savaşlar zincirinin başlamasına sebep olmuştur. 1947 yılında gayri resmi şekilde Filistin'de başlayan çatışmalar 14 Mayıs 1947 yılında İsrail devletinin kurulduğunun ilan edilmesi ile resmen savaşa dönüşmüştür. 15 Mayıs 1948 tarihinde Mısır Ürdün Suriye ve Irak kuvvetleri kurulan İsrail devletine girmişler, Suudi Arabistan'da savaşa dâhil olmuştur.²³⁹ Bu tarih ve sonrasında 1948, 1956, 1967 Altı Gün Savaşları, 1968–1970 Yıpratma Savaşı, 1973 yılları olmak üzere Arap'lar ile İsraili'ler arasında cereyan eden, Arap İsrail savaşları

²³⁷ Mohamed A. Ramady, **The Saudi Arabian Economy, Policies, Achievements, and Challenges**, Springer Science+Business Media, LLC, Second Edition, London 2010, s.219

²³⁸ Anthony H. Cordesman, Khalid R. Al-Rodhan, *Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars*, , s.163

²³⁹ Mustafa Torlak, "Siyonizmin Penceresinden Arap - İsrail Çatışmalarının Orta Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı, İstanbul 2010, s.62

olarak nitelendirilen savaşlar olmuştur. Arap - İsrail savaşlarında Mısır, Suriye, Ürdün ve Irak orduları daha ön planda iken Suudi Arabistan ordusunun rolü daha küçük olmuştur.²⁴⁰

İsrail, hali hazırda Suudi Arabistan'ı önemli bir tehdit olarak algılamamaktadır. Hem İsrail hem de Suudi Arabistan açısından tehdit olgusu gelecekte bir Arap – İsrail savaşı olması ihtimali durumunda Suudi Arabistan'ın da bu bloğa katılabileceği veya katılmak zorunda kalabileceği durumda ortaya çıkabilecektir.²⁴¹

İsrail ile ABD dost ve müttefik ülkelerdir. Aynı zamanda ABD ile Suudi Arabistan da dost ve müttefik ülkedir. Her iki ülkenin ABD ile ilişkilerinde; dostluk, müttefiklik unsurundan daha ön plandadır. İki ülkenin de ABD ile olan ilişki durumu, birbirlerinden tehdit algılamamalarına neden olarak ifade edilebilir.

4.1.2.4 Bölgesel Silahlanma

Suudi Arabistan'ı silah harcamalarına iten faktörlerden birisi bölgesel silahlanma faaliyetleridir. Gerek körfez bölgesinde gerekse Ortadoğu bölgesindeki ülkelerin silahlanmaları bir diğer ülkenin güvenlik, tehdit algılarını etkilemekte silahlanma gereksinimini tetiklemektedir.

4.1.2.4.1 Bölgesel Silahlanmada İran Faktörü ve Suudi Arabistan

İran'ın bölgesel bir güç haline gelmek amacıyla özellikle 1970'li yıllardan Şah döneminden başlayarak silahlanmaya yönelik yatırımlarını artırmasının bölgesel etkileri olmuştur. İran'ın süreklilik gösteren askeri teçhizat satın alımları ve yatırımları bölge içinde ve dışında endişelere neden olmaktadır. İran'ın silahlanma faaliyetleri Suudi Arabistan'ın da silah harcamalarında etkili olmuş ve silahlanma yarışına dâhil olmasını sağlamıştır.²⁴²

²⁴⁰ Martin Windrow, **Arab Armies Middle East Wars 1948-73**, Osprey Publishing London, s.3

²⁴¹ Anthony H. Cordesman, Khalid R. Al-Rodhan, *Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars*, s.165

²⁴² Erbil Özdemir, “Ortadoğu Barışında Güvenlik ve İşbirliği Modeli Arayışları”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2013, s.38

Çok kısa olarak yukarıdaki şekilde özetlenebilecek olan iki ülke arasındaki rekabetin başlaması 1971 yılına kadar uzanmaktadır. 16 Ocak 1968 tarihinde İngiltere, 1971 yılı sonuna kadar körfez bölgesinden çekileceğini açıklamış ve açıkladığı gibi de 100 yıldan fazla süredir hâkimiyetini devam ettirdiği körfez bölgesinden 1971 yılında çekilme işlemini tamamlamıştır. Bu tarihten sonra bölgede yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemde bölgedeki ülkeler bölgesel ve uluslararası tehdit olgusu ile yüzleşmek durumunda kalmışlardır.²⁴³

1940'lerden itibaren Ortadoğu Bölgesi'nde yavaş yavaş etkinliği artmış olan ABD'nin desteği ile Suudi Arabistan ve İran İngiltere'nin çekilmesinden sonra oluşan boşluğu doldurmaya çalıştılar. Özellikle ABD'de Nixon'un Başkanlığı devralmasından sonra ABD'nin Ortadoğu politikası için İran, hayati bir öneme haiz olmuştur. İran ve Suudi Arabistan'ın bu denli önemli olmasını sağlayan faktörlerden birisi şüphesiz ki devam eden soğuk savaş sürecinde Sovyetlerin Ortadoğu'da hâkim ve etkin olmasını önleme amacıdır. Bu amaçla ABD İran ve Suudi Arabistan'ın askeri teçhizat kapasitesini artırmaya çalışmıştır.

1971 yılında bölgede her hangi bir mütecaviz duruma karşı “güvenilir caydırıcı” konumuna ulaşmış bulunan İran'ın tartışmasız askeri üstünlüğü bulunmaktaydı. İran'ın askeri kapasitesi ortalama Irak'ın 2 katı, Suudi Arabistan'ın 4 katı kadardı. 1975 yılından sonra İran'ın silahlanma hızı daha da artmıştır²⁴⁴

İran ve körfez ülkeleri arasındaki ilişkilerin gelişmesinde 1973 Mısır-İsrail savaşı önemli bir rol oynamıştır. Başta ABD olmak üzere, Batılı devletlerin İsrail'i desteklemeleri İran ve Suudi Arabistan'ın da içinde olduğu ülkelerin petrol ambargosu başlatmalarına neden olmuştur. Ambargo Suudi Arabistan ve İran'ın gelirlerinde olağanüstü artış sağlamıştır.²⁴⁵ Gelirlerdeki bu artış silah harcamalarında da artışa neden olmuştur. İran ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler için dönüm noktası 1979 yılında İran'daki devrim olmuştur. İran devrimi ile körfezde hatta bütün bölgede ciddi bir tehdit

²⁴³ Faisal bin Salman al-Saud, İran, **Saudi Arabia and the Gulf Power Politics in Transition 1968–1971**, Published in 2003 by I.B. Tauris & Co Ltd, London, s.10

²⁴⁴ Faisal bin Salman al-Saud, s.73-74

²⁴⁵ Birol Başkan, “Körfezin İran Sorunu: Güvenlik İkileminde Çoklu İlişkiler”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 7, Sayı 2, 2012, s.44

algısı oluşmuştur. İran, devrimden sonra bölge ülkeleri tarafından rejim ihracında bulunabileceği nedeniyle tehdit olarak kabul edilmiştir.

İran'ın bölge ile olan gerginliği Suudi Arabistan'la olan ilişkilerini de kapsamaktadır. İki ülke arasındaki bu gerginlik ve mücadele o kadar ileri varmıştır ki İran Meclis Başkanı Haşimi Rafsancani, bütün dünya Müslümanlarına Suudi rejimini yıkma çağrısında²⁴⁶ bulunarak açıkça Suudi rejimini hem hedef almış hem hedef göstermiştir.

İran ile Suudi Arabistan'ın sınır komşuluğu bulunmamaktadır. Dolayısıyla iki ülke arasındaki tehdit algılaması ülke sınırlarına karşı mütecaviz olunması ihtimalinden kaynaklanmamaktadır. İki ülkeyi birbirine karşı güvensiz kılan ve tehdit algısı oluşturan ve özellikle Suudi Arabistan cephesinde İran'a karşı pozisyon aldırın unsurlar sınır güvenliğinin haricinde olarak dini siyasi ve ekonomik temeller üzerindedir.

Suudi Arabistan'ın İran üzerinden tehdit ve güvenlik algılamalarını belirleyen ilk unsur mezhepseldir. Her iki ülke de Müslüman ülkedir ve her iki ülke de rejimini İslam dini esasları çerçevesinde tanımlamaktadır. Ancak İran'da rejim Şii mezhep imamlarının kontrolü altındadır ve halkın %89'u Şii'dir. İran'a ve Suudi Arabistan'a komşu olan bazı ülkelerde de Şii nüfusun bulunması, hatta Suudi Arabistan'da da nispeten az da olsa Şii nüfusun bulunması, İran'ın mezhepsel olarak yayılmacı bir politika izlemesi, diğer ülkelerdeki Şii azınlıklarla Şiilik unsurunu ön plana çıkararak Şii gruplarla ilişkilerini geliştirmek istemesi,²⁴⁷ İran'ın zaman zaman komşu ülkelerdeki Şii azınlıkları halk hareketlerine teşvik etmesi ve onları desteklemesi,²⁴⁸ Şiilikle tamamen zıt Vahhabi mezhebinde olan Suudi Arabistan'ı tedirgin ve rahatsız etmektedir. Suudi hanedanının hem ülkeyi etkileyecek komşu ülkelerin toprak bütünlüğü hem de kendi ülkelerinin toprak bütünlüğünden endişe etmelerine neden olmaktadır.

İran, dini ve mezhepsel ilkelerle şekillendirdiği politik amaç ve tavırlarına bağlı olarak kutsal topraklarda dahi çatışma çıkması olasılığından kaçınmamaktadır. Bunun

²⁴⁶ Birol Başkan, s.51

²⁴⁷ Ertan Efegil, "İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar", **Ortadoğu Analiz**, Aralık 2012, Cilt – 4 Sayı: 48, s.56-57

²⁴⁸ Ertan Efegil, s.63

en belirgin örneği Mekke’de çıkan çatışmalar ve Kâbe’nin işgali olaylarında görülmektedir.

İranlı Müslümanların hac ziyaretleri, ilişkilerin tarihi boyunca sorunlar yaratmıştır. Devrimden önce Humeyni’nin mesajlarını dağıtan hacılar, Mekke’de gerginliklere neden olmuşlardır. Hac ziyaretlerindeki sorunlar devrimden sonra iyiden iyiye tırmanmıştır.²⁴⁹ 1981 yılında İranlı hacılar, Mekke ve Medine’de gösteriler düzenlediler ve çıkan çatışmada bir İranlı hacı hayatını kaybetti. Bir sonraki sene İran hac temsilcisinin yaptığı konuşmalar sonrası yine çatışmalar yaşandı. 1987 yılında krizin boyutu daha da büyüdü. Humeyni’nin çağrısı ile yüz binlerce kişi Mekke ve Medine’de gösteri yürüyüşleri düzenlemeye başladı. Çıkan çatışmada 400 kişi öldü ve binlerce kişi yaralandı. Rafsancani’nin bütün dünya Müslümanlarına karşı Suudi rejimini yıkma çağrısı, bu olayların akabinde olmuştur. Devam eden olaylara bağlı olarak Suudi Arabistan ve Kuveyt’in Tahran’daki büyükelçilikleri basıldı. 1987 olayları sonrasında Irak’taki Şiilerle bağlantılı olarak “Hicaz Hizbullah”ı Örgütü kuruldu. Örgüt tarafından 1987 ve 1988 yıllarında Suudi Arabistan’daki petrol tesislerine saldırıda bulunuldu. Suudi Arabistan’ın başka ülkelerdeki bazı diplomatları suikasta uğradılar. Suudi Arabistan, İran’ın Hac kotasını 1/3 oranında azalttı. İran’ın tepkisi haccı boykot etmek şeklinde oldu. Suudi Arabistan İran’la olan diplomatik ilişkilerini kesti. İlişkiler Irak’ın Kuveyt’i işgalinden sonra tekrar yumuşamaya başladı. İran’ın hac kotaları yeniden yükseltildiği gibi diplomatik ilişkilerde başladı.²⁵⁰

Birbirleri ile kara sınırına sahip olmayan bu iki ülke birbirleriyle sıcak savaş içerisinde olmamışlar ancak farklı araçlar üzerinden gerilimi yürütmüşlerdir. Özellikle İran’ın hasmane bir tavır içerisinde yer aldığı ve Suudi Arabistan ile Arabistan’ın komşu ülkelerinin iç dinamiklerini Arabistan’a karşı kullanmaya gayret ettiği görülmektedir. Bu en etkili iç dinamiklerden birisi hacılar diğeri de yerleşik Şiilerdir. İran, Suudi Arabistan rejimini en yetkili ve resmi ağızlarıyla hedef olarak göstermekten çekinmemiştir. Suudi rejiminin yıkılması gerektiğini açıkça ifade ederek Suudi Arabistan’ın savunma reflekslerinin harekete geçmesini kaçınılmaz kılmıştır. Hac

²⁴⁹ Cem Yılmaz, “İran ve Suudi Arabistan’ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti”, **Ortadoğu Analiz**, Şubat 2011 - Cilt: 3 - Sayı: 26, s.55-56

²⁵⁰ Birol Başkan, *Körfezin İran Sorunu: Güvenlik İkileminde Çoklu İlişkiler*, ss.50-54

mevsimde kan dökülmesi İslam dinine göre yasak olan topraklarda İranlı'ların çatışma çıkarmaktan, İranlı yetkililerinde bu doğrultuda çağrılarda bulunmaktan kaçınmadıkları tehdidin hangi boyuta ulaşabileceğini ve nereye kadar uzayabileceğini, Suudi yönetimi için tehdidin ciddiyetini göstermektedir. İran'la ilişkiler her ne kadar çatışma düzeyinde bir gerginlik düzleminde olmasa da ne İran rejiminde ne de Suudi rejiminde ve her iki ülkenin argümanlarında değişme olmadığından tehlike potansiyel olarak durmaktadır.

Suudi Arabistan bölgedeki diğer küçük körfez ülkelerini olası İran etkilerinden korumak ve İran'ın kendisini çevrelemesine engel olmak için 1981 yılında Basra Körfezi İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına öncülük etmiştir.²⁵¹ Böyle bir girişimin kurulmasına varlığıyla vesile olan İran, Suudi Arabistan'ın bölgede rol almasını, aktif olmasını, kendi etki alanını genişletmeye, bir diğer ülkenin etki alanını kırmaya, yani bölgesel bir aktör olmaya çalışan ülke olmasını sağlayan faktör olmuştur.

Suudi Arabistan'ın İran üzerinden tehdit ve güvenlik algulamalarını belirleyen ikinci unsur, İran'ın bölgesel nüfuzunu genişletme çabasını nükleer çalışmalarla desteklemesidir. İran'ın bu çalışmaları Suudi Arabistan'da yansıma bulmakta²⁵² tehdit algısı oluşturmaktadır. Nükleer silaha sahip bir İran Suudi Arabistan'ı ekonomik ve politik olarak daraltabilecek, İran ile uyumlu olmaya zorlayabilecektir. Bu ihtimal ABD müttefiki olan Suudi Arabistan'ın ekonomik ve politik dengelerini sarsacaktır. Bu kaygılara bağlı olarak Suudi Arabistan'ın, İran'a müdahale edilmesini ABD'den açıkça istediği, ABD'nin resmi dış politika yazışmalarını açıklayan Wikileaks belgeleri üzerinden iddia edilmiştir.²⁵³

Suudi Arabistan'ın İran üzerinden tehdit ve güvenlik algulamalarını belirleyen üçüncü unsur, bu iki devletin ilişkide buldukları üçüncü devletlerle olan ilişki seviyeleridir. Suudiler genelde Batı ve özellikle ABD yanlısı politikalar izlerken, İran ise sadece Rusya ve Çin yanlısı politikalar²⁵⁴ izlemekle kalmayıp bunun yanında tamamen ABD karşıtı bir politika da benimsemektedir. Bu durum iki ülke arasındaki rekabete farklı bir boyut kazandırmaktadır. İki ülke birbirlerini bu politikaları üzerinden

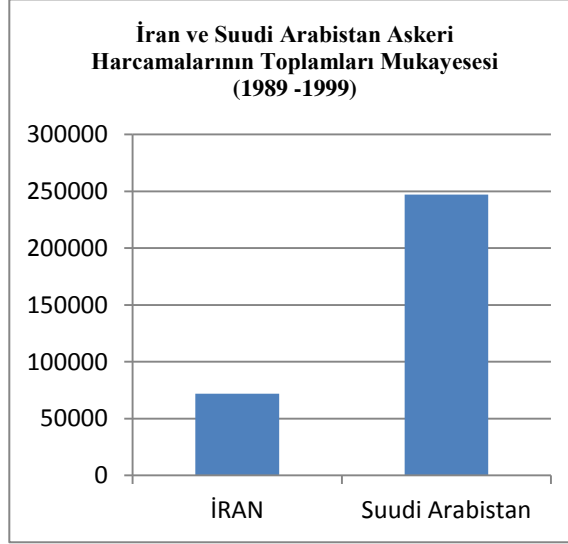
²⁵¹ Cem Yılmaz, s.60

²⁵² Zafer Akbaş, Adem Baş, "İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları", **History Studies**, Volume 5 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Halil INALCIK p. 21-44, March, 2013, s.38-39

²⁵³ Cem Yılmaz, s.60

²⁵⁴ Zafer Akbaş, Adem Baş, s.38-39

hedef almakta ve suçlamaktadırlar. Bu noktada İran, Suudi Arabistan'ı ABD yanlısı olmakla ve İsrail'e karşı sessiz kalmakla eleştirmektedir. Suudi Arabistan ise İran'ı teröre destek vermekle ve bölgesel yayılcılıkla suçlamaktadır.²⁵⁵



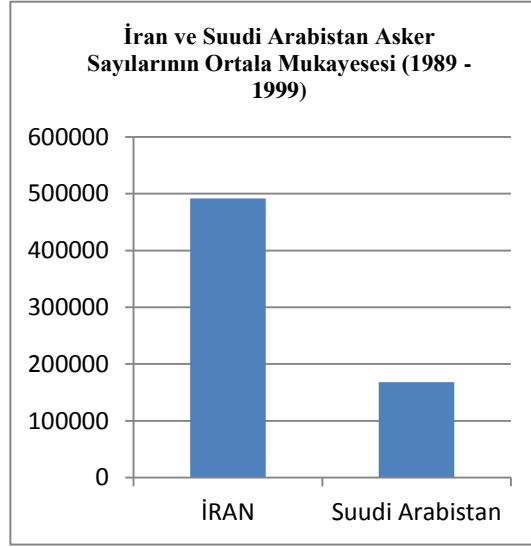
Grafik 5: İran ve Suudi Arabistan Askeri Harcamaları Mukayesesi

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002

1989 – 1999 yılları arasında İran'ın askeri harcamalarının toplamı 71.780 Milyar USD iken Suudi Arabistan'ın harcamalarının toplamı 247.200 milyar USD'dir. Suudi Arabistan'ın harcamaları İran'ın yaklaşık 3,5 katıdır. Ancak 1989–1999 yılı harcamaları toplamı sağlıklı bir mukayese imkânı tanımamaktadır.²⁵⁶ 1989–1999 yılı harcamaları Suudi Arabistan için Irak'ın Kuveyt'i işgali gölgesi altındadır. Suudi Arabistan böyle bir tehdit algılamış ve savaşın finansmanını önemli ölçüde üstlenmiş iken İran bu şekilde bir tehdit algılamasında bulunmamıştır.

²⁵⁵ Zafer Akbaş, Adem Baş, a.g.m., s.38-39

²⁵⁶ World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, p.77



Grafik 6: İran ve Suudi Arabistan Askeri Sayıları Mukayesesi

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002

1989 –1999 yılları arasındaki harcamaların 1979–1989 yıllarına göre ne kadar arttığını veya azaldığını mukayese etmek imkânı bulunmamaktadır. 1979–1989 yılları arasındaki harcamalara ilişkin Suudi Arabistan’a ilişkin veriler mevcut iken, İran – Irak savaşı nedeniyle 1983 yılı ve sonrasına ilişkin İran’a ait veriler mevcut değildir.²⁵⁷

1989 – 1999 yılları arasında iki ülkenin ortalama asker sayılarına baktığımız zaman İran’ın tartışmasız üstünlüğü görülmektedir. Suudi Arabistan 11 yıllık ortalaması 167.909 iken İran’ın asker sayılarının ortalaması 491.636’dır. İran’ın asker sayısı Arabistan’ın yaklaşık 3 katıdır.²⁵⁸ Burada İran’ın nüfus itibarıyla Arabistan’dan fazla olmasını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Suudi Arabistan’ın savunma harcamaları İran’dan daha fazla olsa da İran’ın askeri kapasitesi ve savaş tecrübesi Suudi Arabistan’dan daha fazladır. İran kendi savunma sanayisini geliştirmeye, kendi füzelerini üretmeye çalışmaktadır. Bunun

²⁵⁷ World Military Expenditures and Arm Transfers 1990, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released November 1991, p.67

²⁵⁸ World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, p.77

yanında nükleer çalışmalarda bulunmaktadır. Suudi Arabistan'ın askeri gücü tek başına bölgede İran'ı sınırlamaya yetecek kapasitede değildir.

Suudi Arabistan 1989 – 1999 arası dönemde GSMH'sinin ortalama % 17,7'sini askeri harcamalara ayırırken, İran %3,7'sini ayırmıştır.²⁵⁹ Irak'la savaştan yeni çıkan İran'ın savunma harcamalarına yüksek pay ayırmayı ülkenin imar edilmesi, savaşın etkilerinin giderilmesi vb. gibi nedenlerle tercih etmediği düşünülebilir. Suudi Arabistan'ın yüksek pay ayırması da savaş tehlikesinin sınırına dayanması olarak açıklanabilir.

4.1.2.5 Yemen ve Tehdit Algısı

Suudi Arabistan'ın tehdit algılamasında Irak 1991 Körfez Savaşı sonrasında yer almamaktadır. Tehdit algısı devam eden iki ülkeden birisi de Yemen'dir (diğeri İran). Yemen zayıf bir ülkedir. Politik istikrarsızlıklar, yoksulluk, kalabalık nüfus, Suudi Arabistan içerisine illegal yollarla sürekli göçler, Yemen içerisinde olabilecek iç çatışmaların Suudi Arabistan'a muhtemel etkileri Suudi Arabistan'ın tehdit algılamasının içerisinde yer almaktadır.²⁶⁰

4.1.2.6 Dış Politika Öncelikleri: Rejimin Devamı ve Kutsal Mekânların Güvenliği

İslamiyet'in iki kutsal şehrini sınırları içerisinde bulunduran Suudi Arabistan'ın dış politikadaki amaç, ilke ve öncelikleri de savunma ve silah harcamalarını etkilemekte, gerekli kılmaktadır. Suudi Arabistan'ın dış politikasının merkezinde devleti, buna bağlı olarak kutsal mekânları yabancı devletlerin işgalinden korumak ve hanedanın ülke içerisindeki iktidarının devamını sağlamaktır. Devlet ile hanedanın devamlılığı ve güvenliği birbiriyle eşdeğerdir. Suudi Arabistan'ın devlet içerisinde koruması gereken unsurlar arasında devleti oluşturan unsur olan İslamî hayat da yer almaktadır.²⁶¹

²⁵⁹ World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, p.77

²⁶⁰ Anthony H. Cordesman, Khalid R. Al-Rodhan, *Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars*, s.165

²⁶¹ Ertan Efeğil, "Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler", *Ortadoğu Analiz*, Mayıs 2013, Cilt 5, Sayı 53, s.105 -106

Suudi Arabistan Arap ve İslam dünyası için önemli bir ülke durumundadır. Onun bu önemi İslam dünyasının en kutsal mekânlarını bünyesinde bulundurmasından kaynaklandığı gibi İslam Dünyası için önemli olan Arap Ligi, yeni adıyla İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) eski adıyla İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), OPEC ve Körfez İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası organizasyonlara üye olmasından da kaynaklanmaktadır.²⁶² Suudi Arabistan'ın bölge ile ilgili tutum ve tavırları üye olduğu kuruluşlar nezdinde etkin olmaktadır.

4.1.3 Suudi Arabistan Ordusu

1952 yılında ABD'nin tavsiyeleri ve uğraşları ile Suudi Arabistan ordusunun yapılması bir program çerçevesi dâhilinde oluşturulmaya çalışılmış ancak Arabistan'ın dış politika önceliklerindeki değişiklikler ve ABD ile ilişkilerindeki değişimler nedeniyle sonraki 10 yıl boyunca bu başarılamamıştır.²⁶³ 1967 yılındaki 6 gün savaşlarından sonra hızlı bir şekilde ordusunu modernleştirme çabasına girmiştir. 1970'li yıllara kadar ordu donanımlarını İngiltere'den temin ederken, 1970'lerden sonra ABD bölgenin ana askeri malzeme temin edicisi konumuna gelmiştir. Suudi Arabistan, bölgenin en donanımlı askeri araçlarına sahip güçlerinden birisidir.²⁶⁴

Suudi Arabistan'ın savunma birimleri Royal Saudi Air Defense, Royal Saudi Navy, Royal Saudi Land Forces (RSLF), the Saudi Arabian National Guard (SANG), the Saudi Royal Guard and the Emergency Forces'dan oluşur.²⁶⁵ Teşkilat yapısı ve birimlerin hemen her ülkede var olabilen birimlerle paralel olduğu söylenebilir

Suudi Arabistan Körfez Savaşı'ndan itibaren ordusunu geliştirmeye, genişletmeye, kapasitesini artırmaya ve modernleştirmeye çaba göstermiştir. Bu çerçevede insan gücünün yanı sıra askeri araç ve teçhizatlarını yenilemiş ve artırmıştır.

²⁶² Anthony H. Cordesman, Khalid R. Al-Rodhan, *Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars*, s.164

²⁶³ Sherifa Zuhur, **Saudi Arabia**, Abc- Clio, LLC, Santa Barbara California, 2011, s.356

²⁶⁴ Laura S. Edheredge (Edt. by), **Middle East Saudi Arabia and Yemen**, Published in 2011 by Britannica Educational Publishing, New York, s..30

²⁶⁵ Zuhur, s.355

Tablo 23**Suudi Arabistan Ordu Kapasitesinde Değişmeler (1990 -2006)**

Suudi Ordu Güçleri	1990	2000	2006
Savaş Birimleri (Birlikler vb.)	14	19	19
Tank	550	1.055	1.055
Zırhlı Piyade Savaş ve Keşif Araçları	740	1.270	1.270
Zırhlı Personel Taşıyıcı	1.280	1.900	3.190
Çekicili Top Araçları	134	248	238
Çekicisiz Top Araçları (Kendi hareket edebilen)	275	200	170
Çoklu Roket Fırlatıcı	14	60	60
Karadan Karaya Füze Fırlatıcı	30	10	10
Anti Tank Gündümlü Silah	290	1.300	2.050
Roket Fırlatıcı	450	1.550	650
Saldırı Helikopteri	0	12	12
Taşıma Helikopteri	35	55	55
Karadan Havaya Füze Fırlatıcı	500	500	1.000
Hava Savunma Silahları	15	?	?
Suudi Deniz Kuvvetleri	1990	2000	2006
Fırkateyn	4	4	7
korvet	4	4	4
Füze Gemisi	9	9	9
Devriye Keşif Gemisi	0	17	17
Mayın gemisi	5	7	7
Amfibi Savaş Gemisi	16	8	8
Destek Gemileri	3	7	7
Helikopter	24	31	44
BMR 600 Personel Taşıyıcı	140	140	140

Kaynaklar: Anthony H. Cordesmans. Khalid R. Al-Rodhan, Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars;
CSIS - Center for Strategic and International Studies, 2007 London, s.182 -183 -184, Military Balance 1991-1992, IISS

Tablo 23

Suudi Arabistan Ordu Kapasitesinde Değişmeler (1990 -2006)

Suudi Ulusal Güvenlik Gücü	1990	2000	2006
Savaş Birimleri (Birlikler vb.)	5	9	9
Hafif Zırhlı Araç	0	1.117	1.117
Destek Aracı	0	190	190
Zırhlı Personel Taşıyıcı	1.100	730	730
Çekicili Top Araçları	68	70	70
Anti Tank Gündümlü Silah	?	111	111
Suudi Hava Kuvvetleri	1990	2000	2006
Savaş Uçağı	189	417	291
Avcı - önleme Uçağı	76	118	106
keşif uçağı	10	10	10
Erken Uyarı Uçağı	5	5	25
Tanker Uçak	16	16	11
Operasyonel Birim	14	14	14
Nakliye Uçağı	70	39	45
Helikopter	48	104	78
Eğitim Uçağı	60	114	122
Hava Savunma Silahları	420	420	1140
Karadan Havaya Füze	269	309	5284

Kaynaklar: Anthony H. Cordesmans. Khalid R. Al-Rodhan, Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars;
CSIS - Center for Strategic and International Studies, 2007 London, s.182 -183 -184, Military Balance 1991-1992, IISS

Tablo 23’de Suudi Arabistan’ın başlıca askeri birimlerinin 1990 ve 2000 yıllarındaki kapasitesi ve sahip oldukları askeri teçhizatları yer almaktadır. Bu tabloda her bir yıldaki değişimi ayrı ayrı belirtmek yerine on yıllık fark üzerinden değerlendirmeye aldık. Bu verilere göre en büyük kapasite artışının kara ve hava güçlerinde olduğu görülmektedir. Tank, top zırhlı araçlar gibi bazı araçların sayısı 2 katına çıkmıştır. Bazı araçların ise ilk defa orduya kazandırıldığı görülmektedir.

Suudi Arabistan’ın gider oluşturan askeri malzeme alımları ve askeri kapasitesini geliştirmeye yönelik modernize ve işbirliği anlaşmalarında hangi ülkeleri tercih ettiği konusu ekonomik bir konu olduğu kadar politik de bir konudur. 1980’li yılların sonundan 1990’lı yılların sonuna kadar bu tercihlerin değiştiği açıkça

görülmektedir. 1987 – 1991 yılları arası dönemde Suudi Arabistan, Ortadoğu bölgesi hariç başlıca askeri malzeme satan ülkelerden alım yapmıştır. Bu dönemde İngiltere açık ara ilk sırada yer alırken ikinci sırada ABD yer almaktadır. İngiltere ve ABD'nin yanı sıra diğer batı bloğu Avrupa ülkeleri ile de askeri ticareti bulunmaktadır. İki bloklu dünyanın diğer bloğunu oluşturan Sovyetler, Çin, Varşova Paktı ülkeleri gibi ülkeler ile de az da olsa askeri malzeme alımı yapmaktan kaçınmamıştır.²⁶⁶

1992–1994 yılları arasında Suudi Arabistan'ın askeri harcamalarında ülke tercihlerinin önemli ölçüde değişmeye başladığını görüyoruz. Körfez Savaşı'nın gölgesinin üzerinde olduğu bu yıllarda İngiltere'den alımlar azalma ABD'den artma eğilimindedir. Rusya ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri de artık askeri ticarete hiç tercih edilmeyen ülkeler arasına dâhil olmuşlardır.²⁶⁷

1995 – 1997 yıllarında askeri malzeme temin etme sıralamasında ABD ilk sıraya yerleşmiş İngiltere ikinciliğe geçmiştir. Suudi Arabistan'ın ekonomi politik tercihi artık ABD'den yana döndüğü bu yıllarda iyice hissedilmektedir. Çin'in yanı sıra Avrupa ülkesi olan Almanya'da artık hiç tercih edilmeyen ülkeler arasında yer almaktadır.²⁶⁸ 1997 – 1999 dönemi de 1995 – 1997 yılları ile paralellik göstermektedir.²⁶⁹

Aslında önceki yıllarda da geçerli olan bir hususu belirtmek gerekmektedir. Suudi Arabistan'ın askeri donanım ticaretinde ABD ile ilişkilerinin ve para transferinin yüksek olmasına rağmen istatistikî verilerde ikinci görülebilmesinin nedeni “Askeri Şehirler” başlığı altında da ifade edildiği üzere, Askeri harcamalarının önemli bir kısmının ABD'den ordu tesis ve şehirlerinin inşa projeleri ve mühendislik inşaat hizmeti vb. şekilde gerçekleşmesi ve bunların bir kısmının ölçülemeyen değerler

²⁶⁶ World Military Expenditures and Arm Transfers 1991 -1992, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released March 1994, s.133

²⁶⁷ World Military Expenditures and Arm Transfers 1995, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released April 1996, s.155

²⁶⁸ World Military Expenditures and Arm Transfers 1998, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released April 2000, s.168

²⁶⁹ World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.157

olmasıdır. Bu şekil satın almalar askeri olmayan ithalat ihracat kapsamında da değerlendirilebilmektedir.²⁷⁰

Tablo 24

1989 – 1999 Arası Suudi Arabistan’ın Askeri Güç ve Harcamaları

YILLAR	Nüfus (Milyon)	Askeri Güçler	Bin Kişiye düşen asker sayısı	Asker Başına Düşen Harcama (USD)
1989	15,6	82.000	5,3	224.000
1990	15,9	146.000	9,2	192.000
1991	16,1	191.000	11,9	217.000
1992	16,7	172.000	10,3	232.000
1993	17,4	172.000	9,9	130.000
1994	18	164.000	9,1	114.000
1995	18,7	175.000	9,3	105.000
1996	19,4	180.000	9,3	124.000
1997	20,1	185.000	9,2	124.000
1998	20,6	190.000	9,2	104.000
1999	21,3	190.000	8,9	112.000

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, p.91

1989 yılına göre 1990 yılında Suudi Arabistan’ın asker sayısında %78’lik bir artış olduğu, 1990 yılına göre de 1991’de %30’luk bir artış olduğu görülmektedir. Asker sayısının en yüksek rakamda olduğu 1991 yılının askeri gücü 1989’da %132 daha fazladır. 1991’den sonra askeri güç sayısı 1995 yılına kadar azalmış daha sonra tekrar artmıştır. 1999 yılında ülke nüfusu 1991 yılına göre %30 daha fazla olmasına rağmen 1999 yılındaki askeri gücü 1991 yılından daha azdır. 1990 -1999 arası dönemde rakamların 1989 seviyelerine inmediği görülmektedir.

1000 kişiye düşen asker sayısı 1989 yılında hemen hemen dünya ortalaması seviyesinde iken, 1990 yılında aniden artmıştır. 1991 ve 1992 yılında en yüksek ortalamalara ulaşmıştır. 1992’den sonra 1992 seviyesini korumuş ani azalış ve artışlar olmamıştır.

²⁷⁰ World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, s.159

Arabistan'ın asker başına düşen savunma harcaması en fazla 1992 yılında gerçekleşmiştir. İkinci sırada 1989 yılı gelmektedir. Askeri gücü diğer yıllara göre daha az olduğu halde askeri güç başına düşen harcaması daha fazladır. 1993 yılından sonra kişi başı harcamaları 1992 yılının yarısı kadar ve bazı yıllar yarısından daha fazladır.

Körfez Bölgesi'nde, bin kişiye düşen asker sayılarının on bir yıllık ortalamaları mukayese edildiğinde altı Körfez Ülkesi arasında Suudi Arabistan son sırada yer almaktadır. Asker başına düşen harcamaların ortalamaları sıralamasında ise Suudi Arabistan ikinci sırada yer almaktadır. (Bakınız, Ek 1:Grafik 13, Grafik 14,)

4.1.4 Suudi Arabistan'ın İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları

Tablo 25

Suudi Arabistan'ın Toplam İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları 1989 -1999

Suudi Arabistan'ın Silah İthalat ve İhracatının Toplam İthalat ve İhracat İçerisindeki Payı (1989 - 1999)										
YILLAR	Silah İthalatı (Milyon USD)		Silah İhracatı (Milyon USD)		Toplam İthalat (Milyon USD)		Toplam İhracat (Milyon USD)		Silah İthalatı/ Toplam İthalat (%)	Silah İhracatı/ Toplam İhracat (%)
	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı		
1989	6100	7671	5	6	21150	26600	28380	35700	28,8	0
1990	7600	9199	0	0	24070	29130	44420	53760	31,6	0
1991	8800	10280	0	0	29080	33960	47800	55830	30,3	0
1992	8400	9579	5	6	33270	37940	50290	57350	25,2	0
1993	8300	9242	0	0	28200	31400	42400	47210	29,4	0
1994	7700	8399	20	22	23340	25460	42610	46480	33	0
1995	10000	10680	40	43	28090	29990	50040	53420	35,6	0,1
1996	9600	10050	0	0	27740	29060	60730	63600	34,6	0
1997	11400	11710	5	5	28730	29520	60730	62410	39,7	0
1998	8300	8424	10	10	30010	30460	38820	39400	27,7	0
1999	7700	7700	0	0	28010	28010	50760	50760	27,5	0
Toplam	93900	102934	85	92	301690	331530	516980	565920	343,4	0,01
Ortalama	8536	9357	7,7	8,3	27426	30139	46998	51447	31	0,009

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, p.143

Tablo 25'de Suudi Arabistan'ın 1989 – 1999 yılları arasında yıllık toplam ithalat ve ihracat rakamları hem ilgili yılların kurları hem de 1999 yılı kuru esas alınmak

suretiyle verilmiştir. Tabloda yıllar itibariyle toplam ihracat ve ithalat içerisinde silah ithalat ve ihracat rakamları ve oranları da yer almaktadır. Ancak şu hususu belirtmemiz gerekmektedir ki savunma harcamaları ile askeri malzeme alımları birbirine eşit değildir. Askeri malzeme silah ve teçhizat alımları savunma harcamalarının bir parçasını oluşturmaktadır. Suudi Arabistan'ın savunma harcamaları içerisinde askeri tesisler inşası, personel ve tesis giderleri, müttefiki olmasına bağlı olarak Arabistan'da personel ve üs bulunduran ülke askerlerinin giderleri ve bu giderler haricinde ilgili olan ülkelere yaptığı doğrudan transferler vb. yer almaktadır. Bu nedenle burada yer alan verilerle savunma harcamalarının gösterildiği tabloda yer alan veriler farklılık arz etmektedir.

Altı Körfez Ülkesi arasında, toplam askeri ithalat rakamı en yüksek ülke Suudi Arabistan'dır. Suudi Arabistan'ın tek başına gerçekleştirdiği silah, askeri malzeme ithalatı, diğer beş ülke ithalatı toplamının 3 katıdır. On bir yıllık silah ithalatının Suudi Arabistan toplam ithalatı içerisindeki payı %31'dir. Altı Körfez Ülkesi arasında en yüksek oranla ilk sırada yer almaktadır. (Bakınız Ek 1: Grafik 15, Grafik 16)

Tabloda yer alan verilere göre Suudi Arabistan dış ticaret dengesinde ihracat fazlası olduğundan cari açık vermemektedir. 1989 – 1999 yılları arası her bir yılda ihracatı ithalatından daha fazladır. Toplam ihracatı azalış ve artışlar gösterse de genel karakteri artış eğilimlidir. Toplam ithalatı ihracat kadar hızlı artmamaktadır. Arabistan'ın ihracat kalemleri içerisinde en önemli kalemin petrol olduğu tartışmasızdır.

Öncelikle Suudi Arabistan'ın silah ihracatının kayda değer bir rakamlarda olmadığı, toplam ihracat rakamları içerisinde oranlandığında “0 - sıfıra” tekabül ettiğini görmekteyiz. Silah ithalatının ise 1989 – 1999 yılları arasında toplam ithalat içerisindeki oranı %25 ile %39 arasında değişmektedir. Körfez savaşının olduğu yıllarda bir artış olmakla beraber en yüksek rakam ve oranlar savaş yıllarında değildir. Bu yıllarda Suudi Arabistan'ın savunma harcamaları yüksek olmasına rağmen askeri malzeme alımında ki artış paralellik göstermemektedir. Suudi Arabistan savaşa kendi malzemeleri ile doğrudan müdahil olmayı tercih etmemiş koalisyon ülkelerinin giderlerini önemli ölçüde finanse etmiştir.

Tablo 26**Suudi Arabistan'ın Toplam İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları
2000 – 2011**

Suudi Arabistan'ın Silah İthalat ve İhracatının Toplam İthalat ve İhracat İçerisindeki Payı (2000-2011)										
YILLAR	Silah İthalatı (Milyar USD)		Silah İhracatı (Milyar USD)		Toplam İthalat (Milyar USD)		Toplam İhracat (Milyar USD)		Silah İthalat/ Toplam İthalat (%)	Silah İhracat/ Toplam İhracat (%)
	Cari Yıl	2011Yılı	Cari Yıl	2011Yılı	Cari Yıl	2011Yılı	Cari Yıl	2011Yılı		
2000*	7,8	9,7	0	0	52,9	66	82,3	102,6	14,70	0
2001	6,4	7,8	0	0	44,1	54,3	73	89,9	14,36	0
2002	5,8	7	0	0	44,8	54,4	77,6	94,2	12,87	0
2003	7,8	9,3	0	0	51,7	61,6	99	117,7	15,10	0
2004	5,8	6,7	0	0	62,4	72,2	131,9	152,7	9,28	0
2005	4,9	5,5	0	0	81,8	91,8	187,4	210,2	5,99	0
2006	5	5,5	0	0	113,5	123,5	225,5	245,4	4,45	0
2007	2,1	2,2	0	0	145,3	154	149,3	264,3	1,43	0
2008	2,5	2,6	0	0	176,7	183,7	322,9	335,7	1,42	0
2009	4,9	5,1	0	0	162,1	167,3	202,1	208,5	3,05	0
2010	5,9	6	0	0	174,2	177,6	261,8	267	3,38	0
2011	4,8	4,8	0	0	198	198	376,2	376,2	2,42	0
Toplam	63,7	72,2	0	0	1307,5	1404,4	2189	2464,4	88,45	0
Ortalama	5,31	6,02	0,00	0,00	108,96	117,03	182,42	205,37	7,37	0,00

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

* World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2012, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2012/> (01.05.2015)

Suudi Arabistan'ın askeri malzeme ihracatı bulunmamaktadır. Askeri malzeme ithalatı ise azalış eğiliminde olmuştur. Körfez Bölgesi'nde %50 ile en fazla askeri ithalat gerçekleştiren ülke olmuştur. Suudi Arabistan'ın Ortadoğu genelindeki payı ise %27'dir. Yine körfezde toplam ithalatı içerisinde askeri ithalatı en fazla olan ülkedir (Bakınız Ek1: Grafik 25).

Bütün bu rakamsal ve oransal değerler Suudi Arabistan'ın tehdit algısının boyutunu göstermektedir. Dünyada savunma malzemesi, silah vb. ihracatçısı ülkeler açısından ise önemli bir pazardır.

4.1.5 Savunma Harcamaları ve Offset²⁷¹ Programları

Savunma harcamaları için çok sık kullanılan bir yöntem olan offset programları, Suudi Arabistan'ın savunma harcamalarına da konu olmuştur. Offset Programları ile Suudi Arabistan yabancı ve yerli şirket ortaklıklarının gelişmesini, beraber iş yapma kabiliyetlerinin gelişmesini amaçlamıştır. Bunun yanı sıra Suudi Arabistan ana sözleşme yaptığı şirketin ülkeye doğrudan yatırımlar yapmasını öngörmüştür. Suudi Arabistan'ın offset programlarının büyük bölümünün hava savunma sistemleri ile ilgili olduğu görülmektedir. Suudi Arabistan offset programlarında ana ülkeler Fransa, İngiltere ve ABD olmuştur.

a) Barış Kalkanı (Peace Shield) 1, Suudi Arabistan'ın offset programları başlangıcı 1985 yılına kadar uzanmaktadır. Barış Kalkanı (Peace Shield) olarak isimlendirilen 1984 yılında Boeing ile yapılan bu anlaşma hava araçlarının tamir, bakım ve onarımlarını, sivil askeri elektronik sistemlerin geliştirilmesini, gaz türbünlerinin test edilmesini ve elektronik bilgi sistemlerinin düzenlenmesini kapsamaktaydı. Sözleşmenin yapıldığı ana şirket olan Boeing'in altında 5 offset şirketi öngörüordu. İlk offset programında %35 kazanım öngören Arabistan bu hedefinde başarılı olmuştur.²⁷²

b) Al Yamamah, İkinci offset programı 1988 yılında İngiltere ile Arabistan arasında olmuştur. Al Yamamah olarak adlandırılan bu proje kapsamlı bir projedir. Suudi Arabistan 1985 yılında İngiltere'den 72 adet Tornado bombalama uçağı, 30 adet Hawk uçağı, çok sayıda hava savunma malzemesi almanın yanı sıra, hava alanı inşaatı içeren anlaşma imzalamıştır. Al Yamamah bu anlaşmadan 3 yıl sonra ortaya çıkmıştır. Bu program içerisinde sivil ve askeri yatırımlarda bulunmaktadır. İlaç tesisleri, şeker rafinerileri gibi yatırımları içeren yüksek profilli ve geniş kapsamlı olan program altında 7 offset şirketi öngörülmüştür. Al Yamamah programının başarılı olması için çabalar

²⁷¹ **Offset:** Devlet kuruluşlarının açmış oldukları uluslar arası ihalelerde, ihaleyi açan ülkeden dışarı çıkacak olan dövizin tekrar ülkeye girişini sağlamak, ülkesine yatırımları artırmak amacıyla ihalenin ana şartnamesine eklediği, ihaleyi alan firmaya yüklediği ilave ihracat, eğitim, yatırım vb. taahhütlerdir

²⁷² Ron Matthews, "Saudi Arabia: Defense Offsets and Development", **Arming the South, The Economics of Military Expenditure, Arms Production and Arms Trade in Developing Countries**, Edited by; Jurgen Brauer, J. Paul Dunne, Palgrave Publishers Ltd - Macmillan Press Ltd, First published 2002, New York, ss.204-205

gösterilmiş ancak Körfez savaşının oluşturduğu ekonomik ve siyasi durumlar uygulamayı geciktirmiş ve başarılı olmaksızın 10 yıl sonra sona ermiştir.²⁷³

c) Barış Kalkanı 2 (Peace Shield) Offset Programı Anlaşması, Hughes Aircraft Co. şirketi ile 1991 yılında imzalandı. Hughes Aircraft Co. General Motors'un (GM) yatırımlarını ülkeye getirmeyi vaad etmiş The Middle Eastern Battery Co ile GM arasında yapılan bir işbirliği ile Arabistan'da otomobil pili üretilmiştir.²⁷⁴

d) ABD ile Ekonomik Denge ve F-15 Savaş Uçağı Offset Programı, 1992 yılında Arabistan ABD şirketi General Dynamics'den (GD) çok sayıda tank alımında ve karşılıklı yatırım anlaşmasında bulundu. Bu anlaşma offset programından daha çok bir karşılıklı iyi niyet anlaşması mahiyetindeydi.

1993 yılında McDonnell Douglas ile Kraliyet Hava Kuvvetleri arasında 72 adet F-15 uçağı alımı anlaşması yapıldı. ABD'li şirket ile Suudi Ekonomik Offset Komitesi (Saudi Economic Offset Committee) arasında havacılık ve savunma elektronik sistemleri üzerine yatırımı kapsayan bir offset programı anlaşması yapıldı.²⁷⁵

e) Al Sawari, 1981 yılında Fransız şirket Thomson CSF şirketinden Suudi deniz kuvvetlerine 4 gemi alındı. 1994 yılına gelindiğinde Thomson CSF şirketinden iki fırkateyn alma karşılığında bir offset programı anlaşması yapıldı. 3 offset şirketi ortaklığı öngören bu program kapsamında petrol rafineri katalizörlerinin yenilenmesi, elektrik ölçüm cihazlarının üretilmesi yer almaktadır.²⁷⁶

f) AT&T Offset Programı, Bu program savunma harcaması içermeyen sivil çerçeveli bir ofset programıdır. 1994'de başlayan 6 milyar USD değerindeki bu program Krallığın dijital telefon ağlarına ve yazılımlarına ilişkindir. Offset programı çerçevesinde ana anlaşma yapılan şirket ABD'li AT&T şirkettir.²⁷⁷

²⁷³ Matthews, s.205

²⁷⁴ Matthews, s.206

²⁷⁵ Matthews, s.206 - 207

²⁷⁶ Matthews, s.207

²⁷⁷ Matthews, s.207

4.1.6 Suudi Arabistan'ın Askeri Şehirleri

Askeri şehirler, sivil yerleşim yerlerinin dışında, yaşayanların hemen hemen tamamını askerlerin oluşturduğu şehirlerdir. Askerler bu şehirlerde aileleri ile birlikte ikamet etmektedirler. Okullar, alış veriş, sosyal yaşam merkezlerinin de bulunduğu bu şehirlerin etraflarında ve şehre giriş çıkışlarda gerekli güvenlik tedbirleri de sağlanmış durumdadır.

1970'lerin sonları ve 1980'ler süresince ABD Kraliyet Ordusu Royal Saudi Army'i (RSA) geliştirmek için yardımcı oldu. Özellikle askeri binaların, ordu tesislerin yapılması ile yoğun şekilde ilgilendiler. Bu amaçlarla iki ülke arasında anlaşmalar imzalandı ve bu anlaşmalar zaman zaman genişledi. Başta Irak ve Yemen sınırlarına yakın olmak üzere stratejik ve güvenlik açısından önemli bölgelere askeri şehirler inşa ettiler, ettirdiler.²⁷⁸ Suudi Arabistan'ın büyük askeri inşa projesi olarak nitelendirilen bu projeye bağlı olarak 1970'li yılların sonunda Krallığın askeri tesis sayısı zirve noktaya ulaşıyordu. 12.2 milyar USD maliyeti olan proje içerisinde boru hatları, ulusal savunma merkezi binası, 2 gemi üssü, Kral Abdülaziz Askeri Akademisi ve geniş askeri şehirler yer alıyordu.²⁷⁹

Bu projede en öne çıkan ve dikkat çeken unsurlar askeri şehirlerdir. Suudi Arabistan'da 1970'li ve 1980'li yıllarda Tebuk'te (Tabuk), Yemen sınırına yakın Hamiş Muşayt (Khamis Mushayt), El Harc'da (Al-Kharj) Esed Askeri Şehri (Asad Military City) ve Batın'da Kral Halid Askeri Şehri (King Khalid Military City) olmak üzere ABD ile birlikte 4 askeri şehir inşa edildi.²⁸⁰

Suudi Arabistan'ın kuzey doğusunun ucunda yer alan Irak ve Kuveyt sınırlarına komşu olan Hafarel Batın'da 1974 -1987 arasında inşa edilen Kral Halid askeri şehri ABD tarafından dizayn edilmiş ve Suudi Arabistan tarafından finanse edilmiştir. ABD'nin üs olarak kullandığı bu askeri şehir Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrası, Çöl Fırtınası Operasyonu esnasında ABD'nin yanı sıra koalisyon ülkeleri tarafından da üs

²⁷⁸ J. E. Peterson, **Historical Dictionary of Saudi Arabia**, Second Edition, The Scarecrow Press, Inc, Lanham, Maryland, and Oxford 2003, s.94

²⁷⁹ Thomas W. Lippman, **Inside The Mirage America's Fragile Partnership with Saudi Arabia**, Westview Press, Colorado – Oxford 2004, s.295

²⁸⁰ Zuhur, s.61

olarak kullanılmıştır. Kuveyt sınırına 2 saat uzaklıkta olan bu üste 65 bin personel konaklamıştır. Bu askeri şehirde aileler için 3398 konut ve 700 milyon dolara mal olan kendine ait bir de havaalanı bulunmaktadır.²⁸¹

Ürdün sınırına yakın olan Tebuk'te yer alan Kral Faysal askeri şehri Suudi Arabistan'ın en geniş askeri tesislerine sahip şehirlerinden birisidir. Sahip olduğu bu hususiyet Tebuk'ü krallığın hızlı büyüyen şehirlerinden birisi haline getirmiştir. Askeri şehir çok sayıda ABD'li personele ev sahipliği yapmaktadır.²⁸²

1991 Körfez Savaşı'nın 1991'de sona ermesinden sonra da askeri şehirlerde ABD askerleri ve personelleri kalmaya devam etmişlerdir.²⁸³ 2005 yılına kadar misyonunu sürdüren üssün etkinliği azaltılmış ve personel sayısı 50'ye kadar indirilmiştir.²⁸⁴

4.1.7 Bir Savunma Silahı Olarak Petrol Ambargosu ve Suudi Arabistan Ekonomisi'ne Etkileri

Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu (OPEC) 1960 yılında İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezüella tarafından küresel petrol üretiminin kontrolü amacıyla kurulmuştur. 1961 yılında Katar, 1962 yılında Endonezya ve Libya, 1967'de Birleşik Arap Emirlikleri, 1969 yılında Cezayir, 1971'de Nijerya, 1973'de Ekvator OPEC'e üye olmuşlardır.²⁸⁵ Bu tarihlerden sonra üye olan ülkelerde bulunmaktadır.

Kuruluş aşamasında çok fazla dikkati çekmeyen kuruluş, 1970'lerde hükümetler arası güçlü bir organizasyon haline gelmiştir. OPEC'in kurulduğu yıllarda petrol fiyatlarının belirlenmesinde ülkelere daha çok üretici petrol şirketlerinin belirleyiciliği bulunmaktaydı. Petrol şirketleri ülkelere verdikleri paylarda indirime

²⁸¹ Zuhur, s.359

²⁸² Sebastian Maisel, John A. Shoup, **Saudi Arabia and The Gulf Arab States Today**, Greenwood Press, London 2009, s.420

²⁸³ Robert Lacey, **Inside The Kingdom, Kings, Clerics, Terrorists, Modernists, and The Struggle for Saudi Arabia**, Viking Published by the Penguin Group, London 2009, s.179

²⁸⁴ Zuhur, s.359

²⁸⁵ http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm

gidebiliyorlardı. OPEC üye ülkelerin çıkarlarını koruma ve koordine etme hedefinde olduğunu açıkça deklare ederek kuruldu.²⁸⁶

OPEC'in güçlü ve etkin bir kuruluş haline gelmesi 1973 yılında uyguladığı petrol ambargosu ile olmuştur. Bu ambargonun başlamasında Suudi Arabistan büyük rol oynamıştır. OPEC bünyesindeki Arap devletleri 1967 yılında da petrol ambargosu uygulamaya çalışmışlar ancak küresel piyasada petrolün bol olması ambargoyu etkisiz kılmıştır.²⁸⁷

6 Ekim 1973 yılında İsrail, Suriye ve Mısır arasında başlayan ve Yom Kippur Savaşı olarak da bilinen savaş dönüm noktası olmuştur. ABD'nin İsrail'e 2 milyar dolar yardımda bulunması ve bazı batılı ülkelerinde İsrail'i desteklemeleri nedeniyle başta Suudi Arabistan olmak üzere OPEC içerisinde yer alan Arap devletleri ABD ve İsrail'i destekleyen diğer batılı ülkelere petrol ambargosu uygulama kararı aldılar. Arap ülkeleri sahip oldukları petrolü başta ABD, İsrail ve onların müttefiklerine karşı silah olarak kullanmaya başladılar. OPEC ülkeleri önce satışları sınırlandırdılar sonra da kestiler. Bu karar II. Dünya Savaşı'ndan beri Ortadoğu'dan düzenli olarak ucuz petrol alan ve bu sistemin devam edeceğini düşünen Batılı ülkelerde şok etkisi oluşturdu. Petrol ve gaz fiyatları önce 2'ye sonra 3'e katlandı. Petrolün varil fiyatı 3 dolardan 11 dolara çıktı. Petrol ambargosu ABD'nin İsrail'e olan desteğini kesmesini sağlamadı. Ambargo yine Suudi Arabistan'ın etkisiyle Mart 1974'te sona erdirildi.²⁸⁸

Suudi Arabistan'ın liderliğindeki petrol ambargosu; sadece Arabistan'ın Arap ülkeleri arasındaki pozisyonunu etkilemekle kalmadı, Arabistan'ın petrol gelirlerinde olağanüstü bir artış olmasını sağladı. Arabistan'ın petrol gelirleri 1973 öncesine bir daha dönmedi. Suudi Arabistan ile ABD ilişkileri 1974 yılı sonbaharından itibaren onarılmaya başlandı. 1974 yılında Time Dergisi Kral Faysal'ı yılın adamı ilan etti.²⁸⁹

²⁸⁶ İdris Demir, "OPEC Güçlü Bir Kartel", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2008, Sayı: 18, ss.232-233

²⁸⁷ Wayne H. Bowen, *The History of Saudi Arabia*, Greenwood Press, London 2008, s.116

²⁸⁸ Bowen, s.116

²⁸⁹ Bowen, s.117

Tablo 27

1971 – 1980 Arası Suudi Arabistan’ın GSMH ve Askeri Harcamaları (1971-1980)

YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)	GSMH (Milyon USD)
	Cari yıl	Cari yıl
1971	573	5.693
1972	792	7.162
1973	1.187	8.972
1974	2.670	24.552
1975	6.519	37.387
1976	9.426	49.312
1977	9.505	61.932
1978	10.751	67.734
1979	13.831	76.380
1980	16.740	1.166.636

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers 1971-1980, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released March 1983, s.65

Yukarıda vurgulanan değişim durumu Tablo 27’de açıkça görölmektedir. 1973 yılı ve sonrasında Suudi Arabistan’ın GSMH rakamları katlayarak artmaktadır. Özellikle 1973 yılından 1974 yılına geçildiğinde GSMH yaklaşık 3 kat artmıştır. GSMH artışı ile birlikte savunma harcamaları da artmıştır.

SAMA verileri incelendiğinde Suudi Arabistan’ın 1971, 1972, 1973 yıllarında ham petrol üretim artış oranı varil olarak her yıl için bir önceki yıla oranla %25 civarında artışla istikrarlı bir seyir takip etmektedir. 1974 yılı oranında yaklaşık %14’lük bir azalma olmuş ve üretim artışı bir önceki yıl varil rakamlarından %11,63 oranında fazla gerçekleşmiştir. Ancak 1975 yılı üretimi 1974 yılına göre %16,56 oranında azalmıştır.²⁹⁰

4.1.8 Suudi Arabistan Petrol Üretimi ve Petrol Gelirleri

Suudi Arabistan’ın gelirlerini oluşturan kalemlerden en önemlisi petrol gelirleridir. Bu durum o kadar ön plandadır ki Suudi Arabistan’ın resmi kuruluşu olan

²⁹⁰ www.sama.gov.sa verilerinden derlenmiştir. (son erişim tarihi 28.04.2014)

Suudi Arabistan Para Ajansı (Saudi Arabian Monetary Agency) verilerinde kamu gelirleri tasniflemesinde petrol gelirleri ve diğer gelirler şeklinde ikili bir ayırım yapıldığı, diğer gelirlerin çok fazla detaylandırılmadığı görülmektedir.²⁹¹

Tablo 28

Suudi Arabistan Gelirleri İçerisinde Petrol Gelirlerinin Payı (1977-2012)

Yıllar	(%)	Yıllar	(%)	Yıllar	(%)
1977	87	1989	66	2001	80
1978	87	1990		2002	77
1979	89	1991		2003	78
1980	91	1992	75	2004	84
1981	89	1993	74	2005	89
1982	75	1994	74	2006	89
1983	70	1995	72	2007	87
1984	70	1996	75	2008	89
1985	66	1997	77	2009	85
1986	55	1998	56	2010	90
1987	64	1999	70	2011	92
1988	57	2000	83	2012	91

Kaynak : Saudi Arabian Monetary Agency www.sama.gov.sa derlenmiştir (son erişim tarihi 27.04.2014)

Suudi Arabistan'ın gelirleri içerisinde petrol gelirlerinin payı Tablo 28'de yer almaktadır. Suudi Arabistan'ın en büyük gelir kaleminin tartışmasız olarak petrol gelirleri olduğu görülmektedir. Nadiren %50'lere çoğunlukla %70-80'ler düzeyinde gerçekleşen bu oranların, %90'ları aştığı da görülmektedir.

²⁹¹ Saudi Arabian Monetary Agency www.sama.gov.sa (son erişim tarihi 27.04.2014)

Tablo 29**Yıllara Göre (1977 -2012) Suudi Arabistan Ham Petrol Üretimi**

Yıllar	Milyon Varil	Değişim (%)	Yıllar	Milyon Varil	Değişim (%)	Yıllar	Milyon Varil	Değişim (%)
1977	3.357,96	6,97	1989	1.848,50	-2,20	2001	2.879,46	-2,81
1978	3.029,90	-9,77	1990	2.340,50	26,62	2002	2.588,98	-10,09
1979	3.479,15	14,83	1991	2.963,00	26,60	2003	3.069,74	18,57
1980	3.623,80	4,16	1992	3.049,40	2,92	2004	3.256,30	6,08
1981	3.579,89	-1,21	1993	2.937,40	-3,67	2005	3.413,94	4,84
1982	2.366,41	-33,90	1994	2.937,90	0,02	2006	3.360,90	-1,55
1983	1.656,88	-29,98	1995	2.928,54	-0,32	2007	3.217,77	-4,26
1984	1.492,90	-9,90	1996	2.965,45	1,26	2008	3.366,34	4,62
1985	1.158,80	-22,38	1997	2.924,28	-1,39	2009	2.987,27	-11,26
1986	1.746,20	50,69	1998	3.022,27	3,35	2010	2.980,43	-0,23
1987	1.505,40	-13,79	1999	2.761,10	-8,64	2011	3.398,52	14,03
1988	1.890,10	25,55	2000	2.962,60	7,30	2012	3.573,40	5,15

Kaynak : Saudi Arabian Monetary Agency www.sama.gov.sa derlenmiştir (son erişim tarihi 27.04.2014)

Suudi Arabistan'ın harcama kapasitesini de belirleyen en önemli faktör petrol gelirleri olmaktadır. Suudi Arabistan'ın askeri harcamalarının olağanüstü arttığı dönemde yani 1989 yılından 1990 yılına geçildiğinde ham petrol üretiminde ciddi oranda önemli bir artış olduğu “Yıllara Göre Suudi Arabistan Ham Petrol Üretimini” gösteren Tablo 29’da görülmektedir. 1990 yılında ulaştığı üretim seviyesi 1999 yılına kadar küçük azalış veya artışlar göstermiş ancak 1990 öncesi seviyelere inmemiştir. 10 yıllık dönem içerisinde en yüksek üretim 1992 yılında gerçekleşmiştir. En yüksek üretimin olduğu yıllar en yüksek GSMH’ye sahip olduğu yıllar anlamına gelmemektedir.

Tablo 30

Suudi Arabistan'ın 1980-2014 Yılları Arası Günlük Ortalama Petrol Üretimi (Bin varil)

1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
10285	10265	6929	5430	5033	3778	5254	4673	5577	5555
1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
7018	8789	9036	8893	9101	9235	9237	9400	9471	8907
2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
9475	9156	8809	10076	10796	11496	11098	10748	11428	10314
2010	2011	2012	2013	2014					
10908	11466	11840	11701	11623					

Kaynak: Kaynak: U.S. International Energy Statistics

<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=53&aid=1&cid=SA.&syid=1980&eyid=2014&unit=TBD> (01.05.2015)

Suudi Arabistan'ın 1980 ve 1981 yıllarında çok yüksek olan günlük üretimi bu yıllardan sonra yarı yarıya düşmüştür. 1985 yılında en düşük seviyeye gerilemiştir. 1986'da artışa geçmiştir. 1980 ve 1981 yıllarındaki seviyeye 2003 yılında ulaşmıştır. 1991 ve 1992 yıllarında olağandışı bir artış görülmemektedir.

4.1.9 Askeri Harcamalar ve GSMH ilişkisi 1989-1999

Tablo 31

Suudi Arabistan Askeri Harcamalarının GSMH'ye oranı (1989-1999)

YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		GSMH (Milyar USD)		Askeri Harc. / GSMH
	Cari yıl	1999 yılı	Cari yıl	1999 yılı	
1989	14.700	18.400	92.400	1.160.00	15,9
1990	23.200	28.000	1.130.00	1.360.00	20,06
1991	35.500	41.400	1.250.00	1.460.00	28,5
1992	35.000	39.900	1.290.00	1.470.00	27,2
1993	20.000	22.300	1.220.00	1.360.00	16,4
1994	17.200	18.700	1.220.00	1.330.00	14,1
1995	17.200	18.400	1.310.00	1.390.00	13,2
1996	21.400	22.300	1.440.00	1.500.00	14,9
1997	22.300	22.900	1.490.00	1.530.00	14,9
1998	19.500	19.800	1.310.00	1.330.00	14,9
1999	21.200	21.200	1.420.00	1.420.00	14,9

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002

Cari yıl rakamlarına göre Suudi Arabistan'ın GSMH rakamları genelde artış eğilimlidir. 1994 yılındaki GSMH rakamı 1993 yılı ile aynıdır. 1993 yılı ve 1998 yılındaki rakamlar bir önceki yıla göre azalmıştır. Diğer yılların GSMH rakamları bir önceki yıla göre artış göstermiştir. 1999 yılı rakamı 1989 yılı rakamından daha yüksektir. GSMH'nin en yüksek olduğu yıl 1998 yılıdır.

Altı körfez ülkesinin GSMH rakamlarının on bir yıllık ortalamaları sıralamasında Suudi Arabistan ilk sırada yer almaktadır. Aynı şekilde askeri harcamaların ortalamasında da en fazla tutar Suudi Arabistan'a aittir. Buna karşılık GSMH'den askeri harcamalara en yüksek payı ayıran ikinci ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. (Bakınız Ek 1: Grafik 7, Grafik 8, Grafik 9)

Suudi Arabistan'ın askeri harcamaları 1989 – 1999 arasında önce artış sonra azalış eğiliminde olmuştur. Ancak azalışa rağmen 1999 yılındaki rakam 1989 yılındaki

rakamdan daha yüksektir. 1989–1999 arası dönemde ilk sıçrama 1990 yılında olmuştur. 1990 yılı harcamaları 1989 yılına göre yaklaşık %58’lik bir artış göstermiştir. 1991 yılında ikinci büyük artış dalgası olmuştur. 1991 yılında harcamalar bir önceki yıla göre %53 artış göstermiştir. 1992 yılında harcamalarda 1991’e göre %1,4’lük küçük bir düşüş olmuştur. 1991 ve 1992 yılları 1989 -1999 arası dönemde harcamaların en yüksek olduğu yıllardır. 1993 yılında harcamalar bir önceki yıla göre %75 oranında azalarak 1991 öncesi seviyesine yakın rakamlara inmiştir. 1994 yılında bir önceki yıla göre azalmıştır. 1995 yılı rakamı 1994 yılı ile aynı kalmıştır. 1996 – 1997 yılı artış 1998 yılı azalış 1999 yılı artış yılları olmuştur. Ancak 1993 yılı ve takip eden yıllarda inişler çıkışlar olsa 1990 ve 1991 yıllarında olduğu gibi harcamaların aniden yüksek tutar ve oranda artması şeklinde olmamıştır.

Suudi Arabistan’ın askeri harcamaları artış ve/veya azalış gösterirken GSMH’si de sabit kalmamakta, artış göstermektedir. Daha önce de belirtildiği üzere iki yıl haricindeki yıllarda GSMH artış yönlüdür. GSMH’den askeri harcamalara ayrılan orana bakıldığında olağan dönemlerde Suudi Arabistan’ın askeri harcamaların %13-16 bandında olduğu görülmektedir. Olağanüstü olarak nitelendirilebilecek olan 1990, 1991, 1992 yıllarında GSMH’den askeri harcamalara ayrılan pay da artmıştır. En yüksek olduğu yıl 1991 yılıdır Askeri harcamalardaki %28’lik oran neredeyse GSMH’nin 1/3’üne yakındır. 1996, 1997, 1998, 1999 yıllarında ayrılan pay % 14.9 oranla sabit olarak devam etmiştir.

Askeri harcamalara GSMH’den ayrılan pay oranının dünya ortalaması ise 1989 yılında % 4,7 ile başlamakta ve sürekli azalan bir seyirle 1999 yılında % 2,4 seviyesine kadar inmektedir. Bu oranlarla mukayese edildiğinde Suudi Arabistan’ın askeri harcamaları dünya ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir.²⁹²

²⁹² World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.51

Tablo 32

Kişi Başı GSMH ve Askeri Harcamalar

YILLAR	Kişi Başına Düşen Askeri Harcama (USD)	Kişi Başına Düşen GSMH (USD)	Nüfus (milyon)
	1999 yılı kur	1999 yılı kur	
1989	1.180	7.420	15,6
1990	1.760	8.580	15,9
1991	2.570	9.040	16,1
1992	2.380	8.750	16,7
1993	1.280	7.830	17,4
1994	1.040	7.340	18
1995	980	7.440	18,7
1996	1.150	7.750	19,4
1997	1.140	7.630	20,1
1998	959	6.450	20,6
1999	996	6.680	21,3

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002

1989–1999 arası dönemde kişi başı en yüksek GSMH rakamları 1990, 1991, 1992 yıllarında gerçekleşmiştir. Aynı yıllarda kişi başına düşen askeri harcama miktarı GSMH rakamlarının yüksekliğiyle paralellik göstermektedir. Körfez Krizi'nin yaşandığı yıllara tekabül eden yıllardan sonra kişi başına düşen askeri harcama rakamları azalmış ve kriz öncesi dönem seviyelerine inmiştir.

Suudi Arabistan'ın kişi başına düşen GSMH'si 1989–1999 yılları da dahil olmak üzere aradaki tüm yıllarda dünya ortalamasının üzerindedir. Kişi başına düşen askeri harcamaları da dünya ortalamalarının üzerindedir. Körfez krizi yılları dünya genelinde kişi başına düşen askeri harcamaları etkilememişken Suudi Arabistan üzerinde belirgin bir etkisi olmuştur.

Kişi başına düşen askeri harcama ortalamaları üzerinden bir mukayese yapıldığında Kuveyt'in ardından, Suudi Arabistan ikinci sırada yer almaktadır. Suudi Arabistan ile Kuveyt arasındaki devasa nüfus farkının Suudi Arabistan'ın ikinci olmasında önemli etken olduğu ifade edilebilir. Kişi başına düşen GSMH ortalamasında

ise Suudi Arabistan, altı Körfez Ülkesi arasında beşinci sırada yer almaktadır. (Bakınız Ek 1: Grafik 10, Grafik 11)

4.1.10 Askeri Harcamalar ve Merkezi Hükümet Harcamaları İlişkisi 1989-1999

Tablo 33

Suudi Arabistan'ın Hükümet Harcamaları ve Askeri Harcamalar İlişkisi

YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)	Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyon USD)	Askeri Harcama/MHH
	1999 Yılı Kur Esas	1999 Yılı Kur Esas	(%)
1989	14.700	47.900	35,5
1990	23.200	46.200	60,6
1991	35.500	-	-
1992	35.000	55.000	72,5
1993	20.000	55.600	40,1
1994	17.200	49.800	37,6
1995	17.200	49.500	37,1
1996	21.400	55.300	40,4
1997	22.300	60.700	37,7
1998	19.500	51.500	38,4
1999	21.200	49.100	43,2

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002

Suudi Arabistan'ın merkezi hükümet harcamaları içerisinde askeri harcamaların durumunu gösteren Tablo 33'te yer alan verilere göre askeri harcamaların oranı değişken bir yapıdadır. 1989 yılında 1/3 oranında olan askeri harcama oranı 1990'da %60'a 1992 yılında %72'ye çıkmıştır. 1993'den itibaren nisbi bir azalma göstermiş 1990 öncesi seviyelere inmiştir.

Tablo 33'te en dikkat çeken husus, Suudi Arabistan'ın 1990 ve 1992 yıllarındaki askeri harcamaların, MHH oranlarıdır. 1990 yılında dünya ortalamasından 3,5 kat daha fazla iken, 1992 yılında fark 6 kattır. Bu rakamlar hükümet harcamalarının 1990'da %60 ve 1992'de %72'sinin askeri harcamalara gittiği anlamına gelmektedir. 1993'den

sonraki oranları dünya ortalamalarının 3-4 kat üzerindedir. 1989 yılı oranı ise dünya ortalamasının 1,8 kat üzerinde makul bir düzeydedir. Ancak 1989 yılı dünya ortalaması da yüksektir ve dünya ortalaması 1990'dan sonra azalan seyir izlemiştir. 1989 yılında dünya ortalaması % 16,9 iken 1999 yılında %10,1'dir.²⁹³

Tabloda daha dikkat çeken bir diğer husus, 1991 yılına ait hiçbir verinin yer almayışıdır. I. Körfez Savaşı'ndan bir yıl sonra hükümet harcamalarının %72'sinin askeri harcamalara ayrıldığı görülen tabloda, 1991 yılında yani Körfez Savaşı esnasında hükümet harcamalarının ne kadarlık kısmının askeri harcamalara ayrıldığı tespit edilememektedir. World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) raporlarında 1971 – 2000 arası verilerin yer aldığı bütün raporlara bakıldığında sadece 1991 yılına ilişkin bu iki verinin yer almadığı görülmektedir.²⁹⁴

Körfez Bölge'sinde, merkezi hükümetin harcamaları içerisinde askeri harcama oranının on bir yıllık ortalaması sıralamasında %44,31'lik oranla Suudi Arabistan, %48,30 orana sahip Birleşik Arap Emirlikleri'nden sonra ikinci sırada yer almaktadır. Üçüncü sırada yer alan Kuveyt'in ayırdığı pay %44,30'dur. Suudi Arabistan'la arasında önemsiz bir fark bulunmaktadır. (Bakınız Ek-1, Grafik 12)

Askeri harcamalar ve petrol gelirleri sarmalı, devletin ekonomik kalkınma politikalarına da etki etmiştir. 1970'ler ve 1980'lerdeki petrolün devlet gelirlerine getirdiği büyük akış Suudi ekonomisinde momentum etkisi oluşturmuştur.²⁹⁵ Gelir artışıyla birlikte Suudi Arabistan yönetimi ilk olarak 1970 – 1975 yıllarını kapsayan 5 yıllık kalkınma planı yapmıştır.

İkinci 5 yıllık kalkınma planı 1975–1980 yılları için hazırlanmıştır. Bu planlarda alt yapı yatırımlarına, eğitim binalarının inşasına, karayollarının yapılmasına, deniz limanlarının yapılması genişletilmesi ve elektriğin yaygınlaştırılmasına odaklanılmıştır. 1980 – 1985 arasındaki Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında ise sağlık, sosyal hizmetler, eğitim ve yeni şehirlerin inşası ön plana çıkmıştır. 1985 – 1990 arasındaki

²⁹³ World Military Expenditures and Arm Transfers 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.51

²⁹⁴ World Military Expenditures and Arm Transfers 1971 – 1980, 1991–1992, 1993–1994, 1995, 1999-2000, raporları

²⁹⁵ Ramady, s.19

dönemde uygulanan kalkınma planında da nüfusun artmasına bağlı olarak eğitim öncelikli olmuştur. Bu amaçla üniversite ve kolej yatırımları artırılmıştır. Ayrıca bu dönemde özel sektör yatırımları cesaretlendirilmiş, kamu ve özel sektör ortak yatırımları artmış ve finansal bir plan olmasına özen gösterilmiştir.

Beşinci Plan olan 1990 – 1995 yıllarını kapsayan plana geldiğinde Suudi Arabistan'ın ekonomik ve sosyal kalkınma politikasını etkileyecek olan başka bir harcama türü savunma harcamaları devreye girmiştir. Bu dönemde bütçe imkânları savunma harcamalarına seferber edilmiştir. 1996 – 2000 döneminde ki Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında eğitim faaliyetleri yavaş yavaş önceliğe alınmaya başlanmıştır. 2000 – 2005 arasındaki Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise tekrar ekonomik büyüme ve özel sektörün büyütülmesi önceliğe alınmıştır.²⁹⁶

Kalkınma planlarının genel seyrine bakıldığında Suudi Arabistan'ın kalkınma planı öncelikleri içerisinde savunma harcamaları konusu öncelikli olarak sadece 1990 – 1995 yılları arasında zorunluluktan ve kendi iradesi dışında gelişen olaylara bağlı olarak yer almıştır. Onun dışındaki dönemde Suudi Arabistan ekonomik ve sosyal politikalara, yatırımlara öncelik vermiştir. Savunma harcamaları ekonomisi Arabistan'ın 1990 – 1995 arası dönemini etkilemiş ve 5 yıl kaybetmesine neden olmuştur. Sonraki beş yılda da izleri devam etmiştir.

Suudi Arabistan'ın ekonomik gelişme ve kalkınma süreci klasik rantiyer ekonomilerin karakteristik özelliğini yansıtmaktadır. Halkına her hangi bir vergi yükümlülüğü uygulamayan Suudi Arabistan Krallığı, gelirlerini doğal kaynaklar üzerinden maksimum seviyeye çıkarmaya çalışmakta ve elde edilen geliri toplumun çeşitli kesimleri arasında paylaşmaktadır. Suudi Arabistan'da devlet petrolden elde edilen yüksek gelirleri dağıtma fonksiyonu görmektedir.²⁹⁷

Ekonominin petrole bağımlı bu özelliği onu servet ve ticari mallara da bağımlı hale getirmiştir.²⁹⁸ Bölgesel ve küresel hükümetler arası veya hükümetler dışı örgütlere üye olması, kuruluşundan itibaren siyasi istikrarın hâkim olması ülkenin ekonomisi

²⁹⁶ Zuhur, s.140-141

²⁹⁷ Ramady, s.19

²⁹⁸ Ramady, s.45

güçlü kılan diğer unsurlar olmuştur.²⁹⁹ Bu bağımlılık ve istikrar özellikleri ülkeyi dış ticaret ve dış yatırımlar için cazibe merkezi haline getirmektedir.

Petrol gelirlerinin yüksek olması diğer sektörlerin gelişimini olumsuz etkilemiştir. İhtiyaç mallarının üretilmesi kalkınma politikası olarak benimsenmemiş, ihtiyaçların üretilmesi değil ithal edilmesi tercih edilmiştir. Bu durum ikili bir bağımlılık hali oluşturmuştur. Devlet sadece ihtiyaç mallarına değil teknoloji ve uzmanlık isteyen konularda da dışa bağımlıdır. Devletin kalkınma politikalarının kapsamını toplumun yaşam refahını artırmaya yönelik sosyal içeriklerin oluşturduğu görülmektedir.

Yüksek gelirler ülkede önemli miktarda sermaye birikmesini de sağlamıştır. Ülke yalnızca petrol ihraç eden bir ülke olmayıp aynı zamanda sermaye ihraç eden bir ülke durumundadır.³⁰⁰

4.1.11 Suudi Arabistan Askeri Harcamalara İlişkin Veriler 2000-2011

Suudi Arabistan, Körfez Bölgesi'nin hatta Ortadoğu Bölgesi'nin toplam savunma harcama rakamlarına ve oranlarına etkiye bulunacak kadar harcama yapmaktadır. Onun bu konumu Körfez Bölgesi'nin savunma politikalarındaki belirgin üstünlüğünü ortaya koymaktadır.

²⁹⁹ Fath El Rahman Abdalla El Sheikh, **The Legal Regime of Foreign Private Investment in Sudan and Saudi Arabia**, Cambridge University Press, Cambridge 2003, s.21

³⁰⁰ Fath El Rahman Abdalla El Sheikh, s.21

Tablo 34**Suudi Arabistan Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2000 -2005)**

SUUDİ ARABİSTAN SAVUNMA HARCAMALARI (2000-2005)													
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		Askeri Güçler (1000)	GSYH (Milyon USD)		Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyon USD)	NÜFUS (Milyon)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler	Askeri Harcamalar / GSYH (%)	Askeri Harcamalar / Merkezi Hükümet Harc. (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harc.	Bin Kişiye Düşen Asker Sayısı	Kişi Başına Düşen GSYH
	Cari yıl	2005 yılı		Cari yıl	2005 yılı kur								
2000	21300	24100	195	189000	213000	71000	23,1	123000	11,3	33,9	1040	8,4	9210
2001	20600	22700	200	183000	202000	75200	23,8	114000	11,2	30,2	953	8,4	8490
2002	21000	22800	200	189000	205000	73800	24,5	114000	11,1	30,9	930	8,2	8360
2003	24700	26300	200	215000	228000	76000	25,1	131000	11,5	34,6	1050	8	9070
2004	20900	21600	200	251000	259000	83000	25,8	108000	8,4	26	838	7,8	10000
2005	25400	25400	210	316000	316000	91700	26,4	121000	8	27,7	962	8	12000
Ortalama	22316,7	23816,67	200,83	223833,33	237166,67	78450,00	24,78	118500,00	10,25	30,55	962,17	8,13	9521,67
Toplam	133900	142900	1205	1343000	1423000	470700	148,7	711000	61,5	183,3	5773	48,8	57130

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/> (01.05.2015)

Suudi Arabistan'ın askeri harcamaları 2000-2005 döneminde sürekli artış veya sürekli azalış olarak seyretmemiştir. 2001 ve 2004 yıllarında bir önceki yıla göre azalmıştır. Azalışlar ve artışlar olsa da genel toplamda harcamalar artış yönlü olmuştur. Körfez Ülkeleri içerisinde en fazla askeri harcama yapan ülkedir (Bakınız Ek 1 Grafik 17). 2000-2005 arası dönemde tek başına Körfez Bölgesi askeri harcamaların %68'ini yapmıştır. Ortadoğu Bölgesindeki payı ise %32'dir. Bu rakamsal ve oransal değer onun Körfez Bölgesi'ndeki konumunu ve önemini tartışmasız kılmaktadır.

GSYH rakamlarında ise altı Körfez Ülkesi arasında Katar ve Kuveyt'ten sonra üçüncü sırada gelmektedir (Bakınız Ek1: Grafik 18). Kişi başına düşen GSYH sıralamasında ise 4.dür. Merkezi hükümet harcamaları içerisinde askeri harcamalara ayırdığı pay %30'dur ve Körfez Ülkeleri arasında üçüncü sırada gelmektedir (Bakınız Ek1: Grafik 22).

Suudi Arabistan, Körfez Bölgesi'nde en kalabalık askeri güce sahiptir. Askeri güç ortalaması altı Körfez Ülkesi'nin toplamından daha fazladır. Körfez'deki askerlerin %66'sı Suudi Arabistan askerinden oluşmaktadır.

Tablo 35**Suudi Arabistan Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2006 -2011)**

SUUDİ ARABİSTAN SAVUNMA HARCAMALARI (2006 - 2011)											
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		GSYH (Milyon USD)		Askeri Harc. / GSYH (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harcama (USD)	Kişi Başına Düşen GSYH (USD)	Nüfus (milyon)	Askeri Güçler (Bin)	Asker Sayısının Nüfusa Oranı (%)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler (USD)
	Cari yıl	2011 yılı	Cari yıl	2011 yılı		2011 yılı kur	2011 yılı kur				
2006	29.600	32.200	377.000	410.000	7,85	1.340	17.000	24,1	230	0,97	138000
2007	35.500	37.600	416.000	441.000	8,53	1.530	18.000	24,5	240	0,99	155000
2008	38.200	39.700	520.000	541.000	7,34	1.600	21.700	24,9	240	0,98	164000
2009	41.300	42.600	429.000	443.000	9,62	1.680	17.500	25,3	260	1,04	162000
2010	45.200	46.100	527.000	537.000	8,58	1.790	20.900	25,7	270	1,06	169000
2011	48.500	48.500	670.000	670.000	7,24	1.860	25.600	26,1	280	1,07	174000
Toplam	238.300	246.700	2.939.000	3.042.000	49,2	9.800	120.700	150,6	1.520	6,1	962.000
Ortalama	39716,67	41116,67	489833,33	507000,00	8,19	1633,33	20116,67	25,10	253,33	1,02	160333,33

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

Suudi Arabistan'ın 2006-2011 döneminde askeri harcamaları bir önceki yıla göre artarak devam etmiştir (Bakınız Tablo 35). Bu dönemde de Suudi Arabistan en fazla harcama yapan ülke özelliğini korumuştur (Bakınız Ek1: Grafik 27). Körfez Bölgesi harcamalarının %60'ı Suudi Arabistan'a aittir. Ortadoğu'daki payı ise %33'tür. GSYH rakamı 2009 yılında azalmış sonra tekrar artışa geçmiştir. Kişi başına düşen GSYH rakamı da 2009 yılı hariç olmak üzere artış yönlü olmuştur. Askeri harcamaların GSYH'ya oranında ise ikinci sırada yer almıştır. 2006-2011 döneminde de altı ülke arasında en fazla askere sahip olan ülke olma özelliğini korumuştur.

4.1.12 Irak ve Körfez Savaşının Etkisi

I. Körfez Savaşı'nın; askeri harcamalar, bütçe ve ödemeler dengesi başta olmak üzere Suudi Arabistan üzerindeki etkileri ayrı bir başlık açılmasını gerektirecek kadar önem arz etmektedir. Ancak Körfez Savaşının hemen öncesinde ABD – Irak ilişkilerinin nasıl olduğu ve ABD'nin Irak politikasındaki değişikliğin ekonomi politik tarafına değinilmesi gerekmektedir. Zira Körfez Savaşı ABD'nin etkin bir aktör olarak rol alması ile Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan açısından sonuçlar doğurmuştur.

ABD'nin 1984 yılına kadar Irak ile istikrarlı ve gelişmiş politik ve ekonomik bir ilişkisi bulunmamaktaydı. Hatta iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin tam manasıyla kurulması 26 Kasım 1984 yılına tekabül etmektedir. İran – Irak savaşı ile birlikte ABD Irak'ı önemli ölçüde desteklemeye başlamıştır. 1982 yılında 60 adet 1985 yılında 26 helikopter 1986 yılında 45 uçak 17 helikopter satışında bulunmuş iki ülke arasında istihbarat paylaşımı başlamıştır. 1983 yılından itibaren ABD ile Irak arasındaki ticaret oldukça ilerlemiş bölgede İsrail ve Suudi Arabistan'dan sonra Irak gelmeye başlamıştı. 1988 yılında ABD Irak'a o yıl için tek bir ülkeye verilebilecek en büyük mali kredi desteğinde bulundu.1989 yılı sonrasında ABD ile Irak ilişkileri gerilmeye başladı. ABD'de yayınlanan çeşitli insan hakları raporları ile ABD'nin ulusal güvenlik raporlarında Irak'la ilgili olumsuz ifadelerin yer alması ABD ile Irak'ı politik olarak karşı karşıya getirdi. Ancak ABD Irak ile ilişkilerinin tamamen kopmasından yana değildi.³⁰¹

İran'la olan savaşın ekonomik kayıplarını telafi edebilmek için Irak komşu ülkelerle sınır sorunlarını gündeme getirdi ve bu ülkelerin petrol ve gelirlerinden pay sahibi olduğunu dile getirmeye başladı. 1990 yılında Kuveyt sınırına asker sevkiyatında bulunarak savaş sinyalleri veriyordu. Ancak öncesinde ABD'yi hedef alan açıklamalar da yapmaktaydı. Neticede Irak 1990 yılının Ağustos ayında Kuveyt'e girmiş, 1991 yılının Ocak ayında başta ABD olmak üzere, İngiltere, Fransa, Suudi Arabistan, Kuveyt, Mısır ve Suriye'den oluşan koalisyon ortaklığında Irak'a müdahale başlamıştır. I. Körfez Savaşı olarak adlandırılan bu savaş 1991 senesinin Mart ayında Irak'ın yenilgisiyle sonuçlanmış ve Irak, Kuveyt'ten çıkarılmıştır.

Suudi Arabistan Toprakları'na 200 bin'den fazla asker konuşlandırıldığı,³⁰² 02 Ağustos 1990'dan 13 Haziran 1991'e kadar Irak'ta, 697 bin kişilik bir ABD kuvveti görev aldığı³⁰³ bu savaş Suudi Arabistan'ın savunma harcamalarının 1991 yılında ani bir şekilde artmasındaki en baş faktör olacaktır. Japonya ve Almanya gibi ülkeler körfez savaşına ABD'nin ısrarlarıyla 3 milyar dolar kaynak aktarırken, Arap ülkeleri 52 milyar

³⁰¹Nasuh Uslu, "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 54-3, Ankara S.168-173 arası

³⁰² Nasuh Uslu, s.179

³⁰³ Mert Gökırmak, "Afganistan Bölgesel Rekabet ve Yeni Açılımlar", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Harp Akademileri Yayınları, Haziran 2011 Yıl, 7 Sayı 13, İstanbul, s.30

dolarlık maliyet üstlenmişleridir.³⁰⁴ Suudi Arabistan körfez savaşının 60 milyar doları bulan maliyetinin 35 milyar dolar gibi önemli bir bölümünü tek başına karşılamıştır. Suudi Arabistan'ın Körfez Savaşı ile ilgili harcamalarının bir kısmı savunma bütçesinde yer almamış başta ABD ve İngiltere olmak üzere koalisyonun diğer ülkelerine hükümetler arası doğrudan transferler şeklinde gerçekleşmiştir. Bu harcamalar hükümete bağımlı diğer alanlara kaynak aktarımının azalmasına ve ekonominin zarar görmesine neden olmuştur.³⁰⁵

Irak'ın Suudi Arabistan'ın toprak bütünlüğüne veya ekonomik kaynaklarına açıkça tehdit olduğu, Kuveyt'ten sonra Suudi Arabistan'a da savaş ilan edeceği veya işgali deneyebileceği konusu net değildir ve bu konuda yeterli veri bulunmamaktadır. Ancak Körfez Savaşı esnasında Irak füzelerini Suudi Arabistan'a çevirmiş,³⁰⁶ savaş süresince zaman zaman da İsrail ve Suudi Arabistan'a Scud füzesi fırlatmıştır.

Petrol fiyatlarındaki 1 dolarlık bir artış; İran'a 1 milyar dolar, Rusya'ya 2 milyar dolar, Suudi Arabistan'a ise 3 milyar dolar kazandırırken, ABD'ye maliyeti ise 4 milyar dolardır.³⁰⁷ Gerek Başkan Bush ve gerekse Dışişleri Bakanı James Baker meselenin Kuveyt olmadığını, enerji güvenliği olduğunu, bu güvenliğin ulusal güvenlik anlamına geldiğini ve mevcut sistemin boğulmasına müsaade etmeyeceklerini ifade ederek olaya hangi çerçevede yaklaştıklarını göstermişlerdir.³⁰⁸

Körfez Krizi esnasındaki kalkınmaya yönelik yatırımların dışında siyasi bir durum gereği yaptığı bu harcamaların³⁰⁹ Suudi Arabistan ödemeler dengesine olumsuz etkileri olmuştur. 1991 yılında Suudi Arabistan'ın bütçe açığı 27,6 milyar USD'ye ulaşmıştır.³¹⁰ 1969 – 2012 arası dönemde bütçe açığı sıralamasında 1987, 1986 yıllarından sonra en fazla açığı 1991 yılında vermiştir. 1993 yılından sonra açığı tekrar

³⁰⁴ H. Naci Bayraç, “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğalgaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), s.181

³⁰⁵ Tim Niblock, Monica Malik, *The Political Economy of Saudi Arabia*, First Published 2007 by Routledge London and New York, s.95, 115

³⁰⁶ Nasuh Uslu, s.179

³⁰⁷ Bayraç, s.122

³⁰⁸ Nasuh Uslu, s.179

³⁰⁹ Niblock, s.115

³¹⁰ Niblock, s.125

azaltmaya başlamayı başarmış, 2003 yılından sonra düzenli olarak fazla vermeye geçmiştir.³¹¹

4.1.13 Suudi Arabistan Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Değerlendirmesi

Körfez bölgesinin coğrafi ve ekonomi olarak en büyük ülkelerinden olan Suudi Arabistan'ın savunma harcamalarında ekonomi politik çizgilerin kesişimi oldukça yoğundur. Suudi Arabistan coğrafyası zengin petrol yataklarına, rezervlerine sahiptir. Suudi Arabistan sahip olduğu bu rezervleri aktif olarak yüksek miktarda üretmekte, üretiminden elde ettiği petrolü iyi bir fiyata satmakta, satışlardan gelir elde etmekte, elde ettiği geliri devlet ve halkın çıkarlarına uygun olarak kullanmaktadır.

Çatışmalarla dolu bir coğrafyada çatışmalar ile kurulmuş olan Suudi Arabistan kuruluşundan itibaren ekonomik ve politik olarak istikrarlı bir çizgi göstermiştir. Suudi Arabistan'ın bu istikrarını sürdürmesi hem bölge hem dünya için önemli olmuştur. Sahip olduğu ve sattığı petrole dünyanın bağımlılığı tartışmasızdır.

Suudi Arabistan'ın ekonomik ve siyasi istikrarını sürdürebilmesi iç ve dış güvenliğine bağlıdır. Bu güvenliği sürdürebilmesi için savunma harcamalarında bulunması ve belli bir maliyeti üstlenmesi gerekmektedir. Yaptığı veya yapacağı harcamalar, üstlendiği maliyetler mevcut ekonomik ve siyasi durumun devamını sağlayacaktır. Yaptığı harcamalar neticesinde muhafaza ettiği zenginlikler devleti hala artıda tutmaktadır. Mevcut harcamaları olsa da devlet hâlihazırda kardadır. Suudi Arabistan'ın savunma harcamaları bir nevi şimdiki mevcut ekonomik zenginliğini satın alma mahiyetindedir.

Bu zenginlik hem yönetimin zenginliği hem de halkın zenginliğinin muhafazası olmak üzere iki boyutludur. Yukarıda yer alan verilerden Suudi Arabistan'ın savunma harcamalarına dünya ortalamasından yüksek bir pay ayırdığı, GSMH ve merkezi hükümet harcamaları içerisinde de önemli bir payı savunma harcamalarına ayırdığı görülmektedir. Ancak bu yüksek pay ve oranların Suudi ekonomik gelişmesini önemli ölçüde etkilemediği ve refah düzeyinde bir daralma oluşturmadığı anlaşılmaktadır.

³¹¹ Saudi Arabian Monetary Agency, www.sama.gov.sa verilerinden derlenmiştir. (27.04.2014)

Savunma harcamalarına yapılan yatırımın geri dönüşümü servetin muhafazası olarak sonuç vermektedir.

Güvenlik satın almanın ekonomik boyutuyla beraber politik yönü de bulunmaktadır. Savunma harcamalarının politik boyutunun ilk cephesi Suudi yönetiminin savunma harcamaları ile siyasi iktidarını devam ettirmesidir. Hanedan savunma harcamalarındaki ekonomik ve politik ilişkileri ile ve harcadığı rakamlar ile idaresini sürdürmektedir.

Güvenlik devletin ekonomik gelirlerini doğrudan etkileyecek bir olgudur. Sahip olduğu petrol yataklarının başka sınırlara dâhil olması ülkenin ana ekonomik gelirlerinden mahrum olması anlamına gelecektir. İç güvenlik tehditleri nedeniyle ülkede oluşabilecek siyasi istikrarsızlıkların ortaya çıkarabileceği çatışmalar veya bölünmeler ülkenin petrol kaynaklarından elde edilen gelir dağılımını mevcut coğrafya üzerinde etkileyecektir.

1989–1999 yılları arasında Suudi Arabistan’ın mevcut süregelen durumunu bozabilecek somut tehditler ortaya çıkmıştır. Irak’ın Kuveyt’i işgali, Suudi Arabistan ve diğer körfez ülkeleri için somut ve yakın tehdit oluşturmuştur. Bunun yanı sıra 1989 yılı öncesinden süre gelen İran ve Şii tehdidi, Suudi Arabistan’ın tehdit algılamasında yerini korumuştur. Yemen’de süren iç istikrarsızlıklarda Suudi Arabistan için endişe kaynağı olmuştur. Suudi Arabistan’ın endişeleri ve güvenlik hinterlandı yalnızca kendi sınırları ile ilgili olmayıp İran ve Irak dışındaki diğer küçük körfez ülkelerini de kapsamaktadır.

İslam dininin merkezi olan, kutsalı olan mekânlar Suudi Arabistan sınırları içerisinde yer almaktadır. Suudi Arabistan için korunması gereken bir diğer önemli unsurlar bu mekânlardır. Bu mekânlar Suudi Arabistan’a ekonomik ve politik artılar kazandırdığı gibi, maddi unsurların dışında manevi olarak da İslam dünyası içerisinde bir değer kazandırmaktadır.

Suudi Arabistan’ın savunma harcamalarında yaptığı tercihler, ekonomik olduğu kadar politik amaçlar taşımaktadır. Savunma harcamalarındaki politik tercihleri, savunma harcamalarından elde etmek istediği güvenliğini sağlama maksadının yanı sıra,

ekonomik, politik, askeri müttefiklik ilişkilerini sürdürme maksatlarının da hâsıl olmasını sağlamaktadır.

Suudi Arabistan savunma harcamalarında başta ABD olmak üzere İngiltere ve Fransa'yı tercih etmektedir. Bu tercihinde istikrarlı bir seyir izlemiştir. Bu tercihleri Suudi Arabistan'ı tehdit algılamaları karşısında kendisini güvenli hissetmesini sağlamakta ve muhtemel tehditlere karşı caydırıcı olmaktadır.

Suudi Arabistan güvenliğini başta ABD olmak üzere İngiltere ve Fransa'ya ihale etmiş görünmektedir. Hatta ABD ile askeri şehirler inşa etmiştir. Güvenliği karşısında bu ülkelere önemli miktarlarda petrol satışı yapmakta, bu ülkelere önemli miktarda silah alımı yapmakta, Körfez Savaşı'nda olduğu gibi bu ülkelere nakit aktarımında bulunmaktadır.

Savunma harcamaları bu ülkelerle ekonomik ve politik ilişkilerini geliştirmiştir. İlişkilerin merkezinde savunma harcamaları ve güvenlik yer almaktadır. Suudi Arabistan bu ülkelere istediği ekonomik kaynağı aktarmakta, bu ülkeler Arabistan'a istediği politik ve askeri desteği vermektedirler.

Suudi Arabistan dünyaya petrol satmaktadır ancak önemli müşterileri başta ABD olmak üzere bu ülkelerdir. Bu ülkelere sattığı petrolden bir gelir elde etmektedir. Elde ettiği gelire bu ülkelere savunma teçhizatı ve güvenlik hizmeti almaktadır. Böylelikle bu ülkelere tekrar bir ödemedede bulunmaktadır. Ancak bunun karşılığında bu ülkelere bir kısmı offset programlar olmak üzere yatırımlar almaktadır.

Ekonomik döngüsü bu şekilde olan sistemin politik döngüsünde Suudi Arabistan bölgesel politik bir güç olarak bulunmakta, İran ve Şii yayılcılığına karşı bölgede bir set olarak durmaktadır. Aynı zamanda diğer Körfez ülkelerinin de hamisi olmaktadır. Kuveyt işgali sırasında üstlendiği rol bunu göstermektedir.

Suudi Arabistan'ın savunma harcamaları temelinde gelişen ekonomi politik döngü ABD'nin bölgede ekonomik ve politik etkin bir aktör olarak var olmasına olanak sağlamaktadır. Bölgede ABD'yi etkin kılan bu döngü Suudi Arabistan'ın da diğer

küçük körfez ülkeleri nezdinde etkin olmasına da olanak sağlamaktadır. Bu ilişki yapısı Suudi Arabistan'ın bölgesel bir aktör olmasını da sağlamaktadır.

4.2 KUVEYT DEVLETİ

Kuveyt isminin ne anlama geldiğini, kaynağının ne olduğuna ilişkin farklı açıklamalar bulunmaktadır. Bu açıklamalardan en çok bilineni ve kabul edileni Kuveyt kelimesinin Arapça “akwat” “kut” yani kale anlamına geldiği şeklinde olanıdır. Kavramın diğer açıklamaları da birbirine az çok yakınlık göstermektedir. “Korunaklı yer”, “küçük kale” veya “küçük tepe” kavramın diğer anlamları olarak kaydedilmektedir. Bir diğer açıklamada da “küçük çamurdan ev” anlamıyla nispeten önemli olmayan bir içerik taşıyan Kuveyt kelimesinin gittikçe bir şehrin, başkentin ve hatta devletin adına dönüşmüş olduğu vurgulanmaktadır.³¹²

Osmanlı İmparatorluğu'nun Basra vilayetine bağlı bir kaza olan bölgenin günümüze Kuveyt Devleti'ne giden süreci 1756 yılında başlamıştır. Şimdiki Kuveyt Devleti'nin bulunduğu topraklara 18. yy'ın başlarında kabilelerin göçü neticesinde oluşan yerleşim yerleri ve nüfus yoğunluğunu 1756 yılında Sabah ailesi yönetmeye başlamıştır.³¹³ Bir kısım Arap kabilelerinin buraya yerleşmeyi tercih etmelerinin nedeni olarak bölgenin çok sıcak, çok tozlu, serin su kaynaklarının bulunmaması yani fiziki koşullarının çok uygun olmaması, buna bağlı olarak kendilerini bu bölgede kimsenin rahatsız etmeyeceği ve güvende olacakları düşüncesi olduğu belirtilmektedir.³¹⁴

Sabah el Cabir'in 1762 yılında vefatından sonra yerine Abdullah el Sabah I geçti. Abdullah el Sabah'ın şeyhliğinde 1760'ların sonlarından itibaren Kuveyt büyümeye ve gelişmeye başladı. Deve kervanlarının ve ticaret gemilerinin önemli bir uğrak noktası olmaya başladı.³¹⁵ Bölgenin coğrafi konumu ve imparatorluğun denetiminin zayıflaması Kuveyt bölgesinin ve Sabah ailesi yönetiminin otonomi halini almasını sağladı.³¹⁶

³¹² Mary Ann Tetreault, **Stories of Democracy: Politics and Society in Contemporary Kuwait**, Columbia University Press, New York 2000, s.35

³¹³ Tayyar Arı, *Ortadoğu*, s.490-491

³¹⁴ Tetreault, s.35

³¹⁵ Tetreault, s.35

³¹⁶ Tayyar Arı, *Ortadoğu*, s. 491

Avrupa ve Hindistan arasında sürekli bir ticaret bulunuyordu. Bu ticaretin yürütüldüğü alternatif güzergâhlar bulunuyordu. Kervanların Körfezin üzerini kullanmaları önemli bir alternatifti. Tüccarların diğer alternatifi ise gemi ile Afrika'yı dolaşmalarını gerektiriyordu. Bu yol hem uzun hem maliyetli hem de korsan tehdidine karşı riskliydi. Bu yolun diğer alternatifinde ise ürünler, Körfez'in ve Süveyş'in üzerinden İskenderiye'ye deve kervanlarıyla ve oradan da gemiler ile Avrupa'ya ulaştırılıyordu. Güvenli bir güzergâh olan bu alternatif yol üzerinde Süveyş önemli bir aktarma ve ticaret merkeziydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1779 yılında Süveyş'te Hıristiyan tüccarların ticaret yapmalarını yasaklamasından sonra Kuveyt önemli alternatif bir ticaret merkezi ve terminali olmaya başladı. Kuveyt'i ön plana çıkaran bir diğer faktör de örneğin Basra gibi, Kuveyt dışındaki merkezlerde vergilerin ve ücretlerin Kuveyt'e göre daha yüksek olmasıydı.³¹⁷

Abdullah es- Sabah I 1814 yılına kadar Kuveyt bölgesinin şeyhi olarak yönetimi devam ettirdi. 1859 yılına kadar yönetimi sürdürmek üzere 1814'de Cabir es- Sabah I bölgenin şeyhi oldu. Bu dönem içerisinde 1826 yılında Kuveyt Osmanlı İmparatorluğuna vergi vermeye başladı.³¹⁸ 1829 yılında Kuveyt gemilerine Osmanlı bayraklarının çekilmeye başlanmasıyla³¹⁹ bölge üzerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği belirgin şekilde görülür hale gelmiştir. 1871 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Bağdat Valisi Mithat Paşa Kuveyt'e gelmiş, dönemin Kuveyt Şeyhi Abdullah II'ye kaymakamlık görevi verilerek Kuveyt, Basra'ya bağlanmıştı. Basra idaresi altına alınma durumu, daha sonraki dönemlerde de Irak tarafından Kuveyt'in kendilerinin bir parçası olduğuna temel gerekçe olarak sunulagelecektir.³²⁰

Osmanlı İmparatorluğu, Kuveyt üzerindeki egemenliğini teyit etmek için 1897 yılında Şeyh Mubarek es-Sabah'ı Kuveyt'e yönetici olarak atadı.³²¹ Ancak Basra'ya bağlı bir birim olmak istemeyen Mübarek, İngiltere'den yardım istedi. Kuveyt'in ekonomik ve coğrafi önemi artması, İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki

³¹⁷ Michael S. Casey, **The History of Kuwait**, Greenwood Press, London 2007, s.31

³¹⁸ Tayyar Arı, *Ortadoğu*, s. 491

³¹⁹ Veysel Ayhan, "Türkiye Kuveyt İlişkileri: Irak İşgali Sonrası Çatışan Çıkarlar ve Yeni İşbirliği Olanakları", **Ortadoğu Analiz**, ORSAM Yayınları, Cilt 1 - Sayı 6, Haziran 2009, s.24

³²⁰ Casey, s.42

³²¹ Tayyar Arı, *Ortadoğu*, s. 491

rekabeti de artıyordu. Mubarek; bu rekabet içerisinde sağlam bir güç olmakla birlikte coğrafi olarak da kendisinden uzak olan İngiltere'yi tercih etti ve 1899 yılında İngiltere ile bir anlaşma imzaladı. Anlaşma İngiltere'nin altında olmak üzere Kuveyt'in bağımsızlığını tanıyor, İngiltere'nin dış politikadaki kurallarını bu ülke özelinde değiştirmiş oluyordu. 1899 anlaşması I. Dünya Savaşı'ndan sonra da Kuveyt'in hayatını devam ettirmesine yardımcı olduğu gibi etrafında yer alan ve kendisinden daha güçlü olan komşu devletlere karşı da kendisini güvende hissetmesini sağladı.³²²

Mübarek'in ölümünden sonraki 10 yıl içerisinde Japonların inci üretiminde bulunması, dünya ekonomik krizi ve Suudilerin etkisi nedeniyle Kuveyt ekonomik anlamda olumsuzluklar ve çöküş dönemi geçirdi. 1920'ler ve 1930'lara kadar Kuveyt yönetsel tecrübelerini artırdı ve geleneksel yöntemleri resmileştirmeye başladı 1934 yılında ilk gizli oylama ile yerel yönetim seçimlerini yaptı.³²³

1913 yılında Kuveyt'in politik ve ekonomik sınırları belirginleştirildi ve genişletildi. Başlıca adalar ile adacıklar da bu çizilen sınırlar içerisinde yer aldı.³²⁴ Kuveyt 1961 yılına kadar Büyük Britanya'nın Protektoryası (Protectorate)³²⁵ olarak varlığını sürdürdü. Dünya Savaşları sonucu yorgun düşen Büyük Britanya'dan uluslar birer birer ayrılıyorlardı. 1947 yılında Hindistan ve Pakistan'ın ayrılmalarından sonra aradaki deniz ve karayollarının güvenliği İngiltere için daha az önemli olmaya başlamıştı. İngiltere'nin sahip olduğu dünya üzerindeki konumu tersine dönüyordu. Bu koşullar altında Kuveyt'in bağımsızlığı oldukça kolay ve hızlı oldu. Kararlarını Büyük Britanya ile birlikte ilan ettiler. Bağımsızlığı hızlı bir şekilde tanındı. 1961 yılında tam bağımsızlığını ilan eden Kuveyt, 1962 yılında Arap Ligi'ne, 1963 yılında da Birleşmiş Milletler'e üye oldu.³²⁶

³²² Paul D. Kennedy, **Doing Business With Kuwait**, GMB Publishing Ltd, First Published 2004, London, s. 12

³²³ Kennedy, s.12

³²⁴ Casey, s.51

³²⁵ Protektorya (Protectorate): Güçlü bir devletin, zayıf bir devleti ikili bir anlaşma veya tek taraflı bir kararlar koruma altına alması durumudur.

³²⁶ Casey, s.67

4.2.1 Kuveyt Devleti'nin Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi

Kuveyt Devleti, Arap Yarımadası'nın kuzey doğu köşesinde ve körfezin kuzey batı ucundadır. Etrafı çöllerle çevrili olan devletin doğudan batıya genişliği 162 km iken, kuzey güney genişliği 200 km'dir. 17.818 kilometrekare alana sahiptir. Çok geniş iki devlet arasında sıkışmış durumdadır. Güneyinde petrol zengini Suudi Arabistan Krallığı kuzeyinde yine zengin petrol rezervlerine sahip olan tarihi Mezopotamya topraklarına sahip Irak yer almaktadır. İran'ın ise Kuveyt'e uzaklığı yaklaşık 40 km'dir. Kuveyt'in doğusu, doğu sınırı 195 km uzunluğunda denize kıyıdır.³²⁷ Kuveyt 9 tane adaya sahiptir bu adalardan 2 tanesi Bubiyan ve Faylacha diğerlerine göre daha büyük ve önemlidir.³²⁸

Günümüzde Kuveyt gerek ABD, gerekse diğer batılı güçler ve devletler için önemli bir ülkedir. Suudi Arabistan, Irak ve İran ile birlikte bu dört ülke dünya petrol rezervlerinin hemen hemen %50'sine sahiptir. Bölgedeki istikrarsızlık ve çatışma ortamı oluşması ABD ve diğer ülkelere petrol akışını etkileyebilecek, kesebilecektir. Kuveyt'e Ortadoğu Bölgesi'nde önem kazandıran iki unsur bulunmaktadır. Birisi etrafındaki komşulardan kaynaklanmaktadır. Diğer unsur ise kendisinden sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri ve üretiminden kaynaklanmaktadır.³²⁹

4.2.2 Kuveyt Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Unsurları

Kuveyt'in savunma harcamalarında hem ekonomik, hem politik, hem güvenlik temelli faktörler bulunmaktadır. Öncelikle Kuveyt Devleti oldukça sorunlu, gerilimli ve çatışmalı bir bölgede yer almaktadır. Kuveyt'in etrafındaki komşuları Kuveyt'e göre coğrafi, askeri ve politik açıdan oldukça güçlü devletlerdir.

Sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri ile bu rezervlerin ekonomik değeri Kuveyt'i yalnızca komşuları için bir cazibe merkezi kılmamakta, sınırlar hatta kıtalar ötesindeki ülkelerin de Kuveyt'e kayıtsız kalamamasına neden olmaktadır. Kuveyt'in etrafındaki ülkelerin rejimleri ve ideolojik yapıları da farklı olagelmıştır. Kendi ideolojik etki alanlarını genişletmek isteyen komşu ülkeler için Kuveyt potansiyel bir

³²⁷ Solomon A. Isiorho, **Kuwait**, 2002 by Chelsea House Publishers, USA, s.10

³²⁸ Kennedy, s.5

³²⁹ Isiorho, s.11

yayıma alanı olarak algılanmıştır. Son olarak Kuveyt'in devlet olarak varlığı ve meşruiyeti Irak tarafından sürekli tartışmaya açılmıştır. Kuveyt için her zaman bir güvenlik sorunu ortaya çıkarmıştır.

4.2.2.1 Petrol ve Doğalgaz

Günümüzde Körfez Bölgesi dünya petrol rezervlerinin %65'ine sahiptir. Kuveyt 98,6 milyar varil petrol rezerviyle dünya petrol rezervlerinin %9,6'sına sahiptir. Sahip olduğu rezervlerle Suudi Arabistan ve Irak'tan sonra üçüncü sırada gelmektedir. Petrolün yanı sıra Kuveyt'in 56 milyar metreküp doğalgaz rezervine sahip olduğu tahmin edilmektedir. Kuveyt'in doğalgaz rezervleri dünya rezervlerinin %1,1'ine tekabül etmektedir.³³⁰

Kuveyt'te ilk petrolün çıkarılması Kuveyt'in tam bağımsızlığını elde etmesinden öncedir. Kuveyt'in bağımsızlığını elde edinceye kadar geçen süre içerisinde Petrol'ün iktisadi ve sınaî değeri anlaşılmıştır. Dolayısıyla Kuveyt iktisadi ve siyasi açıdan değere sahip bir şekilde bağımsızlık kazanmıştır.

Kuveyt'te ilk petrol arama çalışmaları 1911 yılına kadar uzanmaktadır. Ortadoğu Bölgesi'nde petrolün bulunması Kuveyt'te de petrol olabileceği konusunda umutların oluşmasına neden oldu. İngiltere'nin kontrolü altında olan Kuveyt'te, ilk petrol arama girişimleri 1954 yılından sonra British Petroleum (BP) olarak da bilinen Anglo-Persian Oil Company (APOC) tarafından Kasım 1911 yılında yapıldı. Ancak dönemin ve coğrafyanın uygun olmayan koşulları nedeniyle bu çaba sonuçsuz kaldı ancak aramalar tamamen de kesilmedi. 1917 yılı Mart ayında APOC'un Kuveyt'te jeolojik incelemeler yapması Kuveyt yönetimi tarafından onaylandı. Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz koşullarının devam etmesi nedeniyle İngiltere tarafından görüşmeler, çalışmalar ertelendi. Ekim 1917'de APOC'un çabalarını artırması Kuveyt'in umutlarının artmasına sebep oluyordu.³³¹

APOC ile müzakereler bu şekilde devam ederken beklenmedik bir gelişme oldu. Yeni Zelandalı bir maden mühendisi olan ve Araplar tarafından "Abu Naft" veya diğer

³³⁰ Kennedy, s.7

³³¹ Chookiat Panaspornprasits, **US-Kuwaiti Relations, 1961–1992 An Uneasy Relationship**, Routledge Taylor & Francis Group, 2005. s.22

bir ifadeyle “Petrolün Babası - Father of Oil” olarak adlandırılan Major Frank Holmes, Eastern and General Syndicate (EGS) şirketiyle Kuveyt’in petrol arama çabalarına dâhil oldu. Önce 9 Mayıs 1923 yılında Bahreyn’den Kuveyt’e Şeyh Ahmed’e bir hafta sonra orada olacağını, kendisine bir teklif getireceğini, kendisi için kalabileceği güvenli ve eşyalı bir yer ricasını da içeren bir telgraf gönderdi ve dediği gibi bir hafta sonra Kuveyt’e ulaştı ve 1934’e kadar müzakereleri sürdürdü.³³²

Holmes’i Kuveyt’e sevkeden en önemli unsur, Kuveyt’in belirlenmiş olan şirketler dışında petrol arama izni verilmeyen Kızıl Hat Anlaşması (Red Line Agreement) ile çizilen sınırlar dışında yer almasıydı.³³³ 1927 yılında Eastern and General Syndicate (EGS) ile Gulf Oil Corporation (Gulf) arasında da bir ortaklık kuruldu.³³⁴ Kuveyt ile görüşmeler bu ortaklık çerçevesinde devam etti. Bu ortaklık Amerikalı’lara Kuveyt’in kapılarını da açacaktı.

1928 yılından 1934 yılına kadar APOC ile EGS-Gulf ortaklığı arasında kısmi bir rekabetin olduğunu her iki şirketinde ayrı ayrı Kuveyt yönetimi ile müzakereleri, görüşmeleri, ilerlemeyen anlaşmaları olduğunu görüyoruz.³³⁵ 23 Aralık 1934 yılında Şeyh Ahmed el-Cabir es-Sabah Kuveyt’in ilk petrol imtiyaz anlaşmasını imzaladı. İmtiyazı alan şirket KOC Anglo-Persian Oil Company ve Gulf Oil Corporation tarafından kurulan Kuveyt Oil Company Ltd (KOC) şirketi oldu.³³⁶ 23 Aralık 1934 yılında imzalanan bu anlaşma 75 yıllığına imtiyazı bu iki şirkete vermiş oluyordu.³³⁷ Kuveyt’in petrol arama imtiyazını ayrı ayrı almaya çalışan bu şirketler sonunda bir araya gelerek imtiyazı almış oldular.

1933 yılında Burgan Bölgesi’nde bulunan petrolden sonra 1936–1938 yıllarında kuyular açılmaya ve üretim yapılmaya başlandı. 1938 yılına kadar istenilen miktar elde edilememişti Kuveyt, 1946 yılına kadar petrol ihracında bulunamamıştır. 30 Haziran

³³² Archibald H.T. Chisholm, **The First Kuwait Oil Concession Agreement, A Record of the Negotiations 1911 – 1934**, Frank Cass and Company Limited, New York 2006, s.95

³³³ “Red Line Agreement”, US. Department of State Office of Historian, <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/red-line> (Son erişim tarihi 19.05.2014)

³³⁴ Panaspornprasits, s.22

³³⁵ Panaspornprasits, s.23

³³⁶ Kuwait Oil Company, www.kockw.com/sites/EN/Pages/Profile/About-KOC.aspx (Erişim tarihi 19.05.2014)

³³⁷ Ministry of Oil State of Kuwait, <http://www.moo.gov.kw/About-Us/Brief-History.aspx> (Erişim tarihi 19.05.2014)

1946 tarihine gelindiğinde *British Fusilier* petrol tankerine yüklemeyi yaparak ilk petrol ihracatını II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleştirdi.³³⁸

Kuveyt'te petrolün keşfi, imtiyazın verilmesi, ihracatının yapılmasından sonra Kuveyt ve bölge kaderini etkileyecek çok sayıda gelişme ortaya çıkmaya başladı. Bu süre içerisinde Kuveyt bağımsızlığını kazanmış, İngiltere bölgeden çekilmiş ve ikinci dünya savaşı olup bitmişti. Petrolün iktisadi ve sınai öneminin ziyadeleşmesiyle petrole olan talep de artmıştı. Bölge'de İsrail'in kurulmasıyla Arap-İsrail savaşları yaşanmış, bu savaşlarda petrolün ekonomik bir silah olarak kullanılabilceği görülmüştü.

1951 yılında İran'ın petrolerini millileştirmesi bir örnek olarak ortaya çıkmıştı. Mevcut imtiyaz ve petrol üretim sisteminin bu şekilde devam etmeyeceğini düşünen Kuveyt yönetimi 1972 yılında taraflarla yaptığı anlaşma ile KOC'nin %25'ini elde etti. 1974 yılında %60'ını ve 1975 yılında da geriye kalan %40'ını elde ederek petrolerini millileştirdi.³³⁹ Millileştirme ülkenin gelirlerinde ve ekonomik verilerinde önemli değişikliklere neden olmuştur.

³³⁸ Panaspornprasits, s.24

³³⁹ Kuwait Petroleum Corporation (KPC) <http://www.kpc.com.kw/AboutKPC/OurStory/default.aspx>
(Erişim tarihi 19.05.2014)

Tablo 36**1971- 1980 arası GSMH ve Askeri Harcama Rakamları**

YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)	Askeri Harcamalar Artış	GSMH (Milyon USD)	GSMH Artış
	Cari yıl	(%)	Cari yıl	(%)
1971	185	-	3.882	-
1972	210	13	3.778	-2
1973	234	11	4.032	6
1974	568	142	11.481	184
1975	731	28	13.438	17
1976	1.086	48	15.509	15
1977	1.043	-3	16.562	6
1978	1.076	3	17.856	7
1979	1.181	9	26.663	49
1980	1.315	11	30.969	16

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers 1971-1980, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released March 1983, s.55

World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) raporlarında yer alan verilerde, millileştirme işlemlerinin başlamasıyla Kuveyt'in GSMH rakamlarının da önemli miktarda artmaya başladığı görülmektedir. 1971–1975 yılları arası dönemde ki 5 yıllık GSMH rakamları toplamı 36.611 milyar dolar iken, 1976–1980 arası dönemde 107.559 milyar dolardır. GSMH'sı 3 kat artmıştır. 1980 yılı GSMH rakamı 1971 yılına göre 8 kat daha fazla olmuştur. 1974 yılındaki artış bir önceki yıla göre aşırı derecede artmıştır. Hatta 1974 yılı tabloda belirtilen zaman dilimi içerisindeki en yüksek oransal artış gösteren yıl olmuştur. Artışlar 1975 ve 1976 yıllarında rakamsal olarak devam etmiştir. Ancak artış oranı 1974 yılına göre daha azdır. Aynı şekilde 1979–1980 yıllarında da önemli artışlar olmuştur.

Aynı dönem içerisinde savunma harcamalarındaki artış da dikkat çekicidir. 1971–1975 yılları arası 5 yıllık dönemde askeri harcamaların toplam tutarı 1.928 Milyar Dolar iken 1976 -1980 arası dönemde 5.701 Milyar Dolar olmuştur. Askeri harcamalar toplamı da üç kat artmıştır. 1980 yılı askeri harcaması rakamı 1971 yılına göre 7 kat

daha fazla olmuştur. 1974 yılında GSMH’de gerçekleşen rekor derecedeki oransal artışın, aynı şekilde askeri harcamalara da rekor oransal artış şeklinde yansıdığını görüyoruz. Artışlar 1975–1976 yıllarında da devam etmiştir. Daha sonraki yıllarda artışlar daha düşük olmuştur.

Tablo 37

Yıllara Göre (1970 -1980) Kuveyt Günlük Ortalama Petrol Üretimi

Yıllar	Günlük Ortalama (Milyon Varil)
1970	2,989
1971	3,196
1972	3,283
1973	3,02
1974	2,546
1975	2,084
1976	2,145
1977	1,969
1978	2,131
1979	2,5
1980	1,663

Kaynak: Organization of the Petroleum Exporting Countries
http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB1999.pdf (Erişim Tarihi 24.05.2014)

Tablo 37’de Kuveyt’in 1970–1980 arası, yani millileştirmenin hemen öncesi ile millileştirme sonrasına denk gelen dönemin, günlük ortalama petrol üretimi yer almaktadır. Buna göre Kuveyt’in petrolerini millileştirdiği 1974–1975 yıllarının hemen öncesi ve hemen sonrası dönemde ortalama günlük petrol üretimi yaklaşık olarak 1,5 milyon varil ile 3 milyon varil arasında değişmektedir. Özellikle petrolerini millileştirdiği 1974–1975 yıllarındaki üretimi önceki yıllara göre daha azalmıştır. Millileştirmeden önceki 4 yıl, tabloda yer alan on yıl içerisindeki en yüksek günlük üretimin yapıldığı yıllardır.

Kuveyt’in GSMH ve askeri harcamalarındaki artışın petrol üretiminin artması ile ilişkisinin bulunmadığını söyleyebiliriz. Artış düşük üretimdeki azalmaya rağmen gerçekleşmiştir. Bunun iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi 1973’te yaşanan petrol

krizine bağı olarak petrol fiyatlarının aniden artmasına bağı olarak ülkenin gelirlerinin artmasıdır. İkincisi ile petrol krizinin etkilerinin devam ettiği dönemde Kuveyt'in petroleri millileştirmesi ve tamamen ülkenin malı haline getirmesidir. Dolayısıyla eşzamanlı iki gelişme GSMH ve askeri harcamaları artırmıştır.

Tablo 38

Kuveyt'in 1980-2014 Yılları Arası Günlük Ortalama Petrol Üretimi (Bin varil)

1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
1760	1195	872	1127	1233	1086	1482	1664	1579	1877
1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
1234	191	1084	1896	2114	2158	2153	2121	2206	2018
2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
2125	2029	2268	2515	2672	2671	2603	2727	2505	2460
2010	2011	2012	2013	2014					
2460	2691	2976	2811	2780					

Kaynak: U.S. International Energy Statistics

<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=53&aid=1&cid=KU,&syid=1980&eyid=2014&unit=TBPD> (01.05.2015)

Tablo 38'de Kuveyt'in günlük petrol üretiminin 1991 yılında yani Körfez Krizi döneminde %90 azaldığı görülmektedir. Ancak savaşın hemen sonrasında çok hızlı bir şekilde savaş öncesi üretim seviyesine çıkmıştır. Devam eden yıllarda günlük üretimini artırmaya devam etmiştir.

4.2.2.2 Yakın ve Sürekli Bir Tehdit: Irak Cumhuriyeti

Kuveyt ve Irak arasındaki ihtilafın kökeni, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuveyt'i Basra'nın bir kazası ilan etmesine kadar uzanmaktadır. Sonraki dönemlerde Irak, Kuveyt'i kendisinin bir parçası olarak görmüş ve bunu açıkça ifade etmekten bu doğrultuda eyleme geçmekten çekinmemiştir. Dolayısıyla Kuveyt Devleti doğarken, Irak tehdidi ile beraber doğmuştur.

1961 yılında Kuveyt Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmesinden hemen sonra Irak Başbakanı Kasım'ın Kuveyt'e gönderdiği tebrik içermeyen mesajı Kuveyt Şeyhi'ni kuşkulandırmış ve Şeyh bu kuşkusunu da İngiltere'ye bildirmişti. Kuveyt her ne kadar

bağımsızlığını elde etmiş olsa da varılan anlaşma, ihtiyacı olduğu zaman İngiltere'nin Kuveyt'e yardım edeceğini içeriyordu.³⁴⁰

Kuveyt bağımsızlığını 19 Haziran 1961'de kazanmış, 25 Haziran 1961'de Irak Cumhurbaşkanı Kasım, basına özenle hazırlanmış bir metin ile Kuveyt'in Irak'ın bir parçası olduğunu, kendilerinin Kuveyt'te yer alan Iraklıları koruyacaklarını ve Iraklılara ait olan toprakları talep ettiklerini, Kuveyt Şeyhi'ni Irak Hükümetine bağlı olarak Kuveyt'in yönetimine atayacaklarını deklare etmiştir. Bunun üzerine Kuveyt, İngiltere'den askeri yardım talebinde bulunmuştur. Arap ülkelerine de ülkesinin tehdit altında olduğunu bildirmiştir. 1 Temmuz 1961'de İngiltere 7.000 kişiden oluşan bir askeri birliği Kuveyt'e göndermiş, Suudi Arabistan da 12.000 askeri sınırının Kuveyt ve Irak sınırlarıyla kesişen noktasına yerleştirmiştir. 2 Temmuz'da İngiltere Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni Kuveyt'in bağımsızlığının tehdit altında olduğu gerekçesiyle toplanmaya çağırdı. Irak da İngiltere tehdidi ve Irak'ın bağımsızlık ve güvenlik sorunu gerekçesiyle toplantı talebinde bulundu ve Rusya'nın desteğini aldı. Rusya 1963 yılına kadar Kuveyt'in Birleşmiş Milletlere üyeliğini de veto edecektir. İngiltere Arap Ligi'nin de Kuveyt'i desteklemesi noktasında bir talepte bulunmuş, 20 Temmuz'da Arap Ligi toplanarak Kuveyt'i politik ve askeri olarak desteklediklerini deklare etmiştir.³⁴¹

Irak'ın 1962 yılında da işgal için askeri hazırlıklarını artırmış İngiltere ve Arapların Kuveyt'e olan desteklerinin devam etmesi Kuveyt'i işgal edilmekten kurtarmıştır.³⁴² Kuveyt'in güvenliği için Araplar ilk etapta toplam 3.300 asker göndermişlerdir. Bunlardan 1200 asker Suudi Arabistan, 1200 asker Birleşik Arap Cumhuriyeti olarak da bilinen Mısır ve Suriye, 400 asker Sudan, 300 asker Ürdün, 200 asker de Tunus tarafından gönderilmiştir.

Kuveyt için yakın tehdit Kasım'ın 8 Şubat 1963 yılında yine bir darbe ile görevden uzaklaştırılmasına kadar devam etti. Kasım'ın gitmesi Irak-Kuveyt ilişkilerine

³⁴⁰ Majid Khadduri, Edmund Ghareeb, **War in The Gulf, 1990-91, The Iraq-Kuwait Conflict and Its Implications**, Oxford Universty Press, 1997 New York, s.64

³⁴¹ Majid Khadduri, Edmund Ghareeb s.66

³⁴² Veysel AYHAN, s.24

de yansıdı. Irak ile Kuveyt arasında yeni anlaşmalar yapıldı. Irak Kuveyt'in bağımsızlığı Irak tarafından tanındı.³⁴³

Kuweyt ile Irak arasındaki ilişkiler istikrarlı ve stabil olarak devam etmemiştir. Yıllar ilerledikçe Irak ve bölgedeki değişmelere bağlı olarak iki ülke arasında ilişkilerde değişmiştir. Kuveyt cephesinde siyasi ve iktisadi olağanüstü değişiklikler olmazken, Irak'ta siyasi istikrarsızlıklar, darbeler ve bölgedeki diğer gelişmeler ilişkileri zaman zaman olumsuz çizgiye çekmiştir.

Geçen zaman dilimi içerisinde Irak'ta Baas Partisi iktidara gelmiş, Irak ve İran arasındaki ilişkiler gerilmeye ve savaş emareleri görülmeye başlamıştı. Bu süreçte Irak, İran'dan gelebilecek saldırılara karşı küçük bir askeri birliğin de Kuveyt'te konuşlanması için izin istedi. Kuveyt bu talebe kuşku ve endişe ile yaklaşım gösterdi ve gönülsüz davrandı. Karşılıklı görüşmeler olsa da yazılı olmayan bir mutabakat sonucunda küçük Irak birliklerine sınırlarda belirlenmiş bölgelerde konuşlanmalarına izin verildi.³⁴⁴

1961 yılında İngiltere'nin çekilmesinden hemen sonra başlayan, 1965, 1967 yıllarında dönem dönem artan Irak'ın yakın tehdidi, 1972 ve 1973 yıllarında Irak ve Kuveyt ilişkileri yaşanan bir olay üzerine bir kez daha ortaya çıkmıştır.³⁴⁵ Irak askerlerine kapatılmış olan ve Kuveyt'in gözetimi altında olan bir bölgede Irak ve Kuveyt askerlerinin birbirlerine karşılıklı ateş açmaları sonucu iki Kuveyt askeri ile bir Irak askeri hayatını kaybetti ve iki ülke savaşın eşiğine geldi. İki ülke karşılıklı birbirlerine nota verdiler.³⁴⁶

1973 yılında Irak, Kuveyt'e ait olan Warba ve Bubiyan adalarının fiili olarak Irak kontrolüne verilmesini³⁴⁷ veya en azından 99 yıllığına Irak'a kiralanmasını,³⁴⁸ Irak'ın güvenliği gerekçeleriyle Kuveyt'ten talep etti. Bu talep egemenlik haklarının ihlal edilmesi anlamına geleceği gerekçesiyle Kuveyt tarafından reddedildi. Irak

³⁴³ Majid Khadduri, Edmund Ghareeb, s.67-70

³⁴⁴ Majid Khadduri, a.g.e., s.73

³⁴⁵ Anthony H. Cordesman, and Ahmed S. Hashim, **IRAQ Sanctions and Beyond**, Westview Press, Colorado 1997, s.184

³⁴⁶ Majid Khadduri, s.74

³⁴⁷ Majid Khadduri, s.75

³⁴⁸ Anthony H. Cordesman, and Ahmed S. Hashim, *IRAQ Sanctions and Beyond*, s.184

askerlerinin Kuveyt'ten ne zaman çekileceği konusunun belirsiz olması Kuveyt'in endişelenmesine neden olmaktadır. Irak güçleri 1977 yılına kadar Kuveyt'ten çekilmeyeceklerdi.³⁴⁹

Körfez ve Ortadoğu Bölgesi'nin değişen koşullarının Irak ve Kuveyt arasındaki ilişkiye yeni argümanları da eklediğini görmekteyiz. Irak'a göre coğrafi olarak oldukça küçük olan Kuveyt ve sahip olduğu adalar, Irak için artık sadece kendisinin bir vilayeti olduğu iddiasına dayanan, tarihsel kökeni bulunan bir olgu anlamına gelmemekte aynı zamanda İran ekseninde ülke güvenliği için stratejik bir mahiyet kazanmıştı. Irak'ın güvenliği için Kuveyt'in önemi Irak tarafından açıkça dile getiriliyordu. Irak'ın, İran'a karşı güvenlik politikalarını Kuveyt üzerinden planlanması ise Kuveyt cephesinde Kuveyt'in egemenliğini ve ülkenin geleceğini tehlikeye düşüreceği endişelerine neden olduğunu görüyoruz. Kuveyt'in sürekli bir endişe, korku ve tedirginlik içerisinde bulunduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 39

Irak ve Kuveyt Askeri Harcamalar Mukayesesi (1971–1980)

YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)*		YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)**	
	KUVEYT	IRAK		KUVEYT	IRAK
1971	185	762	1972	219	734
1972	210	816	1973	254	1.491
1973	234	1.168	1974	616	2.461
1974	568	1.510	1975	724	2.398
1975	731	1.555	1976	1.075	2.892
1976	1.086	1.684	1977	1.032	3.633
1977	1.043	1.891	1978	1.064	4.020
1978	1.076	2.148	1979	1.168	4.157
1979	1.181	2.671	1980	1.301	8.658
1980	1.315	-	1981	1.254	11.864

***Kaynak:** World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT), 1971-1980, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released March 1983, s.52-55

³⁴⁹ Majid Khadduri, s.75

**** Kaynak:** World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT), 1972-1982, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released April 1984, s.30-33

Yukarıda yer alan Tablo 39'da Kuveyt ve Irak'ın 1970–1980 arası askeri harcamalarının mukayesesi yer almaktadır. İki farklı tablo çerçevesinde kıyas yapmamızın sebebi; Irak'ın askeri harcamalarına ilişkin verilerin raporlar arasındaki farklılığından kaynaklanmaktadır. Mukayesenin daha sağlıklı yapılabilmesi için iki tablo oluşturulmuştur. WMEAT'ın farklı raporları incelenmiş ve Irak'ın 1971–1980 raporlarında yer alan verilerin daha sonraki yıllarda yayınlanan raporlardaki verilerden farkının fazla olduğu tespit edilmiştir. 1972–1982 yılına ilişkin raporda yer alan verilerin ise daha sonraki yıllarda düzenlenen raporlarda yer alan verilerden farkının çok fazla olmadığı, sonraki yılların raporlarının bu çizgide devam ettiği görülmüştür. Ayrıca raporlarda verilerin kısmen tahmin de içerdiği belirtilmektedir. Farklı yılların raporlarında yer alan Kuveyt'e ilişkin verilerde ise mukayeseyi etkileyecek çok büyük değişme görülmemektedir. Dolayısıyla oransal mukayesenin tablonun ikinci bölümünde yer alan 1972 – 1982 raporu üzerinden yapılmasının daha doğru olduğu söylenebilir.

Tabloda yer alan verilere göre Irak'ın askeri harcamalarının Kuveyt'e nazaran kat kat fazla olduğu görülmektedir. 1979 yılına kadar 3-4 kat daha fazla olarak devam eden bu fark, 1980 yılında aniden artmaktadır. Şüphesiz ki Irak'ın savunma harcamalarındaki artış seyrini belirleyen faktör Kuveyt değil İran'dır. Ancak Kuveyt'in askeri harcamalarını belirleyen en önemli faktörlerden birisi Irak'tır. Mevcut tabloda Kuveyt'in harcamalarının Irak'tan gelecek tehdidi önleyebilecek seviyede olmadığı görülmektedir.

Tablo 40

Irak ve Kuveyt Askeri Harcamalar Mukayesesi (1971-1980)

YILLAR	NÜFUS (Milyon)		Askeri Personel (Bin)	
	KUVEYT	IRAK	KUVEYT	IRAK
1971	0,8	9,8	14	105
1972	0,8	10,1	14	105
1973	0,9	10,5	14	105
1974	0,9	10,9	15	110
1975	1	11,2	25	155
1976	1,1	11,6	25	190
1977	1,1	12	10	140
1978	1,2	12,5	10	140
1979	1,3	12,9	10	220
1980	1,4	13,1	10	350**

***Kaynak:** World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT), 1971-1980, U.S. Department of State

Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released March 1983, s.52-55

** **Kaynak:** World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT), 1972-1982, U.S. Department of State

Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released April 1984, s.30-33

Irak ve Kuveyt'in askeri harcamalarını ve nüfusunu gösteren tabloya göre iki ülke arasındaki nüfus farkı ortalama 10 kat kadardır. İki ülke arasındaki askeri personel sayıları da 1980 yılı hariç 6 kat ile 22 kat arasında değişmektedir. Irak'tan gelen sıcak çatışma içerecek bir tehditte Kuveyt'in kendi imkânlarıyla direnme imkânı bulunmamaktadır. Nitekim I. Körfez Savaşı bunu göstermiştir.

Irak ve Kuveyt arasındaki bu gerilim 1980 yılına, İran–Irak savaşı başlayana kadar devam etti. Savaşın başlamasıyla yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen Kuveyt, Irak'ın önemli bir müttefiki oldu. Savaş süresince Irak'ı destekledi. 1980–1988 yılları arasında 13,2 milyar doları hibe ve borç vb. olmak üzere 22 milyar doların üzerinde yardımda bulundu. Kuveyt, Irak'ın müttefiki olarak onu desteklemeye devam etse de, Irak savaş devam ederken dahi Kuveyt üzerindeki taleplerinden vazgeçmedi. 1983 yılında tekrar Werbah ve Bubiyan adalarının kiralanması için Kuveyt'e baskı yapmaya başladı. Kuveyt'in adaları savaşla beraber Irak için daha önemli hale gelmişti. Irak baskı

unsuru olarak Kuveyt sınırına asker gönderdi. Irak'ın talepleri Kuveyt tarafından yine reddedildi.³⁵⁰

4.2.2.3 Kuveyt - ABD Askeri İlişkileri

ABD ile Kuveyt ilişkileri çeşitli dönemlere ayrılmaktadır. Süreç içerisinde ilişkiler gelişirken, ilişkilerin zemini ve konuları da çeşitlilik göstermiştir. ABD-Kuveyt ilişkilerinin ilk döneminde askeri konuların ilişki kapsamında yer almadığı görülmektedir. 1961 öncesi olan bu dönemde Kuveyt - ABD ilişkileri, ABD'li özel sektör şirketleri ile olmaktadır. Bu dönem Kuveyt'in henüz bağımsızlığını kazanmadığı dönemdir. Bu dönemdeki ilişkiler İngiltere'nin kontrolü altındadır. Kuveyt'in bağımsızlığını elde ettiği 1961'den sonraki ilk yıllarda İngiltere'nin etkisi de devam etmiştir. Bağımsızlığından hemen sonraki dönemde Kuveyt'in yeni kurulmuş küçük bir devlet olarak ABD nezdinde çok önemli olmadığı söylenebilir. Kuveyt için Irak'ın açık tehdit oluşturduğu bu dönemde ABD'nin Kuveyt'e desteği de oldukça düşük seviyededir. Arap-İsrail savaşlarında, ABD'nin İsrail'i desteklemesi, Kuveyt-ABD arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir.³⁵¹ ABD ile olan ilişkiler 1960 ve 1970'li yıllar boyunca inişli çıkışlı seyir izlemiş, tek bir çizgide devam etmemiştir. 1976 yılı Ağustos'unda Kuveyt'in geleneksel ve anayasal meclisi feshedildiğinde ABD tarafından demokrasi ve anayasanın uygulanması çağrı ve telkinleri Kuveyt tarafından tepkiyle karşılanmıştır.³⁵²

1977-1981 yılları arasında ABD'nin 39. Başkanı olan Carter döneminde Camp David Anlaşması, Rusya'nın Afganistan'ı işgali ve İran devrimi gibi Ortadoğu ve dünya tarihini etkileyen önemli hadiseler meydana gelmiştir. Körfez bölgesinde küçük bir devlet olan Kuveyt'in ABD ile ilişkilerinin Carter döneminde de özel önem seviyesinde olduğu söylenememektedir.³⁵³ 1963 -1979 yılları arasında Kuveyt'in dış politika davranışlarının çerçevesi "pragmatizm ve denge" olarak nitelendirilmektedir. Kuveyt basınının bir kısmı Arap-İsrail çatışmaları zemininde, İsrail'e karşı NATO veya

³⁵⁰ Anthony H. Cordesman, and Ahmed S. Hashim, *IRAQ Sanctions and Beyond*, s.184-185

³⁵¹ Panaspornprasits, s.3-4

³⁵² Panaspornprasits, s.65

³⁵³ Panaspornprasits, s.66

Varşova Paktı gibi askeri bir pakt oluşturulmasını öneri olarak sunarken, dışişleri banklığı buna çok sıcak bakmamıştır.³⁵⁴

ABD'nin yoğun çabalarıyla İsrail ve Mısır'ın anlaşması üzerine Arap ülkelerinin Mısır'a karşı tepkileri sert olmuş, Kuveyt de bu süreçte anlaşma ile ilgili karamsar yorumlarda bulunmuştur. Ancak yine de Mısır ile ilişkilerini kesme konusunda gönülsüz davranmıştır. Bu hususta diğer Arap ülkeleri tarafından Mısır ile ekonomik ilişkilerini kesmesi için yoğun baskı altında kalmıştır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler etkilense de, Kuveyt Mısırlıların Kuveyt'e çalışmaya gelmelerine engel olmamıştır. Kuveyt'teki ABD büyükelçiliği, ülkesine gönderdiği raporda, Kuveyt'in Mısır ile ilişkilerinin kırıldığını ancak devletlerarasındaki bu kırılmanın halklar arasındaki ilişkileri etkilemeyeceğinin Kuveyt Dış İşleri Bakanlığınca deklare edildiğini belirtmiştir.³⁵⁵

İki ülke arasındaki sıcak ilişkilerin 1979 yılından sonra başlamıştır. Buna neden olan faktörler İran devrimi ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesidir. İran'ın yeni rejimini körfezin diğer ülkelerine de ihraç edebileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Devrimin doğrudan sonuçlarından birisi de petrol üretimindeki azalmaya neden olmasıdır. Buna bağlı olarak Kuveyt petrol fiyatlarında artışa gitmiştir. ABD Körfez bölgesindeki petrol kaynaklarını ve diğer ülkeleri gerekirse koruyacağını bu ülkelere iletmıştır. Ancak ABD için öncelikli olan körfez ülkelerinin kendi aralarında ve ABD'nin gözetiminde, merkezinde Suudi Arabistan'ın olduğu askeri bir pakt kurmalarıydı. ABD'nin taleplerine karşı bu dönemde Kuveyt'in hep mesafeli ve çekinceli davrandığını, koşulsuz işbirliği olmadığını görüyoruz. ABD'nin İran'a karşı yaptırım çağrılarına karşı Kuveyt gönülsüz davranmakta, ABD askerlerinin de körfeze konuşlanmasına da sıcak bakmamaktadır. Kuveyt'in "pragmatizm ve denge" politikasının değişmesinde ABD'nin başarılı olamadığı söylenebilir. Bu dönem içerisinde Kuveyt hem ABD hem de İran ile ilişkilerini sürdürmeye özen göstermiştir. Kuveyt Dış İşleri Bakanı İran'ın yeni rejimini tebrik etmek için resmi bir ziyaret dahi düzenlemiştir.³⁵⁶

³⁵⁴ Panaspornprasits, s.67-68

³⁵⁵ Panaspornprasits, s.70

³⁵⁶ Panaspornprasits, s.72-78

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesine Kuveyt tepki göstermiş açıkça işgalin karşısında olduğunu ifade etmiştir. ABD kendi liderliklerinde ekonomik ve politik olarak Sovyetler Birliği'ne karşı tavır alınmasını, Kuveyt'in de kendilerini takip etmesi gerektiğini ifade etmiş olsa da Kuveyt, Sovyetler Birliği ile olan diplomatik ilişkilerini kesmemiştir. Kuveyt, körfezdeki ülkelerin herhangi bir süper gücün etkisi altında olmasını istemiyordu. Sovyet işgali kadar ABD'nin askeri rolünden de rahatsızlık duyuyor, Körfeze ABD askerlerinin konuşlanmasına izin veren Körfez'in diğer Arap ülkelerine de kızgınlık taşıyordu. ABD Kuveyt'in iki süper gücü arasında tarafsız olma ve kısmi izolasyon çabasının farkındaydı ve Kuveyt ile olan ilişkilerini de geliştirmek istiyordu.³⁵⁷

İran-İrak savaşının hemen başında Kuveyt iki ülke arasında tarafsızlığını katı bir şekilde uygulayacağını deklare etti. Bununla birlikte ordusunu da tam alarm durumuna geçirdi. Savaş devam ederken diğer Arap lkeleri ve Kuveyt Irak'a çeşitli yardımlarda bulunmaya başladılar. Böylece Kuveyt'in tarafsızlığı da bozulmuş oldu. Ancak yine de İran-İrak savaşının başlaması ABD ile ilişkilerde ani bir değişiklik olmasını sağlamadı.³⁵⁸

Carter'dan sonra 1981 yılında Ronald Reagan ABD başkanı oldu. Ağustos 1983'te ABD'nin İsrail nezdinde Kudüs (Jarusalem) Konsolosu olarak görev yapan Brandon W.Grove Kuveyt'e Büyükelçi olarak atandı. Grove'nin İsrail'de hizmet etmesinden dolayı Kuveyt Grove'nin Büyükelçiliğini kabul etmedi ve persona non grata (istenmeyen kişi) ilan etti. Buna karşılık ABD ise Kuveyt'in Büyükelçisini ağırarak Kuveyt'e nota verdi. Bu hadiseden sonra ABD'nin Kuveyt büyükelçiliği bir yıl boş kaldı. Kuveyt'e yeni büyükelçi Eylül 1984'te atandı.³⁵⁹

4.2.3 İşgali nleyemeyen Savunma Kapasitesi ve Birinci Körfez Savaşı (1990-1991)

İran-İrak Savaşı, herhangi bir kazananı olmadan 1988 yılında sona erdi. Sekiz yıl süren savaş İran, Irak ve Kuveyt'in ekonomik gelişmelerini, altyapı yatırımlarını, eğitim

³⁵⁷ Panaspornprasits, s.80-82

³⁵⁸ Panaspornprasits, s.83

³⁵⁹ Panaspornprasits, s.86-88

faaliyetleri, petrol üretim ve geliştirme çabalarını, petrolün sağlayacağı refahın topluma yansımaları olumsuz olarak etkilemiştir. Özellikle Irak'ta Şii ve Kürt Bölgelerine sivillere yönelik yapılan yatırımlar önemli ölçüde kesilmişti.³⁶⁰ Savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan ekonomik ve sosyal kayıpların telafi arayışı başlamıştı. Bir savaşın sona ermesi bir başka savaşa giden sürecin başlaması anlamına gelecekti.

1989 yılının Haziran ayında yapılan OPEC toplantısında Kuveyt'in talepleri gergin bir ortam oluşturdu. Kuveyt kendisine ayrılan kotanın %30 artırılmasını talep etmiştir. Ancak diğer üye ülkeler bu talebe karşı çıkmışlardır. Toplantı sonunda varılan anlaşmayı bütün ülkeler imzalarken, Kuveyt hem anlaşmaya muhalefet şerhi koymuş hem de kendisine konulan kotayı kabul etmediğini ve uygulamayacağını bildirmiştir. Nitekim dediğini yapmış ve uygulamamıştır. Irak'ın bazen ikna ve bazen de tehdit ile Kuveyt'i anlaşmaya uymaya zorlaması da sonuçsuz kalmıştır. OPEC'in 1989 yılı Kasım toplantısında Irak, Kuveyt'i sert şekilde uyarmış ancak Irak'ın bu çıkışı da fayda etmemiştir. Kuveyt üretim fazlasıyla olağanüstü kar elde etmekteydi. 1989 mali yılının daha yarısında iken bütçesi %37 fazla vermişti. Üretim artışı aynı zamanda petrol fiyatlarının düşmesine sebep oluyordu. 1990 yılının ilk aylarında ilk kez petrol fiyatları 18 doların altına indi. Irak hiç olmazsa fiyatların 18 dolara çıkarılmasını Kuveyt'ten istedi. Kuveyt'in bu çağrılara verdiği karşılık ise üretim kotalarının tamamen kaldırılmasını istemek oldu. Irak kendisinin İran'la savaşmak suretiyle Kuveyt'i de İran tehdidinden koruduğunu, buna karşılık Kuveyt'in nankörlük yaptığını düşünüyordu.³⁶¹

Körfez Savaşı'nın tek kaynağı Irak'ın Kuveyt üzerinden ürettiği gerekçeler değildi. Küresel yapının ortaya çıkardığı yeni yapı da savaşa giden yolda önemli bir faktör olarak görünüyordu. Kuveyt'i işgal etmeden önce yapılan uluslararası ve bölgesel toplantılarda Saddam Hüseyin'in konuşmaları hem yeni uluslararası yapıya ilişkin politik öğeleri içermekte hem de Kuveyt'in işgalinin sinyallerini vermekteydi. Örneğin 23-24 Şubat 1990'da Arap İşbirliği Konseyi toplantısında Saddam Hüseyin; Sovyetlerin ABD karşısında artık bir denge unsuru olmadığını, mevcut durumda ABD'nin Körfez üzerindeki hegemonyasının arttığını, Arapların güçlenmesi ve ayağa kalkması

³⁶⁰ Anthony H. Cordesman, Emma R. Davies, *Iraq's Insurgency and the Road to Civil Conflict*, Praeger Security International - Greenwood Publishing Group, Inc, USA 2008, s.4

³⁶¹ Muhammed Heykel, **3. Petrol Savaşı - Körfez Savaşının Perde Arkası**, Pınar Yayınları, Eylül 1993, İstanbul, s.214-215

gerektiğini ifade etmiş, hatta söylemlerini daha da sertleştirerek ABD'yi şeytan olarak nitelendirmiş, ve kendilerini evlerinden yurtlarından edeceğini ileri sürmüştür.³⁶²

17 Temmuz 1990 tarihine gelindiğinde Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i hedef alan söylemlerinde sertlik yanlısı doz artmıştı. Sıcak savaştan önce psikolojik söz savaşı başlamıştı. Saddam, bu tarihten sonra takip eden her gün sözlerinin hedef tahtasına Kuveyt'i yerleştirmişti.

17 Temmuz'da Saddam Hüseyin, Kuveyt'in petrol politikalarının Irak'ı 14 milyar dolar zarara uğrattığını açıkladı. Bunda sadece Kuveyt'in değil diğer Arap ülkelerinin de payının olduğunu, ABD ve İsrail ile işbirliği yaparak Irak'ın askeri gücünü zayıflatmak istediklerini ileri sürdü. 18-19 Temmuz'da Kuveyt'in bazı topraklarının kendisine ait olduğunu ve Kuveyt'in buralardan petrol üretmekle Irak'ın petrolünü çaldığını söyledi. 20 Temmuz'da Kuveyt, Irak'ın savaş süresince aldığı borçları ödememek için böyle davrandığını söylerken; 23 Temmuz'da Irak, Kuveyt Dışişleri Bakanı'nın ABD ajanı olduğunu iddia etmiştir.³⁶³

24 Temmuz'da Irak askerlerini artık Kuveyt sınırına doğru kaydırırken, ABD'de tatbikat gerekçesiyle Körfez'e asker göndermişti. 25 Temmuz'da Irak Kuveyt'ten 2,4 milyar tazminat talep etti. 26-27 Temmuz'da yapılan OPEC toplantısında petrol fiyatlarının varil başına 21 dolara çıkarılması ve aşırı üretimin durdurulması kararlaştırıldı ve Kuveyt bu karara uymayı kabul etti. 31 Temmuz'da Irak ve Kuveyt yetkilileri iki ülke arasında uzun yıllardır süregelen para, petrol ve sınır sorunlarını görüşmek üzere Suudi Arabistan'da bir araya geldiler ancak bir uzlaşmaya varamadılar.³⁶⁴

2 Ağustos'ta sabaha karşı Irak birlikleri Kuveyt'e girdiler ve Şeyh'in sarayına ulaştılar. Ancak ulaşmadan saatler öncesinde Kuveyt'i yöneten Sabah ailesi Suudi Arabistan'a doğru harekete geçmişti. Prens Saad arabadan ABD elçisini arayarak, kendisinin emir ve hükümet adına konuştuğunu, Kuveyt'in savunması için resmen ABD

³⁶² Jerry M. Long, **Saddam's War of Words**, The University of Texas Press, First edition, Austin 2004, s.16

³⁶³ Yılmaz Kalkan, **Irak ve Saddam Hüseyin**, Beyan Yayınları, İstanbul 1991, s.86

³⁶⁴ Kalkan, s.87

yardımını istediklerini, ABD ve Başkan Bush'a güvendiklerini ifade etti.³⁶⁵ Kuveyt'in lider kadrosunu savaşın başında Irak'ın yakalayamaması savaşın gidişatını değiştirecek en önemli kırılma noktası olacaktı.

İşgale uğrayana kadar, son 20 yılda ABD, Fransa, Mısır, İngiltere, SSCB'den aldığı silahlar, füzeler, askeri teçhizatlar, uçaklar, helikopterler, askeri altyapı ve üst yapı yatırımları, için harcanan 22 milyar dolar tek cümle ile 2 Ağustos 1990'da boşa gitti. Kuveyt'in uçaklarından bazıları bir kez bile ateş edemedi Suudi Arabistan'a kaçmıştır.³⁶⁶

1990 yılına gelene kadar, Körfez Savaşı'ndan önceki 10 yıl içerisinde Kuveyt'in askeri harcamalarının artış eğilimli olduğu, ancak artışların ani sıçramalar içermeyen rutin artışlar mahiyeti taşıdığı görülmektedir. GSMH rakamları da önce azalan sonra artan bir grafik çizmektedir. 1989 yılında hem askeri harcamalarda hem GSMH'de ani ve yüksek artış görülmektedir. 1990 yılında ise askeri harcamalar 1988 yılına göre 10 kat, 1989 yılına göre ise 7 kata yakın artmıştır. Raporda 1989–1991 yıllarına ilişkin rakamların kısmen tahmin içerdiği de belirtilmektedir.

³⁶⁵ Heykel, s.295-296

³⁶⁶ Heykel, s.213

Tablo 41

Kuveyt'in Askeri Harcama ve GSMH Rakamları (1981-1990)

YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)	GSMH (Milyon USD)
	Cari yıl	Cari yıl
1981	886*	32.090
1982	1.157	27.860
1983	1.446	26.680
1984	1.477	27.610
1985	1.576	25.700
1986	1.344	25.250
1987	1.305	26.940
1988	1.316	26.610
1989	2.030	32.940
1990	13.820	26.050

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT), 1991-1992, U.S. Department of State

Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released March 1994, p.70

*1981 yılına ilişkin rakam raporlarda farklılık göstermektedir.

2 Ağustos 1990'da Birleşmiş Milletler (BM) acil olarak toplanmış 660 sayılı karar ile Irak'ın Kuveyt'i işgalin kınayarak, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini ve 1 Ağustos tarihli pozisyona dönmesini istemiştir.³⁶⁷ 29 Kasım 1990 tarihli 678 sayılı karar ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Irak 14 Şubat 1991 tarihine kadar çekilmediği takdirde üye devletlerin Irak'a müdahale etmesine yetki vermiştir.³⁶⁸ Nihayetinde 17 Ocak 1991 tarihinde koalisyon güçleri Çöl Fırtınası adı verdikleri operasyon ile Irak güçlerine karşı hava harekâtı başlattılar. Şubat ayı boyunca Irak Suudi Arabistan'a 17 SCUD füzesi, İsrail'e ise 39 SCUD füzesi fırlattı. 24 Şubat tarihinde Koalisyon güçleri Kuveyt'teki Irak güçlerine ve Irak'ın güneyine kara harekâtı başlattılar. 27 Şubat'ta ABD Başkanı Bush, Kuveyt'in başkenti olan Kuveyt Şehri'nin ele geçirildiğini ve Kuveyt'in artık özgür olduğunu ilan etti.³⁶⁹

³⁶⁷ Edmund A. Ghareeb, Beth Dougherty, **Historical Dictionary of Iraq**, The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland, and Oxford 2004, p.253

³⁶⁸ Edmund A. Ghareeb, Beth Dougherty, s.267

³⁶⁹ Edmund A. Ghareeb, Beth Dougherty, s.xxvii

4.2.4 Körfez Savaşı'nın Etkileri

Öncelikle Körfez Savaşı esnasında uzay teknolojisini kullanan, yeni ve ağır silahlarını deneyen ABD, savaş sonrasında da İran dışındaki diğer körfez ülkelerinde yeni üsler kurarak, üslerini genişleterek bölgeyi kontrol etme açısından önemli avantajlar elde etmiştir. Bölge ülkeleri ile yeni askeri anlaşmalar imzalamış, ortak tatbikatlar düzenlemiş ve varlığını iyice hissettirir hale gelmiştir.³⁷⁰

Körfez Savaşı'nın çok taraflı ve çok boyutlu sonuçları olmuştur. En çok etkilenenler Irak ve Kuveyt olurken, bölge ülkelerinde ve bölgede çeşitli sonuçlar kademe kademe hissedilmiştir. İnceleme alanımız Kuveyt olduğundan Kuveyt'e ilişkin ölçülebilen ekonomik etkileri (Askeri Harcamalar, GSMH, İthalat, İhracat vb.) aşağıdaki bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır. Savaşın ölçülmesi daha zor olan ancak ekonomik maliyeti de bulunan kısa ve uzun vadeli diğer etkileri bulunmaktadır. Bu başlık altında bu etkilerin ekonomik yönleri de vurgulanarak incelenecektir.

4.2.4.1 Çevresel Etkilerin Ekonomi Politikası ve Savunma Olgusu

Savaşın çevresel bir takım etkileri de olmuştur. Çevresel etkiler içerisinde ekolojik sistemin zarar görmesi, canlıların ve doğal yaşamın zarar görmesi olduğu gibi, doğrudan ve dolaylı ekonomik neticeleri de bulunmaktadır. Çevrenin içindekilerle birlikte tahrip olması durumu bizatihi başlı başına kendisi bir zarar ve kayıptır. Çevreye verilen tahribatı ortadan kaldırmaya çalışmak ayrı bir maliyet unsurudur. Çevrenin tahrip olmasından kaynaklanan, yan etkiler sonucu ortaya çıkan bağlı durumların da insan ve diğer canlı bedenlerine, sağlıklarına tahribatı olmuştur. Bütün bu etkileri ortadan kaldırmak için ülkenin kendi imkânları yeterli olmayabilmekte ekonomik, teknik ve politik desteğe ihtiyaç duyabilmektedir. Bu durum da ekonomi politik bir ilişki gereksinimi ortaya çıkarabilmektedir.

Savaş süreci içerisinde bir kısım petrol kuyularının ateşe verilmesi nedeniyle Kuveyt semalarını kalın, yoğun ve zehirli dumanlar kaplamıştır. Dumanlar o derece yoğunlaşmıştır ki güneş ışınlarının gelmesini engellemeye başlamış ve akşam görüntüsü ortaya çıkarmıştır. Bilim adamları petrol kuyuları yangınlarının başta Suudi Arabistan

³⁷⁰ Zafer Akbaş, **Irak Sorununun Uluslar arası Boyutu ve Türkiye**, Barış Kitap, Ankara, s.50-51

ve Türkiye olmak üzere çok geniş bir bölge içerisindeki yağmur ve karların yapısını etkileyeceğini, iklim değişiklikleri ve küresel ısınmaya yol açacağını ifade etmişlerdir. Bazı doktorlar yoğun dumanların başta astım atakları olmak üzere sağlık sorunlarına yol açtığını, rapor etmişlerdir. Sağlık rahatsızlıklarının yakın zamanda yakın çevrelerde devam edeceğini öngörmüşlerdir.³⁷¹

Bir kısım petrol kuyularına zarar verilmesi sonucu sızıntıların oluşması olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Yeraltında ve yer üstünde yaşayan hayvanlar ve böcekler ölmüş, çöl kumları petrol ile zehirlenmiş, bitkiler yok olmuş, hatta kuşlar dahi etkilenmiştir. 1000'den petrole bulanmış 1000'den fazla kuş temizlenerek tekrar doğaya salınırken, 40.000'den fazla kuş yaşamını yitirmiştir. Kuveyt ve körfez bölgesinin ekosistemi ciddi anlamda zarar görmüştür. Petrol, deniz ve sulara karışmıştır. Sızıntılar sonucu ayrıca göletler oluşturmuş, buralardan buharlaşarak havaya, atmosfere karışmıştır.³⁷²

Yanan petrol kuyularının söndürülmesi ve sızan petrolün temizlenmesinin gerekliliği tartışılmıyordu. Ancak bu noktada çabalar yetersiz kalıyordu. Yanan son petrol kuyusu Kasım 1991'de söndürüldü. Sızan petrolün temizlenmesi deniz ve kumlardan arındırılması daha maliyetli olduğundan, bunun için yeterince kaynak aktarımı yapılmıyordu. Körfez Savaşı'nın Kuveyt'e maliyeti yaklaşık 50 milyar dolar olurken, çevresel faktörlere dayalı zararının ne olduğu tam olarak bilinmemektedir.³⁷³

Yukarıda bahsedilen hususlar göstermektedir ki çevrenin tahribi konusu azımsanmayacak öneme sahiptir. Etkili, caydırıcı bir savunma kapasitesine sahip olma hem bizzat çevrenin tahrip olmasını hem de çevrenin tahrip olmasına bağlı ortaya çıkabilecek ikincil etkileri engelleyecektir.

³⁷¹ Kristine Hirschmann, **The Kuwaiti Oil Fires**, Facts On File, Inc, New York 2005, s.28-31

³⁷² Hirschmann, s.31-35

³⁷³ Hirschmann, s.35-36

4.2.5 Askeri Harcamalar ve GSMH ilişkisi

Tablo 42

Kuveyt Askeri Harcama ve GSMH rakamları ve Birbirine Oranı (1989-1999)

YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		GSMH (Milyon USD)		Askeri Harc. / GSMH
	Cari yıl	1999 yılı	Cari yıl	1999 yılı	(%)
1989	1.900	2.380	31.200	39200	6
1990	12.900	15.600	24300	29400	53
1991	15.600	18.200	15300	17900	102
1992	18.600	21.200	24200	27600	77
1993	3.510	3.910	27500	30600	13
1994	3.010	3.280	27300	29800	11
1995	3.420	3.650	30800	32900	11
1996	3.820	4.000	35700	37300	11
1997	2.750	2.820	36200	37100	8
1998	2.690	2.730	31200	31700	9
1999	2.690	2.690	34800	34800	8

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, p.80

Çalışmamızın merkez noktasını 1990–2000 arası döneme ilişkin savunma harcamalarının analizi oluşturması nedeniyle Kuveyt için de esas değerlendirmemiz bu çerçevede olacaktır. Yukarıda yer alan Tablo 42’de 1989–1999 arası döneme ilişkin Kuveyt Askeri Harcama ve GSMH rakamları ve birbirlerine oranı yer almaktadır. Tablo 25’te yer alan 1989–1990 yılı rakamları 1981–1990 yılına ilişkin tabloda yer alan rakamlardan farklılık gösterebilmektedir. Bunun temel nedeni; raporlarda yer alan verilerin zaman zaman güncellenmesi ve raporlarda bazı yıllara ilişkin verilerin kısmen tahmin de içermesidir. 1989–1999 arası döneme ilişkin verilerin yer aldığı tabloda 1990–1993 arası yıllara ilişkin verilerin kısmen tahmin içerdiği raporda belirtilmektedir.³⁷⁴ Bu durumu ortaya çıkaran faktör Körfez savaşının oluşturduğu ortamdır.

³⁷⁴ World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, p.80,101

1989–1999 yılı arası tabloda yer alan verilere göre 1989 yılı itibariyle Kuveyt’in savunma harcamalarının GSMH içerisindeki payı oldukça küçüktür. Oran itibariyle de dünya ortalaması olan %4,7’ye yakındır.³⁷⁵ 1989–1990 arası dönemde en dikkat çekici dönem Birinci Körfez Savaşı’nın yaşandığı 1990 ve 1991 yılları ile etkilerinin devam ettiği 1992 yıllarıdır. Savaşın başladığı 1990 yılında Askeri harcamaların GSMH’ye oranı %50’yi geçerek %53’ülmüş, savaşın devam ettiği 1991 yılında GSMH’den daha fazla olmuş, 1992 yılında azalışa geçmiş ancak yine de GSMH’nin %73 seviyesinde gerçekleşmiştir. 1993 yılında savaş öncesinde olan oranlara, rakamlara yaklaşan seviyelere inmiştir. 1993 yılı ve sonrası dönemde harcamaların olağanüstü özelliğini kaybederek normalleştiğini söyleyebiliriz.

1990 yılına kadar yaptığı askeri harcamalar caydırıcılık sağlamamış, Kuveyt’in işgal edilmesine engel olamamıştır. İşgalin sonlandırılmasını sağlayamamıştır. Açıkçası bu amaçla yapılan harcamalardan maksat hasıl olamamıştır. Yapılan harcamaların boşa gittiği söylenebilir. Ancak 1990 yılı ile 1992 yılları arasında savaşın finansmanı suretiyle yapılan yüksek askeri harcamalar işgalin sonlandırılmasını sağlamıştır. Bu yıllarda yapılan yüksek harcamalar Kuveyt yönetimine ülke idaresini, Kuveyt halkına topraklarını, Kuveyt’e bağımsızlığını geri vermiştir.

Üç yıl üst üste yaptığı yüksek savunma harcamaları, ülkenin zenginliğinin ve refahının Kuveyt halkı için devam etmesini sağlamıştır. Egemenliğin ve gelirlerin devamını üç yıl boyunca sırayla GSMH’sinin yarısı, tamamı ve 3/4’lük kısmına mal olsa da, Kuveyt için uzun yıllara yayılan gelirlerin devam etmesini sağladığından bu dönemdeki yüksek savunma harcamaları, Kuveyt için bir zarar olarak değerlendirilemez. Bu dönemde yaptığı savunma harcamaları aynı zamanda kendisi için sürekli tehdit oluşturan Irak’ın Kuveyt için tehdit olma özelliğini de ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla Kuveyt’in sonraki yıllar için muhtemel yüksek savunma harcaması yapmasını gerektirecek tehdit aktörü, faktörü ve bu faktörün ortaya çıkarabileceği durumlarda ortadan kalkmıştır.

³⁷⁵ World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.51

Kuveyt, askeri harcamalarının on bir yıllık ortalaması sıralamasında altı körfez ülkesi içerisinde Suudi Arabistan'ın ardından ikinci sırada yer almaktadır. Ancak aradaki fark hemen hemen on kat kadardır. GSMH ortalaması sıralamasında ise Suudi Arabistan ve BAE'den sonra üçüncü sıradadır. GSMH'den askeri harcamalara en yüksek pay ayıran ülke %28,90 ile Kuveyt'tir. (Bakınız Ek 1: Grafik 7 – Grafik 8, Grafik 9)

Tablo 43

Kuveyt Kişi Başı GSMH ve Askeri Harcamalar

YILLAR	Kişi Başına Düşen Askeri Harcama (USD)	Kişi Başına Düşen GSMH (USD)	Nüfus (milyon)
	1999 yılı kur	1999 yılı kur	
1989	1.160	19.200	2
1990	7.330	13.800	2,1
1991	19.100	18.700	1
1992	15.200	19.700	1,4
1993	2.670	20.900	1,5
1994	2.080	18.900	1,6
1995	2.180	19.600	1,7
1996	2.280	21.300	1,8
1997	1.540	20.200	1,8
1998	1.490	17.200	1,8
1999	1.410	18.200	1,9

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, p.80

Kişi başına düşen GSMH rakamı ile kişi başına düşen askeri harcamalar karşılaştırıldığında 1989 yılında kişi başına düşen askeri harcamanın kişi başına düşen GSMH içerisindeki payı %6'dır. Bu oran savaşın başladığı 1990'da %53'e çıkmıştır. Savaşın kısmen etkilerinin tamamen devam ettiği 1991 yılında kişi başına düşen askeri harcamalar, kişi başına düşen GSMH'yi geçmiştir. 1992 yılında kişi başına düşen askeri harcamalar hala yüksek olmakla birlikte düşüşe geçmiştir. 1993 yılından itibaren savaş öncesi oranlara yaklaşmıştır. 1990–1993 arası döneme ilişkin rakamların kısmen tahmin içerdiği de belirtilmektedir. Tahmin içermeye neden olan faktörün savaş koşullarının neden olduğu söylenebilir.

Kişi başına düşen askeri harcamaların on bir yıllık ortalamasında Kuveyt altı körfez ülkesi arasında ilk sırada yer almaktadır ve en yakın takipçisi Suudi Arabistan'ın iki katı rakama sahiptir. Kişi başına düşen GSMH rakamı ortalamasında da ikinci sırada yer almaktadır. (Bakınız Ek 1: Grafik 10, Grafik 11)

4.2.6 Askeri Harcamalar ve Merkezi Hükümet Harcamaları İlişkisi

Tablo 44

Kuveyt'in Hükümet Harcamaları ve Askeri Harcamalar İlişkisi

YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)	Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyon USD)	Askeri Harcama/ MHH
	1999 Yılı Kur Esas	1999 Yılı Kur Esas	(%)
1989	2.380	12.000	19,9
1990	15.600	11.600	134
1991	18.200	25.400	71,7
1992	21.200	22.000	96,3
1993	3.910	16.000	24,4
1994	3.280	13.500	24,3
1995	3.650	14.300	25,5
1996	4.000	14.500	27,6
1997	2.820	12.900	21,9
1998	2.730	13.000	21
1999	2.690	12.900	20,8

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, p.80

Tablo 44'de savaş dışındaki dönemlerde hükümet harcamaları içerisinde askeri harcama oranlarının %20-25 arasında değiştiği görülmektedir. 1989 yılındaki hem rakam hem oran olarak birbirine çok yakındır. Tabloda dikkat çeken bölüm 1990–1992 arası dönemdir. Savaşın başladığı 1990 yılında askeri harcamalar hükümet harcamalarının üzerinde gerçekleşmiştir. 1991 yılında hükümet harcamalarının yaklaşık ¾'ü savunma harcamalarına giderken, savaşın etkilerinin devam ettiği 1992 yılında ise hükümet harcamalarının hemen hemen tamamı askeri harcamalara gitmiştir.

Tabloda dikkat çeken ikinci unsur ise savaşın 1 yıl sonrasında itibaren verilerin çok hızlı bir şekilde düştüğüdür. Savaşın sonra Kuveyt'in toparlanmasının uzun yıllar sürmediğini görüyoruz. 1993 yılından itibaren savaş öncesi duruma geri döndüğü ve bu istikamette devam ettiği görülmektedir. Ayrıca savaş sonrası dönemde savaş refleksi ile davranmayıp, bütün gücünü savunma harcamalarına yönlendirmemiş olması da dikkat çeken bir diğer husustur.

Kuveyt askeri harcamalarının, merkezi hükümet harcamaları içerisindeki payı sıralamasında %44,30 ile altı Körfez ülkesi arasında üçüncü sıradadır. İkinci olan Suudi Arabistan ile hemen hemen aynı oranda (%44,31) pay ayırdıkları görülmektedir. (Bakınız Ek 1: Grafik 12)

4.2.7 Kuveyt Ordusu

Kuveyt'in asker sayısına ilişkin rakamların nüfusunun %1'ine yakın olarak seyrettiği görülmektedir. Nüfusu ve asker sayısının savaşın olduğu yıllarda azaldığı görülmektedir. Savaş esnasında Kuveyt ordusunun etkisiz hale getirilmiş olması ve Kuveyt'ten yaşanan göçler bu durumun ortaya çıkmasında bir etken olarak değerlendirilebilir. 1990, 1991, 1992 yıllarında asker sayısındaki azalmaya rağmen askeri harcamaları arttığından, asker başına düşen askeri harcama rakamı da artış göstermiştir. Bu rakamlar reel artış içermemektedir. Savaşın maliyeti asker sayısına bölüldüğünde ortaya çıkan rakam asker başına yapılan reel yatırım değildir.

Tablo 45

Kuveyt'in Askeri Güç ve Harcamaları (1989-1999)

YILLAR	Nüfus (Milyon)	Askeri Güçler	Bin Kişiyeye düşen asker sayısı	Asker Başına Düşen Harcama (USD)
1989	2	20.000	9,9	117.000
1990	2,1	7.000	3,3	2.230.000
1991	1	10.000	10,5	1.820.000
1992	1,4	12.000	8,6	1.770.000
1993	1,5	12.000	8,2	326.000
1994	1,6	15.000	9,5	219.000
1995	1,7	20.000	12	182.000
1996	1,8	20.000	11,4	200.000
1997	1,8	21.000	11,4	134.000
1998	1,8	21.000	11,4	130.000
1999	1,9	21.000	11	128.000

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, p.80

Kuveyt'in asker sayısı ve askeri kapasitesi Irak işgaline direnç gösterememiş, engel olamamıştır. Nüfusu 17–18 milyon civarında olan Irak'ın asker sayısının 1989 yılında 1 milyon civarında, 1990 yılında ise yaklaşık olarak 1.390 bin olduğu³⁷⁶ göz önüne alındığında Kuveyt güçleri ile arasındaki devasa fark ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Kuveyt Ordusu'nun insan gücü tarafındaki 5-10 bin kişilik artış veya azalışların Kuveyt'in kaderini etkileyebilecek öneme haiz olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde asker başına yaptığı harcamalar da sadece Kuveyt'in kendisi dikkate alındığında Kuveyt'in güvenliğini etkileyen, sağlayan bir faktör değildir. Bu nedenledir ki Kuveyt'in askeri harcamaları uzun yıllar boyunca durağan seyretmiştir.

Kuveyt'in askeri harcamalarda bulunarak orduya aldığı silah ve teçhizatların sembolik alımlar içerdiği,³⁷⁷ sembolik değer taşıdığı görülmektedir. Aşağıda Kuveyt Ordu Kapasitesinde Değişmeler (1990-2000) tablosunda savaş öncesi ve sonrasına

³⁷⁶ World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, p.77

³⁷⁷ Anthony H. Cordesman, Khalid R. Al-Rodhan, *Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars*, s.91

ilişkin Kuveyt'in askeri kapasitesindeki değişmeler yer almaktadır. Bu tabloya göre asker sayısı kadar askeri teçhizat kapasitesinin de durağan olduğu, Kuveyt'in bir savaş geçirmiş olmasına rağmen kapasitesini genişletme çabası içerisinde olmadığı görölmektedir.

Bin kişiye düşen asker sayısı ortalamasının on bir yıllık ortalaması alınarak altı körfez ülkesi arasında bir sıralama yapıldığında, Kuveyt beşinci sırada yer almaktadır. Asker başına düşen ortalama harcama miktarında ise en fazla harcamayı yapan ülke olarak ilk sırada yer almaktadır. (Bakınız Ek 1: Grafik 13, Grafik 14)

Tablo 46**Kuveyt Ordu Kapasitesinde Değişmeler (1990 -2006)**

Kara Kuvvetleri	1990	2000	2006
Savaş Birimleri (Birlikler vb.)	6	11	13
Ana Savaş Tankı	251	385	368
Keşif Araçları	190	0	0
Zırhlı Piyade Savaş Araçları	245	355	450
Zırhlı Personel Taşıyıcı	430	140	321
Toplar	112	148	218
Anti Tank Silahları	208	118	318
Kuveyt Deniz Gücü	1990	2000	2006
Asker Sayısı	2100	1800	2000
Amfibik Savaş Gemisi	4	2	2
Lojistik ve Destek	3	4	4
Savaş Gemisi	8	8	10
Kuveyt Paramiliter Güç Yapısı	1990	2000	2006
Asker Sayısı	7000	5000	6600
Savaş Birimi/Birliği	?	6	6
Keşif Araçları	0	20	20
Zırhlı Personel Taşıyıcı	82	70	92
Kuveyt Hava Kuvvetleri	1990	2000	2006
Asker Sayısı	2200	2500	2500
Avcı - önleme Uçağı	18	14	14
Hornet Tipi Savaş Uçağı	0	40	39
Savaşabilen Eğitim Uçağı	12	28	45
Nakliye Uçağı	8	4	4
Helikopter	33	28	45
Hava Savunma Füzesi	0	96	84
Kuveyt Sahil Güvenlik	1990	2000	2006
Asker Sayısı	0	400	500
Devriye ve Sahil Savaş Birimleri	15	36	35
Amfibik Savaş Gemisi	0	3	3

Kaynak: Anthony H. Cordesmans. Khalid R. Al-Rodhan, Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars, CSIS - Center for Strategic and International Studies, 2007 London, s.93-104

Kuveyt artık ABD'nin korumasına ve çok kısa sürede desteğe geleceğine aşırı derecede inanmaktadır. Dahası sadece ABD'nin değil diğer bölgesel güçlerin de kendisini koruyacağını düşünmektedir. Kuveyt için artık Irak doğrudan tehdit değildir ancak bölgedeki etnik ve mezhepsel yapıların Kuveyt'te baskın olmaya çalışma olasılıkları, İslam'ı referans aldığını ifade eden ancak aşırı olarak nitelendirilen bir kısım örgütlerin bölgeyi istikrarsızlaştırma durumları, sivil savaşların Kuveyt çevresinde yaşanması bütün bunlar ihtimal olmakla birlikte yeni tehditler olarak görülebilir.³⁷⁸ Özetle Kuveyt için yeni tehdit terörizmle karşılaşması ve Kuveyt'in istikrarını tehdit etmeleri durumudur. Buna Irak ve Suudi Arabistan içerisindeki çeşitli grupların kaynaklık etme ihtimali bulunmaktadır.³⁷⁹

Kuveyt'in sembolik anlam içeren askeri malzeme alımlarında askeri malzeme satan hangi ülke ve bölgeleri tercih ettiği stratejik önem taşımaktadır. Bazı dönemlerde çok yüksek olmayan savunma harcamaları ülkeler arasında dağıtıldığında çok büyük ekonomik değer ifade etmemektedir. Bu alımlar politik bir tercihin göstergesidir. Kuveyt'in bu noktada tercihleri oldukça nettir.

1987–1991 arası dönemdeki askeri teçhizat alımına ilişkin harcamaları toplamı yaklaşık 1 milyar 180 milyon civarı bir rakamla yüksek bir seviyede değildir. 470 milyon dolar ile ilk sırada kendi bölgesi olan Ortadoğu Bölgesi gelmektedir. İkinci sırada 240 milyon dolar ile ABD, üçüncü sırada Avrupa bölgesi ve ülkeleri gelmektedir. Batı bloğuna ait olmayan ülkelerin bu dönemde Kuveyt'in tercihleri arasında yer almadığı görülmektedir.³⁸⁰ Bu harcamalar tüm savunma harcamalarını kapsamamakta askeri malzeme teminine ilişkin harcamaları içermektedir.

1992–1994 arası dönemde askeri malzeme temin etmede ilk sıraya tartışmasız şekilde ABD yerleşirken, Ortadoğu bölgesi önemini kaybetmiştir. İkinci sırada Büyük

³⁷⁸ Anthony H. Cordesman, Khalid R. Al-Rodhan, *Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars*, s.96

³⁷⁹ Anthony H. Cordesman, Khalid R. Al-Rodhan, *Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars*, s.106

³⁸⁰ WMEAT, *World Military Expenditures and Arm Transfers 1991 -1992*, s.133

Britanya gelmektedir. Kuveyt'in bu dönem içerisinde Fransa ve Almanya ile askeri malzemeye dayalı ticareti bulunmamaktadır.³⁸¹

1995–1997 arası dönemde Kuveyt'in askeri malzeme temininde ilk sırada yine ABD yer alırken, ikinci sırada İngiltere yer almaktadır. Bu dönemde yeni bir durum daha ortaya çıkmıştır Rusya'da bu ticarete dâhil olmuş Fransa ve diğer Avrupa ülkelerini geride bırakarak üçüncü sıraya yerleşmiştir. Bu dönemde yine Almanya ile bir alışveriş görülmemektedir.³⁸²

1997–1999 arası dönemde ABD yine açık ara öndedir. En yakın takipçisi İngiltere'den 4 kat daha fazla olarak öndedir. Üçüncü sırada Fransa yer almaktadır. Ortadoğu Bölgesi ve Rusya artık bu dönemde askeri malzeme temin edilen ülkeler arasında yer almamaktadır. Diğer yıllarda olduğu gibi bu yıllarda da Almanya alışveriş yapılmayan ülkeler arasında yer almaktadır.³⁸³

4.2.8 Kuveyt Savunma Harcamalarına İlişkin Veriler 2000-2011

Kuveyt'in 1989 -1999 arası döneme ilişkin harcamalara ilişkin verileri, Kuveyt ile ilgili yukarıdaki başlıklar altında dağınık şekilde detaylı olarak irdelenmiştir. Bu dönemin başta Kuveyt olmak üzere, Ortadoğu ve Körfez Bölgesi için çalkantılı yıllar olması başlıca etken olmuştur. 2000-2011 yıllarına ilişkin verileri ise bu başlık altında toplu olarak değerlendirilecektir.

³⁸¹ WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1995, s.155

³⁸² WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1998, s.167

³⁸³ WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, , s.157

Tablo 47**Kuveyt Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2000 -2005)**

KUVEYT SAVUNMA HARCAMALARI (2000-2005)													
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		Askeri Güçler (1000)	GSYH (Milyon USD)		Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyon USD)	NÜFUS (Milyon)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler	Askeri Harcamalar / GSYH (%)	Askeri Harcamalar / Merkezi Hükümet Harc. (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harc.	Bin Kişiye Düşen Asker Sayısı	Kişi Başına Düşen GSYH
	Cari yıl	2005 yılı		2005 yılı kur	2005 yılı kur			2005 yılı kur			2005 yılı kur		2005 Kur
2000	2830	3200	21	39600	44800	15600	2	152000	7,1	20,5	1620	10,6	22700
2001	2820	3110	19	36600	40500	17100	2	164000	7,7	18,3	1530	9,3	19800
2002	2940	3190	19	39700	43100	19500	2,1	168000	7,4	16,3	1510	9	20400
2003	3200	3390	19	48800	51900	19100	2,2	179000	6,5	17,7	1550	8,7	23800
2004	3530	3650	19	60000	61900	21100	2,3	192000	5,9	17,3	1620	8,4	27400
2005	3910	3910	19	83800	83800	23400	2,3	206000	4,7	16,7	1670	8,1	35900
Ortalama	3205	3408,33	19,33	51416,67	54333,33	19300,00	2,15	176833,33	6,55	17,80	1583,33	9,02	25000,00
Toplam	19230	20450	116	308500	326000	115800	12,9	1061000	39,3	106,8	9500	54,1	150000

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/index.htm> (01.05.2005)

Kuveyt'in savunma harcamaları artış yönlü olmuştur. 2000-2006 dönemi toplam askeri harcama sıralamasında altı ülke arasında Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sıradadır. Ancak Ortadoğu genel ortalamasının altındadır.

GSYH rakamı da 2001 yılı hariç olarak sürekli artmıştır. GSYH rakamında BAE'den sonra ikinci sıradadır (Bakınız Ek1: Grafik 18). Kişi başına düşen GSYH rakamı sıralamasında da Katar'dan sonra ikinci sıradadır (Bakınız Ek1: Grafik 121). Askeri harcamaların GSYH'ya oranı Körfez Bölgesi ortalaması olan %6,88'e yakındır ve Körfez'de Üçüncü sırada gelmektedir (Bakınız Ek1: Grafik 19).

Askeri harcamaların merkezi hükümet harcamaları içerisindeki payı %17 olan Kuveyt, Körfez ortalaması olan %27'nin altındadır. Kişi başına düşen askeri harcamada ise ilk sırada yer almaktadır (Bakınız Ek1: Grafik 20).

Tablo 48**Kuveyt Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2006 -2011)**

KUVEYT SAVUNMA HARCAMALARI (2006 - 2011)											
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		GSYH (Milyon USD)		Askeri Harc. / GSYH (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harcama (USD)	Kişi Başına Düşen GSYH (USD)	Nüfus (milyon)	Askeri Güçler (Bin)	Asker Sayısının Nüfusa Oranı (%)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler (USD)
	Cari yıl	2011 yılı	Cari yıl	2011 yılı		2011 yılı kur	2011 yılı kur				
2006	3.620	3.930	102000	111000	3,54	1.700	47.700	2,3	16	0,68	251000
2007	4.150	4.400	115000	122000	3,61	1.850	51.200	2,4	16	0,66	280000
2008	4.460	4.640	147000	153000	3,03	1.910	63.000	2,4	16	0,65	296000
2009	4.240	4.380	106000	109000	4,02	1.760	43.900	2,5	16	0,63	279000
2010	4.500	4.590	120000	122000	3,76	1.800	48.100	2,5	16	0,62	292000
2011	5.400	5.400	161000	161000	3,35	2.080	62.000	2,6	16	0,6	344000
Toplam	26.370	27.340	751.000	778.000	21,3	11.100	315.900	14,7	96	3,8	1.742.000
Ortalama	4395,00	4556,67	125166,67	129666,67	3,55	1850,00	52650,00	2,45	16,00	0,64	290333,33

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

Kuveyt'in 2006-2011 döneminde askeri harcamaları ve GSYH rakamları 2009 hariç bir önceki yıla göre artmıştır. Askeri harcamaların GSYH'ya oranı ise artan ve azalan seyirde olmuştur. Bu oran altı Körfez Ülkesi'nin ve Ortadoğu Bölgesi ortalamasının altındadır. GSYH sıralamasında 3. Sıradadır (Bakınız Ek1: Grafik 28). Bu dönemde askeri harcamalarda ise bölgesinde dördüncü sırada yer almıştır (Bakınız Ek 1: Grafik 27).

Kişi başına düşen askeri harcama rakamı BAE'den sonra ikinci sıradadır (Bakınız Ek1: Grafik 30). Kişi başına düşen GSYH rakamı da yüksektir. Asker sayısının nüfusa oranı en düşük olan ülke Kuveyt'tir (Bakınız Ek1: Grafik 32).

4.2.9 Kuveyt Devleti'nin İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları

Tablo 49

Kuveyt'in Toplam İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları 1989-1999

Kuveyt Devleti'nin Silah İthalat ve İhracatının Toplam İthalat ve İhracat İçerisindeki Payı (1989 - 1999)										
YILLAR	Silah İthalatı (Milyon USD)		Silah İhracatı (Milyon USD)		Toplam İthalat (Milyon USD)		Toplam İhracat (Milyon USD)		Silah İthalatı/Toplam İthalat (%)	Silah İhracatı/Toplam İhracat (%)
	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı		
1989	260	327	0	0	6295	7917	11480	14430	4,1	0
1990	270	327	0	0	3972	4808	7042	8523	6,8	0
1991	330	385	0	0	4761	5561	1088	1271	6,9	0
1992	1000	1140	10	11	7257	8276	6572	7495	13,8	0,2
1993	1000	1114	0	0	7038	7837	10250	11410	14,2	0
1994	390	425	0	0	6697	7305	11260	12280	5,8	0
1995	1300	1388	0	0	7790	8316	12790	13650	16,7	0
1996	1700	1780	0	0	8373	8769	14890	15590	20,3	0
1997	2000	2055	0	0	8246	8473	14220	14620	24,3	0
1998	450	457	80	81	8619	8748	9554	9697	5,2	0,8
1999	725	725	0	0	7617	7617	12220	12220	9,5	0
Toplam	9425	10123	90	92	76665	83627	111366	121186	127,6	1
Ortalama	856,8	920,2	8,1	8,3	6969,5	7602,4	10124,1	11016,9	11,6	0,09

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, p.132

Öncelikle Kuveyt'in toplam ithalat ve ihracat rakamları karşılaştırıldığında, ihracatının ithalatından daha fazla olduğunu görmekteyiz. Tablo 49'da yer alan Kuveyt'in Toplam İthalat ve İhracatı içerisinde savunma harcamaları verilerine göre, Kuveyt'in ihracat kalemleri içerisinde silah ve ordu malzemelerinin yer almadığını söyleyebiliriz. Kuveyt'in toplam ithalatı içerisinde silah ve ordu malzemeleri alımı ise 1992 yılına kadar düşüktür. 1992–1993 yıllarında savaşın etkisiyle biraz yükselmiştir. 1995–1997 yılları arasındaki dönemde Kuveyt Ordusu'nun modernize çalışmaları nedeniyle askeri malzeme ithalatında artış olmuştur. 1997 yılında toplam ithalatının ¼ seviyesine ulaşmıştır. 1998–1999 yıllarında tekrar ithalat içerisindeki payı düşmüştür.

Silah, askeri malzeme ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı %11,60'dır. Bu oranla Körfez Ülkeleri arasında Suudi Arabistan ve Katar'ın ardından ikinci sırada yer almaktadır. Aynı şekilde silah ithalatının toplam tutar ortalamaları mukayesesinde de Kuveyt üçüncü sırada yer almaktadır. (Bakınız Ek 1: Grafik 17)

Tablo 50

Kuveyt'in Toplam İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları 2000-2011

KUVEYT'in Silah İthalat ve İhracatının Toplam İthalat ve İhracat İçerisindeki Payı (2000-2011)										
YILLAR	Silah İthalatı (Milyar USD)		Silah İhracatı (Milyar USD)		Toplam İthalat (Milyar USD)		Toplam İhracat (Milyar USD)		Silah İthalatı/ Toplam İthalat (%)	Silah İhracatı/ Toplam İhracat (%)
	Cari Yıl	2011Yılı	Cari Yıl	2011Yılı	Cari Yıl	2011Yılı	Cari Yıl	2011Yılı		
2000*	0,9	1,2	0	0	11,4	14,2	21,3	26,6	8,45	0
2001	0,6	0,8	0	0	12,4	15,3	17,9	22,1	5,23	0
2002	0,4	0,5	0	0	14	16,9	17	20,6	2,96	0
2003	0,5	0,5	0	0	16,5	19,6	24,9	29,7	2,55	0
2004	0,6	0,7	0	0	19,2	22,3	33,8	39,2	3,14	0
2005	1	1,1	0	0	22,8	25,6	51,7	58	4,30	0
2006	2,2	2,4	0	0	24,5	26,7	66,6	72,5	8,99	0
2007	1	1,1	0	0	32,5	34,4	72,8	77,1	3,20	0
2008	1,8	1,9	0	0	38,2	39,7	98,4	102,3	4,79	0
2009	1	1	0	0	31,1	32,1	63	65	3,12	0
2010	1	1	0	0	35	35,7	77	78,5	2,80	0
2011	1,3	1,3	0	0	39,6	39,6	114,4	114,4	3,28	0
Toplam	12,3	13,5	0	0	297,2	322,1	658,8	706	52,80	0
Ortalama	1,03	1,13	0,00	0,00	24,77	26,84	54,90	58,83	4,40	0,00

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

* World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2012, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2012/> (01.05.2015)

Kuveyt'in Silah ihracatı bulunmamaktadır. Askeri ithalat rakamları düzenli artan veya azalan seyirde değil, artışlar veya azalışlar yıllara göre değişken bir yapıdadır. Toplam ithalatı içerisinde askeri ithalatların payı ortalamasında altı Körfez Ülkesi arasında Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sıradadır (Bakınız Ek1: Grafik 26). Ortadoğu ve Körfez Bölgesi ortalamasının üzerindedir. Toplam ihracatı toplam ithalatından fazladır.

4.2.10 Kuveyt Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Değerlendirmesi

Körfez Bölgesi'nin nüfus ve coğrafya açısından küçük olan bu ülkesi, sahip olduğu petrol rezervleri ile fiziki ve siyasi özelliklerinin çok çok üstünde bir kıymete sahiptir. Bu kıymet coğrafi olarak uzak veya yakın olan pek çok ülkenin ilgi alanına girmesine neden olmaktadır. Kuveyt'in üzerindeki bir kısım ülkelerin ilgisi Kuveyt için rahatsız edici boyutlara ulaşabilmekte, devletin ve halkın varlığına yönelik tehdide

dönüşebilmektedir. Bir diğer kısım ülkelerin ilgisi de Kuveyt'i, üzerinde oluşan veya oluşabilecek tehditlerden korumak, bu suretle Kuveyt ile kuvvetli ekonomik, politik ilişkiler geliştirmek amacı taşımaktadır.

Devlet olarak Kuveyt'in çok eski dönemlere ulaşan bir tarihi yoktur. Siyasi tarih içerisinde yapılabilecek bir tasnifte yeni devletler kategorisine alınabilecek olan Kuveyt, bu kısa tarihi içerisinde emsallerinin fevkinde bir tehdit ve tecrübe geçirmiştir. Kuveyt, Irak tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal, Kuveyt Devleti'nin fiili varlığına savaş süresince son vermiştir. Halk'ın bir kısmı göç etmek durumunda kalmış, ekonomisi işlemez hale gelmiş, zenginlik kaynakları Irak'ın eline geçmiş, parası tedavülünü yitirmiş, emirler ülkeyi terk etmiştir.

Bütün bunlar Kuveyt için tehdit algısından daha fazlası olmuş, yakın tehdidi de aşan fiili tehdiye dönüşen bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu tehdit sadece Kuveyt için olmamış, bölgesel yapıyı ve dengeyi değiştirebilecek, küresel etkileri olabilecek boyutta olmuştur.

Kuveyt'in sahip olduğu teçhizat ve askeri kapasitesi kendisine yapılacak bir saldırıyı caydırmada yeterli olmamıştır. Saldırı başladığında saldırıyı önleme fonksiyonu gösterememiştir. İşgal sonrası işgali sona erdirmeye girişimi de olamamıştır. Bunda Kuveyt'in sahip olduğu kapasitenin durumu kadar, Irak'ın kapasitesinin büyüklüğü de belirleyici olmuştur. Kuveyt'in gerek nüfus ve gerekse fiziki durumunun Irak'ın üstünlüğünü kırma imkânı vermediğini de ifade edebiliriz.

Kuveyt'in işgal olana kadar yapmış olduğu savunma harcamalarının, Kuveyt savunmasını doğrudan sağlamadığı söylenebilir. Ancak işgal başlayana kadar yapmış olduğu savunma harcamaları, savunma harcamalarındaki tercihleri, ekonomi politik ilişkilerinin çerçevesini oluşturmuş, müttefiklik ilişkisi oluşturmasının parametreleri olmuştur. Dolayısıyla işgal başladığında Kuveyt'in tereddütsüz kimden yardım isteyeceğini bilmesini sağlamıştır.

İşgalin başlamasıyla birlikte Kuveyt, ABD'den yardım talebinde bulunmuştur. ABD öncülüğündeki koalisyon kuvvetleri, Irak'ın işgaline son vermişlerdir. İşgali sona

erdirmenin bir maliyeti olmuştur. Bu maliyeti başta Kuveyt olmak üzere, Suudi Arabistan ve diğer küçük körfez ülkeleri de üstlenmişlerdir.

Kuveyt'in, Irak işgaline son verdimen üzere üstlendiği maliyet, yaptığı harcamalar, Kuveytlilere ülkelerini geri kazandırmıştır. Bu harcamalar ve bu maliyet aslında reel bir savunma harcaması olmuştur. Muhtemel bir tehdide karşı değil, hali hazırda fiilen harekete geçmiş bir tehdide karşı yapılmış harcamalardır.

Irak işgali sona erdiğinde, işgalin sona erdirilmesinde baş aktör olarak görev alan ABD'nin bölge ülkeleri ve Kuveyt ile olan ilişkilerinde de yeni bir döneme girilmiştir. Bu yeni dönemde, Kuveyt'in ve bölge ülkelerinin savunma harcamaları arasına, ABD'nin bölgede kurduğu üsler ve konuşlandırdığı askerlerin maliyeti de dâhil olmuştur. ABD ile bölge ülkeleri arasındaki politik ve ekonomik ilişkiler daha ileri seviyelere taşınmıştır. Ekonomik ve politik ilişkilerin içerisinde savunma olgusu ve savunma harcamaları konusu da önemli bir yere sahip olmuştur.

4.3 KATAR DEVLETİ

Katar 11.500 km²lik yüzölçümüyle Arap Yarımadası'ndan, körfeze doğru yine bir yarımada halinde uzanan, dokuz şehirden oluşan küçük bir devlettir. Halkın hemen hemen tamamına yakını (%95) İslam dinine mensuptur. Ülkede yaşayanların %40'ını Araplar oluşturmaktadır. Geriye kalan %60'lık kısmın %18'ini Hindistanlılar, %18'ini Pakistanlılar, %10'unu İranlılar, %14'ünü de diğer ülkelerden gelenler oluşturmaktadır.³⁸⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeye hakim olduğu dönemde ilk önce Bağdat'a daha sonrada Basra'ya bağlı olan ve "Katar Kıtası" veya "Katar Yarımadası" olarak nitelendirilen bölgenin kapsadığı coğrafi alan ile günümüzdeki Katar'ın coğrafi alanı aşağı yukarı aynıdır. Osmanlı arşivlerinde Katar Kıtası'nın yanı sıra Katar Kasabası'ndan da bahsedildiği görülmektedir.³⁸⁵

³⁸⁴ David Seddon, **A Political and Economic Dictionary of The Middle East**, Europa Publications, First Edition 2004 London, s.565

³⁸⁵ Zekeriya Kurşun, **Basra Körfezi'nde Osmanlı İngiliz Çekişmesi: Katar'da Osmanlılar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s.2-3

İmparatorluğun son döneminde yaşanan ekonomik sıkıntıların çözülmesi amacıyla İngiltere ile başlatılan müzakereler, aynı zamanda Katar üzerindeki hakimiyetin kaybedilmesine giden sürecin de başlangıcı olmuştur. İngiltere 1903 yılında ekonomik konular üzerinde başlayan görüşmelere zaman içerisinde siyasi konuları da dahil etmiş, hatta ekonomi konularını siyasi konulara koşullandırmıştır. Özellikle Basra Körfezi, Katar, Kuveyt ve Bahreyn ile ilgili Büyük Britanya hak iddialarında bulunmaya başlamıştır. İngiltere'nin körfez bölgesindeki şeyhlerle yaptığı anlaşmaların kabul edilmediği, hükümsüz olduğu Osmanlı Devleti tarafından defalarca ilan edilmiştir. 29 Temmuz 1913 yılında Büyük Britanya'yla yapılan anlaşma ile Osmanlı askerlerinin bölgeden çekilmesi mecburiyeti ortaya çıkmıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu fiilen bu kararı uygulamamış askerlerini çekmemiştir.³⁸⁶

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması Osmanlı'nın bölge üzerindeki hakimiyetini, bölgeyi elinde tutma çabasını olumsuz yönde etkilemiş, Büyük Britanya'nın bölgeye yerleşmesini sağlamıştır. Nihayet 1916 yılında Katar ile İngiltere arasında yapılan anlaşma ile Katar İngiltere'nin himayesi (protektora) altına girmiştir.³⁸⁷ 3 Kasım 1916 yılında başlayan İngiltere'nin hakimiyeti 3 Eylül 1971 yılına kadar sürecektir. 1968 yılında İngiltere'nin bölgeden çekilme kararı almasından sonra diğer körfez ülkelerinin bağımsızlığında görülen benzer süreç Katar'ın bağımsızlığında da görülmüştür. Büyük Britanya'nın çekilme kararından sonra varılan mutabakatlar ve anlaşmalar neticesinde Katar, 3 Eylül 1971 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir.³⁸⁸

4.3.1 Katar'ın Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Unsurları

4.3.1.1 Hawar Adaları Sorunu

Daha önce Bahreyn Krallığı başlığı altında açıklanan Hawar Adaları sorununun diğer tarafı Katar Devleti'dir. Bahreyn başlığı altında konu incelenirken belirtilmeyen bir hususu burada ilave etmeliyiz. Osmanlı'dan intikal eden arşiv belgelerinde Katar'ın sınırlarından detaylı olarak bahsedilmektedir. Aynı şekilde Bahreyn adalarından da söz

³⁸⁶ Kurşun, s.136-150

³⁸⁷ Arthur S. Banks, Thomas C. Muller, William R. Overstreet, (Editors), **Political Handbook of the Middle East 2008**, CQ Press, Washington 2008, p.357

³⁸⁸ Cathleen Stasz, Eric R. Eide, Francisco Martorellp, **Postsecondary Education in Qatar : Employer Demand, Student Choice, and Options For Policy**, RAND-Qatar Policy Institute (RAND Corporation), 2007, p.8

edilmektedir. Katar hakkında detaylı bir arşiv çalışması yapan Zekeriya Kurşun'a göre, Bahreyn ve Katar arasında sorun olan adalardan bahsedilmemesinin ise iki sebebinin olabileceği ifade etmektedir. Birincisi adaların yerleşim yeri olmaması, ikinci sebep adaların ihtilafa konu olmaması ve adaların bulunduğu bölgelerin Osmanlının doğal hâkimiyet alanı içerisinde görülmüş olabileceğidir.³⁸⁹

Hawar Adaları sorununda Katar'ın daha proaktif bir tutum benimsediği ifade edilebilir. Katar bu sorunda daha agresif olan taraftır. Katar, adaların kendisine ait olduğunu göstermek için gerilimi göze almaktan kaçınmamaktadır. Katar'ın Hawar adalarındaki tavrının, adanın kendisinin olduğunu iddia ederek elde etmeye çalışan değil, kendisine ait olan bir adayı muhafaza etmek çizgisinde seyrettiğini söylenebilir.

4.3.1.2 Petrol ve Doğalgaz

Diğer Körfez Ülkeleri'nde olduğu gibi Katar'ın en önemli zenginliği ve gelir kaynağı petrol ve doğalgazdır. Diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi bu iki değer, dünyanın önemli bir kısmınının Katar'dan gözlerini ayırmamasına neden olmaktadır. Katar diğer körfez ülkelerinden farklı olarak petrokimya endüstrisine de yatırım yapan bir ülke olarak öne çıkmaya başlamıştır.

Tarım ve hayvancılığın kayda değer olmadığı Katar'da petrol ve doğalgaz başlıca gelir kaynağıdır. Milli Gelirinin yaklaşık olarak % 90'ı petrolden elde edilmektedir.³⁹⁰ Katar salt petrol satışıyla yetinmemiş, petrole dayalı endüstriye de yönelmiştir. Kurmuş olduğu Qatar Petrochemical Company (QAPCO) özellikle etilen ve polietilen üretiminde Ortadoğu'nun lider üreticisi konumuna gelmiştir.³⁹¹

Katar'da petrol arama çalışmaları 1930'lu yıllara kadar uzanmaktadır. 1939 yılında bugün Katar'ın en önemli petrol merkezi Dukhan'da ilk kuyu açıldı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında da petrol arama faaliyetleri devam etmiştir. 1949'de petrolü ihraç edebilmek için ilk imtiyaz verildi.³⁹² 31 Aralık 1949'da ilk petrol yüklemesi kaliteli petrolün çıkarıldığı ve Doha'ya uzaklığı 84 km olan Dukhan'dan yapıldı. Daha

³⁸⁹ Kurşun, s.7

³⁹⁰ Asım Çalış, Tuğrul Görgün, **Hedef Pazar Araştırması: Katar**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Edüd Merkezi (İGEME), 2008 Ankara, s.

³⁹¹ Qatar Petrochemical Company (QAPCO), <http://www.qapco.com>, (08.09.2014)

³⁹² Qatar Petroleum Company, <http://www.qp.com.qa/en/AboutQP/Pages/QPHistory.aspx> (09.09.2014)

sonra 1965 ve 1972 yıllarında denizlerde Maydan Mahzam ve Bul Hanine alanlarında kaliteli petrol ve doğalgaz üretilmeye başlandı. Sonraki yıllarda Katar var olan petrol alanlarını geliştirmek ve yeni alanlar keşfedilmesini sağlamak için başta Total ve Shell olmak üzere çok sayıda uluslararası petrol ve gaz şirketi ile anlaşmalar imzalamıştır.³⁹³

Katar denizlerinde 1974 yılında kendi petrol şirketi olan Qatar Petroleum şirketini kurdu.³⁹⁴ Petrolün çıkarılmaya başlanmasından kısa süre sonra Dukhan şehrinden başlamak üzere bütün ülke petrolün faydalarını görmeye başlamıştır. Yönetim binaları, istihdam edilen personeller için evler, sosyal tesisler (Örneğin 1954’de Dukhan’da açık hava sineması bulunmaktadır.³⁹⁵) okullar, hastaneler inşa edilmiş, 1940’ların başlarında telefon hizmetleri başlamıştır.³⁹⁶

Qatar Petroleum ile ExxonMobil arasında Al-Khaleej Gas (AKG) adında iki safhalı bir proje kararlaştırılmıştır. Bu proje kapsamında Katar’ın kuzeyinde yer alan petrol ve doğalgaz alanlarının geliştirilmesinin yanı sıra LPG ve petrokimya ürünlerinin üretilmesini de kapsamaktadır. Petrol Katar’da Doha’nın kuzey doğusunda Ras Laan Industrial City (RLIC) adında 294 km²lik alana sahip bir sanayi şehrinin oluşmasını sağlamıştır. Bu şehir sıvılaştırılmış doğal gaz (Liquefied Natural Gas - LNG) ve hidrokarbon üretim merkezi haline gelmiştir.³⁹⁷ Petrolün hızla geliştirdiği ve büyüttüğü bir diğer önemli sanayi şehri de Doha’nın güneyinde 100 km²lik alanda yer alan Mesaieed Industrial City (MIC) şehridir. Bu şehirde ithalat, ihracat, petrokimya, gübre üretim kompleksi, çelik ve alüminyum sanayi tesisleri yoğun olarak bulunmaktadır.³⁹⁸

³⁹³ Qatar Petroleum Company Corporate Profile, Qatar Petroleum, s.2

<http://www.qp.com.qa/en/MediaCentre/Lists/QPPublications/Attachments/10/QP%20Corporate%20Brochure%202011%20-%20English.pdf>

³⁹⁴ Qatar Petroleum Company, <http://www.qp.com.qa/en/AboutQP/Pages/QPHistory.aspx> (09.09.2014)

³⁹⁵ Qatar Petroleum Company, <http://www.qp.com.qa/en/AboutQP/Pages/QPHistory.aspx> (09.09.2014)

³⁹⁶ Dukhan – The Cradle of Qatar’s Oil and Gas Industry, *QP World Magazine*, Qatar Petroleum, July 2007, Issue 1, Doha, p.7

³⁹⁷ Qatar Petroleum Company Corporate Profile, Qatar Petroleum, s.3 -4

<http://www.qp.com.qa/en/MediaCentre/Lists/QPPublications/Attachments/10/QP%20Corporate%20Brochure%202011%20-%20English.pdf>

³⁹⁸ Mesaieed Industrial City (MIC), http://www.mic.com.qa/mic/web.nsf/web/mic_publication# (10.09.2014)

Tablo 51

Katar'ın 1980-2014 Yılları Arası Günlük Ortalama Petrol Üretimi (Bin varil)

1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
483	430	361	321	423	332	331	318	378	405
1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
447,6	446,8	480,1	470,3	467,1	499	563	622,7	783,3	778,8
2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
879	880	870	1018	1162	1253	1283	1350	1484	1573
2010	2011	2012	2013	2014					
1787	1936	2032	2067	2054					

Kaynak: U.S. International Energy Statistics

<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=53&aid=1&cid=r5.&syid=1990&eyid=2000&unit=TBPD> (09.09.2014)

<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=53&aid=1&cid=QA.&syid=1980&eyid=2014&unit=TBPD> (01.05.2015)

Katar'ın bağımsızlığı ve Qatar Petroleum şirketinin kurulmasından sonra, Katar gelirlerinin tek kaynağı petrol olagelmıştır. Petrol fiyatlarındaki ve petrol üretimindeki artış Katar'ın gelirlerini de artırmıştır. Yukarıda yer alan Tablo 51'de de görüldüğü üzere Katar'ın 2000 yılındaki üretimi 1990 yılı üretiminin iki katına ulaşmıştır. 2010 yılına gelindiğinde ise petrol sayesinde 2010 yılında Katar'ın kişi başına düşen geliri 66.865 dolara ulaşmış ve bu rakam Katar'ı kişi başına düşen gelir sıralamasında dünya birinciliğine taşımıştır.³⁹⁹

Petrolün yanı sıra, özellikle son yıllarda doğalgaz üretimi ve ihracatının da Katar için önemi artırmaya başlamıştır. Katar doğalgazın kendisi için önemini bilincinde olarak doğalgaz ve ülkesi bileşeni üzerinden hedefler, planlamalar yapmakta ve yürütmekte, bu doğrultuda anlaşmalar yapmaktadır. Katar ilk sıvılaştırılmış doğalgaz ihracatını 1997 yılında Japonya'ya daha sonra Kore'ye yaparak başlamıştır. 1997 yılında 2 milyon ton yıllık üretimi bulunan Katar, ulaştığı 30 milyon tondan daha fazla üretimle bugün dünyanın en büyük üreticileri arasına girmiştir. Katar dünyanın üçüncü büyük

³⁹⁹ Kayhan Mutlu, Ramazan Taş, Mahmut Akpınar, **Orta Doğu Raporu**, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2012, s.23

rezervlerine sahip olarak pazardaki payını ilerleyen yıllarda artırmayı hedeflemektedir. Qatargas ve RasGas olarak iki şirket üzerine üretim ve ihracat projelerini temellendirmektedir. Katar dünyanın en geniş ve büyük gaz nakliye gemilerine sahip olmuş ve nakliye kapasitesini tartışmasız üstün hale getirmiştir.⁴⁰⁰

Petrokimya endüstrisi, plastik ve gübre üretiminde Katar ve diğer bölge ülkeleri dünyanın merkezi ve lider olma yolunda ilerlemektedir.⁴⁰¹ Katar'da da 1969 yılında kurulan ve %75'i Katar'a geri kalan kısmı çeşitli yabancı şirketlere ait olan Qatar Fertiliser Company (QAFCO) geliştirdiği projelerle, yaptığı işbirlikleri ve ticaretiyle zamanla stratejik ve ekonomik olarak Katar için önemli hale gelmiştir.⁴⁰² Qatar Petrochemical Company (QAPCO), Qatar Fuel Additives Company (QAFAC), Qatar Vinyl Company (QVC), Qatar Chemical Company (Q-Chem), Qatar Melamine Company, Ras Laan Ole-ns Company (RLOC)⁴⁰³ şirketleri Katar'da kurulan diğer önemli şirketlerdir. Katar bu şirketlerin büyümesi için çaba sarf etmekte, projeler üretmektedir. Bu şirketler de Katar'ın gelişmesine, kalkınmasına ve stratejik öneminin artmasına katkıda bulunmaktadır.

4.3.1.3 İran ve Güney Pars Sahası

Rusya ve İran'dan sonra dünyanın üçüncü büyük doğalgaz rezervlerine sahip olan Katar'ın en zengin doğalgaz yatakları da yine İran'a yakın olan sahalardadır. İran'ın güneyinde yer alan ve Güney Pars Sahası olarak adlandırılan 9700 km²lik bu offshore alanın 1/3'lük kısmı İran'ın karasularında bulunurken, geriye kalan kısım ise Katar sınırları içerisinde yer almaktadır. Basra Körfezi'nin ortasında yer alan bu zengin alan iki ülke arasındaki anlaşmalar çerçevesinde kullanılmaktadır. Uluslararası sistemde İran'ın politik konumunun dezavantajlı durumu nedeniyle Katar kendisine ait olan alanı daha verimli ve etkin kullanmaktadır.⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ Qatar's First LNG Decade, **QP World Magazine**, Qatar Petroleum, July 2007, Issue 1, Doha, p.12-15

⁴⁰¹ Charles Issawi, **An Economic History of the Middle East and North Africa**, Columbia University Press, USA, 1982, p. 165

⁴⁰² Qatar Fertilizer Company (QAFCO), <http://www.qafco.com/about-us.html> (13.09.2014)

⁴⁰³ Qatar Petroleum Company Corporate Profile, Qatar Petroleum, s.5-6

<http://www.qp.com.qa/en/MediaCentre/Lists/QPPublications/Attachments/10/QP%20Corporate%20Brochure%202011%20-%20English.pdf>

⁴⁰⁴ Arzu Celalifer Ekinci, "İran ve Katar'ın Ortak Kullanım Alanı: Güney Pars Doğalgaz Sahası", **Usak Stratejik Gündem**, Yayın Tarihi 21 Temmuz 2011,

Güney Pars Sahası her iki ülkenin de ulusal çıkarlarının odağında yer almaktadır. Hâlihazırda bu alan üzerinde iki ülkenin bir ihtilafı, gerilimi bulunmamaktadır. Ancak her iki ülke de bu alan üzerinde haklarını devam ettirebilecek düzeyde, askeri ve siyasi açıdan güçlü olmak durumundadır. Sadece iki ülke için değil doğalgaza ihtiyaç duyan, ihtiyacını temin etmek için Rusya ve İran dışında alternatif arayan pek çok ülke için önemli olan Katar'ın doğalgaz alanları, hem ekonomik hem politik nedenlerle sahip olunması gereken stratejik bir alan olarak, gerilim ve çatışmaya neden olma potansiyeline teorik olarak sahiptir. Bu alanı muhafaza etmek için ise siyasi ve askeri maliyetlerin üstlenilmesi kaçınılmazdır.

İran'ın kendisine olası bir saldırı durumunda Körfez'de yer alan diğer petrol kaynaklarına zarar verebileceğini açıklaması, silahlanma ve füze geliştirme çabaları, bunun yanı sıra nükleer faaliyetleri Katar'ı tedirgin etmektedir. Katar İran'la ilişkilerini iyi tutmaya özen göstermekte, ilişkilerini geliştirmeye çaba sarf etmektedir. Katar İran'a karşı herhangi bir saldırı durumunda kendi ülkesine ait alanların kullanılmasına izin vermeyeceğini açıklamıştır. Katar'ın bu tavırları iyi ilişkiler içerisinde bulunduğu ABD'yi rahatsız etmektedir. ABD, gerekirse Katar'daki askeri üslerini kapatarak Katar'ın savunulması konusunda Katar'ı yalnız bırakacağını söyleyerek uyarılarda bulunmaktadır.⁴⁰⁵

Mezhepsel olarak Suudi Arabistan'a daha yakın yani Vahhabi çizgide olan ancak Vahhabiliği Suudi Arabistan'dan biraz daha farklılık gösteren Katar'da Şii nüfusta bulunmaktadır. Katar'daki Şii nüfus Katar'ı endişelendirecek bir seviyede değildir. Bunun yanı sıra Katar'da bulunan Şiilerin Katar rejimi ile sorunları bulunmamaktadır. Katar'da Şiiler kendilerini sistemin içerisinde ve rahat hissetmektedirler.⁴⁰⁶ %20'lik bir Şii nüfusa sahip olan⁴⁰⁷ Katar gerek kendi içerisinden kaynaklanan ve gerekse İran üzerinden kurgulanan bir Şii tehdidi algılamamaktadır.

<http://www.usakgundem.com/yazar/2190/%C4%B0ran-ve-katar%E2%80%99%C4%B1n-ortak-kullan%C4%B1m-alan%C4%B1-g%C3%BCney-pars-do%C4%9Falgaz-sahas%C4%B1.html> (Erişim Tarihi: 11.09.2014)

⁴⁰⁵ Leyla Melike Koçgündüz, "Basra Körfezi'nin Parlayan İncisi: Katar", **Orta Doğu Analiz**, ORSAM Yayınları, Şubat 2011 - Cilt: 3 - Sayı: 26, s.77

⁴⁰⁶ Birol Başkan, "Körfezin İran Sorunu: Güvenlik İkileminde Çoklu İlişkiler", **Akademik Orta Doğu**, Cilt 7, Sayı 2, 2012, s.40-41

⁴⁰⁷ Mutlu, Taş, Akpınar,, s.59

4.3.1.4 Katar ABD Askeri İlişkileri

Katar, Ortadoğu bölgesi içinde, ABD için en önemli ülkelerden birisidir Katar'ın ABD için önemi sahip olduğu ekonomik ve politik güç ile jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. Katar'da ABD büyükelçiliği 1973 yılında açılmıştır. Sahip olduğu enerji kaynaklarının yanı sıra Körfez'deki stratejik konumu nedeniyle Katar'ın ABD nezdindeki önemi artarak devam etmiştir. 1979 yılında İran Devrimi'nin Katar'ın stratejik önemini artıran önemli dönüm noktalarından ilki olduğunu söyleyebiliriz.

Katar-ABD ilişkilerinin seviyesini artıran diğer önemli hadiseler soğuk savaşın sona ermesi ve Körfez Savaşı olmuştur.

1992 yılı Haziran ayında Katar ile ABD arasında süre sınırı olmaksızın Askeri İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma günümüzde yürürlükte bulunmaktadır. Katar 1991 yılından 2001 yılına kadar askeri üslerini yenilemek ve güçlendirmek için 1 milyar USD'lik yatırımda bulunmuştur. Bu yatırımlarla birlikte üsler ABD askerlerinin de kullanımına açılmıştır.⁴⁰⁸ Al-Udeid Hava Üssü'nde 4 bin ile 10 bin arasında değişen ABD askerinin yanı sıra 50 kadar da ABD savaş uçağı bulunmaktadır.⁴⁰⁹ Katar, Körfez'deki ABD hava kuvvetlerinin merkezi konumundadır.

Katar her ne kadar ABD ile yakın ve sıcak ilişkiler ile askeri ve stratejik işbirliği içerisinde olsa da dış politikasını tamamen ABD'ye endeksli yürütmemektedir. Dış politikasının çok yönlü, alternatifli ve denge politikası çerçevesinde olmasına özen göstermektedir. Bir yandan ABD ile askeri işbirliği içerisinde olurken, diğer yandan da İran ile ilişkilerini sürdürmekte, Rusya ile ortak doğalgaz karteli oluşturmaya çalışmaktadır.⁴¹⁰

Katar'ın sahip olduğu askeri teçhizat ve insan kapasitesinin Katar'ın güvenliğini sağlamayacağı, sadece kendisine nüfus ve teçhizatça denk olabilecek bölgedeki Bahreyn ve BAE gibi birkaç ülkeyle mukayese edilebileceği bir realitedir. Bu nedenle

⁴⁰⁸ Özdemir Akbal, "ABD'nin Suriye Politikası ve Bölgesel Müttefiklerinin Rolü", **21.yy Türkiye Enstitüsü, Yayın Tarihi** 23.02.2012, , <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/amerika-arastirmalari-merkezi/2012/02/23/6502/abdinin-suriye-politikasi-ve-bolgesel-muttefiklerinin-rolu> (Erişim Tarihi:12.09.2014)

⁴⁰⁹ Ali Demir, "İran'ın Basra Körfezi'ni Bloke İhtimali ve Hürmüz Boğazı'ndan Geçişlerin Uluslararası Hukuk Açısından Analizi", **Savunma Bilimleri Dergisi**, Mayıs 2014, Cilt 13, Sayı 1, s.115

⁴¹⁰ İsmail Ermağan, Burak Gümüş, "Katar Dış Politikası ve Arap Baharı", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl : 2014 Cilt :12 Sayı :2, s.307-308

Katar, güvenliğini kendisini koruyacak ülkelerden savunma hizmeti satın almak şeklinde kurgulamıştır. Osmanlılardan sonra Katar'ın güvenliği Büyük Britanya tarafından sağlanmakta iken bağımsızlıktan sonra zaman içerisinde bu görevi ABD devralmıştır. Körfez Savaşıyla birlikte Katar, gerek Körfez'in gerekse Katar'ın güvenliği için ABD askeri üslerine olan yatırımlarını artırmıştır.⁴¹¹

4.3.1.5 Katar Dış Politikası: Yumuşak Güç (Soft Power)

Katar'ın savunma ve güvenlik harcamalarını etkileyen en önemli dinamiklerden birisi de Katar'ın dış politikasıdır. Katar'ın diğer körfez ülkelerinden ayrılan dinamik dış politikası hem Genelkurmay Başkanı hem de Savunma Bakanı olan Veliahd Hamad bin Halife'nin 1995 yılının Haziran ayında babası Halife bin Hamad'ı kansız saray darbesi ile devirerek yerine geçmesinden sonra gelişmiştir.⁴¹² Aslında Katar'ın 1995 yılından sonraki değişim ve gelişimi sadece dış politika alanıyla sınırlı kalmamış, hemen her alanda benzer olgular yaşanmıştır.

Şu hususu not olarak ilave etmek gerekir ki, 1995 öncesinde de dış politikada Katar'ın farklı yaklaşımlar, değerlendirmeler gösterdiği olmuştur. Körfez Savaşı sonrasında Irak'a uygulanan ambargonun derecesine ve sınırlarına Katar, Umman'la birlikte karşı çıkmıştır. Katar, Irak'a çok sayıda gıda yardımlarında bulunmuş, diplomatik ilişkiler kurmaktan kaçınmamıştır. Katar, Irak'ın Körfez'de İran'a karşı dengeleyici unsur olarak var olması gerektiğini düşünmüştür.⁴¹³ Irak'ın rehabilite edilmesi ile ilgili Katar'ın girişimleri ve çağrıları 1995 -1996 yıllarında da devam etmiştir. Katar'ın bu çağrıları ve politikaları Suudi Arabistan ve Kuveyt'te rahatsızlık oluşturmuş ve karşı çıkmışlardır.⁴¹⁴

Emir Hamad'ın iktidara gelmesinden sonra ilk olarak 1996 yılında El- Cezire kurulmuştur. El -Cezire kısa süre içerisinde bölgenin diğer ülkelerini etkileyebilecek stratejik bir kuruluş haline gelmiştir. Katar'ın yeni Emir'i dünyanın çeşitli bölgelerinde, kıtalarında yer alan ülkelere ziyaretler gerçekleştirerek çok sayıda ülke ile siyasi ve

⁴¹¹ Birol Başkan, "Calutlar Dünyasında bir Davut: Katar'ın Sıradışı Dış Politika Dinamizmi", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 7, Sayı. 13, Ekim, 2012, s.47

⁴¹² Birol Başkan, "Calutlar Dünyasında bir Davut: Katar'ın Sıradışı Dış Politika Dinamizmi", s.41

⁴¹³ Anthony H. Cordesman, and Ahmed S. Hashim, *IRAQ Sanctions and Beyond*, s.202

⁴¹⁴ Anthony H. Cordesman, and Ahmed S. Hashim, *IRAQ Sanctions and Beyond*, s.203-204

ticari anlaşmalar imzalamıştır.⁴¹⁵ Katar hem ABD ile ilişki kuruyor, hem Rusya'ya kapıları kapatmıyor, hem İran'la ilişkilerini iyi tutmaya çalışıyor, hem Filistin'e yardım ediyor, hem İsrail ile ticari ilişkiler kuruyordu. Eğitim alanına büyük yatırımlar yapılarak dünyanın sayılı üniversitelerinin bir kampüsünün de Katar'da olması sağlanmıştır. Şeyh Hamad, on yıl içerisinde attığı adımlarla iç ve dış tehditlere karşı gücünü artırdı.⁴¹⁶

Katar'ın kurduğu siyasi ve ticari ilişkiler ağı sonucunda Katar'ın menfaatleri aynı zamanda ilişkide bulunduğu ülkelerin de menfaatleri haline gelmiştir.⁴¹⁷ İlişki de bulunduğu ülkeler ise Katar'ın güvenliğini koruyabilecek ölçektedir. İlişkide bulunduğu ve onu koruyabilecek ülkeler birden fazla olup bir kısmı birbirlerine alternatif olabilecek kapasitededir.

Katar'ın izlediği politikalar, müttefiklik ilişkileri, bölgede yaptığı yardım ve yatırımlar onun artık bir yumuşak güç (soft power) olarak söz konusu edilebilir hale gelmesini sağlamıştır.⁴¹⁸ Katar'ın az nüfusla ve küçük kara parçası ile yumuşak güç olması güvenliği için önemli bir avantaj olarak ifade edilebilir. Bölgesel ve küresel sorunlara yumuşak gücü sayesinde kolayca ortak olmakta ve rol üstlenmektedir.

4.3.2 Askeri Harcamalar ve GSMH ilişkisi

Katar'ın 1989 ve 1990 yıllarına ait askeri harcamalarına ulaşamadığından Tablo 32'de yer verilmemiştir. WMEAT'in diğer raporlarında da 1990 öncesi yıllara ait askeri harcamaları yer almamaktadır. 1991-1999 yılları arasında askeri harcama tutarlarında ani artışlar ve azalışlar olmadığı görülmektedir. Artışlar ve azalışlar sonucu ortaya çıkan rakamlar birbirine yakındır. 1999 rakamı 1991'e göre fazla gerçekleşmiştir. GSMH'si yüksek olan Katar'ın askeri harcamalarının GSMH'ye oranı %10 ile %13 arasında değişmektedir. Körfez Savaşı'nın askeri harcamaları olağanüstü etkilemediği anlaşılmaktadır.

⁴¹⁵ Birol Başkan, "Calutlar Dünyasında...." s.42-43

⁴¹⁶ Birol Başkan, "Calutlar Dünyasında...." s.43

⁴¹⁷ Birol Başkan, "Calutlar Dünyasında...." s.47

⁴¹⁸ Osman Antwi, "The Rise of Qatar as a Soft Power And The Challenges", **European Scientific Journal**, December 2013 /SPECIAL/ Edition vol.2, s.39

Tablo 52

Katar'ın GSMH'si Askeri Harcama Tutarları ve Birbirlerine Oranı

YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		GSMH (Milyon USD)		Askeri Harc. / GSMH (%)
	Cari yıl	1999 yılı	Cari yıl	1999 yılı	
1989			6.690	8.400	
1990			7.580	9.170	
1991	934	1.090	7.080	8.260	13,2
1992	806	918	7.870	8.960	10,2
1993	801	891	7.370	8.190	10,9
1994	846	922	7.590	8.270	11,1
1995	874	932	8.380	8.930	10,4
1996	1.110	1.160	9.320	9.750	11,9
1997	1.270	1.300	9.510	9.760	13,3
1998	1.080	1.100	10.200	10.400	10,6
1999	1.060	1.060	10.600	10.600	10

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.90

Katar GSMH ortalamaları mukayesesinde 1989–1999 döneminde Körfez'in altı ülkesi arasında beşinci sırada yer almaktadır. Askeri harcama ortalamaları üzerinden bir sıralama yapıldığında da Katar'ın yine beşinci sırada yer aldığını görmekteyiz. Askeri harcamalarının GSMH'ye oranı ortalaması 1989–1999 döneminde %10'dur. Bu oran ortalaması ile Katar bölgesinde dördüncü sırada yer almaktadır. (Bakınız Ek 1: Grafik 7: Grafik 8, Grafik 9)

Tablo 53

Askeri Harcamaların Merkezi Hükümet Harcamalarına Oranı

YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)	Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyon USD)	Askeri Harcama/ MHH
	1999 Yılı Kur Esas	1999 Yılı Kur Esas	(%)
1989		42.270	
1990			
1991	1.090	3.730	29,2
1992	918	3.900	23,6
1993	891	3.930	22,7
1994	922	401	23
1995	932	3.740	24,9
1996	1.160	3.780	30,6
1997	1.300	4.620	28,1
1998	1.100	4.900	22,3
1999	1.060	4.620	22,9

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.90

Katar'ın askeri harcamalarının merkezi hükümet harcamalarına oranı oldukça fazladır. Merkezi hükümet harcamaları içerisinde askeri harcamalarının payı 1/5 ile 1/3 arasında değişmektedir. Harcamaların en yüksek olduğu yıllar 1991 ve 1996 yıllarındadır. En düşük olduğu yıl 1998'dir.

Merkezi hükümetin harcamaları içerisinde, askeri harcamaların payı ortalaması %25.20'dir. Bu ortalama ile altı Körfez Ülkesi arasında beşinci sırada yer almaktadır. Katardan sonra gelen altıncı ülke Bahreyn'dir. (Bakınız Ek 1: Grafik 7, Grafik 8)

Tablo 54

Kişi Başına Düşen Askeri Harcamalar ve Kişi Başına Düşen GSMH

YILLAR	Kişi Başına Düşen Askeri Harcama (USD)	Kişi Başına Düşen GSMH (USD)	Nüfus (milyon)
	1999 yılı kur	1999 yılı kur	
1989		18.500	0,5
1990		19.100	0,5
1991	2.160	16.400	0,5
1992	1.730	16.900	0,5
1993	1.600	14.700	0,6
1994	1.570	14.100	0,6
1995	1.520	14.500	0,6
1996	1.800	15.200	0,6
1997	1.940	14.600	0,7
1998	1.580	14.900	0,7
1999	1.470	14.700	0,7

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.90

Katar’da kişi başına düşen GSMH 5.400–5.800 dolar arasında değişmektedir. Bu rakamlar neredeyse dünya ortalamasının 3 kat üzerindedir. Katarlılar kişi başına düşen yüksek GSMH’ye sahiptirler. Katar’ın kişi başına düşen askeri harcamaları da 140-250 dolar arasında değişkenlik gösteren dünya ortalamasının üzerindedir.⁴¹⁹ Kişi başına düşen GSMH’ye kişi başına düşen askeri harcamalar mukayese edildiğinde, askeri harcamalar olağanüstü görünmemektedir. Körfez Krizi yıllarında kişi başına düşen askeri harcamaları olağandışı artış göstermemiştir.

Kişi başına düşen askeri harcamaların on bir yıllık ortalama sıralamasında Katar’ın üçüncü sırada yer aldığını görmekteyiz. Aynı şekilde Katar, kişi başına düşen GSMH ortalamasında da bölgesinde üçüncü sıradadır. (Bakınız Ek 1: Grafik 10, Grafik 11)

⁴¹⁹ World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.51-61

Tablo 55

Askeri Güç ve Harcamalar (1989-1999)

YILLAR	Nüfus (Milyon)	Askeri Güçler (Bin)	Bin Kişiye düşen asker sayısı	Asker Başına Düşen Harcama (USD)
1989	0,5	7	15,4	
1990	0,5	11	22,9	
1991	0,5	11	21,8	99.100
1992	0,5	8	15,1	115.000
1993	0,6	8	14,3	111.000
1994	0,6	10	17	92.200
1995	0,6	10	16,3	93.200
1996	0,6	11	17,1	105.000
1997	0,7	11	16,4	118.000
1998	0,7	11	15,9	99.600
1999	0,7	12	16,7	88.400

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.90

Katar'ın asker sayısı 1989 yılından 1990 yılına geçildiğinde oransal ve rakamsal olarak ani bir artış göstermiştir. Bu artışta Körfez Savaşı'nın etkisinin olduğu söylenebilir. 1992-1993 yıllarında tekrar azalmış, 1994'ten itibaren tekrar artışa geçmiştir. Takip eden yıllarda da 1990'da görülen kişi başına asker oranını korumuştur. Asker başına düşen harcama rakamında yıldan yıla azalma görülmektedir. 1999 yılındaki asker başına harcama rakamı belirli bir aralıkta azalıp artarak değişkenlik göstermektedir.

Bin kişiye düşen asker sayısı ortalamasında Katar Birleşik Arap Emirlikleri'nden sonra ikinci sırada yer almaktadır. Bu oranın ortaya çıkmasında Katar'ın nüfusunun düşük olmasının faktör olduğu söylenebilir. Asker başına yaptığı harcama sıralamasında ise Katar'ın üçüncü olduğu görülmektedir. (Bakınız Ek 1: Grafik 11, Grafik 12)

Tablo 56

Katar Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2000 -2005)

KATAR SAVUNMA HARCAMALARI (2000-2005)													
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		Askeri Güçler (1000)	GSYH (Milyon USD)		Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyon USD)	NÜFUS (Milyon)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler	Askeri Harcamalar / GSYH (%)	Askeri Harcamalar / Merkezi Hükümet Harc. (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harc.	Bin Kişiye Düşen Asker Sayısı	Kişi Başına Düşen GSYH
	Cari yıl	2005 yılı		Cari yıl	2005 yılı kur								
2000	982	1110	11	17800	20100	6300	0,6	101000	5,5	17,6	1770	17,5	32000
2001	885	977	12	17500	19400	6220	0,7	81400	5	15,7	1480	18,2	29400
2002	913	991	12	19400	21000	6800	0,7	82600	4,7	14,6	1430	17,3	30400
2003	942	1000	12	23500	25000	7360	0,7	83400	4	13,6	1380	16,5	34500
2004	1100	1130	10	31700	32800	10200	0,8	113000	3,5	11,1	1500	13,2	43200
2005	1240	1240	7	42500	42500	13900	0,8	177000	2,9	8,9	1570	8,9	54000
Ortalama	1010,33	1074,67	10,67	25400,00	26800,00	8463,33	0,72	106400,00	4,27	13,58	1521,67	15,27	37250,00
Toplam	6062	6448		152400	160800	50780					9130		223500

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/index.htm> (01.05.2005)

Katar'ın askeri harcamaları 200-2002 yıllarında azalış daha sonra artış göstermiştir. GSYH rakamları da 2001 yılı hariç artmıştır. Askeri harcamaların GSYH içerisindeki payı oransal olarak azalmıştır. Bu oran Körfezin ortalaması olan %6,8'in altındadır. Altı Körfez ülkesi arasında bu oranla son sıradadır.

Askeri harcamalarının merkezi hükümet harcamaları içerisindeki payı oransal olarak bir önceki yıla göre azalarak devam etmiştir. Kişi başına düşen askeri harcaması ise Kuveyt'ten sonra ikinci sıradadır. Körfez ve Ortadoğu ortalamasının üzerindedir.

Tablo 57

Katar Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2006 -2011)

KATAR SAVUNMA HARCAMALARI (2006 - 2011)											
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		GSYH (Milyon USD)		Askeri Harc. / GSYH (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harcama (USD)	Kişi Başına Düşen GSYH (USD)	Nüfus (milyon)	Askeri Güçler (Bin)	Asker Sayısının Nüfusa Oranı (%)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler (USD)
	Cari yıl	2011 yılı	Cari yıl	2011 yılı		2011 yılı kur	2011 yılı kur				
2006	1.180	1.290	60.500	65.800	1,96	1.150	58.800	1,1	10	0,92	125000
2007	1.560	1.660	79.500	84.300	1,97	1.310	66.500	1,3	10	0,8	164000
2008	2.320	2.410	115.000	120.000	2,01	1.700	84.400	1,4	10	0,71	241000
2009	2.220	2.300	97.600	101.000	2,28	1.460	64.200	1,6	10	0,64	230000
2010	2.500	2.550	125.000	128.000	1,99	1.490	74.200	1,7	10	0,58	255000
2011	3.460	3.460	171.000	171.000	2,02	1.870	92.700	1,9	10	0,54	346000
Toplam	13.240	13.670	648.600	670.100	12,2	8.980	440.800	9,0	60	4,2	1.361.000
Ortalama	2206,67	2278,33	108100,00	111683,33	2,04	1496,67	73466,67	1,50	10,00	0,70	226833,33

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

Katar'ın askeri harcamaları ve GSYH rakamları 2006-2011 arası dönemde artış göstermiştir. Askeri harcamaların GSYH'ya oranı ise 2010 hariç artış yönlü olmuştur. Kişi başına düşen askeri harcamaları da artarak devam etmiştir. Kişi başına düşen askeri harcamaları altı Körfez Ülkesi ortalamasının altındadır. Kişi başına düşen GSYH rakamı ise altı Körfez Ülkesi arasında ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 58

Katar Ordu Kapasitesinde Değişmeler (1990 -2006)

KATAR Kara Gücü	1990	2000	2006
MUHAREBE BİRİMLERİ	7	9	10
Mekanize Piyade Tugayı	3	4	4
Özel Kuvvetler	1	1	1
Tank Tugay	1	1	1
Kraliyet Koruma Alayı	1	1	1
Ağır Topçu Alayı	1	1	1
Havan Tugayı	0	1	1
Ana Savaş Tankı	24	44	30
Zırhlı Piyade Savaş Araçları	30	40	40
Keşif Aracı	10	36	68
Zırhlı Personel Taşıyıcı	168	208	226
Toplar	14	83	89
Anti Tank Silahları	100+	100+	188
KATAR Hava Gücü	1990	2000	2006
İnsan Gücü	800	2100	2100
Savaş Uçağı	12	12	12
Eğitim Uçağı	6	6	6
Nakliye Uçağı	3	6	6
Helikopter	26	23	25
Karadan Havaya Füze	30	65	75
KATAR Deniz Gücü	1990	2000	2006
İnsan Gücü	700	1730	1800
Gemi	9	7	7
Kıyı Devriye Gemisi	0	40	20
Amfibik Gemi	1	0	0
Sahil Güvenlik	3	3	3

Kaynak: Anthony H. Cordesmans. Khalid R. Al-Rodhan, *Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars*, CSIS - Center for Strategic and International Studies, 2007 London, p.149-153

Katar askeri güçleri yoğun olarak North Camp ve Barzan Camp askeri alanlarında bulunmaktadır.⁴²⁰ Katar'ın askeri birimleri içerisinde kara birliklerinin diğerlerine göre daha güçlü olduğu görülmektedir. 1990 yılından 2000'e kadar bazı

⁴²⁰ Anthony H. Cordesmans. Khalid R. Al-Rodhan, *Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars*, s..148

teçhizatlarında özellikle top, gemi ve füze sayılarında önemli artışlar olmuştur. On yıllık dönemde asker sayılarında da artışlar sağlanmıştır.

Katar küçük bir ülke, küçük bir askeri güce sahip olmasına nispetle büyük askeri harcamalara sahiptir.⁴²¹ Bu harcamaların bir kısmı askeri tesislere yapılan yatırımlardan oluşmaktadır. Katar'da ABD'nin Körfez için önemli bir hava üssü bulunmaktadır. Hatta ABD'nin körfezdeki hava kuvvetlerinin merkezi Katar'da bulunmaktadır.

Katar'ın gerek 1999'daki askeri personel ve teçhizat sayılarına gerekse artışlar sonucu 2000'deki rakamlara baktığımızda Katar'ın kendi kapasitesi ile kendi güvenliğini sağlamada yeterli olacağını söyleyemeyiz. Katar'ın kapasitesi bölgenin başat gücü olan İran ve Suudi Arabistan'ın oldukça altındadır. Bunun için de savunma hizmeti almayı ihtiyaç olarak gördüğü söylenebilir.

4.3.3 Katar'ın İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları

Tablo 59

Toplam İthalat ve İhracat İçerisinde Savunma Harcamaları (1989–1999)

KATAR'ın Silah İthalat ve İhracatının Toplam İthalat ve İhracat İçerisindeki Payı (1989 - 1999)										
YILLAR	Silah İthalatı (Milyon USD)		Silah İhracatı (Milyon USD)		Toplam İthalat (Milyon USD)		Toplam İhracat (Milyon USD)		Silah İthalatı/ Toplam İthalat (%)	Silah İhracatı/ Toplam İhracat (%)
	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı		
1989	180	226	0	0	1326	1668	2504	3149	13,6	0
1990	100	121	0	0	1695	2052	3291	3983	5,9	0
1991	20	23	0	0	1720	2009	3107	3629	1,2	0
1992	1400	1597	0	0	2015	2298	3736	4261	69,5	0
1993	10	11	10	11	1891	2106	3044	3390	0,5	3
1994	1300	1418	130	142	1927	2102	2925	3191	67,5	4,4
1995	50	53	0	0	3398	3628	2710	2893	1,5	0
1996	5	5	0	0	2868	3004	2590	2713	0,2	0
1997	625	642	0	0	3322	3414	3840	3946	18,8	0
1998	1000	1015	0	0	3409	3460	3260	3309	29,3	0
1999	120	120	0	0	6600	6600	2440	2440	1,8	0
Toplam	4810	5231	140	153	30171	32341	33447	36904	209,8	7,4
Ortalama	437,2	475,5	12,7	13,9	2742,8	2940	3040,6	3354,9	19	0,6

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.142

⁴²¹ Anthony H. Cordesmans. Khalid R. Al-Rodhan, *Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars*, s.146

Katar'ın ithalat ve ihracatı içerisinde savunma harcamalarının hacmi Tablo 59'da yer almaktadır. Katar'ın ihracatı içerisinde savunma malzemeleri, silah ekipmanlarının vb. kayda değer olmadığını, askeri malzemelerin ihracat içerisindeki payının 1993–1994 yılları haricinde “0 (sıfır)” olduğu görülmektedir. 1993–1994 yıllarında yaptığı ihracatın ise Katar ekonomisini etkileyecek düzeyde olmadığı söylenebilir.

1989–1999 yılları arasında Katar'ın askeri malzeme ithalatında dikkat çekici hareketlilikler bulunmaktadır. 1989 yılından sonra 1990–1991 yıllarında harcamalarda azalış görülmektedir. Ancak 1992 yılında harcamalarda olağanüstü artış olduğu görülmektedir. Bu artışın Körfez Savaşı'nı takip eden yıla denk gelmesi artışın nedeni noktasında açıklayıcı olmaktadır. 1992 yılı aynı zamanda Katar ile ABD arasında askeri işbirliği anlaşmasının imzalandığı yıl olması bir diğer önemli husustur. 1994'deki yüksek harcamaların nedeninin de Körfez Savaşı'nın devam eden etkilerine bağlı olduğu söylenebilir. Zira Körfez Savaşı'yla birlikte 1994 yılına kadar, dünya silah ithalatının yüzde 30'luk kısmı Körfez ülkelerince yapılmıştır.⁴²²

1989–1999 arası dönemde Katar, askeri malzeme ve silah ithalatı sıralamasında bölgede dördüncü ülke olmuştur. Silah, askeri malzeme ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı %19 olup, altı Körfez ülkesi arasında bu oranla Suudi Arabistan'ın ardından ikinci sırada yer almıştır. (Bakınız Ek 1: Grafik 15, Grafik 16)

1987–1991 yılları arasında Katar'ın askeri malzeme ithalatında tercihleri ABD, Fransa ve Latin Amerika ülkeleri olmuştur.⁴²³ 1992 -1994 yıllarında Katar'ın tercihleri yine çok sınırlı ve tamamen Batı ülkelerinden yana olmuştur. Askeri malzeme ithalatında ABD, Fransa ve diğer Batı ülkelerini tercih etmiştir.⁴²⁴ 1995–1997 yıllarında yine ABD, İngiltere ve Fransa Katar'ın tercih ettiği ülkeler olmuştur. Bu yıllarda Katar'ın listesine İngiltere belirgin şekilde dâhil olmuştur. İngiltere ve Fransa'nın payı

⁴²² Birol Başkan, *Calutlar Dünyasında....*, s.40

⁴²³ WMEAT, *World Military Expenditures and Arm Transfers 1991 -1992*, s.133

⁴²⁴ WMEAT, *World Military Expenditures and Arm Transfers 1995*, s.155

daha fazla olduğu görülmektedir.⁴²⁵ 1997–1999 döneminde de tercihi değişmemiş İngiltere, Fransa ve ABD’ye transfer aktarımında bulunmuştur.⁴²⁶

Bu 10 yıllık süre içerisinde Katar’ın Rusya ve Çin eksenindeki ülkelere askeri malzeme temini karşılığında hiç transfer aktarımında bulunmamıştır. Katar’ın harcamalardaki politik tavrı 10 yıl süresince hiç değişmemiştir. Güvenliğini sağlama konusunda işbirliğinde bulunduğu ülkelerin dışında, bu ilişkilerini riske atacak bir arayışta olmadığını söyleyebiliriz. Katar’ın tercihleri istisnadan bahsedilemeyecek kadar net olmuştur. Katar’ın dış politikasında ve ticari ilişkilerinde görülen çok yönlülüğün savunma harcamaları askeri ilişkiler söz konusu olduğunda tek yönlü olduğu görülmektedir.

Tablo 60

Katar Toplam İhracat ve İthalatı İçerisinde Askeri Harcamaların Hacmi 2000-2011

KATAR'ın Silah İthalat ve İhracatının Toplam İthalat ve İhracat İçerisindeki Payı (2000-2011)										
YILLAR	Silah İthalatı (Milyar USD)		Silah İhracatı (Milyar USD)		Toplam İthalat (Milyar USD)		Toplam İhracat (Milyar USD)		Silah İthalat/Toplam İthalat (%)	Silah İhracatı/Toplam İhracat (%)
	Cari Yıl	2011 Yılı	Cari Yıl	2011 Yılı	Cari Yıl	2011 Yılı	Cari Yıl	2011 Yılı		
2000*	0	0	0	0		5		17,9	0	0
2001	0	0	0	0	5,1	6,3	11,6	14,2	0	0
2002	0	0	0,1	0,1	5,4	6,6	11,7	14,2	0	0
2003	0	0	0	0	6,7	8	14,5	17,3	0	0
2004	0	0	0	0	8,9	10,3	20,4	23,6	0	0
2005	0,3	0,3	0	0	14,2	15	29	32,5	2	0
2006	3,3	0,4	0	0	21,8	23,7	38,2	41,6	1,69	0
2007	0,1	0,1	0	0	27,1	28,8	45,6	48,4	0,35	0
2008	0,9	0,9	0	0	32,4	33,6	58,3	60,7	2,68	0
2009	0,5	0,5	0	0	30,7	31,7	46	47,4	1,58	0
2010	0,5	0,6	0	0	29,7	30,3	77,8	79,3	1,98	0
2011	1,2	1,2	0	0	43,8	43,8	121,7	121,7	2,74	0
Toplam	6,8	4	0,1	0,1	225,8	243,1	474,8	518,8	13,01	0
Ortalama	0,57	0,33	0,01	0,01	18,82	20,26	39,57	43,23	1,08	0,00

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

* World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2012, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2012/> (01.05.2015)

⁴²⁵ WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1998, s.167

⁴²⁶ WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, , s.157

Katar'ın silah ithalatına ilişkin 2000-2004 arası rakamlara ulaşamamıştır. Kaynak olarak kullanılan raporlarda yer verilmediği görülmüştür. Diğer yıllardaki silah ithalatlarına ilişkin rakamlarda oldukça düşüktür. Silah ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı çok azdır. Altı Körfez Ülkesi arasında son sıradadır. Ortadoğu ve Körfez ortalamasının altındadır. Silah ihracatı yoktur. Toplam ihracatı, toplam ithalatından fazladır.

4.4 BAHREYN KRALLIĞI

İki deniz anlamına gelen Bahreyn, “Körfez’in İncisi” olarak nitelendirilmektedir. Bahreyn 670 km² yüzölçümü ile 33 adadan oluşan bir adalar ülkesidir. Bu adalardan 5'inin dışındakiler küçük, kayalık ve su kaynaklarından yoksun olmaları nedeni ile yerleşim yeri değildirler. Ülkeye adını veren en büyük ada olan Bahreyn adasıdır. Bu adanın büyüklüğü kuzeyden güneye 43 km iken, genişliği 16 km'dir. İkinci adası Al Muharraq ülkenin havaalanına sahiptir. Ülke deniz üzerine inşa edilen 25 km'lik Kral Fahd Köprüsü ile Suudi Arabistan'a bağlanmıştır.⁴²⁷

Bahreyn'in tarihi neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Tarih boyunca ticaret merkezi olan yerel Arap kabilelerinin yaşadığı adayı 1521 yılında Portekizli denizciler işgal etmişler 1601 yılına kadar hükmetmişlerdir. 1601 yılından 1783 yılına kadar ada Araplar ve Persler arasında el değiştirmiştir.⁴²⁸

Bahreyn üzerindeki Pers kontrolü 1783 yılında kırılmış ve hâkimiyet günümüzde de halen adayı yöneten El-Halife (Al-Khalifa) ailesine geçmiştir. El-Halife ailesinin kökleri Kuveyt'i yöneten El-Sabah ile aynı kabileye kadar uzanmaktadır. Suudi Arabistan Kraliyet ailesi ile de bağlantısı bulunmaktadır.⁴²⁹

1820 Britanya ile diğer küçük bölge emirlikleri ve bölgeleri arasında Genel Dostluk Anlaşması imzalandı. 1820 yılından 1869 yılına kadar Bahreyn içerisinde karışıklıklar ve Şeyh ailesi içerisinde mücadeleler, suikastlar yaşandı. 1869 yılına kadar Britanya bu karışıklıkları durdurmak için rol üstlenmeye çalıştı. Bütün bu karışıklıklar

⁴²⁷ Carol Ann Gillespie, **Bahrain**, Chelsea House Publishers, 2002, p.9-10

⁴²⁸ Gülsevin Onur, **Bahreyn Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İGEME Yayını, Ankara - February, 2011, s.3

⁴²⁹ Gillespie, s.33

ülke üzerinde Britanya'nın etkinliğinin artmasına, Britanya'nın koruması altına girmesine neden oldu. 21 yaşında Bahreyn Emiri olan Sheikh Isa ibn Ali Al-Khalifa, Bahreyn'in savunmasını Britanya'nın sağlamasını kapsayan bir anlaşma imzaladı. Genç Emir petrol arama imtiyazı verilmesinin de Britanya'nın onayına bağlanmasını kabul etti.⁴³⁰ Bahreyn 1971 yılında Britanya ile yeni bir anlaşma yaparak sorunsuz şekilde bağımsızlığını elde etmiştir.

4.4.1 Bahreyn'in Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Unsurları

4.4.1.1 Petrol

Bahreyn'de 1929 yılında Standard Oil Company of California (SOCAL) tarafından The Bahrain Petroleum Company (BAPCO) kuruldu.⁴³¹ Şirketin yöneticileri İngilizler'den oluşuyordu.⁴³² Bahreyn'de ticari olarak kullanılabilir petrol 1932 yılında keşfedildi. 1932 yılındaki bu keşif sadece Bahreyn açısından değil Körfez açısından da önem taşıyordu. Zira bu keşif, Körfez'de ticari olarak kullanılabilir ilk petrolün keşfi anlamına da gelmekteydi.⁴³³ Bu tarihten sonra petrol bölge ülkelerinin ekonomisini değiştirdiği gibi dünyanın ilgisini de bu bölgeye çekti. Körfezin diğer ülkeleri gibi Bahreyn de bu yeni durumdan etkilenmiştir.

1948 yılında Bahreyn'de doğal gaz keşfedilmiştir. 1976 yılında Bahreyn'in ulusal petrol şirketi Bahrain National Oil Company (BANOCO) kurulmuş ve BAPCO ile ortaklığı sağlanarak petrol gelirlerinin yeniden yapılandırılması anlaşması yapılmıştır. Yeni durumda gelirlerin %60'nın Bahreyn hükümetine kalması sağlanmıştır. 1997 yılında Bahreyn Devleti rafinerilerin %100'üne sahip olmuştur.⁴³⁴

⁴³⁰ Gillespie, s.34-35

⁴³¹ The Bahrain Petroleum Company (BAPCO), <http://www.bapco.net/default.asp?action=category&id=28> (Erişim Tarihi 29.06.2014)

⁴³² Gillespie, s.41

⁴³³ Julian Walker, "The United Arab Emirates and Oman Frontiers", **The Middle East and North Africa World Boundaries**, Edited By, Clive H. Schofield, Richard N.Schofield, Volume 2, First published 1994 by Routledge, London and New York, p.174

⁴³⁴ The Bahrain Petroleum Company (BAPCO), <http://www.bapco.net/default.asp?action=category&id=28> (Erişim Tarihi 29.06.2014)

Tablo 61

Bahreyn'in Gelirleri (1990-1999)

YILLAR	GELİRLER (Milyon Bahreyn Dinarı)	Petrol Gelirleri (Milyon BD)	Diğer Gelirler (Milyon BD)	Petrol Gelirleri %
1990	497,7	306,7	191	61,6
1991	511,8	306,3	205,5	59,7
1992	511,8	288,9	222,9	56,4
1993	561,5	347,3	214,2	61,8
1994	526,7	285,1	241,6	54,1
1995	560,8	318,6	242,2	56,8
1996	633,3	393,4	239,9	62,1
1997	705,8	422,7	283,1	59,8
1998	554	259,4	294	46,8
1999	660,4	371,4	289	56,2

Kaynaklar:*The Government Financial Statistics 1990-1994, State of Bahrain The Ministry of Finance (MOF) & National Economy, s.10, <http://www.mofne.gov.bh/showdatafile.asp?rid=969&ftype=file1> (Erişim Tarihi 29.06.2014);

**The Government Financial Statistics 1995-1999, State of Bahrain The Ministry of Finance (MOF) & National Economy, s.7, <http://www.mofne.gov.bh/showdatafile.asp?rid=966&ftype=file1> (Erişim Tarihi 29.06.2014)

Tablo 61'de de yer alan verilerde görüldüğü üzere Bahreyn gelirleri içerisinde petrol gelirleri petrol dışı gelirlere göre daha fazladır. Petrol gelirleri hariç tutulduğu takdirde ülke gelirleri yarı yarıya hatta daha fazla düşüş göstermektedir. Petrol gelirlerinin bütçe içerisinde yer alan oransal büyüklüğü göz önüne alındığında, petrolün Bahreyn için hayati öneminin olduğu görülmektedir.

Tablo 62

Bahreyn'in Günlük Ortalama Petrol Üretimi (1980-2014, Bin varil)

1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	
57	55	53	52	51	49	52	51	52	52	
1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
48	43,9	44,6	54,6	55	52,8	46,4	53,7	49,3	49,6	49,8
2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
49	49	49	50	54	48	48	48	48	47	48
2012	2013	2014								
55	61	63								

Kaynak: U.S. Energy Information Administration,
<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=53&aid=1&cid=regions&syid=1990&eyid=2000&unit=TBDP> (Erişim Tarihi 29.06.2014)

<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=53&aid=1&cid=BA.&syid=1980&eyid=2014&unit=TBDP> (Erişim Tarihi 01.05.2015)

Bahreyn petrolü erken bulmasına rağmen rezervleri ve üretimi düşüktür. Ülkenin coğrafyası küçük olduğundan petrole ulaşabileceği alan sınırlıdır. Gelir ve gider dengesinde bütçenin azda olsa açık verdiği yıllar olmaktadır. Bahreyn'in petrol dışı gelirleri arasında bağışlar ve hibeler de yer almaktadır.⁴³⁵ Özellikle Suudi Arabistan ve Kuveyt, Bahreyn'i ekonomik olarak desteklemektedirler. Suudi Arabistan, 1997 – 2004 yılları arasında iki ülkenin ortak sahası olan Abu Saafa petrol sahası gelirlerini Bahreyn'e bırakmıştır.⁴³⁶

4.4.1.2 İran'la İlişkiler

Nüfus çoğunluğunun Şii olması, tarihte zaman zaman İran kontrolünde olması nedeniyle Bahreyn; her zaman İran'ın ilgi odağı olmuştur. 1957 yılında İran Meclisi Bahreyn'in İran'ın 14. Vilayeti olduğunu kabul eden bir karar almıştır.⁴³⁷ Bu kararın

⁴³⁵ The Government Financial Statistics 1990-1994, State of Bahrain The Ministry of Finance (MOF) & National Economy, s.10, <http://www.mofne.gov.bh/showdatafile.asp?rid=969&ftype=file1> (Erişim Tarihi 29.06.2014)

The Government Financial Statistics 1995-1999, State of Bahrain The Ministry of Finance (MOF) & National Economy, s.7, <http://www.mofne.gov.bh/showdatafile.asp?rid=966&ftype=file> (Erişim Tarihi 29.06.2014)

⁴³⁶ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), *Bahreyn Ülke Bülteni 2012*, www.deik.org.tr/Contents/FileAction/3257, (Erişim Tarihi 29.06.2014)

⁴³⁷ Bülent KENEŞ, *Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.70

uygulanması durumunda Körfez'in kontrolünün İran'a geçeceği endişesiyle Suudi Arabistan tepki göstermiş, konuyu 1970 yılında Birleşmiş Milletler'e götürmüş ve İran'ın Bahreyn'i tanımamasını sağlamıştır. İran'ın Bahreyn'i tanımış olması Bahreyn üzerindeki düşüncelerinden vazgeçtiği anlamına gelmemiştir. İran 1979 devriminden sonra da 14. vilayet olma hususunu zaman zaman dile getirmiştir. İran, merkezi İran'da bulunan Bahreyn Kurtuluş Cephesi üzerinden Bahreyn Şiileri ile ilişki kurmaya ve etkin olmaya çalışmaktadır.⁴³⁸

İran'ın Bahreyn üzerindeki bu iddiaları Bahreyn'in tehdit algılarında etkilidir. İran Bahreyn'in kendi sınırları içerisinde olması gerektiği savıyla doğrudan harici bir faktör olarak Bahreyn üzerinde tehdit oluşturmaktadır. İran dâhili bir faktör olarak nitelendirilebilecek şekilde ayrıca Bahreyn'in iç dinamiklerini harekete geçirmeye, Bahreyn'in yönetim yapısını İran ile yakın ilişkiler kurabilecek şekle dönüştürmeye, buna bağlı olarak körfezde müttefik bir devlet kazanmaya çalışmaktadır. İran, Bahreyn için hem bir iç tehdit hem bir dış tehdit kaynağıdır. Bahreyn'in iç ve dış güvenliğini muhafazaya yönelik savunma harcamaları üzerinde doğrudan bir faktördür.

4.4.1.3 Hawar Adaları Sorunu

Bahreyn ile Katar arasında Hawar adalarından kaynaklanan ve çatışma potansiyeli bulunan bir sorun bulunmaktadır. Sorunun kaynağı olan Hawar adaları kayalık ve kumluk yapıları ile 16 küçük parçadan oluşmaktadır. Ada olarak nitelendirilen bu kayalıklar Katara iki yüz metre kadar yakındır. Bölgede 1932 yılında ekonomik değeri olan petrolün bulunması ile adacıklar da kıymetli hale gelmiştir. Bahreyn'in 1938 yılında bu adalarda da petrol aranmasına yönelik hazırlıklarının olması Katarı harekete geçirmiş, konu İngilizlere iletilmiş, İngilizler 1939 yılında adacıkların Bahreyn'e ait olduğunu ifade etmiştir. Katar karara tepki göstererek kararı tanımayacağını açıklamıştır. Katar tarafından 1947 yılında adacıklar konusu tekrar gündeme getirilmiş ancak İngilizler 1939'da verilen kararın geçerli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Sorun iki ülkenin bağımsızlığından sonra da devam etmiş, zaman zaman iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. 1981 yılında Bahreyn'in satın aldığı bir gemiye Hawar adını vermesi krize dönüşmüş, araya Suudi Arabistan'ın girmesiyle taraflar

⁴³⁸ Ali Demir, s.117

yatıştırılmıştır. 1986'da Bahreyn'in adalarda petrol arama izni ile birlikte imar izni vermesi krizi tekrar alevlendirmiştir. Üç ülke bir araya gelerek sorunu çözmeye çalışmışlardır. 1991 yılına kadar sorunun çözülmemesi durumunda konunun Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) götürüleceği karar altına alınmıştır. 1991 yılında Bahreyn'in itirazlarına rağmen Katar konuyu UAD'ye götürmüş, UAD uyuşmazlık konusunu görüşmeyi kabul etmiştir.⁴³⁹

Hawar adaları sorunu hala çözülmüş değildir. Zaman zaman Bahreynli balıkçıların sınır ihlali gerekçeleriyle tutuklanmaları, hatta bazen öldürülmeleri iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmaktadır. Bu durumlarda genellikle Suudi Arabistan müdahil olmakta ve iki ülkeyi yatıştırılmaktadır.⁴⁴⁰

4.4.1.4 Jeopolitik ve Demografik Yapı

Bahreyn yüzölçümü olarak küçük bir ülke olmakla beraber Suudi Arabistan'a çok yakın olması ülkeyi Suudi Arabistan açısından önemli hale getirmektedir. Suudi Arabistan'ın Bahreyn ile ilgilenmesinde başlıca faktör; Bahreyn halkının %70'inin Şii olmasına karşın ülke yönetiminin Sünnilerin elinde olmasıdır. Bahreyn Şii nüfusun demografik üstünlüğünü kırmak için Sünni yabancı işçilerin ülkeye gelmesine ve vatandaş olmalarına izin vermektedir.⁴⁴¹

Özellikle 1979 İran Devriminden sonra Bahreyn'in demografik yapısının ortaya çıkarabileceği muhtemel durumlar önemli hale gelmiştir. 1980'li yıllarda İran'ın Bahreyn'deki Şiileri ayaklandırma çabaları önlenmiştir.⁴⁴² Ülkesinin hemen yanı başında Şii kontrolünde bir ülke istemeyen Suudi Arabistan mevcut yönetim altındaki Bahreyn'e destek olmaktadır. Ülkedeki Şii nüfus İran'ın da Bahreyn ile ilgilenmesine sebep olmaktadır. 2011 yılında bu mücadele iyice gün yüzüne çıkmıştır. Ülkede

⁴³⁹ Erdem Denk, "Egemenliği Tartışmalı Adalar, (Kardak, Spratly, Senkaku/Diaouyu, Hawar Abu Musa ve Tunb Örnekleri)", **Ankara Üniversitesi Mülkiye Dergisi**, Cilt 24, Sayı 224, Ankara 2000, s.150-152

⁴⁴⁰ İsmail Ermağan, Burak Gümüş, s.308

⁴⁴¹ Ertan Efegil, "Ortadoğu'daki Gelişmelerin Analizi: Libya, Tunus, Bahreyn, Mısır ve Suriye", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, ORSAM Yayınları, Kasım 2013, Cilt 5, Sayı 59, s.14

⁴⁴² Carl L. Bankstone (Edited by), **World Conflicts: Asia and the Middle East**, Salem Pres Inc., Pasadena, California - Hackensack, New Jersey, 2003, s.76

yönetim karşıtı muhalif gösterilerin İran tarafından desteklendiği, Bahreyn tarafından açıkça ifade edilmiş ve gösteriler Suudi Arabistan'ın askeri desteği ile bastırılmıştır.⁴⁴³

Bahreyn'in güvenlik sorunu Suudi Arabistan ve Kuveyt'i de doğrudan ilgilendirmektedir. Bahreyn'de Sünni yönetimin yıkılması Şiiilerin etki alanını genişleteceği ve bununla Suudi Arabistan içerisindeki Şiiileri etkilemesi muhtemel olacağı söylenebilir. Bahreyn'in güvenlik sorunu ve savunma konusu, demografik yapısı ve Jeopolitik konumu ekseninde Şii – Sünni mücadelesi üzerine inşa edilmektedir.

Bahreyn'in coğrafi konumu Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden sonra yaşanan süreçte de Bahreyn'in aktif rol üstlenmesini sağlamıştır. ABD ve Britanya askeri kuvvetlerine hava ve deniz sahasını açarak Irak kuvvetlerine saldırıda bulunulmasına izin vermiştir. Bahreynli pilotlar Irak askeri hedeflerinin vurulmasında görev almışlardır. Bahreyn askerleri Kuveyt'in özgürleştirilmesi amacıyla yapılan kara harekâtına katılmışlardır. Körfez Savaşı'ndan sonra Bahreyn, Irak ve İran'la ilişkilerini geliştirmeye çaba göstermiştir.⁴⁴⁴

Bahreyn'in jeopolitik konumu, çevresindeki komşularının özellikle Suudi Arabistan ve Kuveyt'in güvenliği açısından da önemlidir. Savunma için belirlediği politika bu ülkelerin güvenlikleri üzerinde doğrudan etki edebilecektir. Savunma harcamaları bu ülkelerin savunmasına da katkıda bulunmaktadır. Bu nedendir ki özellikle Suudi Arabistan, Bahreyn'in savunmasına yardım etmektedir.⁴⁴⁵ Bu ülkelerin güvenliği de aynı şekilde Bahreyn güvenliğini birinci derecede etkilemektedir.

4.4.1.5 Körfezin Finans Merkezi

Bağımsızlığını geç elde eden Bahreyn, körfezin önemli finans merkezlerinden birisi olmuştur. Bahreyn'in finans merkezi olmasına giden süreç uzun yıllar önce başlamıştır. Avrupa ile Körfez arasındaki güçlü ticari ilişkiler Londra ve Bahreyn

⁴⁴³ Ertan Efeğil, "Ortadoğu'daki Gelişmelerin Analizi: ..." s.14

⁴⁴⁴ Bankstone, s.76

⁴⁴⁵ Anthony H. Cordesmans. Khalid R. Al-Rodhan, *Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars*, s.66

arasında 1932 yılında başlamıştır. Bahreyn, Körfez'in ilk finans merkezidir. İngiliz Bankaları 1920 yılından beri Bahreyn'de bulunmaktadır.⁴⁴⁶

4.4.2 Askeri Harcamalar ve GSMH ilişkisi

Tablo 63

Bahreyn'in GSMH ve Askeri Harcama Tutarları

YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		GSMH (Milyon USD)		Askeri Harc. / GSMH (%)
	Cari yıl	1999 yılı	Cari yıl	1999 yılı	
1989	351	441	3340	4200	10,5
1990	359	434	3420	4140	10,4
1991	391	456	3620	4220	10,8
1992	340	388	4140	4720	8,2
1993	346	385	4360	4850	7,9
1994	338	368	4480	4880	7,5
1995	375	400	4890	5210	7,6
1996	386	403	5120	5360	7,5
1997	396	407	4850	4980	8,1
1998	383	388	4720	4780	8,1
1999	415	415	5150	5150	8

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.61

Bahreyn'in askeri harcamalarının GSMH'ye oranı yüksek denilemeyecek seviyededir. 1989-1999 arası dönemde bu oran %7,5 ile %10,8 arasında değişmektedir. Yüksek oranda ve tutarda artış ve azalışlar görülmemektedir. 11 yılı kapsayan dönem içerisinde Körfez savaşının olduğu yıllar harcamaların oransal olarak en yüksek olduğu yıllardır. Ancak bu yıllarda dahi harcamaları olağanüstü olarak nitelendirilebilecek bir görünüm bulunmamaktadır. Rakamsal olarak en yüksek harcama 1999 yılındadır. 1999 yılında GSMH'de da artış olduğundan oransal olarak düşüş şeklinde yansımıştır.

Körfez'in küçük ülkesi Bahreyn, hem GSMH rakamları toplamı ortalamasında, hem de toplam askeri harcamalarının on bir yıllık ortalamalarında, diğer altı Körfez

⁴⁴⁶ Philip Dew, (Editor), "Banking, Finance and Insurance", **Bahrain's Business Environment**, The Central Bank of Bahrain, GMB Publishing Ltd. 2008, London and Philadelphia, s.98

Ülkesi ile mukayese edildiğinde en son sırada yer aldığı görülmektedir. Askeri harcamaların toplam GSMH içerisindeki payı ortalaması %8,60 olan Bahreyn, bu oranla beşinci sırada yer almıştır. (Bakınız Ek 1: Grafik 7, Grafik 8, Grafik 9)

Tablo 64

Bahreyn Bütçesinde Savunma Harcamaları

YILLAR	Toplam Harcamalar (Milyon Bahreyn Dinarı)	Savunma Harcamaları (Milyon BD)
1990	536,6	81,2
1991	534,3	89,3
1992	583,6	94,6
1993	626,4	94,5
1994	656,8	96,3
1995	626,1	102,4
1996	627,3	108,5
1997	703,6	108,9
1998	704,5	111,1
1999	728,8	122,8

Kaynaklar: The Government Financial Statistics 1990-1994, State of Bahrain The Ministry of Finance (MOF) & National Economy, s.10, <http://www.mofne.gov.bh/showdatafile.asp?rid=969&ftype=file1> (Erişim Tarihi 29.06.2014)

The Government Financial Statistics 1995-1999, State of Bahrain The Ministry of Finance (MOF) & National Economy, s.7, <http://www.mofne.gov.bh/showdatafile.asp?rid=966&ftype=file1> (Erişim Tarihi 29.06.2014)

Bahreyn Finans Bakanlığı tarafından yayınlanan gelir ve giderlerin gösterildiği bütçeye ilişkin istatistikî verilerde; “defence” başlığı altında verilen harcamalar Tablo 64’de derlenerek gösterilmiştir. Gider kalemleri içerisinde “defence” giderleri %15-20 arasındadır ve azımsanamayacak büyüklüktedir. Bütçede savunmaya ayırdığı payın eğitim ve sağlık harcamalarından daha fazla olduğu görülmektedir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁷ The Government Financial Statistics 1990-1994, State of Bahrain The Ministry of Finance (MOF) & National Economy, s.10, <http://www.mofne.gov.bh/showdatafile.asp?rid=969&ftype=file1> (Erişim Tarihi 29.06.2014)

The Government Financial Statistics 1995-1999, State of Bahrain The Ministry of Finance (MOF) & National Economy, s.7, <http://www.mofne.gov.bh/showdatafile.asp?rid=966&ftype=file1> (Erişim Tarihi 29.06.2014)

Tablo 65

Askeri Harcamaların Merkezi Hükümet Harcamalarına Oranı

YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)	Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyon USD)	Askeri Harcama/ MHH
	1999 Yılı Kur Esas	1999 Yılı Kur Esas	(%)
1989	441	1.860	23,7
1990	434	1.920	22,6
1991	456	1.790	25,4
1992	388	1.870	20,7
1993	385	1.670	23
1994	368	1.660	22
1995	400	1.960	20,4
1996	403	1.920	21
1997	407	2.200	18,5
1998	388	1.810	21,5
1999	415	2.190	18,9

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.61

Harcamaların dolar olarak yer aldığı WMEAT raporlarında yer alan verilerle, Bahreyn Finans Bakanlığı'nın verileri mukayese edildiğinde, her ikisinde yer alan savunma harcamalarına ilişkin verilerin oransal büyüklüğünün birbirine yakın değerde olduğu görülmektedir. Askeri Harcamaların merkezi hükümet harcamaları içerisindeki payı oranlarının on bir yıllık ortalaması %21,60 olup, bu oran ile Bahreyn altı Körfez Ülkesi arasında son sırada yer almıştır. . (Bakınız Ek 1: Grafik 12)

Tablo 66

Kişi Başına Düşen Askeri Harcamalar ve Kişi Başına Düşen GSMH

YILLAR	Kişi Başına Düşen Askeri Harcama (USD)	Kişi Başına Düşen GSMH (USD)	Nüfus (milyon)
	1999 yılı kur	1999 yılı kur	
1989	908	8.640	0,5
1990	865	8.250	0,5
1991	883	8.170	0,5
1992	730	8.890	0,5
1993	704	8.880	0,5
1994	656	8.700	0,6
1995	694	9.050	0,6
1996	684	9.080	0,6
1997	674	8.260	0,6
1998	636	7.830	0,6
1999	666	8.270	0,6

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.61

Bahreyn'in kişi başına düşen GSMH rakamı 5.400 – 5800 dolar arasında değişmektedir. Bu rakam dünya ortalamasının üzerindedir. Kişi başına düşen GSMH'nin yüksek olduğu ülkeler sınıfında yer alan Bahreyn'de, nüfusun yarım milyon civarında olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir.

Bahreyn'in kişi başına düşen askeri harcamaları da 140-250 dolar arasında değişkenlik gösteren dünya ortalamasının üzerindedir.⁴⁴⁸ Kişi başına düşen GSMH'ye kişi başına düşen askeri harcamalar mukayese edildiğinde askeri harcamalar olağanüstü görünmemektedir. Körfez Krizi yıllarında kişi başına düşen askeri harcamaları olağandışı artış göstermemiştir.

Altı Körfez Ülkesi arasında Bahreyn'in kişi başına düşen GSMH'si on bir yıllık ortalaması 8547 dolar olup, bölgesinde dördüncü sırada yer almıştır. Kişi başına düşen

⁴⁴⁸ World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.51-61

askeri harcama rakamı ortalaması ise 736 dolar olan Bahreyn, bu rakamla da bölgesinde sonuncu olmuştur. (Bakınız Ek 1: Grafik 10, Grafik 11)

Tablo 67

Bahreyn'in Askeri Güç ve Harcamaları (1989-1999)

YILLAR	Nüfus (Milyon)	Askeri Güçler (Bin)	Bin Kişiye düşen asker sayısı	Asker Başına Düşen Harcama (USD)
1989	0,5	5	10,5	86.500
1990	0,5	8	15,9	54.300
1991	0,5	8	15,5	57.000
1992	0,5	7	13,2	55.400
1993	0,5	7	12,8	54.900
1994	0,6	8	14,3	46.000
1995	0,6	8	13,9	50.000
1996	0,6	9	15,3	44.800
1997	0,6	9	14,9	45.200
1998	0,6	9	14,7	43.200
1999	0,6	9	14,5	46.100

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.61

Bahreyn'in asker sayısı 1989 yılından 1990 yılına geçildiğinde oransal ve rakamsal olarak yaklaşık %50 ani bir artış göstermiştir. Takip eden yıllarda da 1990'da görülen kişi başına asker oranını korumuştur. Asker başına düşen harcama rakamında yıldan yıla azalma görülmektedir. 1999 yılındaki asker başına harcama rakamı 1989 yılı rakamının neredeyse yarısı kadar gerçekleşmiştir.

Bin kişiye düşen asker sayısı ortalamasında dördüncü sırada yer alan Bahreyn, asker başına düşen harcama ortalamasında ise beşinci sırada yer almıştır. (Bakınız Ek 1: Grafik 13, Grafik 14) Bahreyn'in bölgesindeki ülkelerle yapılan mukayeselerde görülen genel karakter bu tasnifte de değişmemiştir.

Tablo 68

Bahreyn Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2000 -2005)

BAHREYN SAVUNMA HARCAMALARI (2000-2005)													
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		Askeri Güçler (1000)	GSYH (Milyon USD)		Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyon USD)	NÜFUS (Milyon)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler	Askeri Harcamalar / GSYH (%)	Askeri Harcamalar / Merkezi Hükümet Harc. (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harc.	Bin Kişiye Düşen Asker Sayısı	Kişi Başına Düşen GSYH
	Cari yıl	2005 yılı		Cari yıl	2005 yılı kur								
2000	545	616	9	7970	9010	3060	0,6	68500	6,8	20,1	972	14,2	14200
2001	519	572	9	7930	8750	2430	0,6	63600	6,5	23,6	887	13,9	13600
2002	596	646	10	8450	9170	2990	0,7	68000	7,1	21,6	985	14,5	14000
2003	585	622	11	9700	10300	2980	0,7	59200	6	20,8	932	15,7	15400
2004	559	577	11	11200	11500	2910	0,7	54900	5	19,8	851	15,5	17000
2005	540	540	11	16000	16000	3430	0,7	51400	3,4	15,7	784	15,3	23300
Ortalama	557,333	595,50	10,17	10208,33	10788,33	2966,67	0,67	60933,33	5,80	20,27	901,83	14,85	16250,00
Toplam	3344	3573		61250	64730	17800					5411		97500

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/index.htm> (01.05.2005)

Bahreyn'in 2000-2005 arası dönemdeki askeri harcamaları 2002 yılı hariç olmak üzere bir önceki yılına göre azalmıştır. Bahreyn'in GSYH'sı ise artarak devam etmiştir. Askeri harcamalar ortalaması Körfez Bölgesi ortalamasının altındadır. Körfez Bölgesi ortalamasını Suudi Arabistan yükseltmektedir. Merkezi hükümet harcamalarından askeri harcamalara ayrılan payın rakamsal sıralamasında Bahreyn altı körfez ülkesi arasında son sırada yer almaktadır. Oransal sıralamasında ise dördüncü sıradadır (Bakınız Ek1: Grafik 22).

Bahreyn askeri harcamalarının GSYH'ya oranı ise Ortadoğu Bölgesi ortalamasının üzerinde, Körfez Bölgesi ortalamasının altındadır. 2000-2005 arası dönemde kişi başına düşen askeri harcama rakamı ortalaması da Körfez Bölgesi'nin ortalamasının altında, Ortadoğu Bölgesi ortalamasının üzerindedir.

Tablo 69

Bahreyn Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2006 -2011)

BAHREYN SAVUNMA HARCAMALARI (2006 - 2011)											
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		GSYH (Milyon USD)		Askeri Harc. / GSYH (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harcama (USD)	Kişi Başına Düşen GSYH (USD)	Nüfus (milyon)	Askeri Güçler (Bin)	Asker Sayısının Nüfusa Oranı (%)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler (USD)
	Cari yıl	2011 yılı	Cari yıl	2011 yılı		2011 yılı kur	2011 yılı kur				
2006	540	590	15900	17300	3,41	600	17.500	1	12	1,25	47800
2007	590	630	18500	19600	3,21	590	18.600	1,1	12	1,17	50900
2008	660	690	21900	22800	3,03	620	20.600	1,1	12	1,12	55100
2009	760	790	19300	19900	3,97	690	17.400	1,1	12	1,04	66200
2010	780	790	25700	26200	3,02	670	22.200	1,2	12	1,02	65700
2011	960	960	29000	29000	3,31	790	23.900	1,2	12	1,01	77800
Toplam	4.290	4.450	130.300	134.800	19,9	3.960	120.200	6,7	72	6,6	363.500
Ortalama	715,00	741,67	21716,67	22466,67	3,32	660,00	20033,33	1,12	12,00	1,10	60583,33

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

Bahreyn'in askeri harcamaları 2006-2011 döneminde artarak devam etmiştir. 2009 yılı hariç olmak üzere GSYH rakamları da bir önceki yıla göre artmıştır. Askeri harcamaların GSYH'ya oranı ise Körfez Bölgesi ortalaması olan %5,20'nin ve Ortadoğu Bölgesi ortalaması olan %4,62'nin altındadır. Asker sayısının nüfusa oranı ortalamasında Körfez ve Ortadoğu geneli rakamlarına yakındır. Kişi başına düşen askeri harcama rakamı Körfez Bölgesi ortalamasının altında Ortadoğu Bölgesi ortalamasının üzerindedir.

Askeri Harcamalar, kişi başına düşen askeri harcama ve GSYH'da bölgede son sırada yer almaktadır (Bakınız Ek1: Grafik 27-28-30). Askeri harcamaların GSYH'ya oranında ise altı ülke arasında beşincidir (Bakınız Ek1: Grafik 29). Asker sayısının nüfusa oranında ise üçüncüdür (Bakınız Ek1: Grafik 32))

Tablo 70**Bahreyn Ordu Kapasitesinde Değişmeler (1990 -2006)**

Bahreyn Kara Kuvvetleri	1990	2000	2006
Zırhlı Birlikler	1	1	1
Piyade Birlikleri	2	1	1
Özel Kuvvetler Taburu	1	1	1
Topçu Birlikleri	2	1	1
Emirlik Koruma Birliği	0	1	1
Hava Savunma Birliği	0	1	1
Tank	54	131	180
Zırhlı Piyade Savaş Aracı	0	25	25
Keşif Aracı	38	46	46
Zırhlı Personel Taşıyıcı	103	340	235
Toplar	53	101	43
Antitank Silahları	0	51	46
Karadan Havaya Füzeler	60	73	93
Uçaksavar Silahlar	0	27	27
Bahreyn Deniz Kuvvetleri	1990	2000	2006
İnsan Gücü	600	1000	1200
Deniz Muharip (Fırkateyn vb.)	2	3	3
Devriye, Keşif ve Sahil Güvenlik Muharebe Gemisi	11	8	8
Amfibik Gebi	0	1	1
Lojistik ve Destek Gemisi	0	4	4
Bahreyn Paramiliter Gücü	1990	2000	2006
Polis Gücü	2000	9000	9000
Sahil Güvenlik	250	250	260
Ulusal Güvenlik	0	900	900
Helikopter	5	5	5
Devriye, Keşif ve Sahil Güvenlik Muharebe Gemisi	6	21	21
Amfibik Gemi	0	1	1
Lojistik ve Destek Gemisi	3	2	2
Bahreyn Hava Kuvvetleri	1990	2000	2006
İnsan Gücü	450	1500	1500
Hava Filo Sayısı	3	7	7
Toplam Savaş Uçağı	24	34	33
Helikopter	16	47	47

Kaynak: Anthony H. Cordesmans. Khalid R. Al-Rodhan, Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars, CSIS - Center for Strategic and International Studies, 2007 London, s.65-80

Bahreyn'in kara deniz ve hava güçlerinin bazı birlik ve teçhizatlarında değişimler olmazken bazı birlik ve teçhizatlarında değişmelerin olduğu görülmüştür. Bu değişimler özellikle belli bir güç grubunda yoğunlaşmamış kara deniz ve hava grubunun hepsinde görülmüştür. Kara gücü içerisinde tank ve zırhlı personel taşıyıcıların, deniz gücünde gemilerin, hava kuvvetlerinde helikopterlerin sayısının artışlar yüksek olmuştur.

4.4.3 Bahreyn'in İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları

Tablo 71

Bahreyn'in Toplam İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları

Bahreyn'in Silah İthalat ve İhracatının Toplam İthalat ve İhracat İçerisindeki Payı (1989 - 1999)										
YILLAR	Silah İthalatı (Milyon USD)		Silah İhracatı (Milyon USD)		Toplam İthalat (Milyon USD)		Toplam İhracat (Milyon USD)		Silah İthalat/Toplam İthalat (%)	Silah İhracatı/Toplam İhracat (%)
	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı		
1989	80	101	0	0	3134	3941	2831	3560	2,6	0
1990	280	339	0	0	3712	4493	3761	4552	7,5	0
1991	70	82	0	0	4115	4806	3513	4103	1,7	0
1992	110	125	0	0	4263	4862	3464	3950	2,6	0
1993	80	89	0	0	3858	4296	3726	4149	2,1	0
1994	100	109	0	0	3748	4088	3616	3945	2,7	0
1995	70	75	0	0	3716	3967	4113	4391	1,9	0
1996	130	136	0	0	4273	4475	4702	4925	3	0
1997	90	92	0	0	4026	4137	4384	4505	2,2	0
1998	100	101	0	0	3566	3619	3270	3319	2,8	0
1999	70	70	0	0	3588	3588	4088	4088	2	0
Toplam	1180	1319	0	0	41999	46272	41468	45487	31	0
Ortalama	107,2	119,9	0	0	3818	4206	3769	4135	2,8	0

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.113

Bahreyn'in ithalat ve ihracatı içerisinde savunma harcamalarının hacmi Tablo 71'de yer almaktadır. Bahreyn'in ihracatı içerisinde savunma malzemeleri, silah ekipmanları vb. olmadığını, askeri malzemelerin ihracat içerisindeki payının 1989-1999 arası dönemde "0 (sıfır)" olduğu görülmektedir. Askeri malzeme ithalatının ise toplam ithalat içerisindeki payının küçük olduğunu söyleyebiliriz.

Bahreyn toplam silah ithalatı sıralamasında Körfez Bölgesi'nde son sırada yer almıştır. Toplam ithalatı içerisinde silah, askeri malzeme ithalatına ayırdığı pay %2,80 olan Bahreyn, aynı şekilde yine son sırada yer almaktadır. (Bakınız Ek 1: Grafik 15, Grafik 16)

1987–1991 arası dönemde askeri teçhizat alımında ve askeri harcamalara bağlı olarak Bahreyn’in transfer aktarımında, 500 milyon dolar ile ilk sırada ABD yer alırken, ikinci sırada 200 milyon dolar ile Batı Almanya gelmektedir. Üçüncü sırada 50 milyon dolar ile Fransa bulunurken, dördüncü sırada 20 milyon dolar ile Ortadoğu Bölgesi yer almaktadır.⁴⁴⁹ Doğu bloğundan hiçbir ülkeden alım olmadığı gibi batı bloğundan da bir kısım ülkelerinde transfer yapılanlar arasında yer almadığı görülmektedir. Bahreyn’in tercihlerinde ABD tartışmasız üstün durumdadır.

1992–1994 döneminde Bahreyn’in askeri teçhizat alımına bağlı olarak para transferinde 260 milyon dolar ile ABD ilk sırada, 10 milyon dolar ile Batı Avrupa ülkeleri 2. sırada gelmektedir.⁴⁵⁰ 1995–1997 döneminde ise Bahreyn’in askeri teçhizat alımına bağlı olarak para transferinde 290 milyon dolar ile yine ABD ilk sırada, 10 milyon dolar ile NATO ülkeleri ikinci sırada bulunmaktadır.⁴⁵¹ 1997–1999 yıllarında da Bahreyn’in tercihi değişmemekte ilk sırada ABD yer alırken ikinci sırada Batı Avrupa ülkeleri yer almaktadır.⁴⁵²

Bahreyn’in 1989–1999 arası dönemde askeri malzeme alımında ve buna bağlı olarak yaptığı transferlerde ABD’nin tartışmasız üstünlüğü görülmektedir. Bahreyn’in yaptığı transferler yüksek değildir. Ancak Bahreyn’in politik olarak tercihini ifade etmekte, sembolik bir anlam taşımaktadır.

⁴⁴⁹ WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1991 -1992, s.134

⁴⁵⁰ WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1995, s.155

⁴⁵¹ WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1998, s.167

⁴⁵² WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, , s.157

Tablo 72**Bahreyn Toplam İhracat ve İthalatı İçerisinde Askeri Harcamaların Hacmi 2000-2011**

Bahreyn'in Silah İthalat ve İhracatının Toplam İthalat ve İhracat İçerisindeki Payı (2000-2011)										
YILLAR	Silah İthalatı (Milyar USD)		Silah İhracatı (Milyar USD)		Toplam İthalat (Milyar USD)		Toplam İhracat (Milyar USD)		Silah İthalatı/ Toplam İthalat (%)	Silah İhracatı/ Toplam İhracat (%)
	Cari Yıl	2011Yılı	Cari Yıl	2011Yılı	Cari Yıl	2011Yılı	Cari Yıl	2011Yılı		
2000*	0,1	0,1	0	0	5,1	6,4	7,2	9	1,56	0
2001	0,4	0,5	0	0	4,8	5,9	6,5	8	8,47	0
2002	0,1	0,2	0	0	5,6	6,8	7	8,4	2,94	0
2003	0,1	0,1	0	0	6,2	7,4	8	9,5	1,35	0
2004	0,1	1,1	0	0	8,2	95	10,3	12	1,16	0
2005	0,1	1,2	0	0	10,3	11,5	13,4	15	10,43	0
2006	1,1	0,1	0	0	11,6	12,6	15,7	17	0,79	0
2007	0,1	0,7	0	0	12,6	13,4	17,3	18,4	5,22	0
2008	0,7	0,2	0	0	16,3	16,9	21,2	22,1	1,18	0
2009	0,2	0,3	0	0	11,4	11,7	15,7	16,2	2,56	0
2010	0,3	0,2	0	0	13,1	13,4	17,9	18,2	1,49	0
2011	0,2	0,4	0	0	13,9	13,9	22,9	22,9	2,88	0
Toplam	3,5	5,1	0	0	119,1	214,9	163,1	176,7	40,06	0
Ortalama	0,29	0,43	0,00	0,00	9,93	17,91	13,59	14,73	3,34	0,00

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

* World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2012, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2012/> (01.05.2015)

Bahreyn'in askeri malzemeye dayalı ihracatı bulunmamaktadır. Askeri ithalat rakamları ise düşüktür. Altı Körfez ülkesi arasında toplam askeri malzeme ithalatında beşinci sıradadır (Bakınız Ek1: Grafik 25). Askeri ithalatlarının toplam ithalatları içerisindeki payı ortalaması Körfez Bölgesi ortalaması olan %3,77'ye yakın olmakla birlikte altındadır. Altı Körfez ülkesinin askeri ithalatının toplamı içerisindeki payı %2,8'dir.

4.4.4 Bahreyn ABD Askeri İlişkileri

Körfez bölgesinin savunulması noktasında kritik ve stratejik bir konumu olan Bahreyn ile ABD arasında 1949 yılında bir anlaşma imzalanarak ABD'ye liman kolaylığı sağlanmıştır. Ekim 1991'de iki ülke arasında yapılan Savunma İş Birliği Anlaşmasıyla işbirliğinin kapsamını daha da genişletilmiş, ABD Bahreyn'in askerî

üslerini kullanma hakkını da elde etmiştir.⁴⁵³ Bahreyn'in bağımsızlığını kazandığı ve İngiltere'nin çekildiği 1971 yılında ABD'nin Deniz Kuvvetleri, İngilizlerin boşalttığı üssü kiralamıştır. Bahreyn İdari Destek Birimi adı verdiği bu üssü 1999 yılında rolünü ve hacmini daha da genişleterek üssün adını da Bahreyn Deniz Destek Faaliyeti olarak değiştirmiştir.⁴⁵⁴

ABD'nin Ortadoğu Bölgesi'nin sorumluluğunu verdiği ve Körfez Bölgesi'ne konuşlandığı 5. Filo'nun komuta merkezinde Bahreyn'dir. Merkezi Bahreyn olan bu güce yaklaşık 25.000 asker, 3.000 destek personeli, 200 uçak, 40 gemi, 6 denizaltı bağlı bulunmaktadır.⁴⁵⁵ ABD'nin Bahreyn'de yer alan üstlerinin değeri 232 milyon dolar değerindedir.⁴⁵⁶

Bahreyn ile ABD arasında 1987 yılında yapılan F-16 savaş uçağı alımı anlaşmasıyla, Bahreyn ilk defa F-16 uçağına sahip olmuştur. Alınan uçaklar için Bahreyn, ülkenin güneyinde bir hava üssü inşa edilmiştir. Şeyh İsa adı verilen bu hava üssü yapılan yatırımlarla neredeyse bir askeri şehir haline dönüşmüştür. Körfez savaşında aktif olarak da kullanılan Şeyh İsa Hava Üssünde ABD varlığı 1990'lı yıllarda yapılan anlaşmalarla kalıcı hale gelmiş görünmektedir.⁴⁵⁷

4.4.5 Bahreyn'in Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Değerlendirilmesi

Bahreyn'i Savunma harcamalarına sevk eden ekonomik ve politik faktörlerin birbirleri ile kesişim noktaları bulunmaktadır. Öncelikle Bahreyn bütün körfez ülkelerinde olduğu gibi petrol yataklarına ve gelirlerine sahiptir. Petrol kaynaklarının muhafaza edilmesi Bahreyn'in savunma önceliğini oluşturmaktadır. Bahreyn halkının refah ve yaşam standartları petrol gelirlerine bağlıdır.

⁴⁵³ Ali DEMİR, s.113

⁴⁵⁴ Ali DEMİR, s.114

⁴⁵⁵ America's Navy (USA Naval Forces) <http://www.navy.mil/local/nsabahrain/> (Erişim Tarihi: 08.07.2014)

⁴⁵⁶ Ali DEMİR, s.115

⁴⁵⁷ İzzet Artokça, "ABD'nin Ortadoğu'daki Askeri Mevcudiyeti ve Geleceği" **Akademik Perspektif**, 21.02.2013, <http://akademikperspektif.com/2013/02/21/abd-nin-ortadogudaki-askeri-mevcudiyeti-ve-gelecegi/>

Bahreyn'in mezhepsel demografik yapısına bağlı olarak mevcut iktidarın tehdit altında olması Bahreyn'in güvenlik kaygıları ve algıları içerisinde yer almaktadır. Bu eksende Bahreyn'in güvenlik sorunu komşu ülkeleri Suudi Arabistan ve Kuveyt tarafından da kendi sorunları olarak kabul edilmektedir.

Bahreyn savunma harcamaları ekonomi politik çerçevede değerlendirildiğinde; savunma harcamalarının Bahreyn ekonomisi içerisinde payının düşük olduğu söylenemez. Ancak gerek bölgesel ve gerek küresel olarak mukayese edildiğinde Bahreyn'in savunma harcamaları ve savunma kapasitesinin düşük olduğu ve salt kendi dinamikleri esas alındığında, kendisini savunmaya ve tehditleri izale etmeye gücünün yetmeyeceğini söyleyebiliriz. Bunun farkında olan Bahreyn savunma harcamalarında politik tercihlerde bulunmaktadır. Savunma harcamaları yoluyla transfer aktardığı ülkeler konusunda titiz ve istikrarlı davrandığı görülmektedir. Özellikle ABD açık ara ve tartışmasız şekilde ilk sırada gelmektedir. Bahreyn'in kendisi için sembolik olmayan fakat bölgesel ve küresel ölçekte sembolik anlam taşıyan bu harcamaları Bahreyn'in müttefiklik ilişkilerini göstermektedir.

Bahreyn'in kendi güvenliğini de kapsayan bölgesel güvenlik için topraklarını, hava ve deniz sahasını ABD'ye açmıştır. Ayrıca Suudi Arabistan'dan doğrudan yardım almaktadır. Suudi Arabistan ve ABD hem iç hem dış tehditlere karşı Bahreyn'i himaye ediyor görünümündedir. Yapılan harcamalarla Bahreyn'in mevcut yönetim, istikrar ve güvenliğinin devam ediyor olması, savunma harcamalarından ekonomik ve politik maksatların hasıl olduğunu göstermektedir.

4.5 BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ

Abu Dabi, Dubai, Acman, Füceyre, Res'ül-Hayme, Şarika ve Ummül-Kayveyn (Abu Dhabi, Dubai, Sharjah, Ajman, Umm al-Quwain, Fujairah and Ras al-Khaimah) olmak üzere yedi emirlikten oluşan Birleşik Arap Emirlikleri; Arap Yarımadası'nın doğu sahilinde, Basra Körfezi'nin ise güneybatısında yer almaktadır. Doğu ve güneydoğusunda Umman, batı ve güneybatısında Suudi Arabistan sınır komşuları olarak yer almaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin doğusunda Umman Körfezine de

kıyısı bulunmaktadır. Sahip olduğu adalar hariç yüzölçümü 77.700 adalar dâhil yüzölçümü 83.600 kilometrekaredir.⁴⁵⁸

Başkenti Abu Dabi olan Birleşik Arap Emirlikleri'nin nüfusunun %27'lik kısmını yerli halk oluşturmaktadır. Geriye kalan kısımda Filistinli, Mısırlı, Yemenli, Ürdünlü, Ummanlı Araplar ile İranlı, Hindistanlı, Pakistanlı Asyalılar ve bunlara ilaveten Avrupalı göçmenler bulunmaktadır. Gerek yerliler ve gerekse yabancılardan oluşan nüfus içerisinde Sünniler daha fazladır.⁴⁵⁹

Yapılan Arkeolojik çalışmalarla günümüz Birleşik Arap Emirlikleri'nin bulunduğu coğrafyanın yerleşim ve medeniyet tarihinin M.Ö. 5000 yıl öncesine kadar ulaştığı tespit edilmiştir.⁴⁶⁰ 637 yılında Arap hâkimiyeti ve İslamiyet ile tanışmadan önce bölge uzun yıllar İranlıların hâkimiyeti altında kalmıştır. 16. yy'da körfez bölgesine gelen Portekizliler kanlı çarpışmalarla bölgeye hâkim olmuşlar ve yaklaşık 100 yıl BAE coğrafyasını kontrol altında tutmuşlardır. Portekizlilerin ardından bölgeye İngilizler gelmişlerdir. Yerel halkın direnişini kırmayı başaran İngilizlerle bölgedeki kabileler arasında 1820 yılında yapılan anlaşmalarla bölge Britanya'nın kontrolüne girmiştir.⁴⁶¹

Bölgeden çekilme kararı alan Britanya ile Birleşik Arap Emirliklerini oluşturan Emirlikler arasında imzalanan anlaşmalarla BAE 2 Aralık 1971 tarihinde bağımsızlığını elde etti. Yedinci emirlik olan Resü'l-Hayme (Ra's al-Khaimah) 10 Şubat 1972'de Federasyona dahil oldu. Bölgedeki emirlikler tarafından federasyon oluşturulmasına yönelik teklif ilk defa 1937 yılında İngiltere tarafından gündeme getirildi. Federasyon bünyesinde bugünkü Birleşik Arap Emirlikleri'nde yer alan emirlikler ile Bahreyn ve Katar'ın olması da öngörülmekteydi. Federasyonun idari merkezinin Bahreyn'de olması yargı, yasama, posta, eğitim sisteminin birleştirilmesi, kara ve deniz güçlerinin bir merkezden komuta edilmesi, üye emirlikler arasında serbest dolaşımın olması teklifler

⁴⁵⁸ Marat Terterov, Anthony Shoult, (Editors), **Doing Business with the United Arab Emirates**, GMB Publishing Ltd. London 2006, s.3

⁴⁵⁹ Marat Terterov, Anthony Shoult, s.4

⁴⁶⁰ Daniel T. Potts, "Before the Emirates: an Archaeological and Historical Account of Developments in the Region ca 5000 BC to 676 AD", **United Arab Emirates: A New Perspective**, Editors: Ibrahim Al Abed, Peter Hellyer, Trident Press Ltd, 2001, s.28-35

⁴⁶¹ Ibrahim Al Abed, Paula Vine, Peter Hellyer, Peter Vine (Editors), **UAE at A Glance 2008**, Trident Press Ltd, London, 2008 s.11-12

arasında yer alıyordu. Tekliften sonra taraflar arasında müteaddit defa görüşmeler ve toplantılar gerçekleştirilmiştir. Britanya'nın bölgeden çekilme kararı alması ve bu kararını bölgedeki emirliklere iletmesinden sonra federasyon çabaları hız kazanmıştır. Nihayetinde 25 Şubat 1968'de dokuz emir Dubai'de bir araya geldiler ve 27 Şubat 1968'de Arap Emirlikleri Federasyonu'nu kuran anlaşmayı imzaladılar. Anlaşmaya bağlı olarak üye ülkelerin bağımsızlık ve özerklik çerçevesini belirlemek, aralarındaki işbirliği ve koordinasyonu geliştirmek üzere emirlerden oluşan bir konsey kurdular ve bu amaçla toplantılar gerçekleştirdiler. Başta emirliğin merkezi olma noktası konusu olmak üzere Bahreyn ve Katar arasındaki rekabet anlaşmanın ömrünün kısa sürmesine neden olmuştur. 1970 yılına gelindiğinde Bahreyn ve Katar bağımsızlığı rota olarak seçerken. 10 Temmuz 1971 yılında 7 Emir bir araya gelerek Birleşik Arap Emirlikleri'ni şekillendirdiler ve 2 Aralık 1971'de bağımsızlıklarını ilan ettiler.⁴⁶²

Birleşik Arap Emirlikleri'nin kuruluşundan itibaren, devlet başkanının Abu Dhabi Emiri, başbakanın ise Dubai Emiri olması yönünde yazılı olmayan bir uygulama, teamül bulunmaktadır. Siyasi partinin olmadığı BAE'de devlet başkanı yasama ve yürütme yetkisine sahiptir.⁴⁶³ Yedi emirliğin emirlerinden oluşan konsey emirliğin bir diğer yönetim organıdır. Dubai Emiri, Başbakanlığın yanı sıra Savunma Bakanlığı görevini de yürütmektedir.⁴⁶⁴

Başkanlık ve Konsey dışında yedi emirliğin temsilcilerinden oluşan 40 kişilik danışma konseyi bulunmaktadır. Bu konseyin üyeleri halk tarafından seçilmektedir. Ayrıca her bir emirlik içerisinde halkın taleplerini yönetime iletme görevini üstlenmiş halk meclisleri öngörülmüştür. Gerek BAE'nin idari yapılanması gerekse emirliklerin idare şekli halkın yönetime yaklaşımının olumsuz olmasını, buna bağlı olarak yönetime karşı içerden kaynaklanan bir güvenlik tehdidi oluşmasını engellemiştir.⁴⁶⁵

⁴⁶² Ibrahim Al Abed, "The Historical Background and Constitutional Basis to the Federation", **United Arab Emirates: A New Perspective**, Editors: Ibrahim Al Abed, Peter Hellyer, Trident Press Ltd, 2001, s.122-145

⁴⁶³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/birlesik-arap-emirlikleri-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (09.08.2014)

⁴⁶⁴ Official Website for the Cabinet of the United Arab Emirates, <http://uaecabinet.ae/en/UAEGovernment/Pages/SupremeCouncil.aspx> (09.08.2014)

⁴⁶⁵ Muhittin Ataman, Gülşah Neslihan Demir, "Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları", **SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı**, Ekim 2012, s.19-20

4.5.1 Birleşik Arap Emirlikleri Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Unsurları

4.5.1.1 Petrol

Bir çöl bölgesi olan Birleşik Arap Emirlikleri'nin refahında, ekonomik olarak hızla gelişmesi ve dönüşmesinde petrol ve doğalgaz ihracat gelirlerinin önemi büyüktür. Dünya petrol rezervlerinin %10'luk kısmına sahip olan BAE'nin uzun yıllar boyunca petrol gelirlerine sahip olacağı ve bunun yanı sıra doğalgaz gelirlerini artıracığı söylenebilir.

BAE petrol ihracatına geç başlayan bir ülkedir. Ancak petrol arama çabaları 2. Dünya Savaşı öncesine kadar uzanmaktadır. 1935 ve 1939 yıllarında petrol arama çalışmaları ve anlaşmalarından istenilen netice elde edilememiştir. Başarısızlıkla sonuçlanan petrol kuyusu açma çalışmaları 2. Dünya savaşı boyunca da devam etmiştir. O tarihlerde BAE henüz bağımsızlığını elde etmemiştir. Bölge üzerinde Britanya'nın egemenliği söz konusudur. Dolayısıyla petrol arama faaliyetlerinde İngiliz şirketlerinin etkinliği bulunmaktadır. 1958 Ağustos'unda ticari değeri bulunan petrol Abu Dabi'de çıkarıldı. 1962 yılında ilk ham petrol ihracı gerçekleştirildi. Hali hazırda Abu Dabi ülkenin petrol rezervlerinin %90'ını gaz rezervlerinin %85'ini kontrol etmektedir.⁴⁶⁶

<http://arsiv.setav.org/public/indir.aspx?yol=%2Fups%2Fdosya%2F131563.pdf&baslik=K%F6rfez+%DCIkelerinin+Ortado%F0u+Politikas%FD+ve+Arap+Bahar%FDna+Bak%FD%FElar%FD> (09.08.2014)

⁴⁶⁶ Andrea B. Rugh, **The Political Culture of Leadership in The United Arab Emirates**, Palgrave Macmillan Ltd., 2007, s.7-8

Tablo 73**Birleşik Arap Emirlikleri Kamu Gelirlerinde Petrol'ün Payı**

Birleşik Arap Emirlikleri Toplam Kamu Gelir ve Giderleri ile Petrol Gelirlerinin Payı (Milyon Dirhem)										
YILLAR	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Ham Petrol Gelirleri	38.806	43.643	43.942	36.507	29.499	31.841	37.007	41.140	25.308	41.310
Ham Petrol Gelirleri (%)	96	91	92	74	76	74	65	69	54	63
Diğer Gelirler	1.591	4.162	3.461	10.895	9.018	11.064	19.343	18.197	20.866	23.654
Toplam Kamu Gelirleri	40.397	47.805	47.403	47.402	38.517	42.905	56.350	59.337	46.174	64.964
Toplam Kamu Harcamaları	48.795	56.509	45.735	45.735	55.874	61.965	76.669	66.276	74.277	76.200
FARK (Açık / Fazla)	8.398-	8.704-	1.668	1.667	17.757-	19.049-	20.319-	6.939-	28.103-	11.236-
YILLAR	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ham Petrol Gelirleri	56.200	51.648	40.926	56.738	73.322	111.377	164.775	176.265	361.515	174.091
Ham Petrol Gelirleri (%)	73	75	71	73	77	77	81	77	83	73
Diğer Gelirler	20.587	16.985	16.292	20.274	21.429	32.528	36.391	52.485	69.088	61.323
Toplam Kamu Gelirleri	76.787	68.633	57.218	77.012	94.751	143.905	201.166	228.750	430.603	235.414
Toplam Kamu Harcamaları	83.620	95.459	86.616	91.433	96.274	104.430	125.977	159.726	274.965	404.578
FARK (Açık / Fazla)	6.833-	26.826-	29.398-	14.421-	1.523-	39.475	75.189	69.024	155.638	169.164-

Kaynak: United Arab Emirates National Bureau of Statistics, verilerinden derlenmiştir.

<http://www.uaestatistics.gov.ae/ReportPDF/1997.pdf>

<http://www.uaestatistics.gov.ae/ReportPDF/1993.pdf>

<http://www.uaestatistics.gov.ae/ReportPDF/1998.pdf>

<http://www.uaestatistics.gov.ae/ReportPDF/1992.pdf>

[http://www.uaestatistics.gov.ae/KeyIndicators/National%20Accounts%20\(E\)%20\(30.03.2010\).pdf](http://www.uaestatistics.gov.ae/KeyIndicators/National%20Accounts%20(E)%20(30.03.2010).pdf)

(07.08.2014)

Petrolün Birleşik Arap Emirlikleri için öneminin tartışmasız olduğu Tablo 73'de Birleşik Arap Emirlikleri Kamu Gelirlerinde Petrol'ün Payı tablosunda yer alan verilerde görülmektedir. Petrol gelirleri kamuyu taşıyan ana unsurdur. Bazı yıllarda petrolden elde edilen gelirlerin payı %90'ı aşmaktadır. Birkaç istisna yıl dışında gelirlerin oranı çoğunlukla $\frac{3}{4}$ 'ün altına düşmemektedir.

Tablo 74

BAE Yıllara Göre Ortalama Günlük Petrol Üretimi 1980-2014 (Bin Varil)

1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988		
1747	1538	1343	1272	1279	1356	1515	1686	1694		
1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
1989	2251	2531	2409	2304	2342	2396	2439	2479	2518	2337
2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
2572	2500	2386	2660	2766	2844	2948	2947	3046	2794	2813
2011	2012	2013	2014							
3213	3398	3440	3470							

Kaynak: U.S. Energy Information Administration (EIA)

<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=53&aid=1&cid=TC.&syid=2000&eyid=2009&unit=TBPD> (07.08.2014)

<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=53&aid=1&cid=TC.&syid=1980&eyid=2014&unit=TBPD> (01.05.2015)

Bu büyüklükte bir geliri sağlayan petrol aynı zamanda Birleşik Arap Emirlikleri'nin ana ihracat kalemini de oluşturmuş olmaktadır. Petrolün ekonomi içerisindeki bu statüsü United Arap Emirates National Bureau of Statistics verilerinde net olarak tespit edilebilmektedir. Oransal ve rakamsal olarak yüksek olduğunu söyleyebileceğimiz gelirleri sağlayabilecek petrol ihracatını sağlamak, petrol üretim miktarına ve kapasitesine bağlıdır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin günlük üretim miktarını kamu gelirlerinin içerisindeki oransal payını koruyacak seviyede sürdürdüğü görülmektedir.

Netice olarak petrol Birleşik Arap Emirliklerinin hayatını devam ettirebilmesi için en önemli unsurdur. Bu unsurun kaybedilmesi ülkenin varlığı, bütünlüğü, geleceği ve güvenliğini tehlikeye düşürecektir. Dolayısıyla petrol zenginliği ve kaynakları korunması, elde mutlaka tutulması, saldırılara karşı caydırıcı olunması ve savunulması gereken değerdir. Birleşik Arap Emirliklerinin savunma harcaması yapmasına neden olacak özellikleri taşımaktadır.

4.5.1.2 Abu Musa ve Tunb Adaları Sorunu

İran ile BAE arasındaki sorun Şii-Sünni rekabetine dayanmamaktadır. BAE kendi rejimini içeriden yıkabilecek İran destekli bir iç güvenlik tehdit algılamasına sahip değildir. İran ve BAE arasındaki gerilimin kaynağı Körfeze girişi sağlayan Hürmüz Boğazı'nda yer alan konumlarıyla, stratejik öneme sahip olan Abu Musa, Küçük Tunb ve Büyük Tunb adalarıdır.

Sorunun kaynağı 1800'lü yılların sonlarına 1900'lü yılların başına kadar uzanmaktadır. O yıllarda BAE henüz bağımsız bir devlet olmaması ve bölgenin İngiltere hâkimiyetinde bulunması nedeniyle sorunun tarafları da İngiltere ve İran olmuştur. İran adaların kendisine ait olduğunu ileri sürmüş İngiltere her defasında buna itiraz etmiştir. İran'ın adalarda İran bayrağı çekerek fiili durumlar oluşturma girişimleri de İngiltere tarafından engellenmiştir. Zaman zaman Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler'e de taşınan iki ülke arasındaki bu mücadele BAE bağımsızlığını kazanana kadar devam etmiştir. BAE'nin bağımsızlığını elde etmesinden bir gün önce İngiltere Abu Musa adasını İran ile BAE arasında eşit olarak paylaşmıştır. BAE'nin bağımsızlığını ilan etmesinden hemen sonra İran Abu Musa ve Tunb adalarını işgal ederek kontrolü altına almıştır. İki ülke arasında gerilimin dozu İran Irak Savaşı esnasında düşük seviyede kalırken, savaş sonrasında tekrar tırmanmaya başlamıştır. İran adalara silah yerleştirme yoluna gitmiş, 1996 yılında Abu Musa adasına birde havaalanı inşa etmiştir.⁴⁶⁷ BAE bu adalar ile ilgili olarak müzakere yolunu açık tutmak istemektedir. BAE tarafından İran'a müzakere çağrılarında bulunulsa da İran bu üç adanın İran'ın parçası olduğu hususunun tartışılmaz olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶⁸

1971 yılında İran'ın işgali esnasında bölgeden çekilen İngiltere ile Bahreyn ve Katar gibi diğer bölge ülkelerinden İran'a karşı ciddi bir tepki gösterilmemiştir. Henüz rejim değişikliği yaşamamış olan İran'ın ABD ile olan yakın ilişkileri, İngiltere'nin boşalttığı bölgede boşluğu doldurmaya yönelik adımları direnç görmemiştir. Bunda diğer ülkelerin bağımsızlıklarını yeni elde etmiş olmalarının da payı olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim 1997 yılında Körfez İşbirliği Teşkilatı (KİT) ülkelerinin yanı

⁴⁶⁷ Erdem Denk, s.152-156

⁴⁶⁸ Ali Demir. s.116

sıra Mısır ve Suriye'nin de katılımıyla sekiz Arap ülkesi ihtilafı adalar üzerinde BAE'nin hâkimiyetini tanıdıklarını deklare etmişlerdir.⁴⁶⁹

İran'ın adaları işgal ettiği 1971 yılından beri Cumhurbaşkanı düzeyinde adalara ilk ziyaret İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad tarafından Nisan 2012'de yapılmıştır. Ziyaretinde Ahmedinejad adaların İran'a ait olduğunu ifade ederek, başkalarının bu adalar üzerinde egemenlik hakkı iddia etmelerinin İran'ı endişelendirmediğini belirtmiştir. Bu ziyaret ve açıklamalara Birleşik Arap Emirlikleri'nin tepkisi ise yapılan ziyaretle adaların hukuken BAE'ye ait olduğu gerçeğini değiştirmeyeceği, Ahmedinejad'ın kışkırtıcı söylemlerinin sorunun geleceği ve çözümü noktasında şüpheler oluşturduğu şeklinde olmuştur.⁴⁷⁰

Adalar BAE için Körfez için ve İran için önemlidir. Adalar sorununun BAE nezdinde sadece bir adalar sorunu olarak yer aldığını, ülkenin tamamını tehdit eden bir bütünüyle bir güvenlik sorunu olarak görülmediğini söyleyebilir. BAE adalar üzerinde egemenliği sağlama isteğinden vazgeçmiş değildir. İran ile sıcak bir çatışmaya varabilecek ve ülke bütünlüğünü tehdit edebilecek sürece girmekten kaçınmaktadır. Sorunun diplomatik yollarla, müzakerelerle çözülmesinden yanadır. Girişimleri, çağrıları da bu yöndedir. İran ise diplomatik girişimlere yanaşmamakta fiili durumunu fırsat buldukça bir adım ileriye taşımaktadır.

⁴⁶⁹ Birol Başkan, 'Körfezin İran Sorunu: Güvenlik İkileminde Çoklu İlişkiler', s.44,55

⁴⁷⁰ İran İle BAE Arasında Ada Krizi, 12.04.2012, <http://www.milliyet.com.tr/iran-ile-bae-arasinda-ada-krizi/dunya/dunyadetay/12.04.2012/1527415/default.htm> (10.08.2014)

4.5.2 Askeri Harcamalar ve GSMH ilişkisi

Tablo 75

BAE GSMH & Askeri Harcama Tutarları ve Birbirlerine Oranı

YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		GSMH (Milyon USD)		Askeri Harc. / GSMH (%)
	Cari yıl	1999 yılı	Cari yıl	1999 yılı	
1989	2.120	2.670	29.000	36.400	7,3
1990	2.120	2.570	36.300	43.900	5,8
1991	2.120	2.480	36.600	42.700	5,7
1992	2.120	2.420	38.200	43.500	5,5
1993	2.120	2.360	38.300	42.600	5,5
1994	2.150	2.340	40.700	44.400	5,2
1995	2.170	2.320	45.600	48.600	4,7
1996	2.210	2.310	51.000	53.300	4,3
1997	2.310	2.370	52.500	53.900	4,4
1998	2.380	2.410	50.300	51.000	4,7
1999	2.180	2.180	53.600	53.600	4

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.98

BAE'nin askeri harcamalarının GSMH'ye oranı yüksek denilemeyecek seviyededir. 1989–1999 arası dönemde bu oran %4 ile %7,3 arasında değişmektedir. Yüksek oranda ve tutarda artış ve azalışlar görülmektedir. Hatta oransal olarak azalan bir seyir izlemiştir. 11 yılı kapsayan dönem içerisinde Körfez savaşının olduğu yıllarda da rakamsal ve oransal olarak olağandışı bir değişme görülmektedir. Rakamsal olarak en yüksek harcama 1989 yılındadır. 1999 yılında GSMH'de artış olduğundan oransal olarak düşüş olduğu görülmektedir.

GSMH'sinin on bir yıllık toplamının ortalaması üzerinden bölgesindeki ülkelerle mukayese yapıldığında, Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sırada yer almıştır. Aynı dönemde, askeri harcamalarının ortalaması alındığında bu defa BAE'nin üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Askeri harcamaların GSMH içindeki payı %5,10 olan BAE, bu ortalama ile altı Körfez ülkesi arasında sonuncu olmuştur. (Bakınız Ek 1: Grafik 7, Grafik 8, Grafik 9)

Tablo 76

BAE Askeri Harcamalarının Merkezi Hükümet Harcamalarına Oranı

YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)	Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyon USD)	Askeri Harcama/ MHH
	1999 Yılı Kur Esas	1999 Yılı Kur Esas	(%)
1989	2.670	4.610	57,9
1990	2.570	4.750	54,1
1991	2.480	4.840	51,2
1992	2.420	4.830	50
1993	2.360	4.720	50
1994	2.340	4.740	49
1995	2.320	5.180	44
1996	2.310	4.830	47
1997	2.370	5.060	46
1998	2.410	5.460	44
1999	2.180	5.490	39

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.98

Birleşik Arap Emirlikleri'nin askeri harcamalarının hükümet harcamaları içerisindeki payı oldukça fazladır. Merkezi Hükümet harcamalarının az çok değişiklik göstermekle birlikte genel itibariyle yarısını askeri harcamaların oluşturduğunu görmekteyiz. 1989 yılından 1999 yılına kadar azalan bir seyir takip etmiştir. En yüksek oranın 1989'da en düşük oranın da 1999'da olduğunu görmekteyiz.

Altı körfez ülkesi arasında hükümet harcamalarından askeri harcamalara on bir yılda en yüksek payı (%48,30) ayıran ülke BAE olmuştur. (Bakınız Ek 1: Grafik 12) BAE'yi Suudi Arabistan ve Kuveyt takip etmektedir.

Tablo 77

Kişi Başına Düşen Askeri Harcamalar ve Kişi Başına Düşen GSMH

YILLAR	Kişi Başına Düşen Askeri Harcama (USD)	Kişi Başına Düşen GSMH (USD)	Nüfus (milyon)
	1999 yılı kur	1999 yılı kur	
1989	1.260	17.200	2,1
1990	1.140	19.500	2,3
1991	1.240	21.300	2
1992	1.180	21.200	2,1
1993	1.120	20.300	2,1
1994	1.090	20.700	2,1
1995	1.060	22.300	2,2
1996	1.040	24.000	2,2
1997	1.050	23.800	2,3
1998	1.050	22.300	2,3
1999	935	23.000	2,3

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.98

Birleşik Arap Emirlikleri nüfus olarak kalabalık olmayan bir ülke olmakla beraber GSMH rakamları yüksektir. Bunun yanı sıra GSMH'ye oranla askeri harcamalarının oranı azdır. Nüfusu az GSMH yüksek olması nedeniyle kişi başına düşen GSMH'si de yüksektir. Kişi başına düşen GSMH ile kişi başına düşen askeri harcamalar mukayese edildiğinde kişi başına düşen askeri harcamalar arasındaki fark GSMH lehine oldukça fazladır.

Kişi başına düşen askeri harcama ortalamasında BAE, altı Körfez Ülkesi arasında dördüncü olmuştur. 1989–1999 arası dönemde kişi başına düşen GSMH ortalaması sıralamasında 21.418 dolar ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. (Bakınız Ek 1: Grafik 10, Grafik 11)

Tablo 78

1989 – 1999 Arası BAE'nin Askeri Güç ve Harcamaları

YILLAR	Nüfus (Milyon)	Askeri Güçler (Bin)	Bin Kişiyeye düşen asker sayısı	Asker Başına Düşen Harcama (USD)
1989	2,1	43	20,3	62.000
1990	2,3	66	29,3	38.900
1991	2	66	32,9	37.500
1992	2,1	55	26,8	44.000
1993	2,1	55	26,2	42.800
1994	2,1	60	28	39.000
1995	2,2	60	27,5	38.600
1996	2,2	60	27	38.500
1997	2,3	60	26,5	39.400
1998	2,3	65	28,4	37.100
1999	2,3	65	27,9	33.500

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.98

Kuveyt'in Irak tarafından işgal ettiği 1990 yılında BAE'nin asker sayısının bir önceki yıla göre ani bir artış gösterdiği görülmektedir. Sonraki yıllarda da 1992–1993 yılları hariç asker sayıları 1990 sayısına yakın seviyede tutulmaya çalışılmıştır. 1990 sonrasında hiçbir yılda 1989 rakamına dönülmediğini görüyoruz. Bin kişiye düşen asker sayısı artmıştır. Asker başına düşen harcamalar 1989 yılından sonra asker sayısı arttığı için azalmıştır.

Bin kişiye düşen asker sayısı sıralamasında BAE ilk sırada yer alırken, BAE'yi Katar takip etmiştir. Bin kişiye düşen asker sayısı fazla olan BAE, asker başına yaptığı harcama sıralamasında ise son sırada yer almıştır. (Bakınız Ek 1: Grafik 13, Grafik 14)

Tablo 79**BAE Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2000 -2005)**

BAE SAVUNMA HARCAMALARI (2000-2005)													
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		Askeri Güçler (1000)	GSYH (Milyon USD)		Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyon USD)	NÜFUS (Milyon)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler	Askeri Harcamalar / GSYH (%)	Askeri Harcamalar / Merkezi Hükümet Harc. (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harc.	Bin Kişiye Düşen Asker Sayısı	Kişi Başına Düşen GSYH
	Cari yıl	2005 yılı		Cari yıl	2005 yılı kur			2005 yılı kur			2005 yılı kur		2005 Kur
2000	2370	2670	62	70600	79800	6370	3,2	43100	3,4	42	831	19,3	24800
2001	2400	2640	70	69500	76800	6330	3,4	37800	3,4	41,8	781	20,7	22700
2002	2490	2700	60	74600	80900	6370	3,6	45000	3,3	42,4	759	16,9	22700
2003	2520	2670	45	88200	93600	6410	3,7	59400	2,9	41,7	717	12,1	25100
2004	2440	2510	45	105000	108000	6140	3,9	55900	2,3	40,9	643	11,5	27600
2005	2560	2560	45	130000	130000	6710	4,1	56900	2	38,1	626	11	31700
Ortalama	2463,33	2625,00	54,50	89650,00	94850,00	6388,33	3,65	49683,33	2,88	41,15	726,17	15,25	25766,67
Toplam	14780	15750		537900	569100	38330					4357		154600

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/index.htm> (01.05.2005)

Birleşik Arap Emirlikleri'nin 2000-2005 yıllarında askeri harcamaları 2004 yılı hariç bir önceki yıla göre artış göstermiştir. BAE'nin GSYH'da artış yönlü olmuştur. Askeri harcamaların GSYH içerisindeki payı %2,8'dir. Bu oran %6,8 olan Körfez ortalamasının, %5,3 olan Ortadoğu ortalamasının altındadır. Kişi başına düşen GSYH rakamında aratarak devam etmiştir. Kişi başına düşen GSYH'da ise altı Körfez Ülkesi arasında dördüncüdür (Bakınız Ek 1 Grafik:21). Hükümet harcamalarının ortalama %41'i askeri harcamalara ayrılmıştır. Bu oran altı Körfez Ülkesi arasında en yüksek orandır (Bakınız Ek 1 Grafik:22).

BAE'nin kişi başına düşen askeri harcamaları 2000-2005 arası dönemde azalan seyir izlemiştir. Kişi başına düşen askeri harcama rakamı Ortadoğu ortalamasının üzerindedir. Ancak altı Körfez Ülkesi arasında son sıradadır (Bakınız Ek 1 Grafik:20).

Tablo 80**BAE Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2006 -2011)**

BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ SAVUNMA HARCAMALARI (2006 - 2011)											
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		GSYH (Milyon USD)		Askeri Harc. / GSYH (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harcama (USD)	Kişi Başına Düşen GSYH (USD)	Nüfus (milyon)	Askeri Güçler (Bin)	Asker Sayısının Nüfusa Oranı (%)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler (USD)
	Cari yıl	2011 yılı	Cari yıl	2011 yılı		2011 yılı kur	2011 yılı kur				
2006	8.320	9.060	222.000	242.000	3,74	2.120	56.700	4,3	65	1,51	140000
2007	9.270	9.830	258.000	274.000	3,59	2.210	61.600	4,4	65	1,45	152000
2008	12.600	13.100	315.000	327.000	4,01	2.830	70.800	4,6	65	1,41	201000
2009	13.800	14.300	270.000	279.000	5,13	2.980	58.100	4,8	65	1,35	220000
2010	16.500	16.900	287.000	293.000	5,77	3.390	58.900	5	65	1,31	259000
2011	20.900	20.900	349.000	349.000	5,99	4.060	67.700	5,2	65	1,26	321000
Toplam	81.390	84.090	1.701.000	1.764.000	28,2	17.590	373.800	28,3	390	8,3	1.293.000
Ortalama	13565,00	14015,00	283500,00	294000,00	4,70	2931,67	62300,00	4,72	65,00	1,38	215500,00

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

BAE'nin askeri harcamaları 2006-2011 yılları arası dönemde de artarak devam etmiştir. Rakamlar önceki beş yıla göre daha fazladır. GSYH rakamları' da artmıştır. Askeri harcamaların GSYH içerisindeki oransal payda artış yönünde olmuştur. Kişi başına düşen askeri harcama rakamı ortalaması altı Körfez Ülkesi arasında en fazla olan ülke olmuştur (Bakınız Ek 1 Grafik:30). Kişi başına düşen GSYH rakamında da Katardan sonra ikinci sırada gelmiştir. Askeri güç sayısında da Suudi Arabistan'ın arkasından ikinci sırada yer almıştır (Bakınız Ek 1 Grafik:31).

Tablo 81**BAE Ordu Kapasitesinde Değişmeler (1990 -2006)**

BAE Kara Gücü	1990	2000	2006
MUHAREBE BİRİMLERİ			
Zırhlı Tugay	1	2	2
Mekanize Piyade Tugayı	1	3	3
Piyade Tugayı	2	2	2
Topçu Tugay	1	1	1
Kraliyet Koruma Tugayı	1	1	1
Dubai Mekanize Piyade T.	1	2	2
Ana Savaş Tankı	207	407	545
Zırhlı Piyade Savaş Araçları	30	433	430
Keşif Aracı	220	69	113
Zırhlı Personel Taşıyıcı	513	620	860
Toplar	256	470	501
Anti Tank Silahları	70	567	567
Hava Savunma Silahları	60	82	102
SCUD	0	6	6
BAE Sahil Güvenlik	1990	2000	2006
Muhtelif Gemiler	35	38	
BAE Hava Gücü	1990	2000	2006
Avcı Uçağı	27	22	20
Savaş Uçağı	12	26	149
Savaş Eğitim Uçağı	11	11	0
Keşif Uçağı	11	8	7
Nakliye Uçağı	8	24	23
Eğitim Uçağı	21	64	64
Helikopter	56	83	104
Hava Savunma Tugayı	0	1	2
Karadan Havaya Füze	20	121	?
Muhtelif Füzeleler	140	13	?
BAE Deniz Gücü	1990	2000	2006
Fırkateyn	0	2	2
Korvet	2	2	2
Kıyı Devriye Gemisi	15	14	14
Amfibik Gemi	2	5	5
Uçak	2	11	20
Helikopter	2	11	18

Kaynak: Anthony H. Cordesmans. Khalid R. Al-Rodhan, Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars, CSIS - Center for Strategic and International Studies, 2007 London, s.288-307

BAE'nin ordu birimleri içerisinde teçhizat ve birlik açısından en güçlüsünün kara kuvvetlerinin olduğu görülmektedir. Kara kuvvetlerinin muharebe teçhizatlarındaki artışlar dikkat çekicidir. BAE deniz ve hava kuvvetlerindeki helikopter ve uçak sayılarını da önemli ölçüde artırmıştır. Bir diğer göze çarpan husus on yıl içerisinde BAE'nin envanterine SCUD füzesi de dâhil etmiş olmasıdır. Diğer körfez ülkelerinde de rastlanan kraliyet ailesini koruyan bir birlik BAE'de de yer almaktadır.

4.5.3 BAE'in İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları

BAE'nin ithalat ve ihracatı içerisinde savunma harcamalarının hacmi Tablo 54'de yer almaktadır. BAE'nin ihracatı içerisinde savunma malzemeleri, silah ekipmanları vb. kayda değer olmadığını, askeri malzemelerin ihracat içerisindeki payının 1991–1994 yılları arası ile 1999 yılında “0-sıfır” olduğu görülmektedir. Askeri malzeme ithalatının ise toplam ithalat içerisindeki payının küçük olduğunu söyleyebiliriz. 1989 -1999 yılları arası dönemde BAE'nin ithalat rakamları artarken savunma malzemesi ithalatı aynı oranda artmamıştır. Yıllar ilerledikçe ithalat içerisinde savunma harcamalarının payının azaldığı görülmektedir.

Silah, askeri malzeme ithalatı toplamları ortalaması üzerinden bir mukayese yapıldığında BAE, ikinci sırada yer almaktadır. Askeri malzeme, silah vb. ithalatının toplam ithalatı içerisindeki payı ortalaması %5,90 olan BAE, altı körfez ülkesi arasında on bir yıllık dönemde dördüncü sırada olduğu görülmektedir. (Bakınız Ek 1: Grafik 15, Grafik 16)

Tablo 82**BAE'nin Toplam İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları**

BAE'in Silah İthalat ve İhracatının Toplam İthalat ve İhracat İçerisindeki Payı (1989 - 1999)										
YILLAR	Silah İthalatı (Milyon USD)		Silah İhracatı (Milyon USD)		Toplam İthalat (Milyon USD)		Toplam İhracat (Milyon USD)		Silah İthalat/ Toplam İthalat (%)	Silah İhracat/ Toplam İhracat (%)
	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı		
1989	975	1226	10	13	10010	12590	17590	22120	9,7	0,1
1990	1600	1937	5	6	11200	13550	23540	28500	14,3	0
1991	470	549	0	0	13750	16060	24440	28540	3,4	0
1992	725	827	0	0	17410	19860	24760	28230	4,2	0
1993	825	919	0	0	19520	21740	23190	25820	4,2	0
1994	750	818	0	0	21020	22930	23410	25530	3,6	0
1995	1500	1601	10	11	20980	22400	26560	28350	7,1	0
1996	1100	1152	80	84	22640	23710	28530	29880	4,9	0,3
1997	1400	1439	40	41	29950	30780	30490	31330	4,7	0,1
1998	1400	1421	5	5	24730	25100	30140	30590	5,7	0
1999	950	950	0	0	25290	25290	30640	30640	3,8	0
Toplam	11695	12839	150	160	216500	234010	283290	309530	65,6	0,5
Ortalama	1063	1167	13,6	14,5	19681	21273	25753	28139	5,9	0,04

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.150

Savunma malzemeleri alımında BAE'nin başlıca tercihi batılı ülkeler olmuştur. Ancak az miktarda da olsa Doğu Bloku ülkelerden de alım yaptığı görülmektedir. 1987 – 1991 yıllarında ilk sırada Fransa yer alırken, ikinci sırada ABD yer almıştır. Varşova Paktı ve Latin Amerika bölgesinden hiçbir alım yapmamıştır. BAE'nin tercih ettiği diğer başlıca ülke veya bölgeler Batı Almanya, İngiltere, Ortadoğu ve Çin ve Sovyetler Birliği olmuştur.⁴⁷¹ 1991 yılında BAE ile Fransa ile silah alımı konusunda bir anlaşma imzalanmıştır. 1992 yılında ABD ile imzalanan anlaşma ile de ABD'ye geçici üs ve BAE'ye konuşlanma imkânı verilmiştir.⁴⁷² Bu anlaşmaların sonraki on yıllık dönemi etkilediğini, belirlediğini söyleyebiliriz

1992–1994 yıllarında BAE'nin askeri teçhizat alımına bağlı olarak para transferinde dikkat çekici değişiklikler görülmektedir. ABD, 360 milyon dolar ile ilk

⁴⁷¹ WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1991 -1992, s.134

⁴⁷² Ali Demir. s.113

sıraya yükselirken, 260 milyon dolar ile ikinci sırada yer almıştır. Fransa üçüncü tercihi olmuştur. Çin'e bu dönemde bu amaçla bir transfer yapılmadığını görüyoruz.⁴⁷³

1995–1997 döneminde savunma teçhizatı alımı karşılığında Fransa'ya yapılan 2.200 Milyon USD ödeme ile Fransa tekrar ilk sıraya yükselmiştir. ABD ise 800 milyon dolar ile ikinci sırada yer almıştır. Üçüncü sıradaki ülke 260 milyon dolar ile üçüncü olmuştur. Birinci ve ikinci sırada yer alan ülkeler ile üçüncü sıradaki ülke arasındaki farkın yüksek olduğunu söyleyebiliriz. 210 milyon dolar ile NATO, 200 milyon dolar ile Rusya askeri malzeme alımında tercih edilen diğer aktörlerdir. Almanya ve Çin ile askeri alana dair ithalat ve ihracat ilişkisi yoktur.⁴⁷⁴

1997–1999 yıllarında yine savunma malzemesi alımı karşılığında yapılan para transferinde Fransa ve ABD yine ilk iki sırayı paylaşmaktadır. NATO ülkeleri üçüncü sırada, Rusya dördüncü sırada yer almaktadır. Almanya ve Çin'in yanı sıra İngiltere ile de askeri alana dair ithalat ve ihracat ilişkisi bulunmamaktadır.⁴⁷⁵

Diğer körfez ülkelerinde olduğu gibi BAE savunma politikaları ve tercihleri üzerinde de ABD ve Suudi Arabistan'ın belirleyiciliği bulunmaktadır. Günümüzde de halen devam eden bu etkinlik soğuk savaş döneminde daha hissedilir olmuştur. Soğuk savaşın bitiminden sonra nispeten bir serbestlik ve hareket alanında genişleme olduğunu söyleyebiliriz.

Soğuk Savaş döneminden sonra BAE, ekonomik ve askeri alanlarda yeni partnerler arayışına girmiştir. Bu bağlamda ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı ülkelerden birisi Güney Kore olmuştur. İki ülke arasında nükleer işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma iki ülkeyi stratejik ortaklığa taşımıştır. BAE Güney Kore'den silah alımında da bulunmuştur. Geliştirilen askeri ilişkilere bağlı olarak Güney Kore BAE'ye eğitim amaçlı asker gönderiminde de bulunmuştur. Gerek BAE'nin ve gerekse Güney Kore'nin ABD ile askeri ilişkilerinin güçlü olması bu iki ülke arasındaki yakınlaşmaya neden

⁴⁷³ WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1995, s.155

⁴⁷⁴ WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1998, s.168

⁴⁷⁵ WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, , s.157

olmuş ve nükleer anlaşma yapmalarına batılı ülkelerin olumsuz tepki vermesini önlemiştir.⁴⁷⁶

Tablo 83

BAE Toplam İhracat ve İthalatı İçerisinde Askeri Harcamaların Hacmi 2000-2011

BAE'nin Silah İthalat ve İhracatının Toplam İthalat ve İhracat İçerisindeki Payı (2000-2011)										
YILLAR	Silah İthalatı (Milyar USD)		Silah İhracatı (Milyar USD)		Toplam İthalat (Milyar USD)		Toplam İhracat (Milyar USD)		Silah İthalatı/ Toplam İthalat (%)	Silah İhracatı/ Toplam İhracat (%)
	Cari Yıl	2011 Yılı	Cari Yıl	2011 Yılı	Cari Yıl	2011 Yılı	Cari Yıl	2011 Yılı		
2000*	3,3	4,1	0	0	43,2	53,9	61,6	76,8	7,61	0,00
2001	2,7	3,3	0	0	42,1	51,8	50,8	62,6	6,37	0,00
2002	2,6	3,2	0	0	47,8	58,1	54,4	66	5,51	0,00
2003	3,3	4	0	0	57,7	68,6	69,5	82,7	5,83	0,00
2004	5,7	6,6	0,1	0,1	78,4	90,8	94	108,8	7,27	0,09
2005	2,6	2,9	0,1	0,1	93,9	105,3	122,1	136,9	2,75	0,07
2006	2,2	2,4	0	0	112,9	122,9	152,4	165,9	1,95	0,00
2007	1,6	1,7	0	0	166,1	176,1	186,7	197,9	0,97	0,00
2008	2,1	2,2	0	0	219,7	228,5	248,8	258,7	0,96	0,00
2009	1,3	1,3	0,1	0,2	187,1	193,1	202	208,4	0,67	0,10
2010	2,6	2,7	0,1	0,1	206,7	210,7	225,3	229,7	1,28	0,04
2011	6,1	6,1	0,1	0,1	252	252	314,8	314,8	2,42	0,00
Toplam	36,1	40,5	0,5	0,6	1507,6	1611,8	1782,4	4742,4	43,60	0,31
Ortalama	3,01	3,38	0,04	0,05	125,63	134,32	148,53	395,20	3,63	0,03

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

* World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2012, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2012/> (01.05.2015)

Öncelikle BAE'nin askeri ihracatı ise yok denilecek seviyededir. İthalatta ise BAE, Suudi Arabistan'dan sonra askeri ithalat yapan ülke olarak Körfez Bölgesi'ndeki altı ülke arasında rakamsal olarak ikinci sıradadır (Bakınız Ek 1 Grafik:25). Oransal olarak ise Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten sonra üçüncü sıradadır (Bakınız Ek 1 Grafik:26).

⁴⁷⁶ Niu Song, "The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, Yıl 9, Sayı 17, Nisan 2013 İstanbul, s.43-45

4.6 UMMAN SULTANLIĞI

309.500 km² yüzölçümü bulunan Umman Arap Yarımadasının güney doğusunda yer almaktadır. Batısında Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, güneybatısında Yemen bulunmaktadır. Basra Körfezi, Umman Körfezi, Hürmüz Boğazına kıyısı bulunan Umman 2.092 km'lik sahile sahiptir.⁴⁷⁷

Coğrafi konumu nedeniyle yerleşimin Milattan önceki dönemlere kadar uzandığını arkeolojik çalışmalar göstermektedir. Umman'da denizciliğin gelişmesi ve başlaması Çatalhöyük'ün Anadolu'da ilk yerleşim yeri olması, Sümerlerin ilk yazıyı kullanması, Babil ve Mısır'da ki medeniyetlerin inşası ile kıyaslanmaktadır.⁴⁷⁸

İlk dönemlerde Perslerin etki alanında bulunan bölgeye M.S. 100-200 yıllarında başlayan Arap göçleriyle birlikte bölge yavaş yavaş Arapların hakimiyetine girmiştir. Arapların İslam dinini kabul etmelerinden sonra Perslerle olan ilişkiler de değişim göstermiştir. İslamiyet'ten sonra Hz. Osman ve Hz. Ali döneminde ortaya çıkan gerginlikler neticesinde Umman, önemli miktarda Arap kabilesi göçü almış, Bu göçler bölgenin mezhepsel yapısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Sonraki dönemlerde bölge üzerinde İranlılar, Osmanlılar ve Portekizliler hâkimiyet mücadelesinde bulunmuşlardır.⁴⁷⁹ Özellikle 16. ve 17 yy'da Portekizlilerin bölgedeki faaliyetlerinin mahiyeti ve hedefinin ne olduğunu, neticesinde hem Hameyn bölgesinin hem de bölgesel ticaret yolları ve limanlarının zarar göreceğini bilen Osmanlılar,⁴⁸⁰ Ummanlılara direnç göstermeleri için yardımda buldukları gibi donanmalarla seferlerde de bulunmuşlardır.

18. yy'da yaşanan iç çekişmeler sonucunda bölge Maskat Sultanlığı ve Umman İmamlığı olarak iki ayrı idari bölüme ayrıldı. İki ayrı idari birim ile bu idari birimlerin kendi içlerindeki iktidar mücadelelerine müdahil olmak isteyen Britanya zaman zaman kabilelere yardım teklifinde bulunmuştur. Britanya, kabileler içerisindeki çekişmelere

⁴⁷⁷ Nil Yüzbaşıoğlu, Burçin Ünlü, Mısra Öncel (Editörler), **Umman**, Boyut Yayınları, 2007 İstanbul, s.5

⁴⁷⁸ Mutlu, Taş, Akpınar, s. 9

⁴⁷⁹ Veysel Ayhan, "Umman Sultanlığı, Arap Yarımadasında Geleneksel ile Modernite Arasında Bir Ülke", **International Middle East Peace Research Center (IMPR), IMPR Rapor** No: 4, 2011, s.5-8 http://www.impr.org.tr/wp-content/uploads/2012/07/oman.raporu_NO_4.pdf (Erişim Tarihi 20.09.2014)

⁴⁸⁰ Ertuğrul Önalp, "Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 yılındaki Hindistan Seferi", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, Sayı: 23, Yıl 2008, s. 199

de müdahil olarak iktidarın el değiştirilmesinde rol oynamak suretiyle de bölgedeki etkinliğini artırmıştır. Özellikle Maskat Sultanlığı'nı Umman İmamlığı'na karşı korumuştur.⁴⁸¹ Umman ile Britanya arasındaki ilişki statüsü diğer dört körfez ülkesi (BAE, Bahreyn Katar, Kuveyt) ile olan ilişkiye fiilen benzese de resmi olarak farklı olmuştur. Umman üzerinde İngiltere'nin hegemonyası bulunmakta, Britanya ile çeşitli anlaşmalar imzalanmış olsa da Umman bağımsızlığını resmen Britanya'ya teslim etmemiştir.⁴⁸²

Maskat Sultanlığı ve Umman İmamlığı arasındaki çatışma ortamı Eylül 1920 yılında taraflar arasında imzalanan SIB anlaşması sona ermiştir. Bu anlaşmanın imzalanmasında İngiltere etkili olmuştur. Mayıs 1954'te Umman İmamı Abdullah el Halili'nin vefat etmesiyle iki taraf arasındaki barış ortamının sona ereceğine ilişkin işaret teşkil edecek küçük çatışmalar ortaya çıktı. Umman İmamlığı Kasım 1954'te Arap Ligi'ne üye olmak ve bağımsızlığını tescil ettirmek üzere başvuruda bulundu. Umman'ın başvurusu 1955 yılında kabul edildi. Bağımsızlık ilanı iki bölge arasında çatışmaların şiddetlenerek savaşa dönüşmesine neden oldu. Maskat Sultanlığı, Britanya'dan yardım talebinde bulundu. İngilizlerin desteği ile Muskat Sultanlığı, Umman İmamlığına ait bölgeleri kontrol etmeyi başardı.⁴⁸³

Maskat Sultanlığı 1959 yılında Umman İmamlığına son verdi. Arap Birliği ülkeleri Birleşmiş Milletlere müracaatta bulunarak İmamlığın bağımsızlığının korunması ve Britanya'nın kınanması talebinde bulundular. Britanya davet üzerine Muskat'a yardımda bulunduğunu ve olan hadiselerin iki bağımsız ülke arasında değil bir ülkenin kendi içindeki iç sorunlarından ibaret olduğunu öne sürdü. Arap Birliği'nin talepleri Birleşmiş Milletler nezdinde fazla ilgi görmedi.⁴⁸⁴

1962 yılında Umman'da isyana dayalı ikinci bir iç savaş çıktı. Bu savaşta Suudi Arabistan ve Yemen zaman zaman isyancılara destek sağlamışlardır. 1970'li yılların ilk

⁴⁸¹ Veysel Ayhan, s.13

⁴⁸² William Cleveland, Martin Bunton, **A History of the Modern Middle East**, Westview Press, Fourth Edition, Boulder 2009, s.469

⁴⁸³ J. E. Peterson, "Britain and The Oman War, An Arabian Entanglement", **Asian Affairs (London)**, Vol. 63, Pt. 3 (October 1976), ss.285-290, http://www.jepeterson.net/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/britain_and_oman_war.pdf (20.09.2014)

⁴⁸⁴ Veysel AYHAN, s.36-37

yarısında kriz bütün Arap yarımadasının istikrarını etkileyecek boyutlara ulaşan iç savaş 1975 yılına kadar sürmüştür.⁴⁸⁵

1970 yılına kadar iç çatışmalar yaşayan bunun yanı sıra dışı kapalı bir politika takip eden Umman'ın değişimi Sultan Kabus'un babasını devirerek yerine Sultan olması ile başlamıştır. Sultan Kabus'un iktidara gelmesi ile birlikte Umman dünyaya açılmış, ekonomik, politik ve sosyal açıdan bir gelişim ve dönüşüm süreci başlamıştır. Umman on yıl içerisinde Umman'ın *Rönesansı* olarak nitelendirilen bir döneme girmiş, hızlı bir kalkınma ivmesi yakalamıştır.⁴⁸⁶ Umman 7 Ekim 1971'de Birleşmiş Milletlere üye olarak kabul edilmiştir.⁴⁸⁷

Kuveyt, Suudi Arabistan ve BAE'nin Dofar isyancılarına destek vermeleri Umman ile olan ilişkilerini uzun yıllar olumsuz olarak etkilemiştir. Suudi Arabistan ile Umman arasındaki resmi ilişkilerin kurulması Umman Sultanı'nın Aralık 1971 yılında Krallığı ziyaretinin ardından kuruldu. 29 Temmuz 1974 yılında Umman Suudi Arabistan ve BAE arasında petrol bölgelerine ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Umman üç petrol bölgesi elde etmiştir. Umman ve Suudi Arabistan arasındaki sınır sorununun çözümü ise Mart 1990'da anlaşma ile çözülmüştür.

4.6.1 Umman Sultanlığı Savunma Harcamalarının Ekonomi Politik Nedenleri

4.6.1.1 Hürmüz Boğazı

Körfezin atar damarı olarak nitelendirilebilecek olan Hürmüz Boğazı,⁴⁸⁸ bu nitelendirmeyi hak edecek yeterli derecede stratejik, politik ve ekonomik öneme sahiptir. Boğaz; Basra Körfezi'ni Umman Körfezi ve Hint Okyanusu ile açık denizlere bağlayan tek deniz yoludur. Bu özelliği ile Hürmüz Boğazı, sadece körfeze kıyısı olan

⁴⁸⁵ J. E. Peterson, "Oman: Three And A Half Decades of Change And Development", **Middle East Policy**, Vol. XI, No 2, Summer 2004, s.129-130

⁴⁸⁶ Steffen Wippel, "Regionalizing Oman: A New Interest of Research on Oman and Its Spatial Dimensions", **Regionalizing Oman Political, Economic and Social Dynamics**, Steffen WIPPEL (Editor), Springer Dordrecht Heidelberg, New York, London, 2013, s.1-2

⁴⁸⁷ United Nations <http://www.un.org/en/members/index.shtml> (07.10.2014)

⁴⁸⁸ Ali Oğuz Diriöz, "Hürmüz Boğazı ile ilgili Jeopolitik Riskler", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Haziran 2012 - Cilt: 4 - Sayı: 42, s.85

ülkeler için değil, körfeze kıyısı olan ülkelerle ticareti olan dünyanın çeşitli yerlerindeki diğer ülkeler için de hayati derecede önemlidir.

Basra Körfezine kıyısı olan ülkelerin önemli petrol yatakları karada Basra Körfezine yakın yerlerde veya denizde bulunmaktadır. Küçük körfez ülkelerinin çıkardıkları petroler sınır ve kıta ötelere petrol boru hatları ile güçlü şekilde iletilmemekte, tankerler vasıtasıyla deniz yolu ile taşınmaktadır. ‘Dünya petrol ticaretinin yaklaşık %40’ı ve LNG ticaretinin de önemli bir bölümünün,’⁴⁸⁹ ‘Basra Körfezi petrollerinin %90’ı, Katar petrol ve gazının tamamının’⁴⁹⁰ Hürmüz Boğazı üzerinden yapıldığı göz önüne alındığında, tüm dünya için boğazın ekonomik stratejik ve politik önemi net olarak görülmektedir.

Herhangi bir çatışma, istikrarsızlık, tehdit ve güvenlik gibi nedenlerle boğazdan geçişlerin aksaması veya durması körfez ülkeleri başta olmak üzere dünya ekonomisini doğrudan etkileyecektir. Böyle bir durum bölgesel politik değişimlere yol açacak, bölgede politik dengeleri değiştirecek ve küresel etkiler ortaya çıkaracaktır. Hürmüz boğazının ekonomik ve politik gerekçelerle güvenliğinin sağlanması, açık tutulması ve kontrolüne sahip olunması gereklidir.

Musandam bölgesiyle Hürmüz Boğazı’na Umman’ın da kıyısının bulunması onu boğaz güvenliği ve egemenliği üzerinde taraflardan birisi haline getirmiştir. Taraflardan diğerinin üzerinde yaptırımlar uygulanan İran olması ise Umman’ı, diğer körfez ülkeleri ile farklı coğrafyalardaki ilgili başka ülkeler nezdinde alternatifsiz kılmaktadır. Ancak burada şu noktayı belirtmek gerekir; Boğaz’ın güvenliği ve istikrarı için Umman’ın güvenlik ve istikrarı gerekli şartlardan birisi iken tek şart değildir. Boğazın diğer yakasında bulunan İran’ın körfez trafiğini engelleme kapasitesi bulunmaktadır.

Musandam bölgesinin Umman diğer bölgeleri ile doğrudan kara bağlantısının bulunmaması, bunun yanı sıra her ne kadar durulmuş olsa da Umman’ın uzun süre yaşadığı iç çatışmalar ve bütünlüğünü sağlama çabaları Umman’ın Hürmüz Boğazıyla

⁴⁸⁹ Diriöz, s.86

⁴⁹⁰ Steven Wright, **The United States And Persian Gulf Security The Foundations of the War on Terror**, Ithaca Press, First Edition 2007, Berkshire UK, s.2

ilgili risklerini oluşturmaktadır. Bu hususlar içerisinde doğrudan kara bağlantısının olmaması arada Suudi Arabistan'ın bulunması önemli bir dezavantaj oluşturmaktadır.

Hürmüz Boğazı bölge güvenliğini de doğrudan etkileyen öneme sahiptir. İran dışındaki körfez ülkelerinin güvenliğinde ABD birincil rol oynamaktadır. ABD'nin, bölge ülkeleri ile işbirliği yaparak, bölge ülkeleri üzerinden bölgeye yönelik uyguladığı güvenlik politikalarının da can damarı Hürmüz Boğazıdır. Körfezde yer alan ABD deniz ve hava üslerine, ABD'nin ulaşımı önemli ölçüde Boğaz yolu ile olmaktadır. Hürmüz Boğazı'nın ABD tarafından kullanılmayacak olması diğer körfez ülkelerinin iç ve dış güvenlik durumlarında sorunlar çıkaracaktır. Boğaz sadece Umman için değil bölgesel ve küresel sistem yapısı için de önemlidir.

Umman sadece kendi güvenliği, stratejik itibarı, ekonomik kazancı veya toprak bütünlüğünü muhafaza kaygısı vb. gibi nedenlerle değil, diğer körfez ülkelerinin ekonomik, politik ve güvenlikleri için de kara yolu ile doğrudan ulaşamadığı Musandam bölgesi ve kıta sahanlığını korumak durumundadır. Musandam bölgesi Umman, Körfez ve Hatta dünya için ekonomi politik öneme sahiptir. Bütün bu hususlar Umman'ın savunma harcamalarında bulunması için yeterli gerekçelerdir.

4.6.1.2 Petrol

Diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi petrol Umman için de en önemli gelir ve gelişme kaynağıdır. Umman diğer Körfez ülkelerine nazaran petrol ihracatına daha geç başlamıştır. 1967 yılında başladığı petrol ihracatı sadece ekonomik olarak gelişmesine katkı sağlamakla kalmamış aynı zamanda ülkenin bütünleşmesinde ve iç isyanların bastırılarak bütünlüğün sağlanmasında da önemli faktör olmuştur. Umman'ı kalkındırmak için petrolün önemini bilen Sultan Kabus, iktidara geldikten sonra Petrol Bakanlığını kurmuş, Savunma Bakanlığı ile Petrol Bakanlığını da kendi uhdesine almıştır.⁴⁹¹ 2010 yılına gelindiğinde kamu harcamalarının %75'i petrol ihracatından elde edilen gelirlerle karşılanır olmuştur.⁴⁹²

⁴⁹¹ Ayper Sönmez, **Umman Ülke Raporu**, T.C. Ekonomi Bakanlığı, Ankara 2014, s.3

⁴⁹² **Umman Ekonomisi**, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/oman-ekonomisi.tr.mfa> (13.10.2014)

Tablo 84

Umman'ın 1990–2014 Yılları Arası Günlük Ortalama Petrol Üretimi (Bin varil)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
693,5	706,5	744,5	779,6	814,2	859,1	891,1	907,7	903,6	913,5	972
2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
915,5	899,5	823	754,3	780,6	743,9	741,8	759,7	818,9	869,9	890,9
2012	2013	2014								
923,8	945,1	950,9								

Kaynak: U.S. Energy Information Administration,

<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=53&aid=1&cid=MU.&syid=1990&eyid=2000&unit=TBPD> (Erişim Tarihi 13.10.2014)

<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=53&aid=1&cid=MU.&syid=2001&eyid=2014&unit=TBPD> (Erişim Tarihi 05.05.2015)

Bahreyn petrolü geç üretilip ihraç etmeye başlamıştır. Çalışmamızın kısıtını oluşturan 1990–2014 arası yıllara ilişkin Umman'ın günlük petrol üretimini gösteren tabloda da görüldüğü üzere Umman'ın üretiminin düşük olduğu söylenemez. Umman'ın petrol üretiminde olağanüstü olarak nitelendirilebilecek ani düşüş ve artışlarda görülememektedir. Umman'ın Petrol kaynaklarının kısıtlı olduğu ve 25 yıl sonra gibi yakın dönemde tükenebileceği tahmin edilmektedir.⁴⁹³ OPEC üyesi olmayan Umman'ın petrol ihracatında Çin, Japonya, Tayvan, Singapur, Tayland, Güney Kore, Yeni Zellanda, Hindistan, ABD ülkeleri ilk sıralarda yer almaktadır.⁴⁹⁴

Petrol ihraç ettiği ülkelerin genellikle Uzakdoğu ülkeleri olduğu görülmektedir. İhracat yaptığı ülkeler sanayileriyle petrole bağımlıdırlar. Bu ülkelerin petrol temininde yaşayacakları bir daralmanın bütün dünyaya, tüketicilere doğrudan yansımaları söz konusu olacağından Umman petroleri ekonomik ve politik önem taşımaktadır.

⁴⁹³ **Umman Ekonomisi**, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/oman-ekonomisi.tr.mfa> (13.10.2014)

⁴⁹⁴ U.S. Energy Information Administration, <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=mu> (13.10.2014)

4.6.2 Umman Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler

Tablo 85

Umman'ın GSMH, Askeri Harcama Tutarları ve Birbirlerine Oranı

YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		GSMH (Milyon USD)		Askeri Harc. / GSMH (%)
	Cari yıl	1999 yılı	Cari yıl	1999 yılı	
1989	1.550	1.950	7.350	9.240	21,1
1990	1.900	2.300	9.450	11.400	20,1
1991	1.670	1.950	9.090	10.600	18,4
1992	2.010	2.290	9.820	11.200	20,5
1993	1.910	2.120	9.570	10.600	20
1994	2.020	2.200	9.360	10.200	21,5
1995	2.010	2.140	10.500	11.200	19,1
1996	1.910	1.990	11.400	11.900	16,8
1997	1.950	2.000	11.800	12.100	16,6
1998	1.760	1.780	10.500	10.600	16,7
1999	1.780	1.780	11.600	11.600	15,3

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.88

1989 – 1995 yılları arasında Umman'ın askeri harcamalarının GSMH'ye oranı %18-21 aralığında gerçekleşmiştir. Oranın en yüksek olduğu yıl 1994'dür. 1995'den başlayarak bu oranın azaldığı, 1999 yılında %15'e kadar indiği görülmektedir.

GSMH rakamlarının on bir yıllık ortalaması üzerinden yapılan sıralamada Umman körfez bölgesinde dördüncü sıradadır. Aynı döneme ilişkin askeri harcamaların ortalamasında da dördüncü sıradadır. Askeri harcamaların, GSMH içerisindeki payı %15,30 olan Umman altı körfez ülkesi arasında üçüncü sırada yer almaktadır. (Bakınız Ek 1: Grafik7, Grafik 8, Grafik 9)

Tablo 86

Askeri Harcamaların Merkezi Hükümet Harcamalarına Oranı

YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)	Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyon USD)	Askeri Harcama/ MHH
	1999 Yılı Kur Esas	1999 Yılı Kur Esas	(%)
1989	1.950	4.710	41,4
1990	2.300	5.090	45,2
1991	1.950	4.760	41
1992	2.290	5.700	40,2
1993	2.120	5.460	38,9
1994	2.200	5.390	40,8
1995	2.140	5.460	39,2
1996	1.990	5.100	39,1
1997	2.000	5.120	39,1
1998	1.780	4.780	37,2
1999	1.780	4.890	36,3

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.88

Umman'ın hükümet harcamaları içerisinde savunma harcamalarının oranı yüksektir. 1990'lı yılların ilk döneminde neredeyse tüm hükümet harcamalarının yarısına yaklaşmaktadır. 1990'ların ikinci döneminde azalışa geçerek 1/3 oranına yaklaşmıştır. Özellikle 1989, 1990, 1991 yıllarındaki oranlar, artış ve azalışlar dikkat çekicidir. Tüm 11 yıllık dönem içerisinde ani ve yüksek artışın olduğu tek yıl Körfez Krizinin başladığı 1990 yılıdır. 1991–1997 aralığında oranlar birbirine yakın seyretmiş 1997 sonrasında azalmıştır.

Umman'ın hükümet harcamalarından askeri harcamalara ayırdığı pay % 39,80'dir. Bu oranla Körfez ülkesi sıralamasında dördüncü sırada yer almaktadır. (Bakınız Ek1: Grafik 12)

Tablo 87

Kişi Başına Düşen Askeri Harcamalar ve Kişi Başına Düşen GSMH

YILLAR	Kişi Başına Düşen Askeri Harcama (USD)	Kişi Başına Düşen GSMH (USD)	Nüfus (milyon)
	1999 yılı kur	1999 yılı kur	
1989	1.150	5.460	1,7
1990	1.310	6.520	1,8
1991	1.060	5.750	1,8
1992	1.200	5.840	1,9
1993	1.070	5.350	2
1994	1.070	4.950	2,1
1995	1.010	5.270	2,1
1996	904	5.390	2,2
1997	877	5.300	2,3
1998	753	4.500	2,4
1999	726	4.740	2,4

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.88

Umman'ın kişi başına düşen GSMH rakamları 5.400 – 5.800 USD arasında değişen dünya ortalaması rakamlarına paraleldir. Buna karşılık Umman'ın kişi başına düşen askeri harcamaları ise 140-250 USD arasında değişkenlik gösteren dünya ortalamasının oldukça üzerindedir.⁴⁹⁵ On bir yıllık dönem içerisinde kişi başına düşen askeri harcama 1990'da en yüksek rakamda iken 1999'a kadar azalarak devam etmiş, 1999'da en düşük rakama inmiştir. Burada Umman nüfusunun 1989 yılından 1999 yılına kadar her yıl artış gösterdiği hususunu da eklememiz gerekmektedir. Kişi başına düşen askeri harcama ortalaması sıralamasında beşinci sırada olan Umman, kişi başına düşen GSMH ortalaması sıralamasında altıncı yani son sıradadır. (Bakınız Ek 1: Grafik 10, Grafik 11)

⁴⁹⁵ World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.51-61

Tablo 88

Umman'ın Askeri Güç ve Harcamaları (1989 – 1999)

YILLAR	Nüfus (Milyon)	Askeri Güçler (Bin)	Bin Kişiyeye düşen asker sayısı	Asker Başına Düşen Harcama (USD)
1989	1,7	29	17,2	67.200
1990	1,8	32	18,3	71.900
1991	1,8	29	15,7	67.200
1992	1,9	35	18,3	65.500
1993	2	35	17,6	60.700
1994	2,1	35	17	62.800
1995	2,1	36	16,9	59.500
1996	2,2	38	17,2	52.500
1997	2,3	38	16,6	52.700
1998	2,4	42	17,8	42.400
1999	2,4	38	15,5	46.800

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.88

Umman'ın asker sayısında ani artışların 1990 – 1992 ve 1998 yıllarında gerçekleşmiştir. 1992-97 arasındaki rakamsal değişmelerin olağan düzeyde olduğu söylenebilir. Bin kişiye düşen asker sayısının en fazla olduğu yıllar 1990 ve 92 yıllarıdır. Birbirini takip eden yıllar arasında sürekli artış veya sürekli azalışlar yerine düzensiz iniş çıkışlar görülmektedir.

Asker başına düşen harcama rakamları ise 1991 yılında artış göstermiştir. Her ne kadar 1994 yılında bir artış görünüyorsa da genel itibariyle 1991 yılından sonra azalarak devam etmiştir. En düşük yıl olan 1998 yılı ile en yüksek olan 1991 arasındaki fark %40'dır.

Bin kişiye düşen asker sayısı sıralamasında Umman, BAE ve Katar'dan sonra üçüncü sıradadır. Ancak Katarla hemen hemen aynı değere sahiptir. Asker başına düşen harcama sıralamasında da aynı şekilde üçüncü sırada yer almaktadır. (Bakınız Ek 1: Grafik 13, Grafik 14)

Tablo 89

Umman Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2000 -2005)

UMMAN SAVUNMA HARCAMALARI (2000-2005)													
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		Askeri Güçler (1000)	GSYH (Milyon USD)		Merkezi Hükümet Harcamaları (Milyon USD)	NÜFUS (Milyon)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler	Askeri Harcamalar / GSYH (%)	Askeri Harcamalar / Merkezi Hükümet Harc. (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harc.	Bin Kişiye Düşen Asker Sayısı	Kişi Başına Düşen GSYH
	Cari yıl	2005 yılı		Cari yıl	2005 yılı kur			2005 yılı kur			2005 yılı kur		2005 Kur
2000	2100	2380	37	19900	22500	6410	2,5	64200	10,6	37,1	938	14,6	8860
2001	2430	2680	36	19900	22000	6590	2,6	74500	12,2	40,7	1020	13,7	8390
2002	2490	2700	35	20300	22100	6710	2,7	77200	12,3	40,3	996	12,9	8120
2003	2630	2790	33	21800	23100	6990	2,8	84500	12,1	39,9	993	11,7	8240
2004	2530	2620	33	24700	25600	7640	2,9	79300	10,2	34,2	901	11,4	8800
2005	3650	3650	35	30800	30800	9220	3	104000	11,8	39,6	1220	11,7	10300
Ortalama	2638,33	2803,33	34,83	22900,00	24350,00	7260,00	2,75	80616,67	11,53	38,63	1011,33	12,67	8785,00
Toplam	15830	16820		137400	146100	43560					6068		52710

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/index.htm> (01.05.2015)

2000 – 2005 arası dönemde Umman’ın askeri harcamaları artış göstermiştir. Askeri harcamaları rakamsal sıralamasında Körfez Bölgesi’nde Arabistan ve Kuveyt’ten sonra Üçüncü Sırada yer almaktadır (Bakınız Ek 1 Grafik:17). Bu dönemin değerlendirilmesinde veri olarak GSMH yerine GSYH esas alınmıştır. GSYH rakamları da artış yönlüdür. Kişi başına Düşen GSYH rakamları Ortadoğu Bölgesi ortalamasının üzerinde Körfez Bölgesi ortalamasının altındadır.

Askeri harcamaların Merkezi hükümet harcamaları içerisindeki payı Körfez Ülkeleri ortalaması olan %26’nın üzerindedir. Körfez Ülkeleri arasında BAE’den sonra ikinci sıradadır (Bakınız Ek 1 Grafik:22). Kişi başına düşen askeri harcama rakamı ortalaması da 237 USD olan Ortadoğu Bölgesi’nin üzerinde Körfez Bölgesi ortalaması olan 1331 USD’nin ise altındadır.

Tablo 90**Umman Askeri Harcamalarına İlişkin Veriler (2006 -2011)**

UMMAN SAVUNMA HARCAMALARI (2006 - 2011)											
YILLAR	Askeri Harcamalar (Milyon USD)		GSYH (Milyon USD)		Askeri Harc. / GSYH (%)	Kişi Başına Düşen Askeri Harcama (USD)	Kişi Başına Düşen GSYH (USD)	Nüfus (milyon)	Askeri Güçler (Bin)	Asker Sayısının Nüfusa Oranı (%)	Askeri Harcamalar / Askeri Güçler (USD)
	Cari yıl	2011 yılı	Cari yıl	2011 yılı		2011 yılı kur	2011 yılı kur				
2006	4.030	4.390	36.800	40.100	10,95	1.600	14.600	2,8	45	1,62	98600
2007	4.330	4.590	41.900	44.400	10,34	1.640	15.900	2,8	45	1,61	102000
2008	4.620	4.800	60.600	63.000	7,62	1.680	22.100	2,9	45	1,59	106000
2009	4.490	4.630	46.900	48.400	9,57	1.590	16.600	2,9	45	1,56	102000
2010	4.890	4.990	58.800	60.000	8,32	1.680	20.200	3	45	1,53	110000
2011	6.670	6.670	70.000	70.000	9,53	2.200	23.100	3	45	1,63	147000
Toplam	29.030	30.070	315.000	325.900	56,3	10.390	112.500	17,4	270	9,5	665.600
Ortalama	4838,33	5011,67	52500,00	54316,67	9,39	1731,67	18750,00	2,90	45,00	1,59	110933,33

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

2006-2011 dönemine ilişkin askeri harcamaların yer aldığı Tablo 90’de Umman’ın savunma harcamaları artışının 2009 yılı hariç devam ettiği görülmektedir. Aynı şekilde GSYH’da 2009 yılı hariç artış yönlüdür. Körfez Bölgesi’ndeki altı ülke arasında üçüncü sırada yer almaktadır (Bakınız Ek 1 Grafik:27).

Umman’ın kişi başına düşen 1732 USD askeri harcama rakamı ise 1717 USD olan Körfez Bölgesi ortalamasının üzerindedir. Kişi başına düşen GSYH ortalamasında ise Körfez Bölgesi’nde altıncı sıradadır (Bakınız Ek 1 Grafik:231). GSYH içerisinde askeri harcamaların oransal payı ortalaması sıralamasında ise %9,39 ile ilk sırada yer almaktadır (Bakınız Ek 1 Grafik:29). Bu oran %4,6 olan Ortadoğu geneli ile %5 olan Körfez bölgesi genelinin üzerindedir.

Umman’ın dikkat çeken bir diğer özelliği de asker sayısı nüfusa oranlandığında altı ülke arasında en yüksek orana sahip olmasıdır (Bakınız Ek 1 Grafik:32). Hem Körfez hem de Ortadoğu ortalamasının üzerindedir.

Tablo 91**Umman Ordu Kapasitesinde Değişmeler (1990 -2006)**

Umman Ordu Güçleri	1990	2000	2006
Zırhlı Birlikler	0	1	1
Piyade Birlikleri	3	2	2
Hava Savunma Birliği	1	1	1
Hava İndirme Birliği	1	1	1
Saha Düzenleme Birlikleri	1	1	1
Kara Topçu Birlikleri	2	2	2
Ana Savaş Tankı	69	154	154
Keşif Aracı	0	54	145
Zırhlı Personel Taşıyıcı	2	170	191
Toplar	87	209	233
Antitank Silahları	60	68	50
Umman Deniz Kuvvetleri	1990	2000	2006
İnsan Gücü	2500	4200	4200
Deniz Muharip (Fırkateyn vb.)	0	2	2
Devriye, Keşif ve Sahil Güvenlik Muharebe Gemisi	12	11	11
Amfibik Gebi	5	5	5
Lojistik ve Destek Gemisi	1	4	4
Umman Paramiliter Gücü	1990	2000	2006
Kraliyet Koruma Gücü (Kişi)	3100	5000	5000
Özel Kuvvetler Gücü (Kişi)	500	1.000	1.000
Tank	6	9	9
Zırhlı Personel Taşıyıcı	6	23	73

Kaynak: Anthony H. Cordesmans. Khalid R. Al-Rodhan, Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars, CSIS - Center for Strategic and International Studies, 2007 London, s.127-135

Tablo 92

Umman Ordu Kapasitesinde Değişmeler (1990 -2006)

Umman Hava Kuvvetleri	1990	2000	2000
İnsan Gücü	3000	4100	4100
Hava Birlik Sayısı	7	7	10
Avcı Uçağı	38	8	36
Nakliye Uçağı	21	21	16
Eğitim Savaş Uçağı	2	23	36
Helikopter	26	30	41
Hava Savunma Füzeleri	0	28	40
Kraliyet Yat Gücü	1990	2000	2006
İnsan Gücü	150	150	150
Devriye, Keşif ve Sahil Güvenlik Muharebe Gemisi	0	1	1
Kraliyet Destek Gemisi	1	1	1
Kraliyet Gemisi	1	1	1

Kaynak: Anthony H. Cordesmans. Khalid R. Al-Rodhan, Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars, CSIS - Center for Strategic and International Studies, 2007 London, s.127-135

Uzun yıllar iç isyanlarla, iç istikrarı ve ülke bütünlüğünü sağlamakla uğraşan Umman'ın kara gücünün, hava ve deniz güçlerine göre daha güçlü olduğu söylenebilir. Umman'da göze çarpan en önemli silah değişikliğinin tank ve top olduğunu, tank ve top sayısını önemli miktarda artırdığını görüyoruz.

4.6.3 Umman – Britanya İlişkileri

Diğer körfez ülkeleri gibi Umman da Britanya ile yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Umman'ın coğrafi konumu, boğazın tanker trafiği, diğer körfez ülkelerinin güvenliği ve Hint Okyanusu'nun kontrolünden kaynaklanan stratejik ve ekonomik önemi Britanya'nın ilgisini Umman'ın üzerinde tutmuştur. Umman da İngiltere'nin ilgisine kayıtsız kalmamıştır. 1950'lerdeki Maskat Sultanlığı ve Umman İmamlığı arasındaki çatışmaların sona erdirilmesi, 1960 ve 1970'li yıllardaki Dofar isyanlarının bastırılması süreçlerinde Britanya'nın önemli rolü olmuştur. Bu ilişkiler daha sonra da

devam etmiş, 1980’li yıllara kadar Umman’ın Genel Kurmay Başkanı da dâhil olmak üzere kuvvet komutanları İngiliz subaylarından olmuştur.⁴⁹⁶

4.6.4 Umman – ABD İlişkileri

Körfez Bölgesi’nden Britanya’nın çekilmeye başlaması ile birlikte boşalan alanı ABD doldurmaya başlamıştır. ABD’nin Umman üzerindeki etkisi de 1970’den sonra baskın olmaya başlamıştır. Kuvvet komutanlarının İngiltere’den olduğu Umman’a ABD danışman subayları da ziyaretlerde bulunmaktaydı.⁴⁹⁷

İki ülke arasında imzalanan askeri temelli anlaşmalarla yakınlaşmalar daha da artmıştır. 1980 yılında yapılan anlaşmalar ile ABD Mesiya Hava Üssü ve Temriyt Hava Üssü olmak üzere iki askeri hava üssüne giriş hakkı elde etmiştir. Bu tesislerden Mesiya hava üssünde ABD’nin harp malzemeleri ve askerleri bulunmaktadır. Mesiya Hava Üssü, Körfez Savaşı esnasında aktif olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde Temriyt Hava Üssü’nde de ABD askerleri ve malzemeleri bulunmaktadır. Körfez Savaşı sırasında ABD bu üssü de kullanmıştır. ABD’nin ikmal merkezi gibi olan bu üssü ABD bölgede yaptığı çeşitli tatbikatların merkezi olarak da kullanmaktadır.⁴⁹⁸

4.6.5 Umman’ın İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları

Öncelikle 1989–1999 arası dönemde Umman’ın askeri malzeme ihracatının bulunmadığını söylemeliyiz. Umman toplam ihracatı toplam ithalatından fazla olan bir ülkedir. Umman’ın askeri malzeme ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı genel itibarıyla düşüktür. Oran 1995 yılına kadar artış, daha sonra azalış göstermiştir. 1993–94–95 yıllarında rakamsal ve oransal olarak hızlı artışlar göstermiştir. Özellikle 1993 yılında bir önceki yıla göre 11 kat artış gerçekleşmiştir. 1995 yılında on bir yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 1995’den sonra hızlı şekilde azalışa geçmiştir. Özellikle 1998 yılında 5 kat kadar azalış görülmüştür.

⁴⁹⁶ Damla Öktem, “ABD-Oman İlişkileri”, **Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi**, 03.05.2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=769> (Erişim Tarihi :15.10.2014)

⁴⁹⁷ Damla ÖKTEM, a.g.m.

⁴⁹⁸ İzzet ARTOKÇA, “ABD’nin Ortadoğu’daki Askeri Mevcudiyeti ve Geleceği” Akademik Perspektif, 21.02.2013, <http://akademikperspektif.com/2013/02/21/abdnin-ortadogudaki-askeri-mevcudiyeti-ve-gelecegi/> (Erişim Tarihi :15.10.2014)

Tablo 93**Umman Toplam İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları (1990 -2000)**

UMMAN'ın Silah İthalat ve İhracatının Toplam İthalat ve İhracat İçerisindeki Payı (1989 - 1999)										
YILLAR	Silah İthalatı (Milyon USD)		Silah İhracatı (Milyon USD)		Toplam İthalat (Milyon USD)		Toplam İhracat (Milyon USD)		Silah İthalatı/ Toplam İthalat (%)	Silah İhracatı/ Toplam İhracat (%)
	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı	Cari Yıl	1999 Yılı		
1989	60	75	0	0	2254	2835	4068	5116	2,7	0
1990	10	12	0	0	2681	3245	5501	6659	0,4	0
1991	50	58	0	0	3194	3731	4874	5693	1,6	0
1992	10	11	0	0	3769	4298	5553	6333	0,3	0
1993	130	145	0	0	4114	4581	5370	5980	3,2	0
1994	290	316	0	0	3915	4270	5545	6048	7,4	0
1995	430	459	0	0	4248	4535	6068	6478	10,1	0
1996	370	388	0	0	4578	4795	7346	7694	8,1	0
1997	160	164	0	0	5026	5165	7630	7840	3,2	0
1998	30	30	0	0	5682	5767	5508	5590	0,5	0
1999	30	30	0	0	4674	4674	4380	4380	0,6	0
Toplam	1570	1688	0	0	44135	47896	61843	67811	38,1	0
Ortalama	142,7	153,4	0	0	4012,2	4354,1	5622	6164,6	3,4	0

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June, 2002, s.140

Askeri malzeme, silah vb. ithalatı toplam tutar ortalamasında Umman altı körfez ülkesi arasında beşinci sıradadır. Silah ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı %3,40 olan Umman, bu başlık altındaki sıralamada da beşinci sıradadır. (Bakınız Ek 1, Grafik 13, Grafik 14)

1987–91 yılları arasında Umman'ın askeri malzeme alımında tercihleri İngiltere, Batı Almanya ve ABD olmuştur.⁴⁹⁹ 1992–94 yıllarında Umman'ın askeri malzeme alımına bağlı olarak transfer aktarımında bulunduğu ülkeler yine İngiltere ve ABD'dir.⁵⁰⁰ 1995-1997'de Umman'ın tercihleri değişmeyerek İngiltere, ABD ve Fransa'dan yana gerçekleşmiştir.⁵⁰¹ Son olarak 1997–99 yıllarında da Umman'ın askeri malzeme karşılığında transfer aktarımında bulunduğu ülkeler İngiltere ve ABD olarak kalmaya devam etmiştir.⁵⁰² Umman'ın on bir yıllık dönem içerisinde tercihlerinin tek

⁴⁹⁹ WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1991 -1992, s.133

⁵⁰⁰ WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1995, s.155

⁵⁰¹ WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1998, s.167

⁵⁰² WMEAT, World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, , s.157

yönlü ve istikrarlı olduğunu görüyoruz. Umman ekonomik ve politik boyutu olan askeri ilişkilerinde tercihleri sürekli Batılı ülkelerden yana olmuş, doğu bloğu ülkeleriyle bu şekilde bir ilişkiye girmemiştir. Hatta ilişkilerini batılı ülkeler arasında da ABD, İngiltere ve Fransa ile sınırlandırmıştır.

Tablo 94

Umman Toplam İthalat ve İhracatı İçerisinde Savunma Harcamaları (2000 -2011)

Umman'ın Silah İthalat ve İhracatının Toplam İthalat ve İhracat İçerisindeki Payı (2000-2011)										
YILLAR	Silah İthalatı (Milyar USD)		Silah İhracatı (Milyar USD)		Toplam İthalat (Milyar USD)		Toplam İhracat (Milyar USD)		Silah İthalatı/ Toplam İthalat (%)	Silah İhracatı/ Toplam İhracat (%)
	Cari Yıl	2011Yılı	Cari Yıl	2011Yılı	Cari Yıl	2011Yılı	Cari Yıl	2011Yılı		
2000*	0,2	0,3	0	0	6,4	7,9	11,8	14,7	3,80	0
2001	0,1	0,1	0	0	7,2	8,9	11,4	14,1	1,12	0
2002	0	0,1	0	0	5,6	6,8	9,9	12	1,47	0
2003	0	0,1	0	0	7,1	8,4	10,8	12,8	1,19	0
2004	0,3	0,3	0	0	9,6	11,1	12,7	14,7	2,70	0
2005	0,2	0,2	0	0	9,7	10,8	18,1	20,3	1,85	0
2006	0,7	0,8	0	0	11,8	12,8	20,9	2,7	6,25	0
2007	0,1	0,2	0	0	16,8	17,8	23,8	25,2	1,12	0
2008	0,3	0,3	0	0	22,6	23,5	35,6	37	1,28	0
2009	0,2	0,3	0	0	19,4	20,1	24,7	25	1,49	0
2010	0,3	0,3	0	0	19,2	19,5	33,5	34,2	1,54	0
2011	0,3	0,3	0	0	22,7	22,7	43,4	43,4	1,32	0
Toplam	2,7	3,3	0	0	158,1	170,3	256,6	256,1	25,14	0,00
Ortalama	0,23	0,28	0,00	0,00	13,18	14,19	21,38	21,34	2,09	0,00

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

* World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2012, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2012/> (01.05.2015)

Umman'ın silah, askeri malzeme vb ithalatının toplam ithalatı içerisindeki payının 12 yıllık ortalaması %2,09'dur. Silah ithalatı sütununda yer alan sıfır rakamları hiç ithalat olmadığı anlamına gelmemektedir.. çok az olduğu için sıfır yazılmıştır.. Umman'ın askeri malzeme üzerine ise ihracatı bulunmamaktadır. Umman'ın toplam ihracatı ithalatından fazladır. Silah ithalatı toplam tutar sıralamasında Körfez Bölgesi'nde son sırada yer almaktadır (Bakınız Ek 1 Grafik:25). İthalatından askeri harcamalara pay ayıran ülkeler sıralamasında ise beşinci sıradadır (Bakınız Ek 1 Grafik:26).

SONUÇ

Savunma harcaması ve bu harcama etrafında oluşan ilişkiler, savunma harcaması yapan ile savunma harcaması yaptıran olarak en az iki taraf üzerinden gelişerek ortaya çıkmaktadır. Her iki taraf üzerinden gelişen bu süreçte her iki tarafı da harekete geçiren farklı nedenler bulunmaktadır. Bu nedenler teorik ve pratik olarak çeşitlilik göstermektedir. Pratik hadiseler, teorik gerekçelerin ortaya konulması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Olan hadiselerin izahı teoriler üzerinden izah edilmektedir.

Bir ülkenin başta bizatihi varlığı olmak üzere sahip olduğu coğrafya, insanlar, egemenlik, ekonomik zenginlikler vb. gibi unsurlarını başka bir ülkenin tehdit ediyor olması veya tehdit etme ihtimalinin bulunması, tehdit altında bulunan ülkeleri savunma harcamalarına sevk etmektedir. Perde önündeki bu hareketlilikler pratik nedenleri oluşturmaktadır.

Bir ülkenin başka bir ülkeyi tehdit eder hale gelmesi, başka bir ülkeyi ve sahip olduklarını elde etmek istemesinin nedeninin ne olduğunu, buna yönelik tutumlarının kaynağını, yani görülen pratik nedenleri ortaya çıkaran asıl nedenin ne olduğu da teoriler ile izah edilmektedir.

Çalışmamızın giriş bölümünde amaç ve iddialar ile teorik çerçeve belirtilmişti. Çalışmanın bölümleri bu amaç ve savlar ile teorik çerçeve doğrultusunda oluşturulmuştur. Öncelikle teorik zeminin ve altyapının yer aldığı birinci bölümdeki hususlar; bir ülkenin diğer bir ülke için tehdit oluşturmasını, başka bir ülkenin sahip olduğu unsurları elde etmek istemesini, bu amaçla harekete geçmesini teorik olarak yeterince izah etmekte ve gerekçelendirmektedir.

Pratik bir olgu olan savunma harcamalarının ekonomi politik boyutunun olduğu, bu boyutunun da ekonomi politik disiplin içerisinde teorik bir karşılığının bulunduğu çalışmanın birinci bölümünde temellendirilmişti. Bu çerçevede tutumların ve davranışların nedenini güç, çıkar ve güvenlik temelinde açıklayan neo realist yaklaşıma uluslar arası ekonomi politik teoriler üst başlığı altında yer verilmişti. Çalışma boyunca yapılan gözlemler ve elde edilen sonuçların, çalışmanın birinci bölümünde belirtilen

ekonomi politik teoriler arasında yer alan neo realist yaklaşımın izahlarının örtüştüğü görülmüştür.

Savunma harcamaları, neo realistlerin yaklaşımlarında belirtmiş oldukları güç, çıkar, ulusal güvenlik ve devletin bekası ilişkisinden, mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Çalışmada, Körfez ülkelerinin sahip oldukları doğal kaynakların ve nispeten jeopolitik konumlarının güç ve çıkar unsuru olduğu, bu unsurlarla yine neo realistlerin öngörülerinde belirttikleri şekilde askeri güce ulaştıkları tespit edilmiştir.

Başta petrol olmak üzere sahip olunan doğal kaynakların Körfez Bölgesi ülke ekonomilerinin ana gelir kaynağı olduğu tespit edilmiştir. Petrol ve doğalgaza sahip olan bu ülkeler hemen hemen aynı standartta bir gelir düzeyine sahiptir. Bu fonksiyon, ekonomik önemin yanı sıra aynı zamanda stratejik bir önemi de bölgeye kazandırmıştır.

Körfez ülkelerinin sahip olduğu güç ve çıkar unsurlarına sahip olmak isteyen diğer ülkeler, Körfez ülkelerine bir tehdit yöneltmektedirler. Çalışma kapsamında bunun somut örneklerine de yer verilmiştir. Muhtemel tehdidi algılayan veya fiili tehdit altında olan Körfez ülkeleri, kendilerine güç sağlayan ve refah kaynağı olan gelirlerinden bir kısmını, sahip oldukları değerleri muhafaza etmek için savunma giderlerine tahsis etmişlerdir. Bu aşamada da yine neo realistlerin öngördüğü şekilde devlet ekonomisinin askeri güce ve devletin güvenliğine göre yapılandırılacağı hususunun Körfez Ülkeleri'nde cari olduğu tespit edilmiştir..

Çalışmanın ikinci bölümünde Dünya geneli, Ortadoğu ve Körfez Bölgesi'ne ilişkin ekonomik veriler yer almıştır. Bu veriler ışığında dünya üzerindeki ekonomik kaynakların azımsanamayacak derecede önemli bir bölümünün askeri harcamalara ayrıldığı görülmüştür. Yine bu bölümde yer alan verilerden hareketle, bölgelere ve yıllara göre savunma harcamalarının homojen olmayan bir değişkenlik gösterdiği söylenebilir.

Ortadoğu bölgesindeki savunma harcamaları, bölgedeki tehditlere bağlı olarak yüksektir. Aynı şekilde Ortadoğu Bölgesi içerisinde de Körfez ülkelerinin harcamalarının yüksek olduğunu görülmektedir. Gerek savunma harcamalarının yüksekliğinin bir ticaret hacmi oluşturması, gerekse sahip olunan doğal enerji

kaynaklarının zenginliği Körfez Bölgesi'ni ekonomik ve politik ilgi alanı yapmıştır. İkinci bölümden elde edilen veriler Ortadoğu Bölgesi'nin hem tehdit çekecek hem de iyi ilişkiler kurulabilecek  l de ekonomik göstergelere sahip olduğu sonucunu vermektedir.

 c nc  bölümde Körfez ülkelerini savunma harcamaları ekseninde ekonomi politik ilişkiler kurmaya zorlayan faktörlerin ne olduğu irdelenmiştir. Bu bölüm içerisinde yapılan mukayeseler ve tasniflerle bölge ülkelerinin gerekli ekonomik güce sahip olmakla birlikte, savunma için gerekli olan üretim altyapısına, endüstriyel tesise, silah sanayisine, yeterli sayıda insan ve yeterli büyüklükte coğrafya unsuruna sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bölgenin ekonomik olarak g cl  ve teknik ve fiziki açıdan ise zayıf yönleri vardır. Bölge  lkelerinin diğer ülkelerle ve birbirleriyle ekonomi politik ilişkilerinde bu g cl  ve zayıf y nlerin belirleyici olduğu g r lm ştir.

Dördüncü bölümde, altı körfez ülkesinin savunma harcamalarına neden olan faktörler ayrı ayrı incelenmiş ve g r lm ştir ki, altı körfez ülkesini savunma harcamaları yapmaya sevk eden bazı nedenler ortaktır. Giriş bölümünde de körfezdeki bu altı ülkenin homojen özellikler taşıdığı gerekçesiyle çalışma alanı olarak belirlendiği belirtilmişti. Dördüncü bölümde yapılan incelemede bu hususu teyit eden olgular saptanmış ve açığa çıkarılmıştır.

Dördüncü bölümün vasıtasıyla öncelikle şu sonuçlara ulaşılmıştır. Altı ülkenin de zenginlik kaynağı petrol ve doğalgazdır. Altı  lke de yüksek gelir düzeyine sahiptir. Suudi Arabistan dışındaki diğer ülkeler, k c k yüz ölümlere ve az nüfusa sahiptirler. Yine dördüncü bölüm bu altı ülkenin monarşiye dayalı idari yapılarının da homojen özellikte olduğunu göstermektedir.

Bu ortak özellikler, bu altı ülkenin savunma harcamaları eksenli ekonomi politik tutumlarında da homojenlik neticesini vermektedir. Çalışmada görülen en önemli neticelerden birisi şudur: Bu altı ülke savunma harcamalarını başta ABD olmak üzere kendilerinden daha büyük ve g cl  ülkelerden savunma hizmeti alımı şeklinde gerçekleştirmektedirler. Bu savunma hizmetinin mahiyeti, kapsamı oldukça geniştir. Askeri personel desteğinden askeri personel eğitimine, askeri üslerin inşasından silahların teminine, ekonomik ticaretten politik işbirliğine, hatta ve hatta gerekirse sıcak

çatışma, savaş durumlarında yabancı ülke askeri unsurlarının bizzat aktif rol almasına uzanacak kadar geniştir. Ortaya çıkmış olan fiili durumlar, askeri ilişkilerin ekonomik ilişkilere yön verdiğini, güvenlik algılarının ekonomiyi biçimlendirdiğini ileri süren neo realistlerin teorik yaklaşımları ile izah edilebilmektedir.

Homojen özellikteki bu güvenlik merkezli paket programların mahiyeti, bu altı ülkenin ekonomik ve politik tercihlerinin de kodlarını oluşturmaktadır. Bu kodların uzantısı savunma harcamalarının mahiyetini, genişliğini, neleri kapsayacağını, hangi ülkelerle politik ilişkiler kurulacağı ve hangi ülkelere askeri malzeme temin edileceğinin belirleyicisidir. Bu durum ekonomi politik bir etkileşim ortaya çıkarmaktadır. Bu etkileşimler neo realistlerin sadece güç merkezli olmayan ekonomiyi de ilişkilere dâhil eden yaklaşımlarının Körfez Ülkeleri'ndeki savunma harcamaları kapsamını, tercihlerini, gerekçelerini izah etmektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde bu altı ülke arasında sıkı bir işbirliği bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu altı ülke arasında Suudi Arabistan'ın baskın aktör olduğu, diğer ülkeleri etkileyebildiği görülmektedir. Ortadoğu ve Körfez Bölgesi'nde rakamsal olarak en fazla askeri harcamayı Suudi Arabistan yapmaktadır.

Körfez savaşı örneğinde Kuveyt'in işgal edilmesi diğer ülkeleri de harekete geçirmiştir. Bir ülke tehdit altında kaldığında diğer ülkelerin ekonomik, politik ve askeri olarak destek verebilecekleri, maliyeti paylaşabilecekleri ve bölgedeki dengelerin değişmeyeceğine müsaade etmeyecekleri çalışmadan çıkarılan bir diğer sonuçtur.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, bölge ülkelerinin ekonomik, politik ve askeri ilişkilerde tercihlerini başta ABD olmak üzere batılı ülkelere yana koydukları görülmektedir. Silah ithalatları, askeri malzeme ve hizmet temininde para transferleri bu ülkelere yapılmaktadır. Bölge ülkelerinin askeri malzemeye dayalı ihracatları hemen hemen sıfır iken, savunma malzemelerinin neredeyse tamamı ithal edilmektedir. Bu yapısal durum, bu ülkeler ile olan askeri malzeme ticaretinin ne derece karlı olduğunu göstermektedir. Karlı bir ticaret potansiyelinin varlığı politik ilişkiler kurmak için yeterli bir gerekçe teşkil etmektedir.

Buraya kadar çıkarılacak sonucu özetleyecek olursak, savunma harcamaları yapmayı açıklayan teorilerin Körfez Bölgesi'nde bir zemini bulunmaktadır. Körfez bölgesinde tehdide uğrayacak ve savunulacak olgular vardır. Bölgedeki altı ülke homojen özelliklere sahiptir. Geliştirdikleri ekonomik, politik ve askeri politikalar paralellik göstermektedir. Bölge ülkeleri kendilerini savunabilecek teknik ve fiziki imkânlarla sahip değildir. Ancak ekonomik gelirleri yüksektir. Buna bağlı olarak savunma ihtiyacı, savunma hizmeti almak suretiyle giderilmektedir. Savunma hizmeti paketi; ekonomik, politik ve askeri unsurların tamamını içermektedir. Bütün bu unsurlar ekonomi politik bir ilişkiler yumağı oluşturmaktadır.

Burada çalışmada ulaşılan önemli bir başka sonucu da vurgulamak gerekmektedir: Körfez ülkelerinin varlığının devam etmesini sağlayan savunma harcamaları, bu altı ülkenin ekonomisi üzerinde yıkıcı etkiler, sonuçlar ortaya çıkarmamıştır. Ülkelerin refah düzeyini düşürmemiş, diğer yatırımlarını olumsuz etkilememiştir.

Çalışmanın giriş bölümünde ortaya konulan savlar ve amaçlar doğrultusunda şekillenen bölümler beklenen sonucu vermiştir. İlişkiler ağını gösteren, nedensellikleri izah eden sonuçlar ortaya çıkmıştır. Körfez ülkelerinin savunma harcamaları eksenli ekonomi politik ilişkileri teorik ve pratik olarak açıklığa kavuşmuştur.

Analiz, değerlendirme ve verilerle Körfez ülkeleri üzerinde yapılan bir çalışmanın daha alana dâhil olması, çalışmamızın sonuçlarına ilişkin bir diğer husus olmuştur. Körfez ülkelerinin savunma harcamalarına ilişkin rakamları, bu rakamların ilintili olduğu diğer ekonomik verilerin derli toplu şekilde ortaya konulması, alana olan katkılarından bir diğeridir. Bu verilerin ortaya çıkardığı ekonomi politik ilişkiler ağının teorik zemin üzerinde değerlendirilmesi, nedenselliğinin araştırılması, amaçlanan sonuçlara ulaşılması bilimsel alana bakan en önemli sonuçlarından birisidir.

Sonuç olarak bu çalışmanın bilime olan katkısı; Ortadoğu Bölgesi'nin ve Körfez Bölgesi ülkelerinin savunma harcamalarının ortaya çıkardığı ilişkileri ekonomi politik zemin üzerinde, dönemsel olarak nedensellikleriyle ortaya koymasıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akbaş, Zafer, **Irak Sorununun Uluslar arası Boyutu ve Türkiye**, Barış Kitap, Ankara,

Akdoğan, Abdurrahman, **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi Yayınları, 14. Baskı, Ankara, Eylül 2011

Al Abed, Ibrahim, Paula Vine, Peter Hellyer, Peter Vine (Editors), **UAE at A Glance 2008**, Trident Press Ltd, London, 2008

Al Abed, Ibrahim, “The Historical Background and Constitutional Basis to the Federation”, **United Arab Emirates: A New Perspective**, Editors: Ibrahim Al Abed, Peter Hellyer, Trident Press Ltd, 2001, s.122-145

Al-Saud, Faisal bin Salman, **Iran, Saudi Arabia and the Gulf Power Politics in Transition 1968–1971**, Published in 2003 by I.B. Tauris & Co Ltd, London

Archar Gilbert, **Barbarlıklar Çatışması**, Çev. Diren Kahrıman, Everest Yayınları, İstanbul, Aralık 2002

Arı, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Alfa Yayınları, İstanbul, Kasım 2002,

Arı, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, Alfa Yayınları, 2. .baskı 2005 İstanbul

Agnew, John, **Geopolitics, Re-visioning World Politics**, Routledge, London, First Published 1998,

Askari, Hossain, Amin Mohseni, Shahrzad Daneshvar, **The Militarization of the Persian Gulf An Economic Analysis**, Edward Elgar Publishing Limited, Massachusetts USA, 2009

Aydın, Fazıl (Edt.), **Uluslararası İşgücü Anlaşmaları**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayınları, Ankara 2014

Banks, Arthur S., Thomas C. Muller, William R. Overstreet, (Editors), **Political Handbook of the Middle East 2008**, CQ Press, Washington 2008

Bankston, Carl L. III (Edited by), **World Conflicts: Asia and the Middle East**, Salem Pres Inc., Pasadena, California - Hackensack, New Jersey, 2003

Barber, William J., **İktisadi Düşünce Tarihi**, Şule Yayınları, İstanbul 1995,

Bolay, Süleyman Hayri, **Felsefi Doktrinler ve Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, 6.Baskı, Ankara, 1996

Bronson, Rachel. **Thicker Than Oil, America's Uneasy Partnership with Saudi Arabia**, Oxford Universty Press, New York 2006

Brzezinski, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası**, İnkılap Yayınları, İstanbul 2005

Callinicos, Alex, **Emperyalizm ve Küresel Ekonomi Politik**, Çev. İlkay ATA, Phoenix Yayınları, Haziran 2014, Ankara,

Casey, Michael S., **The History of Kuwait**, Greenwood Press, London 2007

Chisholm, Archibald H.T., **The First Kuwait Oil Concession Agreement, A Record of the Negotiations 1911 – 1934**, Frank Cass and Company Limited, New York 2006,

Cleveland, William, Martin Bunton, **A History of the Modern Middle East**, Westview Press, Fourth Edition, Boulder 2009

Cordesman, Anthony H., and Ahmed S. Hashim, **IRAQ Sanctions and Beyond**, Westview Press, Colorado 1997

Cordesman, Anthony H., Emma R. Davies, **Iraq's Insurgency and the Road to Civil Conflict**, Praeger Security International - Greenwood Publishing Group, Inc, USA 2008

Cordesman, Anthony H., Khalid R. Al-Rodhan, **Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric Wars**, CSIS - Center for Strategic and International Studies, 2007
London,

Çalış, Asım, Tuğrul Görgün, **Hedef Pazar Araştırması: Katar**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi (İGEME), 2008 Ankara

Çetinkaya Bozkurt, Özlem, **Dünyada ve Türkiye’de Girişimcilik Eğitimi: Başarılı Girişimciler ve Öğretim Üyelerinden Öneriler**, Detay Yayıncılık, Ankara 2011

Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, 16. Baskı, Haziran 2004

Dedeoğlu, Beril, “Güvenlik Bağlamında Uluslar arası Politikada Yaşanan Son Gelişmeler ve Türkiye’nin Tehdit Algılamaları,” Editör. S. Laçiner, H. Necefoğlu, Hasan S. Özertem, **Türk Dış Politikası, Uluslararası 3. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, USAK Yayınları, Ankara, Nisan 2009

Derbil, Süheyp, “Kamu Hizmeti Nedir?” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 3, Yayın Tarihi: 1950

Dew, Philip (Editor), “Banking, Finance and Insurance”, **Bahrain’s Business Environment**, The Central Bank of Bahrain, GMB Publishing Ltd. 2008, London and Philadelphia

Dinler, Zeynel, **İktisada Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa -1998, 4. Baskı,

Duman, Sabit, **Modern Ortadoğu’nun Oluşumu**, Doğu Kütüphanesi yayınları, İstanbul 2010

Eaton, John, **Ekonomi Politik**, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Çev. Şiar Yalçın, Üçüncü Baskı, Mart 1996, Ankara

Edheredge, Laura S. (Edt. by), **Middle East Saudi Arabia and Yemen**, Published in 2011 by Britannica Educational Publishing, New York

Edizdoğan, Nihat, Özhan Çetinkaya, E. Gümüş, **Kamu Maliyesi**, Ekin Yayınları, 4. Baskı Ekim 2012,

Ekrem, Erkin, **Çin'in Orta Asya Politikaları**, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara 2011

Eralp, Atila, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", **Devlet Sistem ve Kimlik Uluslar arası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Derleyen: Atilla ERALP, İletişim Yayınları, 6. Baskı 2004, İstanbul,

Eroğul, Cem, **Devlet Nedir?**, İmge Yayınları, 1. Baskı 1990

Fath El Rahman Abdalla El Sheikh, **The Legal Regime of Foreign Private Investment in Sudan and Saudi Arabia**, Cambridge University Press, Cambridge 2003

Genç, Hamdi, Ferhat Sayım, **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı**, MENA Ülkeleri Ekonomileri, MKM Yayınları, Nisan 2011, Bursa, s.15

Ghareeb, Edmund A., Beth Dougherty, **Historical Dictionary of Iraq**, The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland, and Oxford 2004, p.253

Gilpin, Robert, **Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politigi**, Kripto Yayınları, 2. Baskı Eylül 2012, Ankara,

Gönlübol, Mehmet, **Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Atilla Kitabevi, Ankara 1993,

Gürcan, Metin, "Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar", **Teoriler Işığında Güvenlik Savaş Barış ve Çatışma Çözümleri**, Editör: Atilla Sandıklı, Bilgesam Yayınları 2012

Hamitoğulları, Beşir, **Çağdaş İktisadi Sistemler, Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1982, 3. Baskı

Harper, Robert A., **Saudi Arabia**, Chelsea House, Publishers, Second Edition 2007, New York, s.108

Heykel, Muhammed, **3. Petrol Savaşı - Körfez Savaşının Perde Arkası**, Pınar Yayınları, Eylül 1993, İstanbul

Hirschmann, Kristine, **The Kuwaiti Oil Fires**, Facts On File, Inc, New York 2005,

Isiorho, Solomon A., **Kuwait**, 2002 by Chelsea House Publishers, USA, s.10

Ison, Stephan, Stuart Wall, **İktisat Giriş**, Çev. Ahmet Çakmak, Suat Oktar, Mehmet Şişman, Suat Yavuz, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul

Issawi, Charles, **An Economic History of the Middle East and North Africa**, Columbia University Press, USA, 1982

İlhan, Suat, **Türklerin Jeopolitigi ve Avrasyacılık**, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005

İlhan, Suat, **Türkiye'nin ve Türk Dünyası'nın Jeopolitiği**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları No 134, Ankara 1993

Jones, Toby Craig, **Desert Kingdom, How Oil and Water Forged Modern Saudi Arabia**, Harvard University Press - Cambridge, Massachusetts, and London, England – 2010

Kalkan, Yılmaz, **Irak ve Saddam Hüseyin**, Beyan Yayınları, İstanbul 1991

Kapani, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, 9. Basım Ekim 1997 Ankara,

Kearns, Gery, **Geopolitics and Empire, The Legacy of Halford Mackinder**, Oxford Universty Press, New York 2009

Keneş, Bülent, **Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör**, Timaş Yayınları, İstanbul 2012

Kennedy, Paul D., **Doing Business With Kuwait**, GMB Publishing Ltd, First Published 2004, London

Khadduri, Majid, Edmund Ghareeb, **War in The Gulf, 1990-91, The Iraq-Kuwait Conflict and Its Implications**, Oxford Universty Press, 1997 New York

Kurşun, Zekeriya, **Basra Körfezi'nde Osmanlı İngiliz Çekişmesi: Katar'da Osmanlılar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004,

Lacey, Robert, **Inside The Kingdom, Kings, Clerics, Terrorists, Modernists, and The Struggle for Saudi Arabia**, Viking Published by the Penguin Group, London 2009

Lippman, Thomas W., **Inside The Mirage America's Fragile Partnership with Saudi Arabia**, Westview Press, Colorado – Oxford 2004

Long, Jerry M., **Saddam's War of Words**, The University of Texas Press, First Edition, Austin 2004

Mackinder, H. John, **Democratic Ideals and Reality of 1919**, Henry Holt and Company 1919, New York

Maisel, Sebastian, John A. SHOUP, **Saudi Arabia and The Gulf Arab States Today**, Greenwood Press, London 2009

Marx, Karl, **Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı**, Çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Dördüncü Baskı, İlkyaz Basımevi, Temmuz 1979

Matthews, Ron, "Saudi Arabia: Defense Offsets and Development," **Arming the South, The Economics of Military Expenditure, Arms Production and Arms Trade in Developing Countries**, Edited by; Jurgen Brauer, J. Paul Dunne, Palgrave Publishers Ltd - Macmillan Press Ltd, First published 2002, New York, p. 204-205

Morgenthau, Hans J., **Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace**, Published by Alfred A. Knopf, First Edition, 1946 New York

Morgenthau, Hans J., **Uluslar arası Politika**, Çevirenler Baskın Oran, Ünsal Oskay, Sevinç Matbaası, Ankara 1970

Mutlu, Kayhan, Ramazan Taş, Mahmut Akpınar, **Orta Doğu Raporu**, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2012

Niblock, Tim, Monica MALIK, **The Political Economy of Saudi Arabia**, First published 2007 by Routledge London and New York, s.95, 115

Nikitin, P., **Ekonomi Politik**, Çev. Hamdi Konuk, Sol Yayınları, Onuncu Baskı, Ankara 2012,

O'hara, Sarah L., "Great Game or Grubby GameThe Struggle for Control of the Caspian", **The Geopolitics of Resource Wars**, Edited by: Phlippe Le Billon, Frank Cass Published, New York, 2005, s.144

Oktar, Tiğınçe, Hamdi Genç, Arzu Varlı, **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinde Ekonomik Dönüşüm**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2010,

Okur, Mehmet Akif, **Yeni Çağın Eşiğinden Avrasya'nın Kalbine Bakmak, Tarihten Geleceğe Orta Asya'nın Jeopolitiği Üzerine Değerlendirmeler**, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara, Eylül 2011,

Özdemir, Süleyman, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları İTO, 2. Baskı, İstanbul 2007

Panaspornprasits, Chookiat, **US-Kuwaiti Relations, 1961–1992 An Uneasy Relationship**, Routledge Taylor & Francis Group, 2005

Peterson, J. E., **Historical Dictionary of Saudi Arabia**, Second Edition, The Scarecrow Press, Inc, Lanham, Maryland, and Oxford 2003

Potts, Daniel T., "Before the Emirates: an Archaeological and Historical Account of Developments in the Region ca 5000 BC to 676 AD", **United Arab Emirates: A New Perspective**, Editors: Ibrahim Al Abed, Peter Hellyer, Trdent Press Ltd, 2001

Ramady, Mohamed A., **The Saudi Arabian Economy, Policies, Achievements, and Challenges**, Springer Science+Business Media, LLC, Second Edition, London 2010

Rousseau, Jean Jack, **Ekonomi Politik**, Çev. İsmet Birkan, İmge Yayınları, Nisan 2005

Rugh, Andrea B., **The Political Culture of Leadership in The United Arab Emirates**, Palgrave Macmillan Ltd., 2007

Sandıklı, Atilla, Bilgehan Emeklier, “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, **Teoriler Işığında Güvenlik Savaş Barış ve Çatışma Çözümleri**, Editör, Atilla Sandıklı, Bilgesam Yayınları 2012

Sandıklı, Atilla, Erdem Kaya, “Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış”, **Teoriler Işığında Güvenlik Savaş Barış ve Çatışma Çözümleri**, Editör Atilla Sandıklı, Bilgesam Yayınları 2012

Savaşan, Fatih, **İki Başarısızlık Arasında Kamu Ekonomisi**, Baskı: Celepler Matbaacılık/Trabzon, Şubat 2012,

Say, Seyfi, **İbn Haldun’un Düşünce Sistemi ve Uluslar arası İlişkiler Kuramı**, İlk Harf Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 2011

Seddon, David, **A Political and Economic Dictionary of The Middle East**, Europa Publications, First Edition 2004 London, p.565

Slantchev, Branislav L., **Military Threats, The Cost of Coercion, and the Price of Peace**, Cambridge University Press, United Kingdom , Cambridge 2011

Slowe, Peter, **Geography and Political Power**, Routledge, London, 1990,

Smith, Adam, **Milletlerin Zenginliği**, Çeviren: Haldun Derin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul,

Smith, Adam, **Ulusların Zenginliği 2**, Çev. Metin Saltoğlu, Palme Yayıncılık, Ankara 2011,

Sönmez, Ayper, **Umman Ülke Raporu**, T.C. Ekonomi Bakanlığı, Ankara 2014

Sözen, İlyas, “MENA Bölgesi Doğal Kaynakları”, **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı MENA Ülkeleri Ekonomileri**, Editör. Hamdi Genç, Ferhat Sayım, MKM Yayınları, Nisan 2011, Bursa

Stasz, Cathleen, Eric R. Eide, Francisco Martorellp, **Postsecondary Education in Qatar : Employer Demand, Student Choice, and Options For Policy**, RAND-Qatar Policy Institute (RAND Corporation), 2007

Terterov, Marat, Anthony Shoult, (Editors), **Doing Business with the United Arab Emirates**, GMB Publishing Ltd., London 2006

Tetrault, Mary Ann, **Stories of Democracy: Politics and Society in Contemporary Kuwait**, Columbia University Press, New York 2000, p.35

Tezkan, Yılmaz, **Jeopolitikten Milli Güvenliğe**, Ülke Yayınları, Mart 2005,

Vitalis, Robert, “Aramco World: Business and Culture on the Arabian Oil Frontier”, **Counter-Narratives : History, Contemporary Society, and Politics in Saudi Arabia and Yemen**, Edited By: Madawi Al-Rasheed and Robert Vitalis, Palgrave McMillan Press, First published 2004, New York

Walker, Julian, “The United Arab Emirates and Oman Frontiers”, **The Middle East and North Africa World Boundaries**, Edited By, Clive H. Schofield, Richard N.Schofield, Volume 2, First published 1994 by Routledge, London and New York

Waltz, Kenneth, George H. Quester, **Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi**, Çev.Ersin Onulduran, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982

Waltz, Kenneth N., **Man, The State and War, a Theoretical Analysis**, Columbia University Press, New York

Wendler, Eugen, **Friedrich List (1789-1846) A Visionary Economist with Social Responsibility**, Springer Heidelberg New York Dordrecht London,

Windrow, Martin, **Arab Armies Middle East Wars 1948-73**, Osprey Publishing, London,

Wippel, Steffen, “Regionalizing Oman: A New Interest of Research on Oman and Its Spatial Dimensions”, **Regionalizing Oman Political, Economic and Social Dynamics**, Steffen Wippel (Editor), Springer Dordrecht Heidelberg, New York, London, 2013

Wright, Steven, **The United States And Persian Gulf Security The Foundations of the War on Terror**, Ithaca Press, First Edition 2007, Berkshire UK

Yergin, Daniel, **Petrol**, Çev. Kamuran Tuncay, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, Mart 1995

Yılmaz, Sait, “Türkiye İçin Yeni Bir Güvenlik Konsepti İhtiyacı”, **Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Editörler: A.H. Aydın, S.Tas, S. Adıgüzel, 12-13 Kasım 2007, K.Maras Sütçü İmam Üniversitesi Yayın No.:131, K.Maras, 2008

Yüzbaşıoğlu, Nil, Burçin Ünlü, Mısra Öncel (Editörler), **Umman**, Boyut Yayınları, 2007 İstanbul

Zuhur, Sherifa, **Saudi Arabia**, Abc- Clio, LLC, Santa Barbara California, 2011

Sürelî Yayınlar

Akbaş, Zafer, Adem Baş, “İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları”, **History Studies**, Volume 5, Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Halil İncılık p. 21-44, March, 2013

Antwi, Osman, “The Rise of Qatar as a Soft Power And The Challenges” **European Scientific Journal**, Special Edition vol.2, December 2013

Arıbaş, Kenan, Hasan Kara, “Siyasi Coğrafya Açısından İspanya,” **Doğu Coğrafya Dergisi**, Atatürk Üniversitesi, Yıl 15, Sayı 24, Temmuz 2010

Ataman, Muhittin, “Feminizm: Geleneksel Uluslar arası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti”, **Alternatif Politika**, Cilt. 1, Sayı. 1, 1-41, Nisan 2009

Ateş, Davut, Gülizar Samur Gökmen, “Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: XV, Say 1, 201

Aydın, M. Kemal, “Kapitalizm ve Kriz,” **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (6) Yıl 2003

Ayhan, Veysel, “Türkiye Kuveyt İlişkileri: Irak İşgali Sonrası Çatışan Çıkarlar ve Yeni İşbirliği Olanakları”, **Ortadoğu Analiz**, ORSAM Yayınları, Cilt 1 - Sayı 6, Haziran 2009,

Başkan, Birol, “Körfezin İran Sorunu: Güvenlik İkileminde Çoklu İlişkiler”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 7, Sayı 2, 2012

Başkan, Birol, “Calutlar Dünyasında bir Davut: Katar’ın Sıradışı Dış Politika Dinamizmi”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt 7, Sayı. 13, Ekim, 2012,

Birdişli, Fikret, “Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri,” **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 31 Yıl:2011/2

Boz, Çiğdem, “Adam Smith ve Amartya Sen”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 14/3, Yıl 2012

Ceylan, İbrahim, “Yavuz Sultan Selim’in Şam’da Yaptırdığı İlk Osmanlı Vakfı ve Vakfiyesi”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 2, Yıl 1986

Çal, Sedat, “Anayasa Değişikliği Sonrasında Kamu Hizmeti Kavramı,” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 51 Sayı: 2 Yayın Tarihi: 2002 s.163

Çaman, Efe, “Uluslararası İlişkilerde (Neo) Realist Paradigmanın Almanya’daki Gelişimi ve Evrimi: Kindermann ve Münih Okulu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, USAK Yayınları, Cilt 2, No: 8, 2007

Demir, Ali. “İran’ın Basra Körfezi’ni Bloke İhtimali ve Hürmüz Boğazı’ndan Geçişlerin Uluslararası Hukuk Açısından Analizi”, **Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, Mayıs 2014,

Demiray, Muhittin, İsmail Hakkı İşcan, “Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik Ve Jeopolitik Arka Planı,” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 21, Ağustos 2008

Denk, Erdem, “Egemenliği Tartışmalı Adalar, (Kardak, Spratly, Senkaku/ Diaouyu, Hawar Abu Musa ve Tunb Örnekleri)”, **Ankara Üniversitesi Mülkiye Dergisi**, Cilt 24, Sayı 224, Ankara 2000

Diriöz, Ali Oğuz, “Hürmüz Boğazı ile ilgili Jeopolitik Riskler”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt: 4 - Sayı: 42, Haziran 2012

Doğruiyol, Adnan, Kıvanç Aydınlar, “İktisatta Gizemini Koruyan Bir Bilinmeyen; “Değer” Felsefenin Mutlak Değerinden İktisadın Nisbi Değerine”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi (AİBÜ) Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:14, Yıl:14, Sayı:1, 14

Dukhan – The Cradle of Qatar’s Oil and Gas Industry, **QP World Magazine**, Qatar Petroleum, July 2007, Issue 1, Doha,

Duman, Mehmet, “Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt Sayı Yıl: (4) 2002/2

Efe, Haydar, “Soğuk Savaş Döneminde Avrupa’da Ortak Dış Politika Oluşturma Çabaları,” **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Ankara Üniversitesi, Cilt 9, No.1, Yıl 2010

Efegil, Ertan, “İran’ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt – 4 Sayı: 48, Aralık 2012,

Efegil, Ertan, “Suudi Arabistan’ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt 5, Sayı 53, s.105 -106, Mayıs 2013,

Efegil, Ertan, “Ortadoğu’daki Gelişmelerin Analizi: Libya, Tunus, Bahreyn, Mısır ve Suriye”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, ORSAM Yayınları, Kasım 2013, Cilt 5, Sayı 59

Erbaş, Göknil, “Jeopolitik Kavramında Değerim: Karadeniz Jeopolitiği Örneği”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi**, Cilt 1 Sayı 1, Kasım 2012

Erdem, Ali Rıza, “İçerik Kuramları ve Eğitim Yönetimine Katkıları”, **Pamukkale Üniversitesi Eğilim Fakültesi Dergisi**, Sayı:3, Yıl 1997

Eren, Ahmet Arif, “Sir William Petty: Merkantilist Bir Düşünür mü?”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 22, Sayı: 79

Ermağan, İsmail, Burak Gümüş, “**Katar Dış Politikası ve Arap Baharı**”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:12 Sayı: 2, İktisadi ve İdari Bilimler Sayısı, Yıl: 2014

Eroğul, Cem, “Marksist Devlet Kuramı Hakkında Bir Not”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 29 Sayı: 1 Yayın Tarihi: 1974

Güneş, Şehabettin, “Türkiye’de Nüfus Artışının Ekonomik Büyümeyle İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 60, Sayı 3, Ankara 2005

Hacıosmanoğlu, M. Çetin, “Adam Smith ve Eğitimin Önemi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 47 Sayı: 3 Yayın Tarihi: 1992

Hacısalıhoğlu, İ. Yaşar, “Kuramsal Ve Kavramsal Bir Çözümleme: Mekan - Güç – Çatışma Ve Jeopolitik”, **Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 1, Numara 2, Yıl 2008 Güz

Hatipoğlu, Osman Gökhan, “Alexander Hamilton ve Hamiltonculuk”, **Amme İdaresi Dergisi**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Cilt 46, Sayı 4, Aralık 2013

İbrahimov, Rövsen, “Uluslararası İlişkilerde Realistler ve Realizm Paradigması”, **Journals of Qafqaz University**, Number 10, Volume 1, 2002, ss.3-6

İşcan, İsmail Hakkı, “Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2004

Kalkan Küçüksoğak, Övgü, “Hindistan’ın Sri Lanka’daki Tamil Etnik Grubunun Siyasallaşması Sürecine Yönelik Yaklaşımının Bölgesel Güç Rolü Kapsamında

İncelenmesi” **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yayınları (Harp Akademileri Komutanlığı), Yıl:9 Sayı 17, Nisan 2009

Kantarıcı, Şenol, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı “Koalisyonlar Dönemi mi?”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yayını, Yıl: 8, Sayı: 16, s.50-51

Kaya, Sezgin, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 63 Sayı 3, Yıl 2008

Keçe, Murat, Zihni Merey, “İlköğretim Sosyal Bilgiler Kazanımlarının Sosyal Bilimler Disiplinlerine ve Disiplinlerarası Anlayışa Uygunluğunun Belirlenmesi”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi**. Cilt:VIII, Sayı:I,110-139, Aralık 2011

Kılınç Savrul, Burcu, Bülent Doğru, “TR 22 Düzey 2 Bölgesinin 2012 Yılı Teşvik Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, Bahar 2013

Kiraz, Sami, “Uluslar arası İlişkilerde Egemenliğin Değişen Yüzü,” **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2012, Cilt: 5, Sayı: 1, s.94

Koçgündüz, Leyla Melike, “Basra Körfezi’nin Parlayan İncisi: Katar”, **Ortadoğu Analiz**, ORSAM Yayınları, Şubat 2011 - Cilt: 3 - Sayı: 26

Kolasi, Klevis, “Soğuk Savaş’ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 68, No. 2, 2013

Küçükkalay, A. Mesut, “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi,” **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 1997, Sayı 2 Güz

Önalp, Ertuğrul, “Hadım Süleyman Paşa’nın 1538 yılındaki Hindistan Seferi”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, Sayı: 23, Yıl 2008

Özdemir, Haluk, “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt/sayı 63-3, Yıl 2008

Öztürk, Mehmet, “1. Körfez Savaşı’ndan (1990-91) – 11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası ve Bunun Türk Amerikan İlişkilerine Etkileri”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 19, Ocak – Şubat – Mart – 2010

Öztürk, Mehmet, “Türkiye’nin Kuzey Irak Politikasına Teorik Bir Bakış”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 19, Ocak-Şubat-Mart 2010

Pala, Cenk, “Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)’nın Kökenleri” **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 9, 1993, Ankara

Peterson, J. E., “Oman: Three And A Half Decades of Change And Development”, **Middle East Policy**, Vol. XI, No 2, Summer 2004

Preub, Ulrich K., “Devletlerin Eşitliği ve Anayasal Bir Küresel Düzendeki Anlamı”, **Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Çev. Aydın Atılğan, 1(1) 2011

Qatar’s First LNG Decade, **QP World Magazine**, Qatar Petroleum, July 2007, Issue 1, Doha

Sağlam, Serdar, “Ziya Gökalp’te Solidarizm ve Milli İktisat”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 1, Güz 2004

Song, Niu, “The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, Yıl 9, Sayı 17, Nisan 2013 İstanbul

Sur, Fadıl Hakkı, “Maliye Tarihine Kısa Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 2 Yayın Tarihi: 1949

Taşdemir, Mehmet, Adem Taşdemir, “İlköğretim Müfredatındaki Fen ve Dil Temelli Derslerin Disiplinlerarası Yaklaşımla İncelenmesi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 1, Sayfa: 217-232, Elazığ 2011

Tayyar, Ayşegül, Birol Çetin, “Liberal İktisadi Düşüncede Devlet”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, 2013

Tiryakioğlu, Murad, “Teknoloji Transferi, Teknoloji Yoksulluğu mu?”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Dergisi**, Cilt 66, No.2, 2011

Topakkaya, Arslan, “Tarihsel Materyalizm ve Diyalektik”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 27, Yıl: 2009/2

Torun, İshak, “Endüstri Toplumu’nun Oluşmasında Etkili Olan İktisadi ve Sınai Faktörler”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2003

Uğrasız, Bülent, “Uluslar arası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2003

Ulusoy, Ali, “Fransız ve Avrupa Birliği Kamu Hizmeti Anlayışlarının Türk Hukukuna Etkisi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 48 Sayı: 1 Yayın Tarihi: 1999

Uslu, Nasuh, “Körfez Savaşı ve Amerika’nın Politikaları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt Sayı 54-3, Ankara

Uslu, Kamil, Füsün Çelebi, Kezban Talak Eyüboğlu, “Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Kaynakları ve Bu Kaynaklardan Elde Edilen Gelirlerin Kamu Harcamaları İçindeki Yapısı”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Yıl 2007, Cilt XXII, Sayı 1

Yılmaz, Cem, “İran ve Suudi Arabistan’ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti”, **Ortadoğu Analiz**, - Cilt: 3 - Sayı: 26, Şubat 2011

Yayınlanmamış Tezler

Açıkgöz, Şeyma, “*Hazar Petrollerinin Pazarlanmasında Türkiye’nin Jeopolitik Konumunun Önemi*”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi,

Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı Konya 2011

Apaydın, Ferhat, “Büyümenin Ekonomi Politđiđi: Türkiye Örneği”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Çorum 2013

Bayraç, H. Naci, “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğalgaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 10, Sayı No: 1, Haziran 2009, s.115-142,

Bedirhanoğlu, Gamze Nazan, “Uluslararası Ekonomik Örgütlerin Amerikan Hegemonyasındaki Rollerini,” **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2006

Çoban, Rabia, “Türk Vergi Sisteminde Kurumlar Vergisinin Vergi Hasılatına Etkisi,” **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı, Isparta 2008,

Demir Ali, “İran'ın Basra Körfezi'ni Bloke İhtimali ve Hürmüz Boğazı'ndan Geçişlerin Uluslararası Hukuk Açısından Analizi”, **Savunma Bilimleri Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, Mayıs 2014,

Doğruer, Erdem, “Merkantilizm, Farklı Merkantilist Anlayış ve Uygulamaları Etkileyen Unsurların Ülkeler Bazında Analizi, (Fransa: Jean Baptiste Colbert Ve İngiltere: Sir Josiah Child'ın Görüşleri Temelinde Bir Karşılaştırma),” **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Ankara 2009,

Duman, Erhan, “Krizlerin Anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Karşılaştırılması,” **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman 2011,

Gökırmak, Mert, “Afganistan, Bölgesel Rekabet ve Yeni Açılımlar”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Harp Akademileri Yayınları, Yıl, 7 Sayı 13, İstanbul, Haziran 2011

Güner, Hasan, “İstihdamın Artırılmasında Girişimciliğin Önemi; Girişimciliği Destekleme Modeli Olarak İşgem’ler,” **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Ana Bilim Dalı, Isparta 2010, s.13

Gürkaş, Berna, “Bölgesel Bir Güç Olarak İran’ın Jeopolitik Konumu,” **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul 2007

Kavuran, Fatih, “İşletmelerdeki Vergi Yükünün Ekonomi Büyüme Üzerindeki Etkileri,” **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009,

Ongun, Utku, “Krizlerin Antalya Turizmine Etkileri,” **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Isparta 2004,

Özdemir, Erbil, “Ortadoğu Barışında Güvenlik ve İşbirliği Modeli Arayışları”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2013

Polat, İrfan, “11 Eylül Terör Saldırıları ve Amerika Birleşik Devletleri’nin Afganistan Müdahalesi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, Isparta 2006

Şentürk, Ayşegül, “Cento Merkezi Anlaşma Teşkilatı (1959-1979)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2001

Şentürk, Canan, “Dış Ticaret – Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Isparta 2007

Taşkın, Tayfun, “11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye ABD İlişkileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Edirne 2010

Torlak, Mustafa, “Siyonizmin Penceresinden Arap - İsrail Çatışmalarının Orta Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı, İstanbul 2010

Ünal, Hüseyin Safa, “Friedrich List Ziya Gökalp and The National Economy Thesis in The Ottoman Empire,” **A Thesis of Master Degree**, School of Social Sciences of Middle East Technical Universty, Department of Economics, February 2013,

İnternet Kaynakları

Akbal Özdemir, “**ABD'nin Suriye Politikası ve Bölgesel Müttefiklerinin Rolü**”, 21.yy *Türkiye Enstitüsü*, Yayın Tarihi 23.02.2012, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/amerika-arastirmalari-merkezi/2012/02/23/6502/abdnin-suriye-politikasi-ve-bolgesel-muttefiklerinin-rolu> (Erişim Tarihi:12.09.2014)

Albayrak, Süha Oğuz, “Güçlü ve Merkezi Devletin Yönetim Bilgisi: Kameralizm” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi YBAD Lisansüstü Seminer Çalışmaları*, No: 9, Mayıs 2010, <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/albayrak.pdfS.4> (Erişim tarihi 12.01.2015)

America's Navy (USA Naval Forces) <http://www.navy.mil/local/nsabahrain/> (Erişim Tarihi: 08.07.2014)

Arı, Kemal, “Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar”, *T.C. Başbakanlık Atatürk Dil Tarih Yüksek Kurumu*, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-23/cumhuriyet-donemi-nufus-politikasini-belirleyen-temel-unsurlar> (Erişim Tarihi: 01.12.2014)

Artokça, İzzet, “ABD’nin Ortadoğu’daki Askeri Mevcudiyeti ve Geleceği” *Akademik Perspektif*, 21.02.2013, <http://akademikperspektif.com/2013/02/21/abdnin-ortadogudaki-askeri-mevcudiyeti-ve-gelecegi/>

Ataman, Muhittin, Gülşah Neslihan Demir, *Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları*, SETA | Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Ekim 2012, s.19-20
<http://arsiv.setav.org/public/indir.aspx?yol=%2Fups%2Fdosya%2F131563.pdf&baslik=K%F6rfez+%DClkelerinin+Ortado%F0u+Politikas%FD+ve+Arap+Bahar%FDna+Bak%FD%FElar%FD> (09.08.2014)

Ayhan, Veysel, “Umman Sultanlığı, Arap Yarımadasında Geleneksel ile Modernite Arasında Bir Ülke”, *International Middle East Peace Research Center (IMPR)*, IMPR Rapor No: 4, 2011, s.5-8 http://www.impr.org.tr/wp-content/uploads/2012/07/oman.raporu_NO_4.pdf (Erişim Tarihi 20.09.2014)

Aydın, Yılmaz, “Say Yasası Üzerine Bir İnceleme Klasik İktisatçıların ve Marx’ın Yorumu”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, 2012, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusosbil/article/viewFile/1023021728/1023020460>

Azerbaycan Milli Güvenlik Strateji Belgesi, *T.C. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği*, s.1, http://www.mgk.gov.tr/calismalar/calismalar/004_azerbaycan_milli_guvenlik_strateji_belgesi.pdf (14.12.2014)

Büyük Saldırı Hafta Sonu, *Hürriyet Gazetesi*, 20 Mart 2013, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=134980> (14.12.2014)

Cumhuriyet Gazetesi, 19 Ocak 1991, <http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1991/1/19/14.xhtml> (14.12.2014)

Ekinci, Arzu Celalifer, “İran ve Katar’ın Ortak Kullanım Alanı: Güney Pars Doğalgaz Sahası”, *Usak Stratejik Gündem*, Yayın Tarihi 21 Temmuz 2011, <http://www.usakgundem.com/yazar/2190/%C4%B0ran-ve->

[katar%E2%80%99%C4%B1n-ortak-kullan%C4%B1m-alan%C4%B1-g%C3%BCney-pars-do%C4%9Falgaz-sahas%C4%B1.html](#) (Erişim Tarihi: 11.09.2014)

İran İle BAE Arasında Ada Krizi, 12.04.2012, <http://www.milliyet.com.tr/iran-ile-bae-arasinda-ada-krizi/dunya/dunyadetay/12.04.2012/1527415/default.htm> (10.08.2014)

Kuwait Oil Company, www.kockw.com/sites/EN/Pages/Profile/About-KOC.aspx (Erişim tarihi 19.05.2014)

Kuwait Petroleum Corporation (KPC)
<http://www.kpc.com.kw/AboutKPC/OurStory/default.aspx> (Erişim tarihi 19.05.2014)

Mesaieed Industrial City (MIC),
http://www.mic.com.qa/mic/web.nsf/web/mic_publication# (10.09.2014)

Ministry of Oil State of Kuwait, <http://www.moo.gov.kw/About-Us/Brief-History.aspx> (Erişim tarihi 19.05.2014)

National Security Act of 1947, Chapter 343; 61 Stat. 496; approved July 26, 1947,
<http://www.intelligence.senate.gov/nsaact1947.pdf> (06.05.2013)

Official Website for the Cabinet of the United Arab Emirates,
<http://uaecabinet.ae/en/UAEGovernment/Pages/SupremeCouncil.aspx> (09.08.2014)

Öktem, Damla, “ABD-Oman İlişkileri”, *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 03.05.2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=769> (Erişim Tarihi :15.10.2014)

Patriotlar Patlamaya Hazır, *Sabah Gazetesi*, 14.11.1998,
<http://arsiv.sabah.com.tr/1998/11/14/D03.html> (14.12.2014)

Peterson, J. E., “Britain and The Oman War, An Arabian Entanglement”, *Asian Affairs (London)*, Vol. 63, Pt. 3 (October 1976), pp. 285-290,
http://www.jepeterson.net/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/britain_and_oman_war.pdf (20.09.2014)

Qatar Petrochemical Company (QAPCO), <http://www.qapco.com>, (08.09.2014)

Qatar Fertilizer Company (QAFCO), <http://www.qafco.com/about-us.html> (13.09.2014)

Qatar Petroleum Company, <http://www.qp.com.qa/en/AboutQP/Pages/QPHistory.aspx>
(09.09.2014)

Qatar Petroleum Company Corporate Profile, Qatar Petroleum, s.2
<http://www.qp.com.qa/en/MediaCentre/Lists/QPPublications/Attachments/10/QP%20Corporate%20Brochure%202011%20-%20English.pdf>

Red Line Agreement, US. Department of State Office of Historian,
<https://history.state.gov/milestones/1921-1936/red-line> (Son erişim tarihi 19.05.2014)

Saudi Arabian Monetary Agency www.sama.gov.sa

Savunma Reformu Raporu, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*, s.12,
<http://www.tccb.gov.tr/dosyalar/2014-08-22-SavunmaReformu.pdf> (14.12.2014)

The Bahrain Petroleum Company (BAPCO),
<http://www.bapco.net/default.asp?action=category&id=28> (Erişim Tarihi 29.06.2014)

The Government Financial Statistics 1990-1994, State of Bahrain The Ministry of
Finance (MOF) & National Economy
<http://www.mofne.gov.bh/showdatafile.asp?rid=969&ftype=file1> (Erişim Tarihi
29.06.2014)

The Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC)
http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm

Turna, Özge, Mualla Bolat, Sercan Keskin, “Disiplinlerarası Yaklaşım: Müzik, Fizik
Matematik Örneği,” *X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, 27-30
Haziran 2012, Niğde Üniversitesi,
http://kongre.nigde.edu.tr/xufbmek/dosyalar/tam_metin/pdf/2292-28_05_2012-12_44_31.pdf (06.01.2015)

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/birlesik-arap-emirlikleri-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (09.08.2014)

Umman Ekonomisi, T.C. Dışışleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/oman-ekonomisi.tr.mfa> (13.10.2014)

U.S. Energy Information Administration,
<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=mu> (13.10.2014)

U.S. Energy Information Administration,
<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=53&aid=1&cid=regions&syid=1990&eyid=2000&unit=TBPD> (Erişim Tarihi 29.06.2014)

Yılmaz, Sait, “Jeopolitik ve Strateji”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Ulusal Güvenlik ve Strateji Uygulama ve Araştırma Merkezi*,
[http://usam.aydin.edu.tr/JEOPOLITIKVESTRATEJI\(3a4a\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/JEOPOLITIKVESTRATEJI(3a4a).pdf) (Erişim tarihi01.01.2015)

Raporlar

World Military Expenditures and Arm Transfers 1971 – 1980, U.S. Arms Control and Disarmement Agency, ACDA Publications, Released March 1983, Washington,

World Military Expenditures and Arm Transfers 1990, U.S. Arms Control and Disarmement Agency, U.S. Printing Office, Washington, Released November 1991,

World Military Expenditures and Arm Transfers 1991 -1992, U.S. Arms Control and Disarmement Agency, U.S. Printing Office, Washington, Released March 1994, s.133

World Military Expenditures and Arm Transfers 1993 – 1994, , U Arms Control and Disarmement Agency, U.S. Printing Office, Washington, Released February 1995

World Military Expenditures and Arm Transfers 1995, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released April 1996

World Military Expenditures and Arm Transfers 1998, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released April 2000

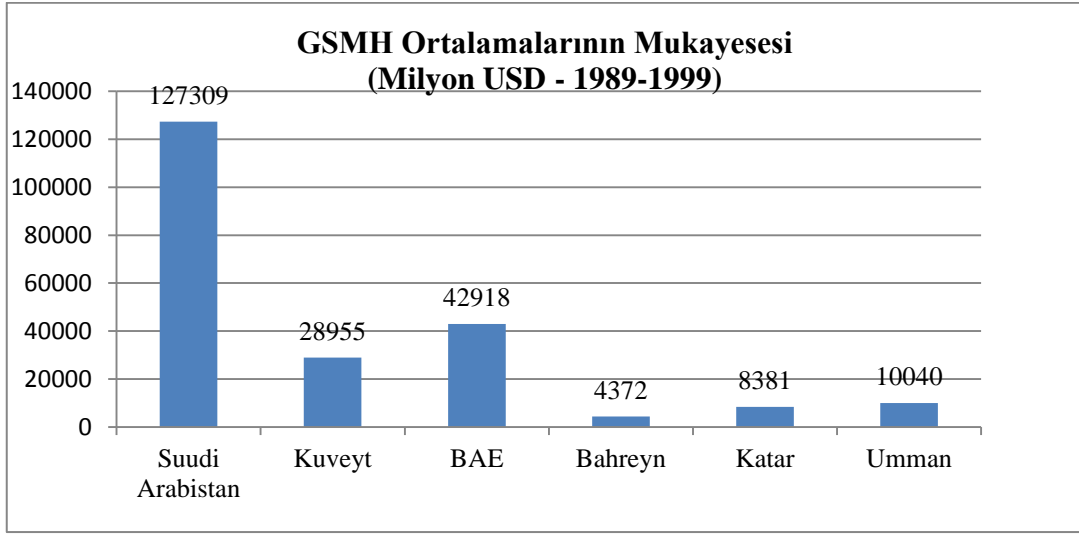
World Military Expenditures and Arm Transfers 1999-2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June 2002

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance,
<http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/index.htm> (01.05.2015)

World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2012, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance,
<http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2012/> (01.05.2015)

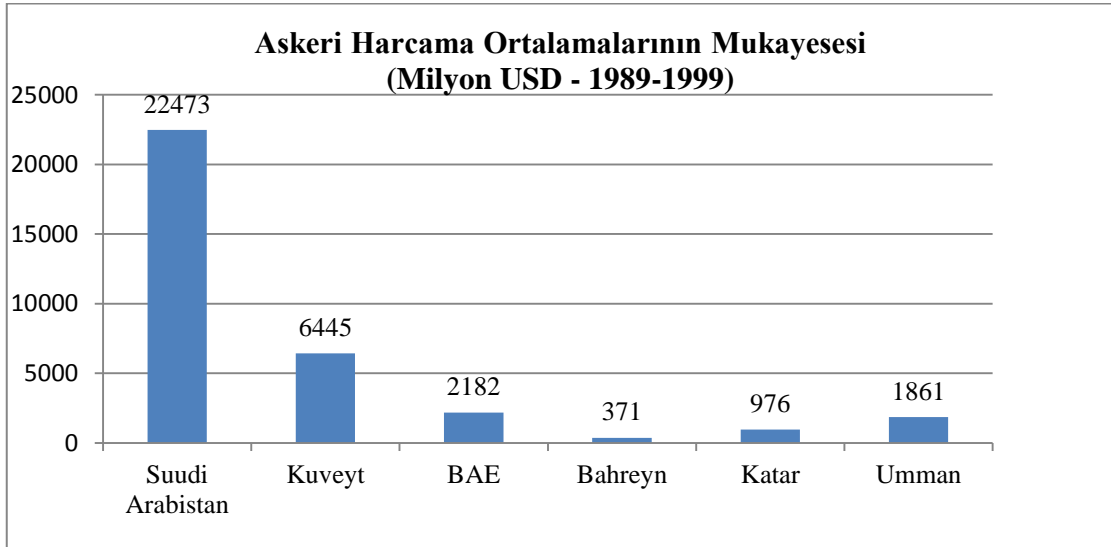
World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance,
<http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

EK-1 GRAFİKLER



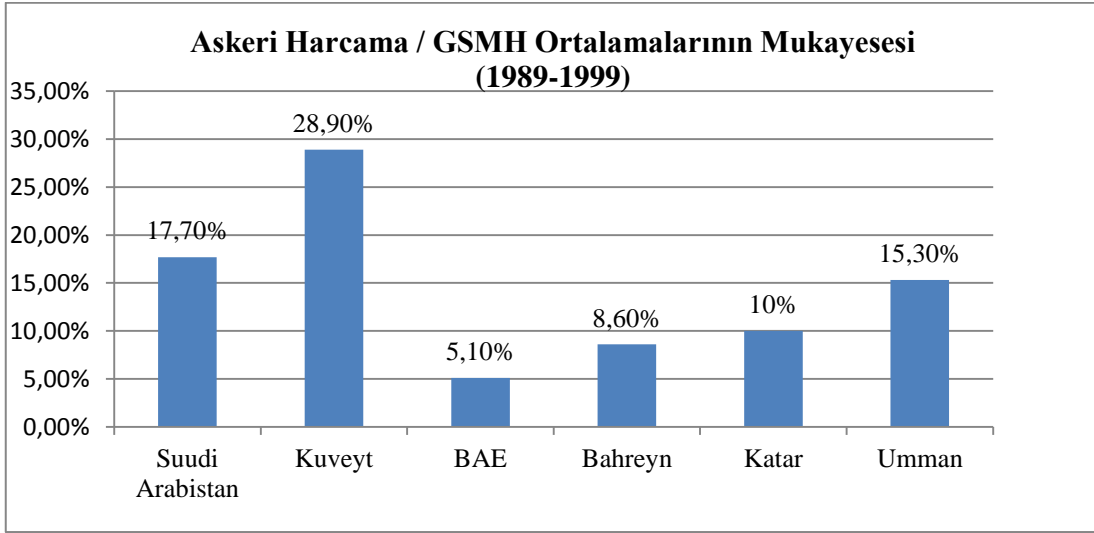
Grafik 7: Körfez Ülkeleri GSMH Ortalamaları Mukayesesi 1989-1999

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June,



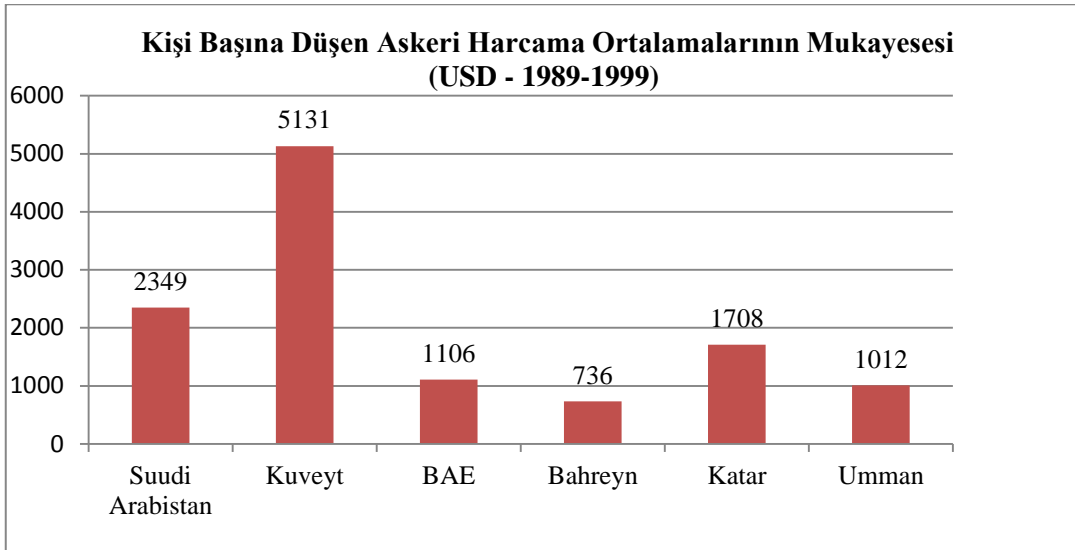
Grafik 8: Körfez Ülkeleri Askeri Harcama Ortalamaları Mukayesesi 1989-1999

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June,



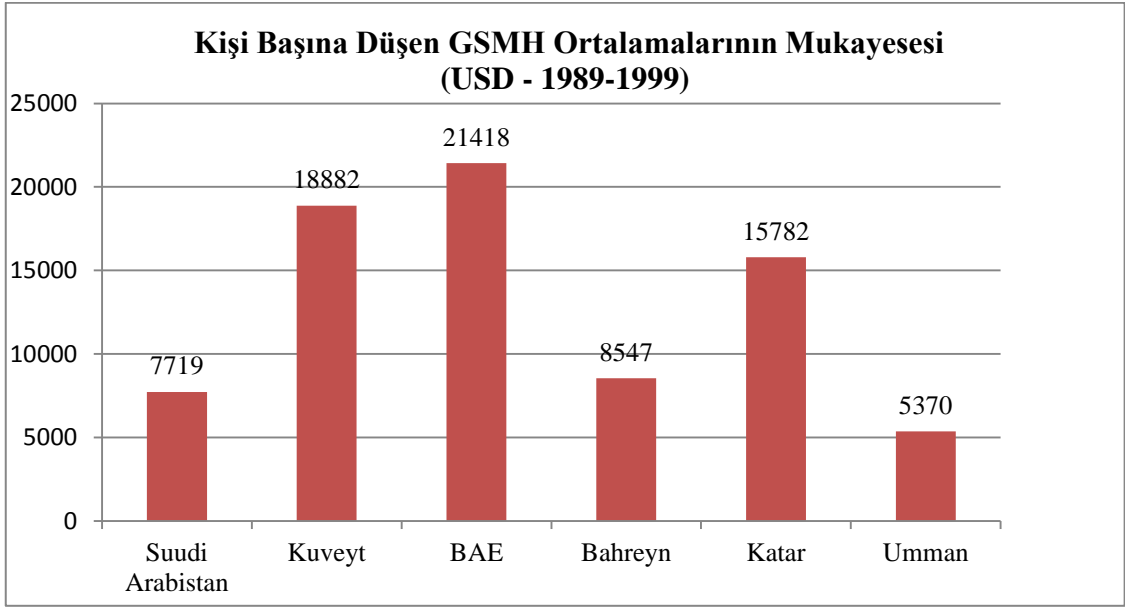
Grafik 9: Körfez Ülkeleri Askeri Harcama/GSMH Ortalamaları Mukayesesi 1989-1999

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June,



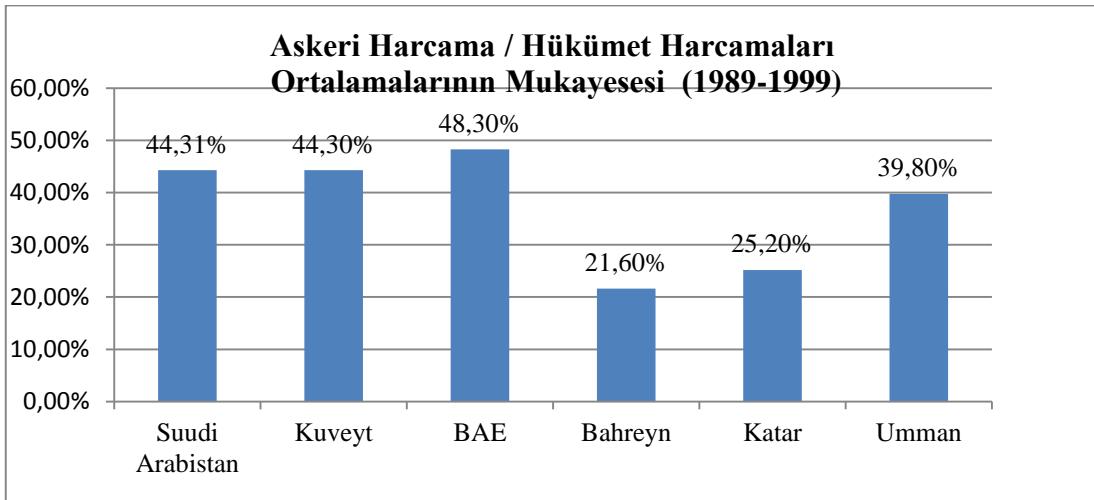
Grafik 10: Körfez Ülkeleri Kişi Başına düşen Askeri Harcama Ortalamaları Mukayesesi 1989-1999

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June,



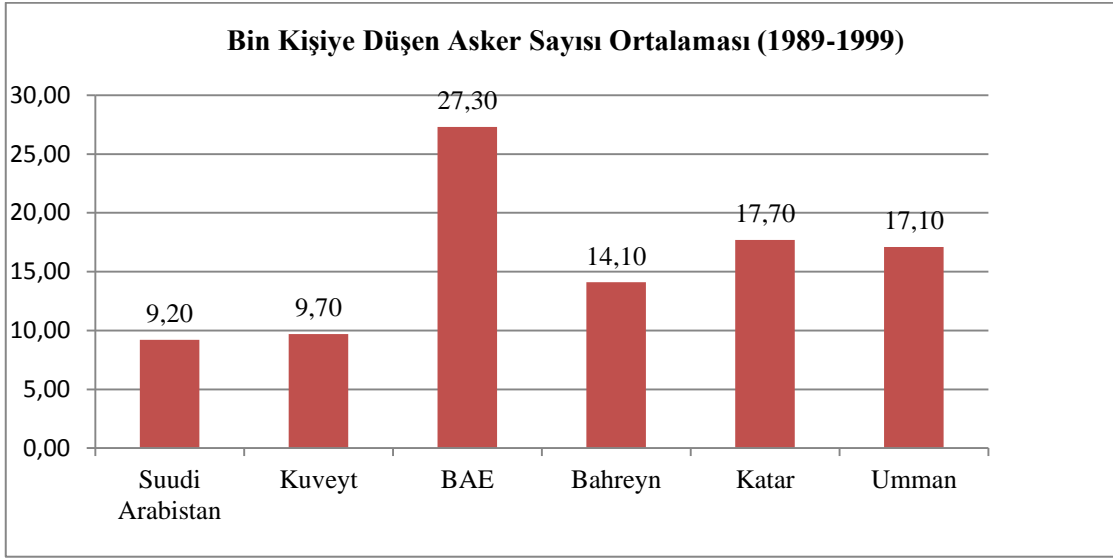
Grafik 11: Körfez Ülkeleri Kişi Başına düşen GSMH Ortalamaları Mukayesesi 1989-1999

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June,



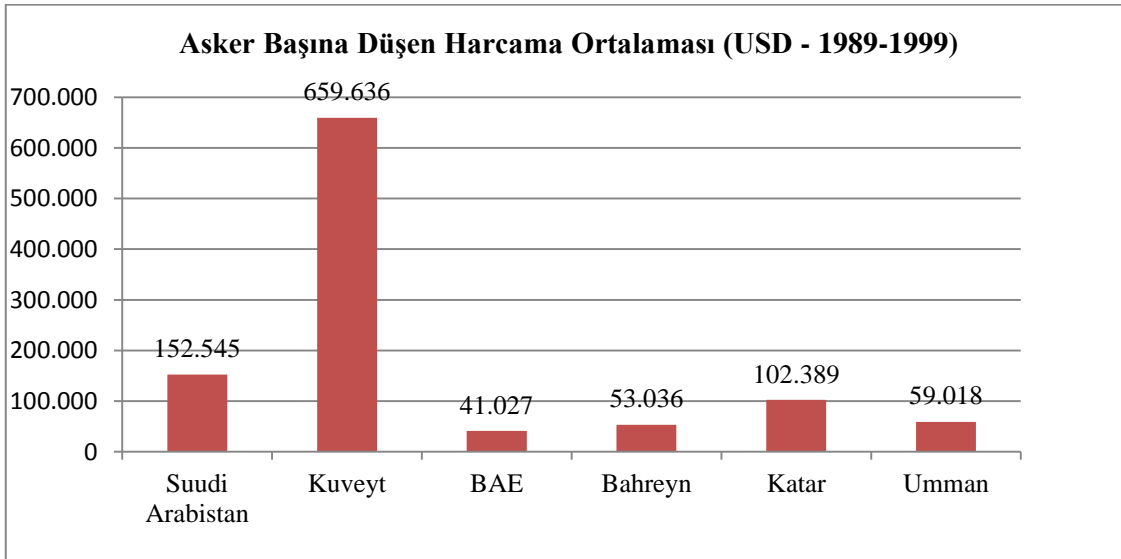
Grafik 12: Körfez Ülkeleri Kişi Başına düşen Askeri Harcama/ GSMH Ortalamaları Mukayesesi 1989-1999

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June,



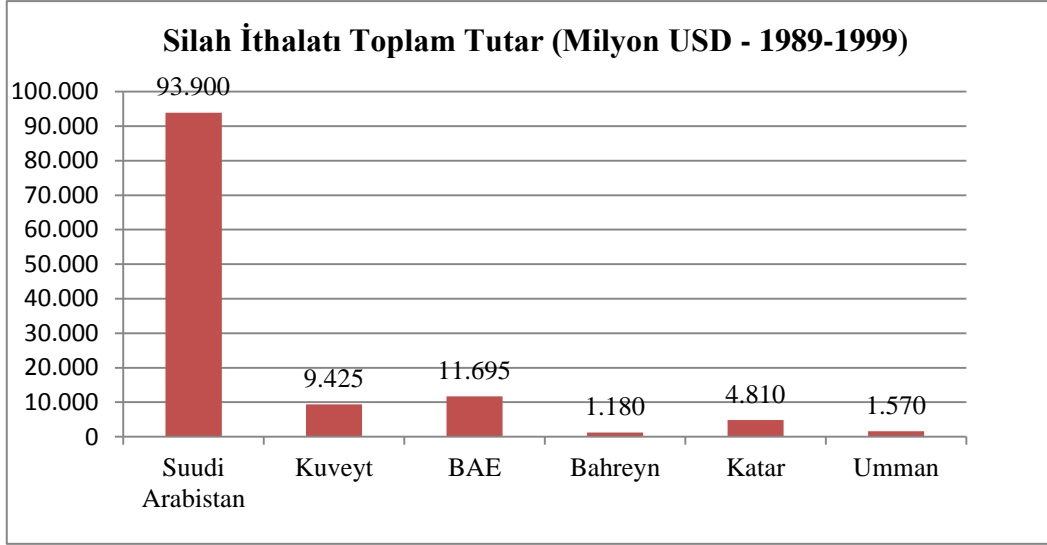
Grafik 13: Körfez Ülkeleri Bin Kişiyeye Düşen Asker Sayısı Ortalaması 1989-1999

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June,



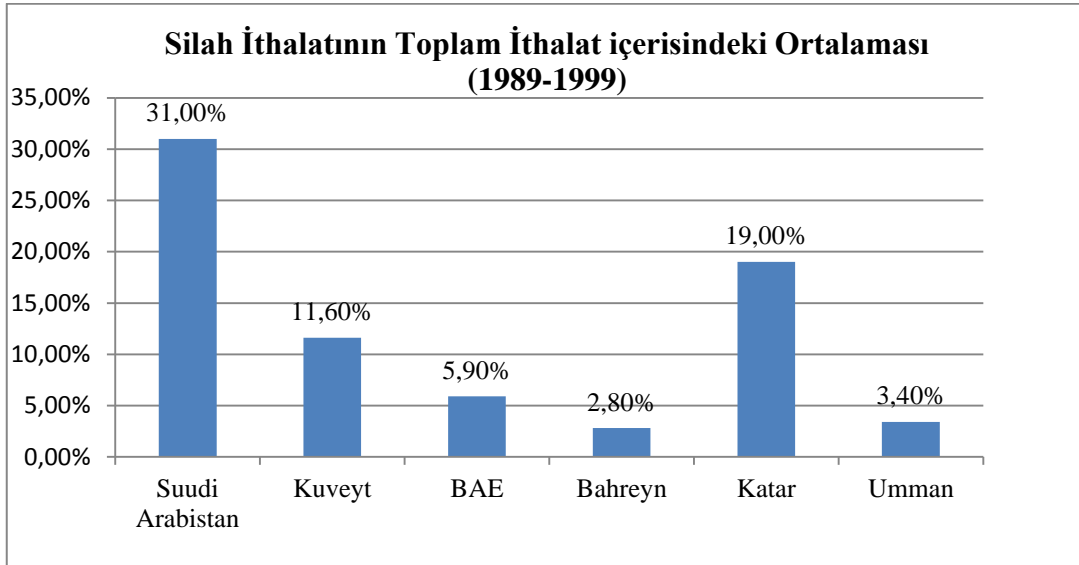
Grafik 14: Körfez Ülkeleri Asker Başına Düşen Harcama Ortalaması 1989-1999

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June,



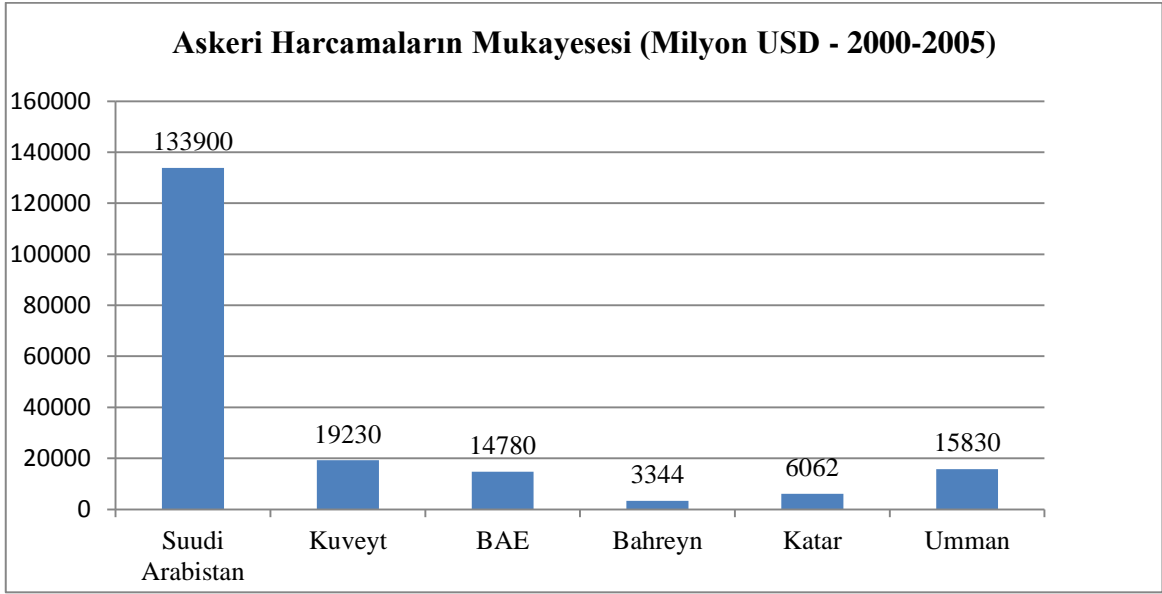
Grafik 15: Körfez Ülkeleri Silah İthalatı Toplam Tutar Mukayesesi 1989-1999

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June,



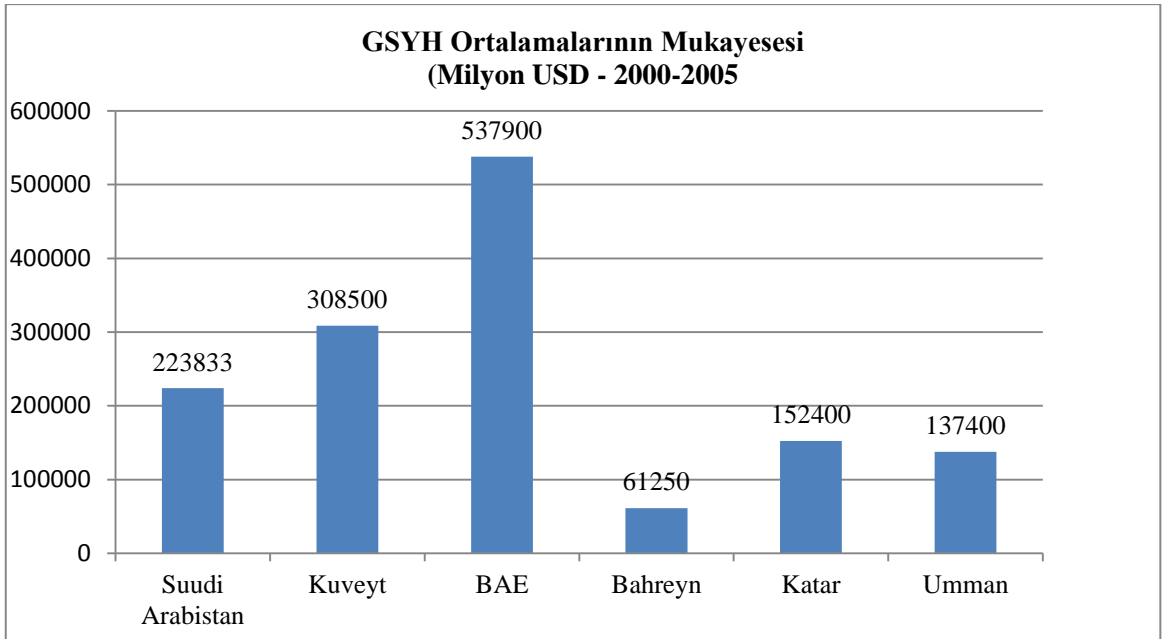
Grafik 16: Körfez Ülkeleri Silah İthalatının Toplam İthalat İçerisindeki Payı Ortalaması Mukayesesi 1989-1999

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 1999- 2000, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, U.S. Printing Office, Washington, Released June,



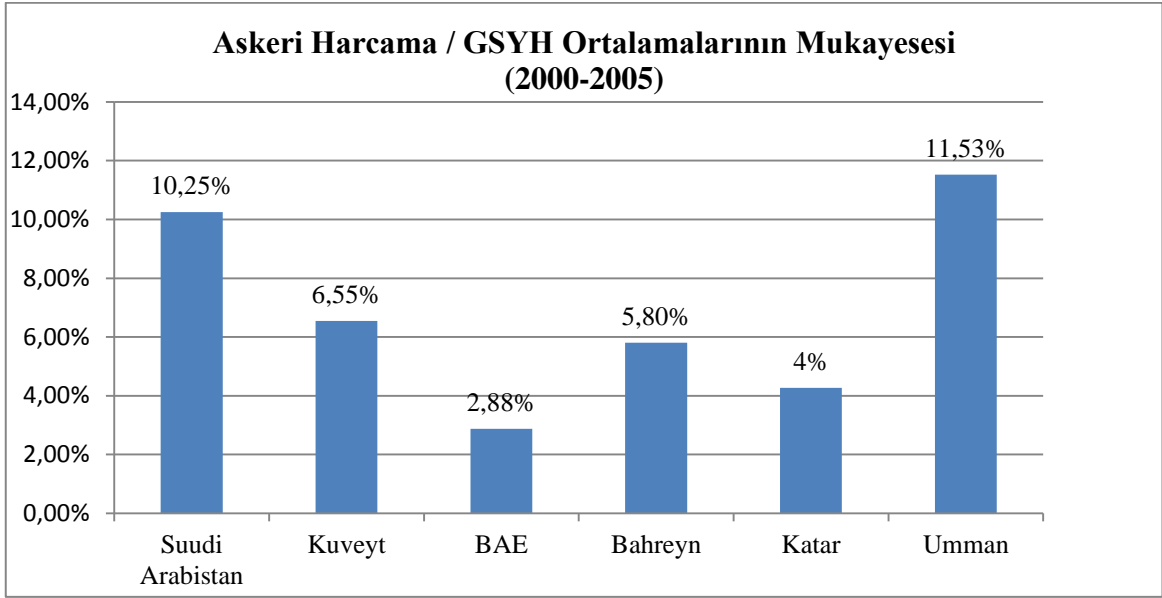
Grafik 17: Körfez Ülkeleri Askeri Harcamaları Mukayesesi 2000-2005

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/> (01.05.2015)



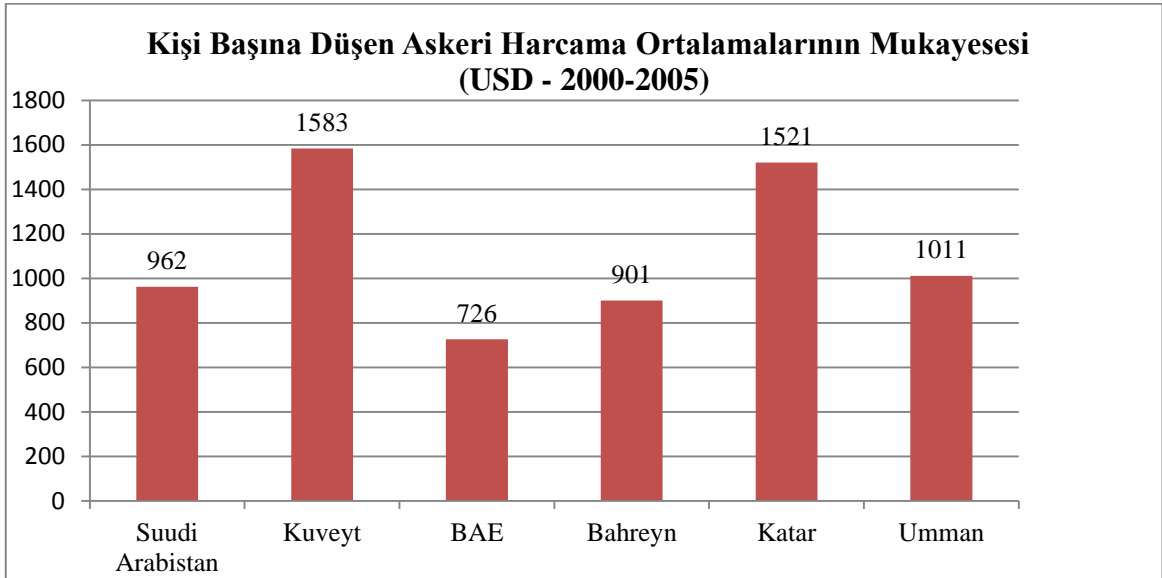
Grafik 18: Körfez Ülkeleri GSYH Rakamları Mukayesesi 2000-2005

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/> (01.05.2015)



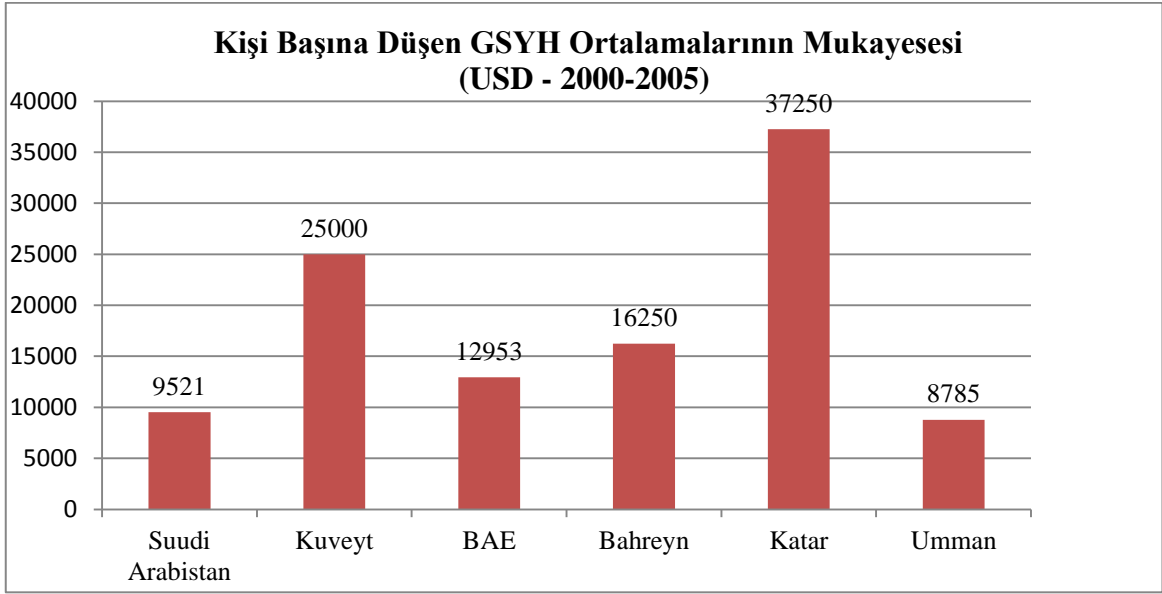
Grafik 19: Körfez Ülkeleri Askeri Harcamaların GSYH'ya Oranı 2000-2005

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/> (01.05.2015)



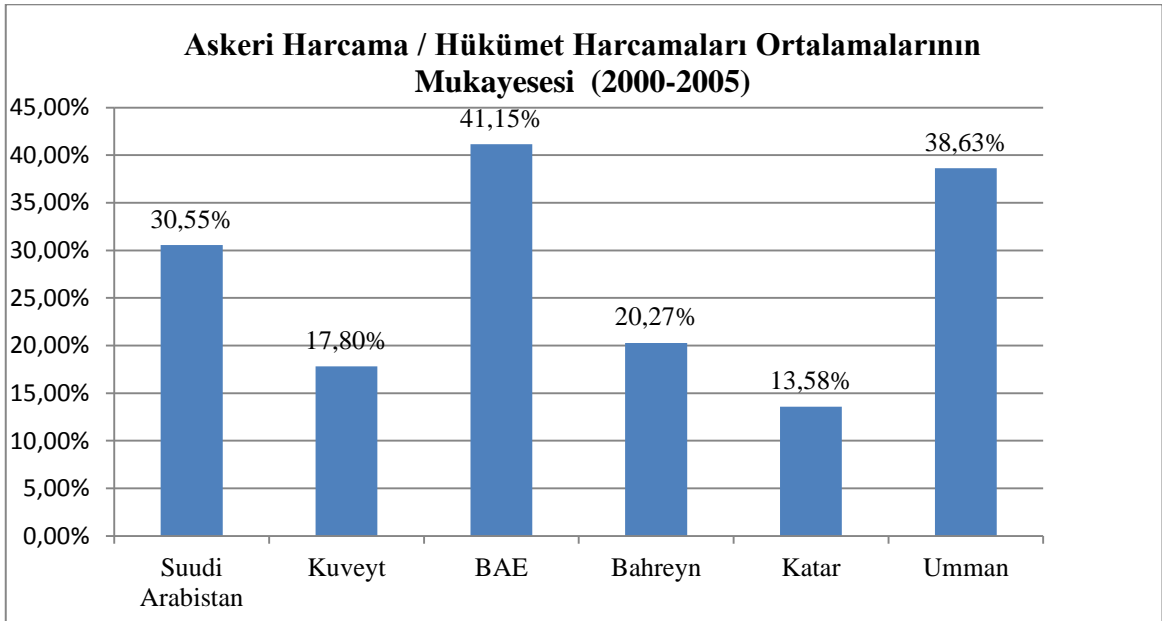
Grafik 20: Körfez Ülkeleri Kişi Başına Düşen Askeri Harcama Mukayesesi 2000-2005

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/> (01.05.2015)



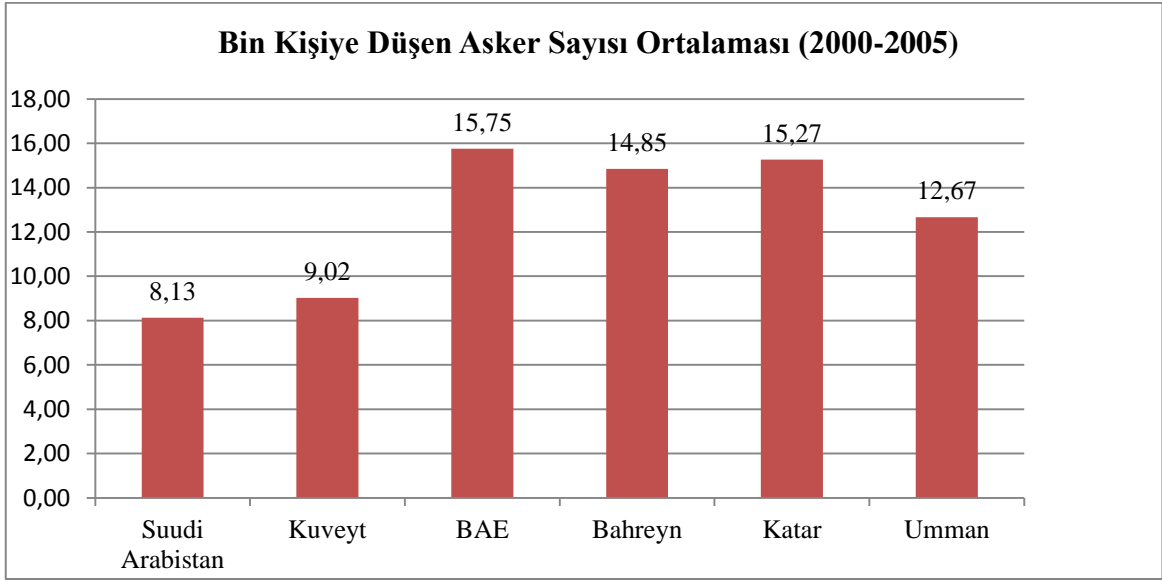
Grafik 21: Kişi Başına Düşen GSYH Rakamları Ortalaması Mukayesesi 2000-2005

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/> (01.05.2015)



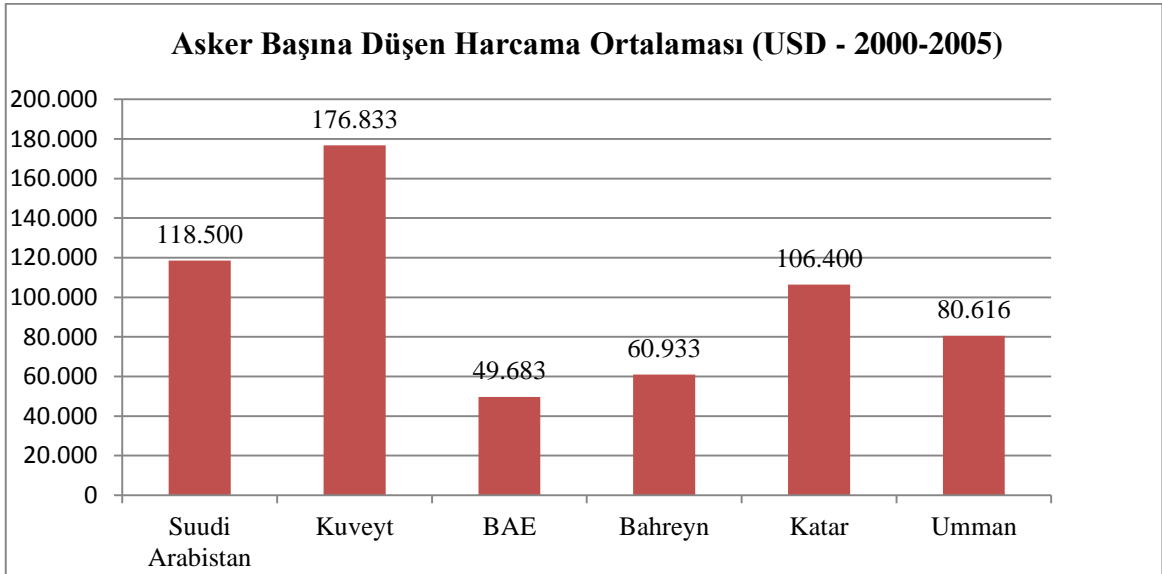
Grafik 22: Körfez Ülkeleri Askeri Harcamaların Hükümet Harcamalarına Oranı 2000-2005

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/> (01.05.2015)



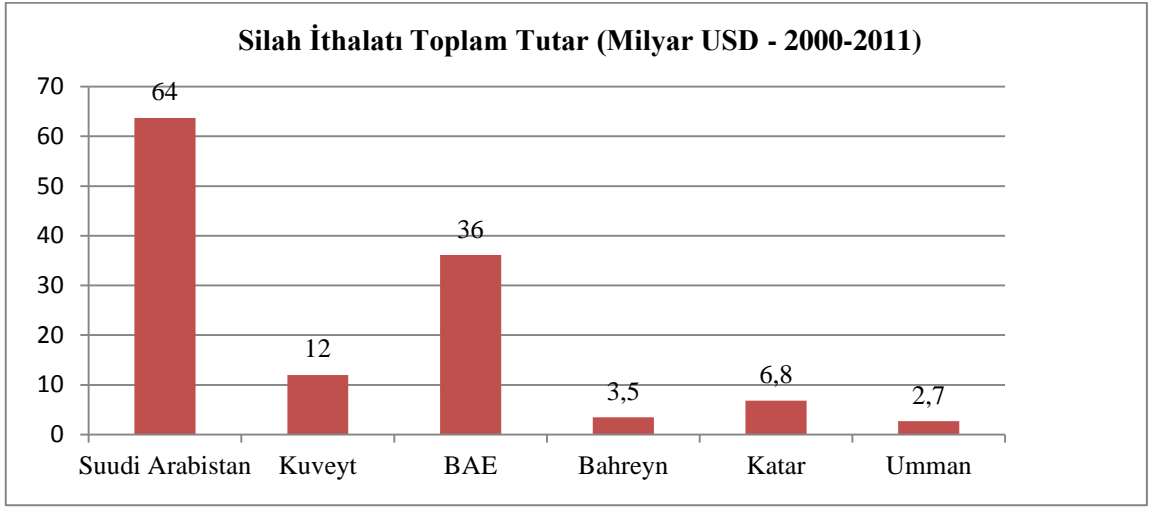
Grafik 23: Körfez Ülkeleri Bin Kişiyeye Düşen Asker Sayısı 2000-2005

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/> (01.05.2015)



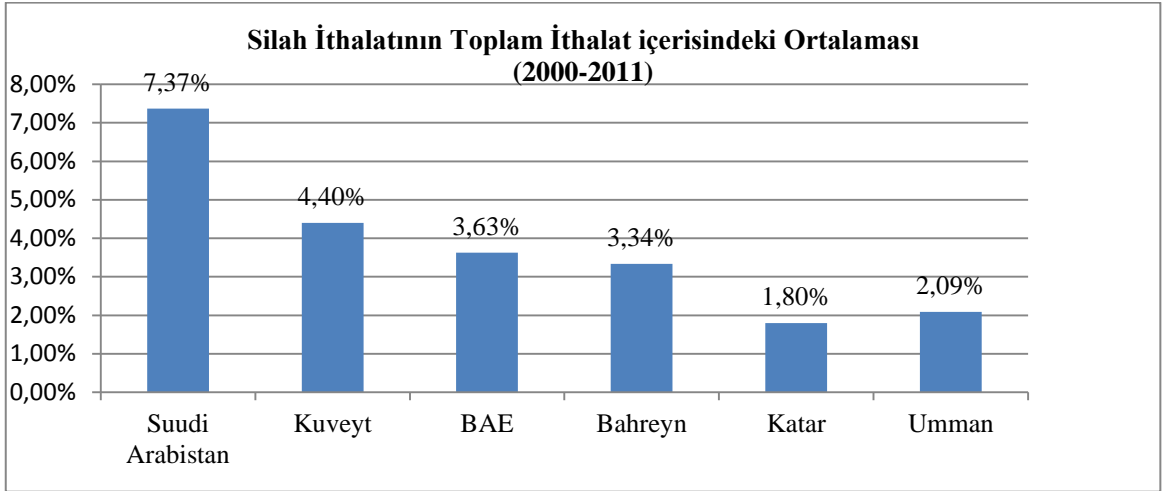
Grafik 24: Körfez Ülkeleri Asker Başına Düşen Ortalama Harcama 2000-2005

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2005, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2005/> (01.05.2015)



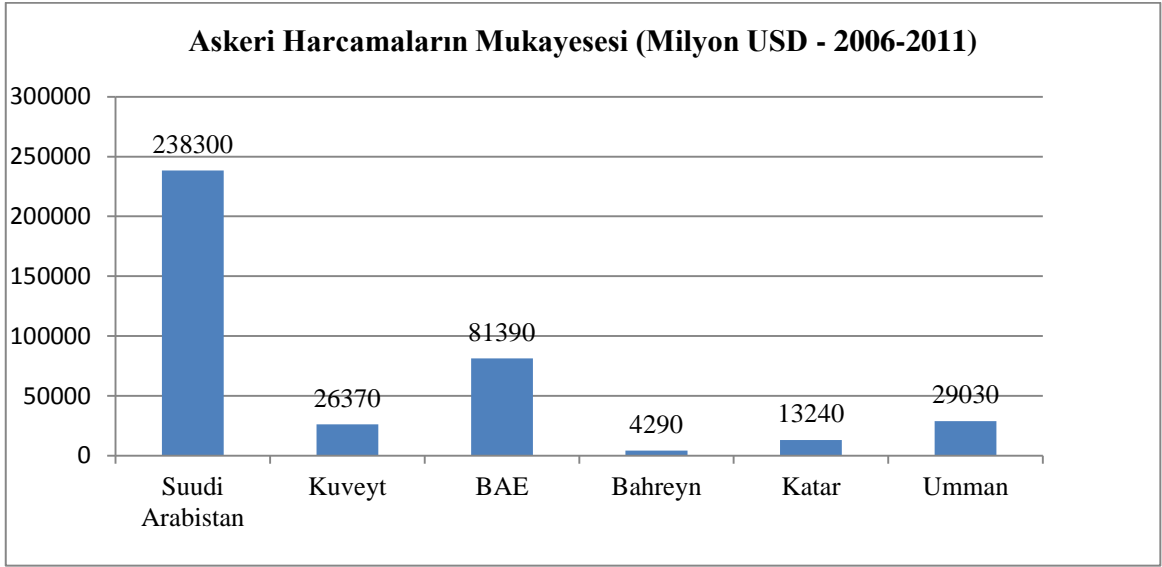
Grafik 25: Körfez Ülkeleri Silah İthalatı 2000-2011

Kaynaklar : World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015); World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2012, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2012/> (01.05.2015)



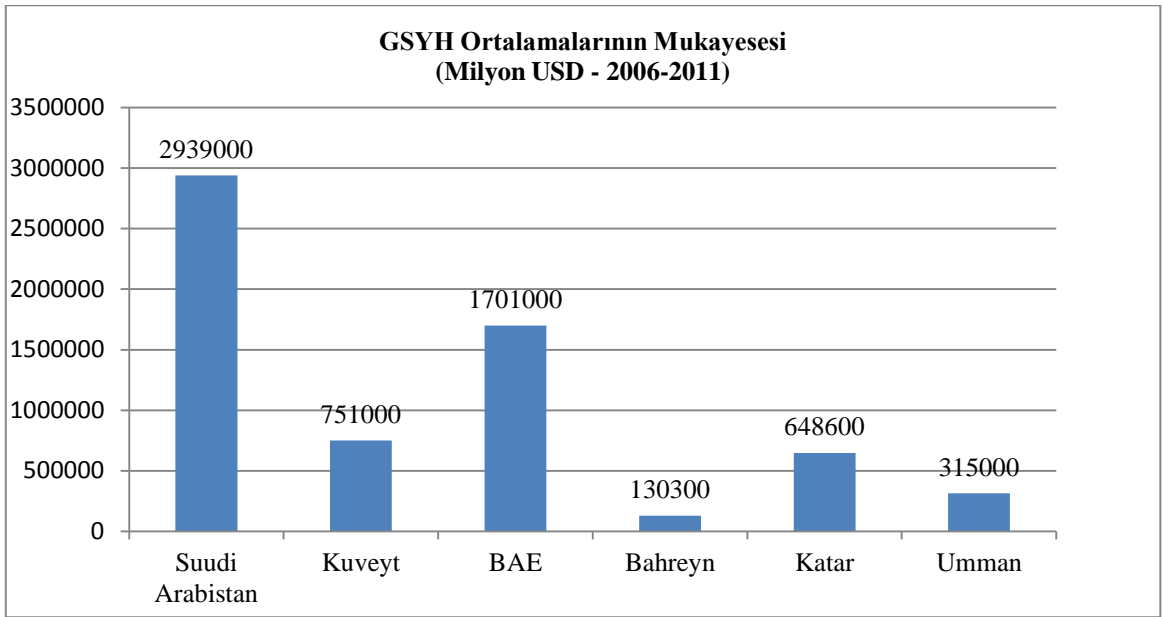
Grafik 26: Körfez Ülkeleri Silah İthalatı 2000-2011

Kaynaklar : World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, U.S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015); World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2012, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2012/> (01.05.2015)



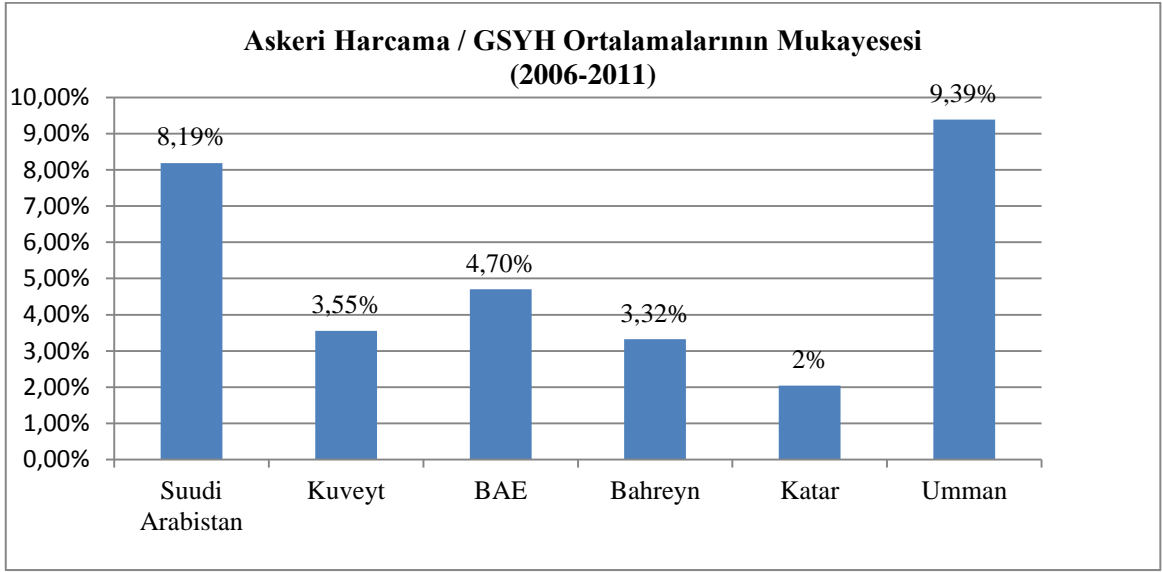
Grafik 27: Körfez Ülkeleri Askeri Harcamaları Mukayesesi 2000-2005

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)



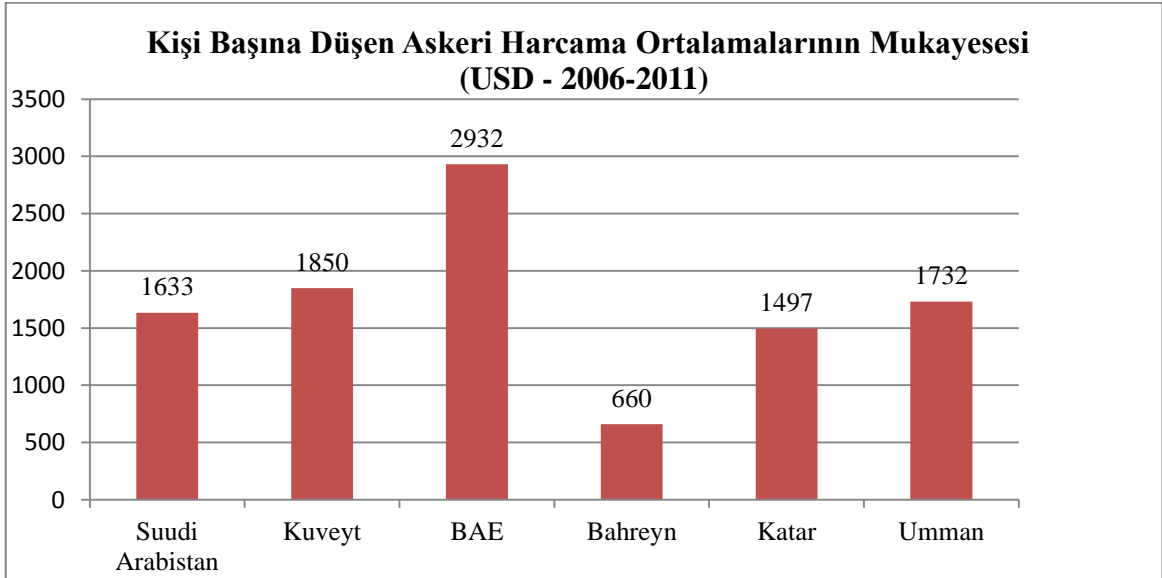
Grafik 28: Körfez Ülkeleri GSYH Rakamları Mukayesesi 2006-2011

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)



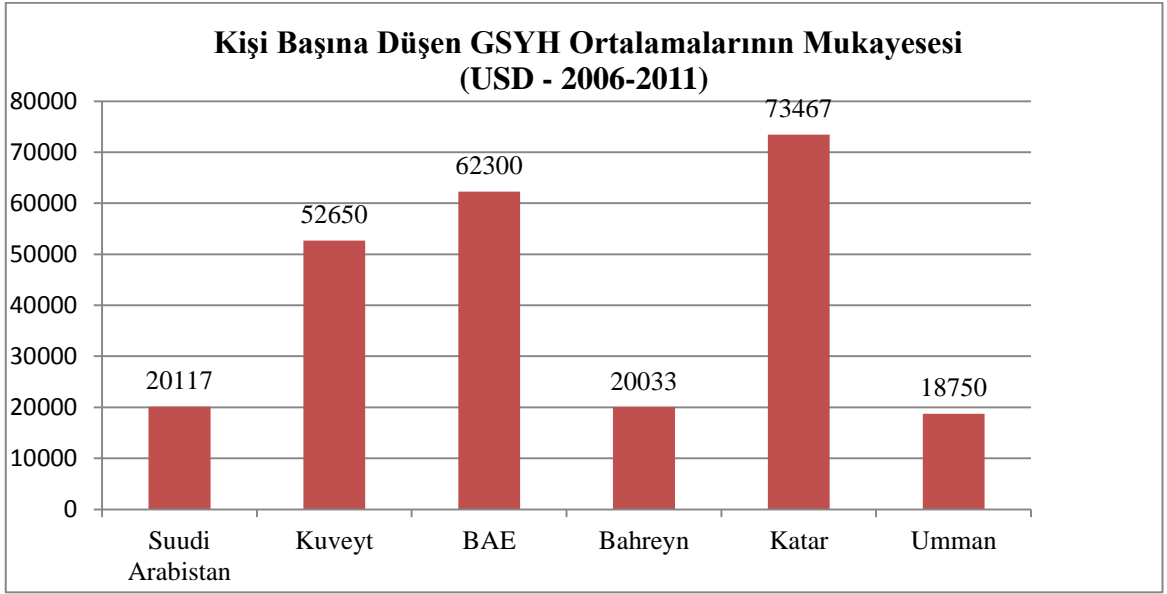
Grafik 29: Körfez Ülkeleri Askeri Harcamaların GSYH'ya Oranı 2006-2011

Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)

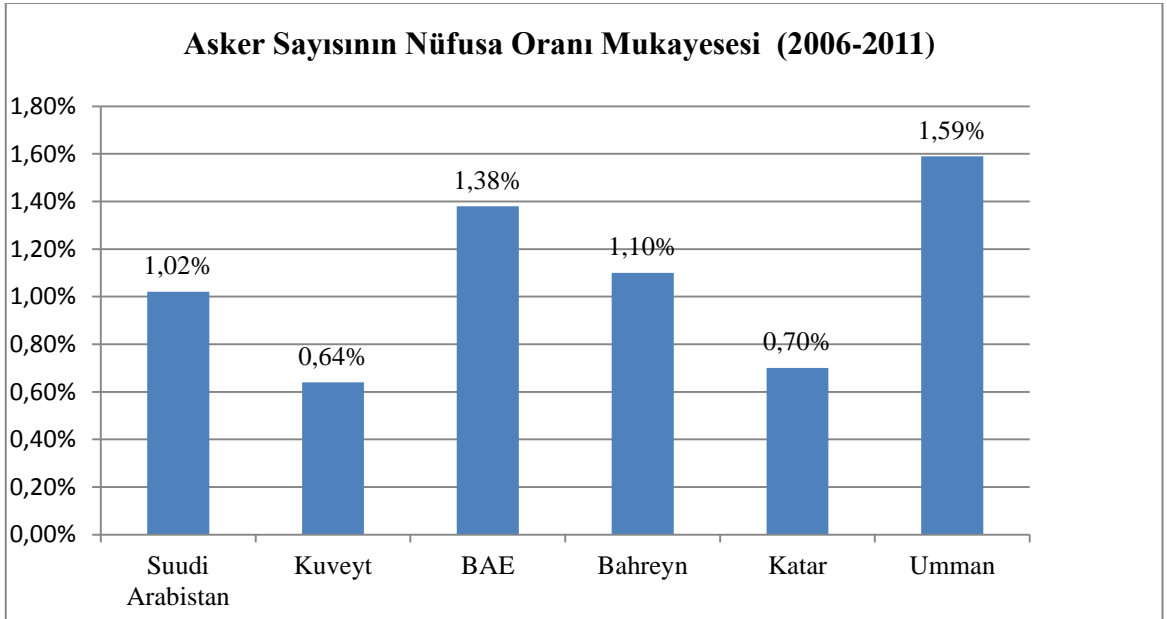


Grafik 30: Körfez Ülkeleri Kişi Başına Düşen Askeri Harcama Mukayesesi 2006-2011

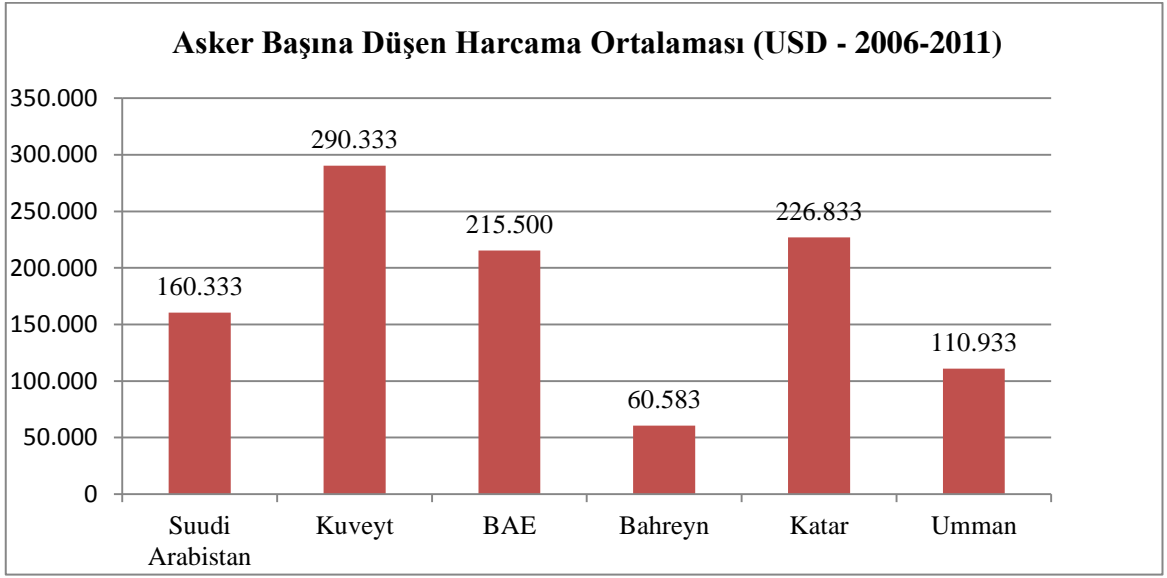
Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)



Grafik 31: Kişi Başına Düşen GSYH Rakamları Ortalaması Mukayesesi 2006-2011
Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)



Grafik 32: Körfez Ülkeleri Asker Sayısının Nüfusa Oranı 2006-2011
Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)



Grafik 33: Körfez Ülkeleri Asker Başına Düşen Ortalama Harcama 2006-2011
Kaynak: World Military Expenditures and Arm Transfers (WMEAT) 2014, .S. Department of State Bureau Verification and Compliance, <http://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/wmeat/2014/> (01.05.2015)